

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

2. The Canon of Discipline - Subcommentaries (2. Vinaya Piṭaka - Tīkā)

01. Subcommentary on the Expulsion (01. Pārājikakaṇḍam- tīkā)

1. The Section on Expulsion (1. Pārājikakaṇḍam)

PaliVerse

01. Subcommentary on the Expulsion

1. Pārājikakaṇḍaṃ

1. Paṭhamapārājikaṃ

Sudinnabhāṇavāraṇṇanā

24. Anupadavaṇṇananti padaṃ padaṃ paṭivaṇṇanaṃ, padānukkamena vaṇṇanaṃ vā. Bhaṇḍappayojanauddhārasāraṇādinā kiccenāti ettha vikkāyikabhaṇḍassa vikkiṇanaṃ bhaṇḍappayojanaṃ, dātuṃ saṅketite divase gantvā gahaṇaṃ uddhāro, “asukasmiṃ divase dātabba”nti satuppādanaṃ sāraṇaṃ. Catubbidhāyāti khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇānaṃ vasena catubbidhāya, bhikkhubhikkhunīupāsakaupāsikānaṃ vasena vā. Disvānassa etadahosīti hetuattho ayaṃ disvāna-saddo asamānakattuko yathā “ghataṃ pivitvā balaṃ hoti, sīhaṃ disvā bhayaṃ hoti”ti. Dassanakāraṇā hi evaṃ parivitakkaṇaṃ ahosi. Kiñcāpi ettha “bhabbakulaputtassā”ti vuttaṃ, tathāpi upanissayasampannassapi ajātasattuno viya antarāyo bhavissatīti imassa therassapi katapāpakammamūlavippaṭṭisāravasena adhigamantarāyo ahosīti vadanti.

Kiṃ pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, buddhānaṃ sammukhībhaṇḍepi tesāṃ antarāyo hotīti? Āma hoti, na pana buddhe paṭicca. Buddhā hi paresaṃ maggaphalādhigamāya ussāhajātā tattha niraṇṭaraṃ yuttapayuttā eva honti, tasmā te paṭicca tesāṃ antarāyo na hoti, atha kho kiriyāparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti, kiriyāparihāni ca desakassa tasseeva vā puggalassa tajjapayogābhāvato veditabbā, desakavasena panettha parihāni sāvakaṇaṃ vaseneva veditabbā, na buddhānaṃ vasena. Tathā hi sace dhammasenāpati dhanañjāniyassa brāhmaṇassa āsayaṃ ṇatvā dhammaṃ desayissa, brāhmaṇo sotāpanno abhaviṣṣa. Evaṃ tāva desakassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti. Sace pesso hatthārohaputto bhagavato sammukhā dhammaṃ suṇanto muhuttaṃ nisīdeyya, yāva tassa bhagavā attantapādiḍe cattāro puggale vitthārena vibhajitvā deseti, sotāpattiṭṭhalena saṃyutto abhaviṣṣa. Evaṃ puggalassa vasena kiriyāparihāniyā antarāyo hoti nāma. Imassa hi upāsakassa kiriyāparihāni jātā apariniṭṭhitāya desanāya utṭhahitvā pakkantattā. Sace ajātasattu devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissa, sāmāññaphalasuttakathitadivase sotāpanno abhaviṣṣa, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammassa katattā pana nāhosi. Evaṃ pāpamittatāya antarāyo hoti. Sudinnassapi pāpamittavasena antarāyo ahosīti daṭṭhabbaṃ. Yadi hi tena mātāpitūnaṃ vacanaṃ gahetvā purāṇadutiyikāya methunadhammo paṭisevito nābhaviṣṣa, na taṃmūlavippaṭṭisāravasena adhigamantarāyo abhaviṣṣa.

Yannūnāti parivitakkaṇatthe nipātoti āha “parivitakkadassanameta”nti. “Dhammaṃ suṇeyya”nti kiriyāpadena vuccamāno eva hi attho “yannūnā”ti nipātapadena jotiyati. Ahaṃ yannūna dhammaṃ suṇeyyanti yojanā. Yannūnāti ca yadi panāti attho. Yadi panāti idampi hi tena samānatthameva. Yaṃ dhammaṃ suṇātīti sambandho. Uḷāruḷārajanāti khattiyamahāsālādiuḷāruḷārajanākiṇṇā. Sace ayampi paṭhamāṃ āgaccheyya, bhagavantaṃ upasaṅkamitvā nisīdituṃ araharūpoti āha “pacchā āgatenā”ti. Sikkhattayūpasamhitanti

adhisīlaadhicittaadhipaññāsāṅkhātasikkhattayayuttaṃ. Thokaṃ dhammakathaṃ
suttvā ahoṣīti sambandho. Idhāpi suttvā-saddo hetuatthoti daṭṭhabbo, savanakāraṇā
etadahosīti vuttaṃ hoti. Yadi evaṃ atha kasmā “ekamantaṃ nisinnassa...pe...
etadahosī”ti vuttanti āha “taṃ panassa yasmā”tiādi. Tattha tanti parivitakkanaṃ.

Saṅkhepakathāti viṣuṃ viṣuṃ paduddhāraṃ akatvā samāsato atthavaṇṇanā. Yena
yena ākārenāti yena yena pakārena. Tena tena me upaparikkhatoti “kāma nāmete
aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā aṭṭhikaṅkalūpamā”ti ca ādinā yena yena ākārena
kāmesu ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ, tabbipariyāyato nekkhamme ānisaṃsaṃ
guṇaṃ pakāsentam bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi avabujjhāmi, tena tena
pakārena upaparikkhato vīmaṃsantassa mayhaṃ evaṃ hoti evaṃ upaṭṭhāti.
Sikkhattayabrahmacariyanti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṃ seṭṭhacariyaṃ.
Ekampi divasanti ekadivasamattampi. Akhaṇḍaṃ katvāti dukkaṭamattassapi
anāpajjanena akhaṇḍitaṃ katvā, akhaṇḍaacchiddādhāvāpādanena vā.
Akhaṇḍalakkhaṇavacanañhetam. Carimakacittanti cuticittaṃ. Kiñci ekadesaṃ
asesetvā ekanteneva paripūretabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ. Kilesamalena amalīnaṃ
katvāti taṇhāsaṃkilesādinā asaṃkilittaṃ katvā, cittuppādamattampi
saṃkilesamalaṃ anuppādetvā. Accantameva visuddhaṃ katvā pariharitabbatāya
ekantaparisuddhaṃ. Tato eva saṅkhaṃ viya likhitanti saṅkhalikhitaṃ. Tenāha
“likhitasāṅkhasadisa”nti. Pariyodātaṭṭhena nimmalabhāvena saṅkhaṃ viya likhitaṃ
dhotanti saṅkhalikhitanti āha “dhotasaṅkhasappaṭibhāga”nti. “Ajjhāvasatā”ti
padappayogena agāranti bhummatthe upayogavacananti āha “agāramajjhe”ti.
Dāṭhikāpi massuggahaṇeneva gahetvā “massu”tveva vuttaṃ, uttarādharamassunti
attho. Kasāyena rattānīti kāsāyānīti āha “kasāyarasapītātāyā”ti. Paridahitvāti
nivāsetvā ceva pārupitvā ca. Agārassa hitanti agāravāso agāraṃ uttarapadalopena,
tassa vaḍḍhiāvahaṃ agārassa hitaṃ.

25. Nātisālohitātiādīsu “ayaṃ ajjhattiko”ti jānanti, ñāyanti vāti ñātī, lohitena
sambandhāti sālohitā. Pitupakkhikā ñātī, mātupakkhikā sālohitā. Mātupakkhikā
pitupakkhikā vā ñātī, sassusasurapakkhikā sālohitā. Mittāyantīti mittā, minanti vā
sabbaguyhesu anto pakkhipantīti mittā. Kiccakaraṇīyesu sahabhāvaṭṭhena amā
hontīti amaccā. Mamāyatīti mātā, piyāyatīti pitā. Sarīrakiccalesenāti
uccārapassāvādisarīrakiccalesena. Ananuññātaṃ puttaṃ na pabbājetīti
“mātāpitūnaṃ lokiyamahājanassa ca cittaññathattaṃ mā hotū”ti na pabbājeti.
Tatoyeva ca suddhodanamahārājassa tathā varo dinno.

26. Dhuranikkhepenāti bhaṇḍappayojanādīsu dhuranikkhepena. Tenāha “na hī”tiādi.
Piyāyitabboti piyoti āha “pītijananako”ti. Manassa appāyanato manāpoti āha
“manavaḍḍhanako”ti. Sukhedhito taruṇadārakakāle, tato parañca
sappikhīrādisādurasamanuññabhojanādiāhārasampattiyā sukhaparihato. Atha vā
daḷhabhattikadhātijanādiparijanasampattiyā ceva paricchedasampattiyā ca
ulārapaṇītasukhapaccayūpahārehi ca sukhedhito, akiccheneva
dukkhapaccayavinodanena sukhaparihato. Ajjhattikaṅgasampattiyā vā sukhedhito,
bāhiraṅgasampattiyā sukhaparihato.

Kiñcīti etassa vivaraṇaṃ “appamattakampi kalabhāga”nti. Yādā jānāti-saddo
bodhanattho na hoti, tadā tassa payoge “sappino jānāti, madhuno jānāti”tiādīsu viya
karaṇatthe sāmivacanaṃ saddatthavidū icchantīti āha “kiñci dukkhena nānubhosī”ti.
Tenāha “karaṇatthe sāmivacanaṃ, anubhavanatthe ca jānanā”ti. Ettha ca kiñci
dukkhena nānubhosīti kenaci dukkhena karaṇabhūtena visayaṃ nānubhosīti

evamattho veditabbo. “Kiñcī”ti etthāpi hi karaṇatthe sāmivacanassa lopo kato. Teneva ca vakkhati “vikappadvayepi purimapadassa uttarapadena samānavibhattilopo daṭṭhabbo”ti. Yadā pana jānāti-saddo saraṇattho hoti, tadā saraṇatthānaṃ dhātusaddānaṃ payoge “mātu sarati, pitu sarati, bhātu jānātī”tiādīsu viya upayogatthe sāmivacanāṃ saddasatthavidū vadantīti āha “atha vā kiñci dukkhaṃ nassarasīti attho”ti, kassaci dukkhassa ananubhūtattā attanā anubhūtaṃ appamattakampi dukkhaṃ pariyesamānopi abhāvatoyeva nassarasīti attho. Vikappadvayepīti anubhavanasaraṇatthavasena vutte dutiyatatiyavikappadvaye. Purimapadassāti “kiñcī”ti padassa. Uttarapadenāti “dukkhassā”ti padena. Samānavibhattilopoti uttarapadena samānassa sāmivacanassa lopo. “Kassaci dukkhassā”ti vattabbe vikappadvayepi purimapade sāmivacanassa lopaṃ katvā “kiñci dukkhassā”ti niddeso kato. Anicchakāti anicchantā. Evaṃ santeti nanu mayaṃ sudinna sāmādīsu kenacipi upāyena appaṭisāadhanena appaṭikārena maraṇenapi tayā akāmakāpi vinā bhavissāma, evaṃ sati. Yenāti yena kāraṇena. Kiṃ panāti ettha kinti karaṇatthe paccattavacananti dassento āha “kena pana kāraṇenā”ti.

28. Gandhabbaṇaṭaṇāṭakādīnīti ettha gandhabbā nāma gāyanakā, naṭā nāma raṅgaṇaṭā, nāṭakā laṅghanakādayo. Paricārehīti ettha parito tattha tattha yathāsakaṃ visayesu cārehīti atthoti āha “indriyāni cārehī”tiādi. Paricārehīti vā sukhūpakaraṇehi attānaṃ paricārehi attano paricaraṇaṃ kārehi. Tathābhūto ca yasmā laṅanto kīlanto nāma hoti, tasmā “laṅā”tiādi vuttaṃ. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato pañca kāmagaṇā bhogā nāmāti āha “bhoge bhuñjanto”ti. Dānappadānānīti ettha niccadānaṃ dānaṃ nāma, uposathadivasādīsu dātabbaṃ atirekadānaṃ padānaṃ nāma. Paveṇīrakkhaṇavasena vā dīyamānaṃ dānaṃ nāma, attanāva paṭṭhapetvā dīyamānaṃ padānaṃ nāma. Pacurajanasādhāraṇaṃ vā nātiulāraṃ dānaṃ nāma, anaññasādhāraṇaṃ atīulāraṃ padānaṃ nāma. Ādi-saddena sīlādīni saṅgaṇhāti. Natthi etassa vacanappaṭivacanasañkhāto ālāpasallāpoti nirālāpasallāpo.

30. Balaṃ gāhetvāti ettha balaggahaṇaṃ nāma kāyabalassa uppādanamevāti āha “kāyabalaṃ janetvā”ti. Assumukhanti assūni mukhe etassāti assumukho, taṃ assumukhaṃ, assukilinnamukhanti attho. Gāmoyeva gāmantasenāsaṇaṃ gāmapariyāpannattā gāmantasenāsaṇassa. Atirekalābhapaṭikkhepenāti “piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāyā”ti evaṃ vuttabhikkhāhāralābhato adhikalābho saṅghabhataṭṭadiatirekalābho, tassa paṭikkhepenāti attho. Tenāha “cuddasa bhattāni paṭikkhipitvā”ti. Saṅghabhataṃ uddesabhataṃ nimantanabhataṃ salākabhattaṃ pakkhikaṃ uposathikaṃ pāṭipadikaṃ āgantukabhataṃ gamikabhataṃ gilānabhataṃ gilānupaṭṭhākabhataṃ vihārabhattaṃ dhurabhataṃ vārabhattanti imāni cuddasa bhattāni. Tattha sakalassa saṅghassa dātabbaṃ bhattaṃ saṅghabhataṃ. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbaṃ bhattaṃ uddesabhataṃ. Ekasmiṃ pakkhe ekadivasāṃ dātabbaṃ bhattaṃ pakkhikaṃ. Uposathe dātabbaṃ bhattaṃ uposathikaṃ. Pāṭipadadivase dātabbaṃ bhattaṃ pāṭipadikaṃ. Vihāraṃ uddissa dātabbaṃ bhattaṃ vihārabhattaṃ. Dhurageheyyeva ṭhapetvā dātabbaṃ bhattaṃ dhurabhataṃ. Gāmaṃvāsīdīhi vārena dātabbaṃ bhattaṃ vārabhattaṃ.

Atha “gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā”ti kasmā vuttaṃ. Gahaṇe hi sati paṭikkhepo yujjeyya, na ca paṭhamabodhiyaṃ gahapaticīvarassa paṭiggahaṇaṃ anuññātaṃ parato jīvakavatthusmiṃ anuññātattā. Teneva vakkhati jīvakavatthusmiṃ “bhagavato hi buddhabhāvappattito paṭṭhāya yāva idaṃ vatthaṃ, etthantare vīsati

vassāni na koci gahapaticīvaraṃ sādīyi, sabbe paṃsukūlikāva ahesu”nti. Sudinno ca paṭhamabodhiyaṃyeva pabbajito. Teneva vakkhati “sudinno hi bhagavato dvādasame vasse pabbajito, vīsatime vasse ñātikulaṃ piṇḍāya pavittṭho, sayaṃ pabbajjāya aṭṭhavassiko hutvā”ti. Tasmā “gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā”ti kasmā vuttanti? Vuccate - ananuññātepi gahapaticīvare paṃsukūlikaṅgasamādānavasena gahapaticīvaraṃ paṭikkhittamā nāma hotīti katvā vuttamā “gahapaticīvaraṃ paṭikkhipitvā”ti.

Loluppacāraṃ paṭikkhipitvāti kusalaḥhaṇḍassa bhusaṃ vilumpanaṭṭhena loluppaṃ vuccati taṇhā, loluppena caraṇaṃ loluppacāro, taṇhāvasena gharapaṭipāṭiṃ atikkamitvā bhikkhāya caraṇaṃ, taṃ paṭikkhipitvāti attho. Tenāha “gharapaṭipāṭiyā bhikkhāya pavisatī”ti. Ettha ca āraññikaṅgādipadhānaṅgavasena sesadhutaṅgāni pi gahitāneva hontīti veditabbaṃ. Vajjīnanti rājāno apekkhitvā sāmivacanaṃ kataṃ, vajjīrājūnanti attho. Janapada-saddassa taṃnivāsīsupi pavattanato “vajjīsū”ti janapadāpekkhaṃ bhumma vacanaṃ, vajjināmake janapadeti attho.

Upabhogaparibhogūpakaraṇamahantatāyāti pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṃ upabhogānañceva hatthiassarathaitthiyādiupabhogūpakaraṇānañca mahantatāya. Upabhogūpakaraṇāneva hi idha paribhogūpakaraṇasaddena vuttāni. Tenevāha “ye hi tesam upabhogā, yāni ca upabhogūpakaraṇāni, tāni mahantāni”ti. “Upabhogā hatthiassarathaitthīdayo, upabhogūpakaraṇāni tesameva suvaṇṇādiupakaraṇāni”tipi vadanti. Sārakānīti sārabhūtāni. Nidhetvāti nidahitvā, nidhānaṃ katvāti attho. Divasaparibbayaṅkhātābhogamahantatāyāti divase divase paribhuñjitabbasaṅkhātābhogānaṃ mahantatāya. Jātarūparajatasseva pahūtātāyāti piṇḍapiṇḍavasena ceva suvaṇṇamāsakarajataṃmāsakādivasena ca jātarūparajatasseva pahūtātāya. Vittīti tuṭṭhi, vittiyā upakaraṇaṃ vittūpakaraṇaṃ, pahūtaṃ nānāvidhālaṅkārabhūtaṃ vittūpakaraṇametesanti pahūtavittūpakaraṇā. Tenāha “alaṅkārabhūtassā”tiādi. Vohāravasenāti vaṇijjāvasena vaḍḍhikatādivasena. Dhanadhañṇassa pahūtātāyāti sattaratanasaṅkhātassa dhanassa sabbapubbaṇṇāparaṇṇasaṅgahitassa dhañṇassa ca pahūtātāyāti attho. Tattha “suvaṇṇarajataṃnimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni satta ratanāni”ti vadanti. Sālivīhiādi pubbaṇṇaṃ purakkhataṃ sassaphalanti katvā, tabbipariyāyato muggamāsādi aparāṇṇanti veditabbaṃ. Ukkaṭṭhapiṇḍapātikattāti sesadhutaṅgaparivāritena ukkaṭṭhapiṇḍapātadhutaṅgena samannāgatattā. Tenāha “sapaḍānacāraṃ caritukāmo”ti.

31. Antojātātāya vā ñātisadisī dāsīti ñātidāsī. Pūtibhāveneva lakkhitabbadoso vā ābhidosiko, abhidosam vā paccūsakālaṃ gato patto atikkantoti ābhidosiko. Tenāha “ekarattātikantassa vā”tiādi. Pūtibhūtabhāvena paribhogaṃ nārahatīti aparibhogāraho. Chaḍḍanīyasabhāve nicchitepi pucchākāle sandehavohāravaseneva pucchitum yuttanti āha “sace”ti. Ariyavohārenāti ariyasamudācārena. Ariyā hi mātugāmaṃ bhaginivādena samudācaranti. Nissaṭṭhapariggahanti pariccattālayaṃ.

“Ākirā”ti vuttattā “viññatti vā”ti vuttamā, “sace taṃ chaḍḍanīyadhamma”nti pariyaṃ amuñcitvā vuttattā “payuttavācā vā”ti vuttamā, paccayapaṭisaṃyuttā vācā payuttavācā. Vattum vaṭṭatīti nirapekkhabhāvato vuttamā, idha pana visesato aparibhogārahattāva vatthuno. Aggaariyavaṃsikoti ariyavaṃsapaṭipattipūrakānaṃ aggo uttamo. Nimīyati saññāyatīti nimittamā, yathāsallakkhito ākāroti āha “gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāra”nti. Hatthapiṭṭhiādīni olokayamānā “sāmiputtassa me sudinnassa viya suvaṇṇakacchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo, haritālavatṭhiyo

viya suvaṭṭitā aṅguliyo, madhuro saro’’ti gihikāle sallakkhitapubbaṃ ākāraṃ aggaheṣi sañjāni sallakkhesi. Kasmā pana sā ñātidāsī disvāva na sañjānīti āha “sudinno hī’’tiādi. Pabbajjupagatenāti pabbajjaṃ upagatena, pabbajitenāti attho. Gharaṃ pavisitvāti gehasāminiyā nisīditabbaṭṭhānabhūtaṃ antogehaṃ pavisitvā. Yaggheti imassa ārocayāmīti ayamatthoti āha “ārocanatthe nipāto’’ti. “Yagghe jāneyyāsīti suṭṭhu jāneyyāsī’’tipi atthaṃ vadanti. Ālapaneti dāsijanassa ālapane. Tenāha “evañhī’’tiādi.

32. Gharesu sālā hontīti gharesu ekamante bhojanasālā honti pākāraparikkhittā susaṃvihitadvārabandhā susammaṭṭhavālikaṅgaṇā. Udaḁakañjiyanti udakañca kañjiyañca. Kasmā pana īdisāyameva sālāya aññataraṃ kuṭṭamūlanti ayamattho vuttoti āha “na hi pabbajitā’’tiādi. Asāruppe ṭhāneti bhikkhūnaṃ ananucchavike padese. Atthi nu khoti nu-saddo pucchanatthe, kho-saddo vacanasiliṭṭhatāya vutto. Nukhoti vā nipātasamudāyo pucchanattho. Tena nāma-saddassa pucchanatthataṃ dasseti. Yesaṃ no tvanti yesaṃ no putto tvaṃ. Īdise ṭhāneti kiñcāpi taṃ ṭhānaṃ bhikkhūnaṃ ananurūpaṃ na hoti, tathāpi mādisānaṃ mahābhogakulānaṃ puttassa parakule āsanasālāyaṃ nisīditvā bhojanaṃ nāma ayuttarūpanti maññaṃāno āha. Tenevāha “nanu nāma, tāta sudinna, sakaṃ gehaṃ gantabba’’nti. Aññenapi pakārena nāmasaddassa pucchanatthataṃmeva dassento āha “tathā atthi nu kho tātā’’tiādi. Tathāti samuccayattho. Idāni nāmasaddassa maññaṃatthataṃ dassento āha “tathā atthi mañña’’tiādi.

Dukkhābhitunnatāyāti mānasikena dukkhena abhipīlitattā. Etamatthanti “atthi nu kho, tāta sudinna, amhākaṃ dhana’’ntiādinā yathāvuttamatthaṃ. Anokappanāmarisanatthavasenāti ettha anokappanaṃ asaddahanaṃ. Amarisaṃaṃ asahanaṃ. Anāgatavacanaṃ anāgatasaddappayogo, attho pana vattamānakālikova. Tenāha “paccakkhampi’’ti. Na marisayāmīti na visahāmi. Taṃ na sundaranti “tadāya’’nti pāṭhaṃ sandhāyāha. Alaṃ, gahapati, kataṃ me ajja bhattakiccanti thero ukkaṭṭhaekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. Ukkaṭṭhaekāsanikatāyāti ca idaṃ bhūtakathanavasena vuttaṃ therassa tathābhāvadīpanatthaṃ. Mudukassapi hi ekāsanikassa yāya nisajjāya kiñcimattampi bhojanaṃ bhuttaṃ, vattasīsenapi tato vuṭṭhitassa puna bhuñjitum na vaṭṭati. Tenāha tipīṭakacūlābhayatthero “āsaṃaṃ vā rakkheyya bhojanaṃ vā’’ti. Ukkaṭṭhapīṇḁapātīkopi samānoti nidassanaṃattamidaṃ, thero sapadānacārikesupi ukkaṭṭhoyeva. Ukkaṭṭhasapadānacārikopi hi purato ca pacchato ca āhaṭabhikkhampi aggaḁetvāva gharadvāre ṭhatvā pattavissajjanaṃmeva karoti, tasmā thero ukkaṭṭhasapadānacārikattāpi svātanāya bhikkhaṃ nādhivāseti. Atha kasmā “adhivāsesī’’ti āha “sace ekabhattampi na gahessāmi’’tiādi. Paṇḁitā hi mātāpitūnaṃ ācariyupajjhāyānaṃ vā kātabbaṃ anuggahaṃ ajjupekkhitvā dhutaṅgavisuddhikā na bhavanti.

33. Majjhimappamāṇoti catuhattho puriso majjhimappamāṇo. “Chahattho’’tipi keci. Tiro karonti etāyāti tirokaraṇīti sāṇipākāravacano ayaṃ tirokaraṇī-saddoti āha “tirokaraṇiyanti karaṇatthe bhumma’’nti. “Tirokaraṇiyā’’ti vattabbe “tirokaraṇiya’’nti karaṇatthe bhummaṃ vuttaṃ. Tirokaraṇiya-saddo vā ayaṃ sāṇipākārapariyāyoti dassento āha “atha vā’’tiādi. Taṃ parikkhipitvāti taṃ samantato khipitvā, parito bandhitvāti vuttaṃ hoti. Tenāha “samantato katvā’’ti. Vibhattipatirūpakopi nipāto hotīti āha “tenāti ayampi vā’’tiādi.

34. “Atha kho āyasmato sudinnassa pitā sake nivesane paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādāpetvā āyasmato sudinnassa kālaṃ ārocesi - ‘kālo, tāta sudinna,

niṭṭhitaṃ bhatta'nti" evaṃ kālārocanassa pāliyaṃ anāruḥhattā āha - "kiñcāpi pāliyaṃ kālārocanam na vutta"nti. Ārociteyeva kāleti "kālo, tāta sudinna, niṭṭhitaṃ bhatta"nti kāle ārociteyeva. Dve puñjeti kahāpaṇapuñjaṇca suvaṇṇapuñjaṇca.

Pettikanti pitito āgataṃ pettikaṃ. Nihitanti bhūmigataṃ. Payuttanti vaḍḍhivasena payojitaṃ. Taddhitalopaṃ katvā veditabbanti yathā aññatthāpi "pitāmahaṃ dhanaṃ laddhā, sukhaṃ jīvati sañjaya"ti vuttaṃ, evaṃ taddhitalopaṃ katvā vuttanti daṭṭhabbaṃ. Pitāmahato āgataṃ, pitāmahassa vā idaṃ petāmahaṃ. Pabbajitaliṅganti samaṇavesaṃ. Na rājabhītoti aparādhakāraṇā na rājakulā bhīto. Yesaṃ santakaṃ dhanaṃ gahitaṃ, te iṇāyikā. Palibuddho pīlito.

Vibhattipatirūpakoti "tenā"ti padaṃ sandhāyāha. Taṃnidānanti taṃ dhanaṃ nidānaṃ kāraṇamassāti taṃnidānaṃ. Assāti paccattavacanassa, padassa vā. Bhayanti cittassa utrastākārena pavattabhayaṃ adhippetam, na ñāṇabhayaṃ, nāpi "bhāyati etasmā"ti evaṃ vuttaṃ ārammaṇabhayanti āha "cittutrāsoti attho"ti. Chambhitattanti teneva cittutrāsabhayena sakalasarīrassa chambhitabhāvo. Visesato pana hadayamaṃsacalananti āha "kāyakampo hadayamaṃsacalana"nti. Lomahaṃsoti tena bhayena tena chambhitattena sakalasarīralomānaṃ haṭṭhabhāvo, so pana nesaṃ bhittiyaṃ nāgadantānaṃ viya uddhammukhatāti āha "lomānaṃ haṃsanaṃ uddhaggabhāvo"ti.

35. Attanāti paccatte karaṇavacanam, sayanti attho. Devaccharānanti anaccantiyo sandhāyāha. Devanāṭakānanti naccantiyo, pariyāyavacanam vā etaṃ devakaññānaṃ. Samuppannalavasokā hutvāti ayaṃ loko nāma attānaṃva cinteti, tasmā sāpi "idāni ahaṃ anāthā jātā"ti attānaṃva cintayamānā "ayaṃ ajja āgamissati, ajja āgamissati"ti atṭha vassāni bahi na nikkhantā etaṃ nissāya mayā dārakopi na laddho, yassa ānubhāvena jīveyyāmi, ito cāmi parihīnā aññato cāti samuppannalavasokā hutvā. Kularukkhapatiṭṭhāpane bījasadisattā kulavaṃsappatiṭṭhāpako putto idha bījakoti adhippetoti āha "kulavaṃsabījakam ekaṃ putta"nti. Saṃ nāma dhanam, tassa patīti saṃpati, dhanavā vibhavasampanno. Diṭṭhadhammikasamparāyikahitāvahattā tassa hitanti sāpateyyam, tadeva dhanam vibhavoti āha - "imaṃ sāpateyyam evaṃ mahantaṃ amhākaṃ vibhava"nti.

36. Itthīnaṃ kumārībhāvappattito paṭṭhāya pacchimavayato oraṃ asati vibandhe atṭhame atṭhame sattāhe gabbhāsayaṣaṇṇite tatiye āvatte katipayā lohitaṇṇakā saṇṭhahitvā aggahitapubbā eva bhijjanti, tato lohitaṃ paggharati, tattha utusamaññā pupphasamaññā cāti āha - "pupphanti utukāle uppannalohitassa nāma"nti. Gabbhapatiṭṭhānaṭṭhāneti yasmiṃ okāse dārako nibbattati, tasmīṃ padese. Saṇṭhahitvāti nibbattitvā. Bhijjantīti aggahitapubbā eva bhijjanti. Ayañhi tāsam sabhāvo. Dosenāti lohita malena. Suddhe vatthumhīti paggharitalohitattā anāmayattā ca nahānato paraṃ catutthadivasato paṭṭhāya suddhe gabbhāsaye. Suddhe pana vatthumhi mātāpitūsu ekavāraṃ sannipatitesu yāva satta divasāni khattameva hoti gabbhasaṇṭhahanassa parittassa lohitalpassa vijjamānattā. Keci pana "aḍḍhamāsamattampi khattamevā"ti vadanti. Bāhāyanti adhikaraṇe bhumanti āha "purāṇadutiyaikāya yā bāhā, tatra naṃ gahetvā"ti. Upayogatthe bhumnavacanampi yujjatiyeva yathā "sudinnassa pādesu gahetvā"ti.

Pubbepi paññattasikkhāpadānaṃ sabbhāvato apaññatte sikkhāpadeti pārājikam sandhāya vuttanti āha - “paṭhamapārājikasikkhāpade aṭṭhapite”ti. Vuttamevattham vibhāvento āha - “bhagavato kira paṭhamabodhiya”ntiādi. Evarūpanti pārājikapaññattiyā anurūpaṃ. Nidassanamattañcetam, saṅghādisesapaññattiyā anurūpampi ajjhācāraṃ nākaṃsuyeva. Tenevāha - “avasese pañca khuddakāpattikkhandhe eva paññapesī”ti. Idañca thullaccayādīnaṃ pañcannaṃ lahukāpattikkhandhānaṃ sabbhāvamattaṃ sandhāya vuttaṃ, na pañcāpattikkhandhānaṃ anavasesato paññattattāva. Paṭhamabodhiyaṃ pañcannaṃ lahukāpattīnaṃ sabbhāvavacaneneva dhammasenāpatissa sikkhāpadapaññattiyācanā visesato garukāpattipaññattiyā pātimokkhuddesassa ca hetubhūṭāti daṭṭhabbā. Keci pana “tasmim tasmim pana vatthusmim avasesapañcakhuddakāpattikkhandhe eva paññapesīti idam dvādasame vasse verañjāyaṃ vutthavassena bhagavatā tato paṭṭhāya aṭṭhavassabbhantare paññattasikkhāpadaṃ sandhāya vutta”nti vadanti, tam na sundaraṃ tato pubbepi sikkhāpadapaññattiyā sabbhāvato. Teneva verañjakaṇḍe “ekabhikkhunāpi ratticchedo vā pacchimikāya tattha vassaṃ upagacchāmāti vassacchedo vā na kato”ti ca “sāmampi pacanaṃ samaṇasārappaṃ na hoti, na ca vaṭṭatī”ti ca vuttaṃ. Ārādhayimṣūti cittaṃ gaṇhimṣu, ajjhāsayaṃ pūrayimṣu, hadayaḡāhinim paṭipattim paṭipajjimṣūti attho. Ekaṃ samayanti ekasmim samaye, paṭhamabodhiyanti attho.

Yaṃ ādīnavanti sambandho. Sikkhāpadaṃ paññapentoti paṭhamapārājikasikkhāpadaṃ paññapento. Ādīnavaṃ dassessatīti “varam te, moghapurisa, āsīvisassa ghoravisassa mukhe aṅgaḡātaṃ pakkhittaṃ, na tveva mātuḡāmassa aṅgaḡāte aṅgaḡātaṃ pakkhitta”ntiādinā yaṃ ādīnavaṃ dassessati. Abhiviññāpesīti imassa “pavattesi”ti ayamatto kathaṃ laddhoti āha “pavattanāpi hī”tiādi. Kāyaviññatticopanatoti kāyaviññattivāsena pavattacalanato. Kasmā panesa methunadhammena anattikopi samāno tikkhattuṃ abhiviññāpesīti āha - “tikkhattuṃ abhiviññāpanañcesā”tiādi. Tattha tikkhattuṃ abhiviññāpananti muttipāpanavasena tisu vāresu methunadhammassa pavattanaṃ.

Sabbesampi padānaṃ avadhāraṇaphalattā vināpi evakāraṃ avadhāraṇattho viññāyatīti āha “teneva ajjhācārenā”ti. Aṭṭha hi gabbhakāraṇāni. Vuttañhetam -

“Methunacoḡaggahaṇaṃ, tanusaṃsaggo ca nābhiāmasanaṃ;
Pānaṃ dassanasavanaṃ, ḡhāyanamiti gabbhaḡetavo aṭṭhā”ti.

Idāni avadhāraṇena nivattitamattaṃ dassetukāmo āha - “kim pana aññathāpi gabbhaggahaṇaṃ hotī”tiādi. Nanu ca nābhiparāmasanampi kāyasaṃsaggoyeva, kasmā naṃ visuṃ vuttanti? Ubhayaṃ chandarāḡavasena kāyasaṃsaggo vutto, itthiyā chandarāḡavasena nābhiparāmasanaṃ, vatthuvāsena vā tam visuṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ pana kāyasaṃsaggena gabbhaggahaṇaṃ hoti, kathañca tattha sukkasoṇitassa sambhavoti āha “itthiyo hī”tiādi. Chandarāḡuppattivāsena itthiyā sukkakoṭṭhāso calito hoti, sopi gabbhasaṇṭhānassa paccayo hotīti adhippāyo. Itthisantānepi hi rasādisattadhātuyo labbhantiyeva. Tenāha - “aṅgapaccaṅgaparāmasanaṃ sādīyantiyopi gabbhaṃ gaṇhantī”ti. Gaṇṭhipadesu pana “kāyasaṃsaggādinā sattappakārena gabbhaggahaṇe pitu sukkakoṭṭhāsaṃ vinā chandarāḡavasena mātu vikārapattaṃ lohitameva gabbhasaṇṭhānassa paccayo

hotī”ti vuttaṃ. “Yassa aṅgapaccaṅgaparāmasanaṃ sādīyitvā mātā puttāṃ paṭilabhati, sace so aparena samayena paripuṇṇindriyo hutvā tādīsaṃ pitaraṃ manussajātikaṃ jīvītā voropeti, pitughātakova hotī”ti vadanti.

Taṃ asuciṃ ekadesaṃ mukhena aggahesīti purāṇacīvaram dhovantī tattha yaṃ asuciṃ addasa, taṃ asuciṃ ekadesaṃ pivi. “Vaṭṭati tumhākaṃ methunadhammo”ti puttā “kappatu vā mā vā kappatu, mayaṃ tena anattikā”ti dassento āha “anattikā mayaṃ etenā”ti. Kiñcāpi nābhiparāmasane methunarāgo natthi, tathāpi nābhiparāmasanakāle phassasādiyanavasena assādamattaṃ tassā ahoṣīti gahetabbāṃ, aññathā gabbhasaṇṭhahanaṃ na siyā. Diṭṭhamaṅgalikāya nābhiparāmasanena maṇḍabyassa nibbatti ahoṣi, caṇḍapajjotamātu nābhiyaṃ vicchikā pharitvā gatā, tena caṇḍapajjotassa nibbatti ahoṣīti āha “eteneva nayanā”tiādi. Purisaṃ upanijjhāyatīti vātapānādinā disvā vā diṭṭhapubbaṃ vā purisaṃ upanijjhāyati. Rājorodhā viyāti sīhaḷadīpe kira ekissā itthiyā tathā ahoṣi, tasmā evaṃ vuttaṃ.

Idhāti imasmiṃ vatthusmiṃ. Ayanti sudinnassa purāṇadutiyikā. Yaṃ sandhāyāti yaṃ ajjhācāraṃ sandhāya. Sukkaṃ sandhāya “mātāpitāro ca sannipatitā hontī”ti vuttaṃ, mātā ca utunī hotīti lohitaṃ sandhāya. Tattha sannipatitā hontīti asaddhammavasena ekasmiṃ ṭhāne samāgatā saṅgatā honti. Mātā ca utunī hotīti idaṃ utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ, na lokasamaññākarajassa lagganadivasamattaṃ. Gandhabboti tatrūpagasatto, gantabboti vuttaṃ hoti. Ta-kārassa dha-kāro katoti daṭṭhabbaṃ. Atha vā gandhanato uppajjanagatiyā nimittupaṭṭhānena sūcanato dīpanato gandhoti laddhanāmena bhavagāmikammunā abbati pavattatīti gandhabbo, tattha uppajjanakasatto. Paccupaṭṭhito hotīti upagato hoti. Ettha ca na mātāpitūnaṃ sannipātaṃ olokayamāno samīpe ṭhito nāma hoti, kammayantayantito pana eko satto tasmīṃ okāse nibbattanako purimajātiyaṃ ṭhitoyeva gatinimittādiārammaṇakaraṇavasena upapattābhimukho hotīti adhippāyo.

Sannipātāti samodhānena samāgamena. Gabbhassāti gabbhe nibbattanakasattassa. Gabbhe nibbattanakasattopi hi gabbhoti vuccati. Yathāha - “yathā kho panānanda, aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbhaṃ kucchinaṃ pariharitvā vijāyanti”ti. Katthaci pana gabbhoti mātukucchi vutto. Yathāha -

“Yamekarattiṃ paṭhamam, gabbhe vasati māṇavo;
Abbhutṭhitova so yāti, sa gaccham na nivattatī”ti. -

Ettha ca gabbhati attabhāvabhāvena pavattatīti gabbho, kalalādiavattho dhammappabandho, taṃnissitattā pana sattasantāno “gabbho”ti vutto yathā “mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī”ti. Taṃnissayabhāvato mātukucchi “gabbho”ti veditabbo. Gabbho viyāti vā. Yathā hi nivāsaṭṭhānatāya sattānaṃ ovarako “gabbho”ti vuccati, evaṃ gabbhaseyyakānaṃ sattānaṃ yāva abhijāti nivāsaṭṭhānatāya mātukucchi “gabbho”ti vuttoti veditabbo. Avakkanti hotīti nibbatti hoti.

Ārakkhadevatāti tassa ārakkhatthāya ṭhitā devatā. Assa taṃ ajjhācāranti sambandho. Tathā nicchāresunti tathā mahantaṃ saddaṃ katvā nicchāresuṃ. Kiñcāpi idha pāliyaṃ ākāsaṭṭhadevatā visuṃ na āgatā, tathāpi saddassa anussāvane ayaṃanukkamoti dassetuṃ cātumahārājikadevatāyo dvidhā katvā ākāsaṭṭhadevatā visuṃ vuttā. Tenettha ākāsaṭṭhakānaṃ visuṃ gahitattā cātumahārājikāti paribhaṇḍapabbataṭṭhakā veditabbā. Itihāti nipātasamudāyo evaṃsaddassa atthe

daṭṭhabboti āha “eva”nti. Khaṇena muhuttanāti padadvayaṃ vevacanabhāvato samānatthamevāti daṭṭhabbaṃ. Ekakolāhamahosīti devabrahmalokesu ekakolāhamahosi. Kiñcāpi hi so saddo yāva brahmalokā abbhuggacchi, tathāpi na so manussānaṃ visayo tesāṃ rūpaṃ viya, teneva bhikkhū pucchimsu - “kacci no tvaṃ, āvuso sudinna, anabhirato”ti.

37. “Evaṃ mātāputtānaṃ pabbajjā saphalā ahosi, pitā pana vippaṭisārābhībhūto vihāsī”ti vacanato sudinnassa tasmim attabhāve arahattādhigamo nāhosīti viññāyati. Keci pana “pubbekatapuññatāya codiyamānassa bhabbakulaputtassāti vuttattā sudinno taṃ kukkuccaṃ vinodetvā arahattaṃ sacchākāsi, teneva pabbajjā anuññātā”ti vadanti. Taṃ pāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. Pubbekatapuññatā ca appamāṇaṃ tādissasapi antarākatapāpakammasa vasena ajātasattuno viya adhigamantarāyadassanato. Katākatānusocanalakkhaṇaṃ kukkuccaṃ idhāhippetanti āha “ajjhācārahetuko pacchānutāpo”ti. Kataṃ ajjhācāraṃ paṭicca anusocanavasena virūpaṃ saraṇaṃ cintanaṃ vippaṭisāroti āha “vippaṭisārotipi tasseva nāma”nti. Kucchitaṃ kataṃ kiriyāti kukataṃ, kukatameva kukkucanti āha “kucchitakiriyābhāvato kukkucca”nti. Pariyādinnaṃsalohitattāti parikkhīṇaṃsalohitattā. Avipphārikoti uddesādīsu byāpārahitto, abyāvaṭoti attho. Vahacchinnoti chinnavaho, bhāravahanena chinnaṃkhandhoti vuttaṃ hoti. Taṃ taṃ cintayīti “yadi ahaṃ taṃ pāpaṃ na karissaṃ, ime bhikkhū viya paripuṇṇasīlo assa”ntiadinā taṃ taṃ cintayi.

38. Evaṃbhūtanti kisaḷūkhādhāvappattaṃ. Gaṇasaṅgaṇikāpapañcenāti gaṇe janasaṃāgame sannipatanaṃ gaṇasaṅgaṇikā, gaṇasaṅgaṇikāyeva papañco gaṇasaṅgaṇikāpapañco, tena. Yassāti ye assa. Kathāphāsukāti vissāsikabhāveneva kathākaraṇe phāsukā, sukkena vattuṃ sakkuṇeyyā, sukhasambhāsāti attho. Pasādassa pamāṇato ūnādhikattaṃ sabbadā sabbesaṃ natthīti āha “pasādapatiṭṭhānokāsassa sampuṇṇattā”ti. Dānīti imasmim atthe etarahi-saddo atthīti āha “dānīti nipāto”ti. No-saddopi nu-saddo viya pucchanatthoti āha “kacci nu tva”nti. Tameva anabhiratinti tehi bhikkhūhi pucchitaṃ tameva gihibhāvapatthanākāraṃ anabhiratiṃ. “Tamevā”ti avadhāraṇena nivattitamattaṃ dassento āha “adhikusalāna”ntiadi. Adhikusalā dhammā samathavipassanādayo. Atthīti visayabhāvena citte parivattanaṃ sandhāya vuttaṃ, na pāpassa vattamānataṃ sandhāya, atthi visayabhāvena citte parivattatīti vuttaṃ hoti. Tenāha - “niccakālaṃ abhimukhaṃ viya me tiṭṭhatī”ti.

Yaṃ tvanti ettha yanti hetuatthe nipāto, karaṇatthe vā paccattavacananti āha “yena pāpenā”ti. Anekapariyāyenāti ettha pariyaṃya-saddo kāraṇavacanoti āha “anekakāraṇenā”ti. Virāgatthāyāti bhavabhogesu virajjanatthāya. No rāgena rajjanatthāyāti bhavabhogesuyeva rāgena araṇjanatthāya. Tenāha “bhagavatā hī”tiadi. Esa nayo sabbapadesūti adhippāyikamattaṃ sabbapadesu atidissati. Idaṃ panettha pariyaṃyavacanamattanti “visaṃyogāyā”tiadīsu sabbapadesu “kilesehi visaṃyujjanatthāyā”tiadinā padatthavibhāvanavasena vuttapariyaṃyavacananaṃ sandhāya vadati. Na saṃyujjanatthāyāti kilesehi na saṃyujjanatthāya. Aggahaṇatthāyāti kilese aggahaṇatthāya, bhavabhoge vā taṇhādiṭṭhivasena aggahaṇatthāya. Na saṅghaṇatthāyāti etthāpi imināva nayena attho veditabbo.

Nibbattitalokuttaranibbānamevāti saṅkhārehi nikkhantaṃ vivittaṃ, tatoyeva lokato uttiṇṇattā lokuttaraṃ nibbānaṃ. Madanimmadanaṃyāti vāti ettha avuttasamuccayatthena vā-saddena ādiatthena iti-saddena vā “pipāsavinayāyā”tiadi

sabbam saṅgahitanti daṭṭhabbam. Nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānena ariyamaggena pahīyamānā rāgamānamadādayo taṃ patvā pahīyanti nāmāti āha “yasmā pana taṃ āgammā”tiādi. Tattha taṃ āgammāti nibbānaṃ āgama paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayabhāvaheṭṭi. Mānamadapurisamadādayoti ettha jātiādiṃ nissāya seyyassa “seyyohamasmi”tiādinā uppajjanakamānoyeva madajananaṭṭhena madoti mānamado. Purisamado vuccati purisamāno, “ahaṃ puriso”ti uppajjanakamāno. “Asaddhammasevanasamatthataṃ nissāya pavatto māno, rāgo eva vā purisamado”ti keci. Ādi-saddena balamadayobbanamadādiṃ saṅgaṇhāti. Mahāgaṇṭhipade pana majjhimagāṇṭhipade ca “purisamado nāma sambhavo”ti vuttaṃ, taṃ idha yuttaṃ viya na dissati. Na hi “bhagavatā sambhavassa vināsāya dhammo desito”ti vuttaṃ vaṭṭati. Nimmadāti vigatamadabhāvā. Imameva hi atthaṃ dassetuṃ “amadā”ti vuttaṃ. Madā nimmadīyanti ettha amadabhāvaṃ vināsaṃ gacchantīti madanimmadano. Esa nayo sesapadesupi.

Kāmapipāsāti kāmānaṃ pātukamyatā, kāmataṇhāti attho. Ālīyanti abhiraṃṭhitābaṭṭhena sevīyanti ālayā, pañca kāmagaṇṭhāti āha “pañca kāmagaṇṭhālayā”ti. Pañcasu hi kāmagaṇṭhesu chandarāgappahāneneva pañca kāmagaṇṭhāpi pahīnā nāma honti, teneva “yo, bhikkhave, rūpesu chandarāgo”tiādi vuttaṃ. Pañcakāmagaṇṭhesu vā ālayā pañcakāmagaṇṭhālayā. Ālīyanti allīyanti abhiraṃṭhitābaṭṭhena sevanti ālayāti hi taṇhāvicaritaṇaṃ adhivacanaṃ. Tebhūmakavaṭṭanti tīsu bhūmīsu kammakilesavipākā vaṭṭanaṭṭhena vaṭṭam. Virajjatīti palujjati. “Virajjatīti kāmavināso vutto, nirujjhatīti ekappahārena vināso”ti gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Virāgo nirodhoti sāmāññacodanāyapi “taṇhākkhayo”ti adhikatattā taṇhāya eva virajjanaṃ nirujjhanañca vuttaṃ.

Catasso yoniyoti ettha yonīti khandhakoṭṭhāsassapi kāraṇassapi passāvamaggassapi nāmaṃ. “Catasso nāgayoniyo catasso supaṇṇayoniyo”ti ettha hi khandhakoṭṭhāso yoni nāma. “Yoni hesā bhūmija phalassa adhigamāyā”ti ettha kāraṇaṃ. “Na cāhaṃ brāhmaṇaṃ brūmi, yonijaṃ mattisambhava”nti ettha passāvamaggo. Idha pana khandhakoṭṭhāso “yonī”ti adhippeto. Yavanti tāya sattā amissitāpi samānajatītāya missitā hontīti yoni. Sā pana atthato aṇḍādiuppattiṭṭhānavisittā khandhānaṃ bhāgaso pavattiviseso, sā ca aṇḍajalābujasaṃsedajaopapātikavasena catubbidhā. Vuttañhetam “catasso kho imā, sārīputta, yoniyo. Katamā catasso? Aṇḍajā yoni jalābujā yoni saṃsedajā yoni opapātikā yonī”ti.

Tattha aṇḍe jātā aṇḍajā. Jalābumhi jātā jalābujā. Saṃsedā jātā saṃsedajā. Vinā etehi kāraṇehi uppatitvā viya nibbattāti opapātikā. Ettha ca petaloke tiracchāne manussesu ca aṇḍajādayo catassopi yoniyo sambhavanti, manussesu panettha kecideva opapātikā honti mahāpadumakumārādayo viya. Aṇḍajāpi kontaputtā dvebhātiyatherā viya, saṃsedajāpi padumagabbhe nibbattapokkharasātibrāhmaṇapadumavatīdevīādayo viya kecideva honti, yebhuyyena pana manussā jalābujāva. Petesupi nijjhāmatāṇhikapetānaṃ niccadukkhātaturatāya kāmasevanā natthi, tasmā te gabbhaseyyakā na honti. Jalāvantatāya na tāsam kucchiyaṃ gabbho saṇṭhāti, tasmā te opapātikāyeva saṃsedajatāyapi asambhavato, avasesapetā pana catuyonikāpi honti. Yathā ca te, evaṃ yakkhāpi sabbacatuppadapakkhijātīdīghajātīādayopi sabbe catuyonikāyeva. Sabbe nerayikā ca caturmahārājikato paṭṭhāya uparidevā ca opapātikāyeva,

bhummadevā pana catuyonikāva honti. Tattha devamanussesu saṃsedajaopapātikānaṃ ayaṃ vireso - saṃsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti, opapātikā soḷasavassuddesikā hutvā.

Pañca gatiyoti ettha sukatadukkaṭṭakammavasena gantabbā upapajjitabbāti gatiyo. Yathā hi kammabhavo paramatthato asatipi kārake paccayasāmaggiyā siddho, taṃsamaṅginā santānalakkhaṇena sattena katoti voharīyati, evaṃ upapattibhavalakkhaṇagatiyo paramatthato asatipi gamake taṃtaṃkammavasena yesaṃ tāni kammāni tehi gantabbāti voharīyanti. Apica gatigati nibbattigati ajjhāsayagati vibhavagati nipphattigatīti bahuvidhā gati nāma. Tattha “taṃ gatiṃ pecca gacchāmi”ti ca “yassa gatiṃ na jānanti, devā gandhabbamānusa”ti ca ayaṃ gatigati nāma. “Imesaṃ kho panāhaṃ bhikkhūnaṃ sīlavantānaṃ neva jānāmi āgatiṃ vā gatiṃ vā”ti ayaṃ nibbattigati nāma. “Evampi kho te ahaṃ brahme gatiñca pajānāmi cutiñca pajānāmi”ti ayaṃ ajjhāsayagati nāma. “Vibhavo gati dhammānaṃ, nibbānaṃ arahato gati”ti ayaṃ vibhavagati nāma. “Dveyeva gatiyo sambhavanti anaññā”ti ayaṃ nipphattigati nāma. Tāsu idha gatigati adhippetā, sā pana nirayatiracchānayonipettivisayamaussadevānaṃ vasena pañcavidhā hoti. Vuttañhetam - “pañca kho imā, sārīputta, gatiyo. Katamā pañca? Nirayo tiracchānayoni pettivisayo manussā devā”ti.

Tattha yassa uppajjati, taṃ brūhentoyeva uppajjatīti ayo, sukhaṃ. Natthi ettha ayoti nirayo, tato eva ramitabbaṃ assādetabbaṃ tattha natthīti niratīatthēna nirassādaṭṭhēna ca nirayoti vuccati. Tiriyaṃ añcitāti tiracchānā, devamanussādayo viya uddhaṃ dīghā ahutvā tiriyaṃ dīghāti attho. Pakaṭṭhato sukato ayanam apagamo peccabhāvo, taṃ peccabhāvaṃ pattānaṃ visayoti pettivisayo, petayoni. Manassa ussannatāya manussā, satisūrabhāvabrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamānasatāya ukkaṭṭhaguṇacittatāya manussāti vuttaṃ hoti, ayaṃ panattho nippariyāyato jambudīpavāsīvasena veditabbo. Yathāha - “tīhi, bhikkhave, tñānehi jambudīpakā manussā uttarakuruke ca manusse adhiggaṇhanti deve ca tāvatimse. Katamehi tīhi? Sūrā satimanto idha brahmacariyavāso”ti. Tathā hi buddhā ca bhagavanto paccekabuddhā aggasāvakā mahāsāvakā cakkavattino aññe ca mahānubhāvā sattā tattheva uppajjanti, tehi samānarūpādītāya pana saddhiṃ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsīnopi manussātveva paññāyimsu.

Apāre pana bhaṇanti “lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya manussā. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo alobhādayo ca ussannā. Te lobhādiussannatāya apāyamaggaṃ, alobhādiussannatāya sugatimaggaṃ nibbānagāmi maggañca paripūrenti, tasmā lobhādīhi alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṃ catumahādīpavāsīno sattavisesā manussāti vuccantī”ti. Lokiyā pana “manuno apaccabhāvena manussā”ti vadanti. Manu nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto sattānaṃ hitāhitavidhāyako kattabbākattabbatāvasena pituṭṭhāniyo, yo sāsane mahāsammatoti vuccati amhākaṃ bodhisatto, paccakkhato paramparāya ca tassa ovādānusāsaniyaṃ tñitā sattā puttasadisatāya “manussā, mānusa”ti ca vuccanti. Tato eva hi te “mānavā manujā”ti ca voharīyanti.

Pañcahi kāmaguṇehi attano attano devānubhāvasaṅkhātehi iddhivisesehi ca dibbanti kīḷanti laḷanti jotantīti devā. Tattha kāmadevā kāmaguṇehi ceva iddhivisesehi ca, itare iddhivisesehēva dibbantīti veditabbā. Saraṇanti vā gamiyanti abhitthavīyantīti vā devā. Ettha ca nirayagatidevagatimanussagatīhi saddhiṃ okāseṇa khandhā vuttā.

Tiracchānayanipettivisayaggahaṇena khandhānaṃ eva gahaṇaṃ veditabbaṃ tesāṃ tādissa paricchinna okāsa abhāvato. Yattha yattha vā te araṇṇasamuddapabbatapādādi ke nibaddhavāsaṃ vasanti, tādissa tṭhānaṃ vasena okāso pi gahetabbo. Satta viññāṇaṭṭhitiyo nava sattāvāsā ca heṭṭhā samvaṇṇitanayā eva. Aparāparabhāvāyāti aparāparaṃ yoniādito yoniādibhāvāya. Ābandhanaṃ gaṇṭhikaraṇaṃ, saṃsibbanāṃ tunnakaraṇaṃ. Taṇhāya nikkhantaṃ tattha tassā sabbaso abhāvato, nikkhamanañcassa taṇhāya viṣaṃyogo evāti āha “viṣaṃyutta”nti.

Kāmānaṃ pahānanti ettha kāmaggahaṇena kāmīyatīti kāmo, kāmetīti kāmoti duvidhassapi kāmassa saṅgaho katoti āha “vatthukāmānaṃ kilesakāmānañca pahāna”nti. Vatthukāmappahānañcettha tesu chandarāgappahānenāti veditabbaṃ. Kāmasaññānanti kāmesu, kāmasahagatānaṃ vā saññānaṃ. Parīññāti tividhāpi parīññā idhādhippetāti āha “ñātātīraṇapahānavasena tividhā parīññā”ti. Tattha katamā ñātaparīññā? Sabbāṃ tebhūmakāṃ nāmarūpaṃ “idaṃ rūpaṃ, ettakaṃ rūpaṃ, na ito bhiyyo, idaṃ nāmaṃ, ettakaṃ nāmaṃ, na ito bhiyyo”ti bhūtopādāyabhedāṃ rūpaṃ phassādibhedāṃ nāmañca lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānato vavatthapeti, kammāvijjādikañcassa paccayaṃ pariggaṇhāti, ayaṃ ñātaparīññā.

Katamā tīraṇaparīññā? Evaṃ ñātaṃ katvā taṃ sabbāṃ tīreti aniccato dukkhato rogatoti dvācattālīsāya ākārehi, ayaṃ tīraṇaparīññā nāma. Katamā pahānaparīññā? Evaṃ tīrayitvā aggamaggena sabbasmiṃ chandarāgaṃ pajahati, ayaṃ pahānaparīññā. Diṭṭhivisuddhikaṃ khāvitaraṇavisuddhiyo vā ñātaparīññā, maggāmaggaṭṭipadāññānadassanavisuddhiādayo, kalāpasammasanādi anulomapariyosānā vā paññā tīraṇaparīññā, ariyamagge ñāṇaṃ nippariyāyena pahānaparīññā. Idha pana kāmānaṃ sabhāvalakkhaṇapaṭivedhavasena aniccādisāmaññalakkhaṇavasena ca pavattamānānaṃ ñātātīraṇaparīññānampi kiccanipphattiyā maggeneva ijjanato maggakkhaṇaṃyeva sandhāya tividhāpi parīññā vuttā. Teneva “imesu pañcasu tṭhānesu kilesakkhayaṃ karoti lokuttaramaggova kathito”ti vuttaṃ.

Kāmesu, kāme vā pātumicchā kāmapiṇṇasāti āha - “kāmesu pātabyatānaṃ, kāme vā pātumicchāna”nti. Imesu pañcasu tṭhānesu “kāmaṃ pahānaṃ akkhātā”ntiādinā vuttasu pañcasu tṭhānesu. Tīsu tṭhānesu “virāgāya dhammo desito, no sarāgāya, viṣaṃyogāya dhammo desito, no saṃyogāya, anupādānāya dhammo desito, no saupādānāya”ti evaṃ vuttasu tṭhānesu. Vipphaṇṇasāraṃ karotīti evaṃ taṃ pāpaṃ vipphaṇṇasāraṃ uppādeti. Kīdisaṃ vipphaṇṇasāraṃ karotīti āha “īdisepi nāma”tiādi.

39. Neva piyakamyatāyāti attani satthu neva piyabhāvakāmatāya. Na bheda purekkhātāyāti na satthu tena bhikkhūna bheda nādhippāyapurekkhātāya. Na kalisāsanāropanatthāyāti na dosāropanatthāya. Kalīti kodhassetaṃ adhivacanaṃ, tassa sāsanaṃ kalisāsanaṃ, kodhavasena vuccamāno garahadoso. Velanti sikkhāpadaveḷaṃ. Mariyādanti tasseeva vevacanaṃ. Sikkhāpadañhi anatikkamaṇiyatṭhena “velā, mariyādā”ti ca vuccati.

Ajjhācāravītikkaṃmoti methunavasena pavattaajjhācārasaṅkhāto vītikkaṃmo. Pakaraṇeti ettha pa-saddo ārambhavacanoti āha “kattaṃ ārabhatī”ti. Katthaci upasaggo dhātuatthameva vadati, na viṣesatthajotakoti āha “karotiyeva vā”ti. Jātiyāti khattiyādi jātiyā. Gottenāti gotamakassapādigottena. Kolaputtiyena

khattiyādijātīsuyeva sakkakulasotthiyakulādivisiṭṭhakulānaṃ puttabhāvena. Yasassīti mahāparivāro. Pesalanti piyasīlaṃ. Avikampamānenāti paṭighānunanayehi akampamānena. Yassa tasmim attabhāve uppajjanārahānaṃ maggaphalānaṃ upanissayo natthi, taṃ buddhā “moghapurisā”ti vadanti ariṭṭhalāḷudāyīdike viya. Upanissaye satipi tasmim khaṇe magge vā phale vā asati “moghapurisā”ti vadantiyeva dhaniyaupasenattherādike viya. Sudinnassa pana tasmim attabhāve maggaphalānaṃ upanissayo samucchinnoyeva, tena naṃ “moghapurisā”ti āha.

Samaṇakaraṇānaṃ dhammānanti hirottappādīnaṃ. Maggaphalanibbānaggahaṇena paṭivedhasāsanassa gahitattā sāsānānanti paṭipattipariyattisāsānānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Chavinti tesam pabhassarakaraṇaṃ chaviṃ. Kiṃ tanti āha “chāya”nti, tesam pakāsakaṃ obhāsanti attho. Kiṃ tanti āha “sundarabhāva”nti. Chavimanugataṃ anucchavikaṃ. Patirūpantiādīsipi “tesa”nti ānetvā sambandhitabbaṃ. Samaṇānaṃ kammaṃ sāmānakaṃ, na sāmānakaṃ assāmānakaṃ. Kathaṃ-saddayogena “na sakkhissasī”ti anāgatavacanaṃ kataṃ. “Nāma-saddayogenā”ti ca vadanti.

Dayālukenāti anukampāya sahitenā. Paribhāsantoti garahanto. Niruttinayena āsīvisa-saddassa atthaṃ dassento āha “āsu sīgha”ntiādi. Etassāti āsīvisassa. Āgacchatīti yo tena daṭṭho, taṃ patiāgacchati. Āsittavisotipi āsīviso, sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitaviso parassa ca sarīre āsiñcanavisoti attho. Asitavisotipi āsīviso. Yaṃ yañhi etena asitaṃ hoti paribhuttaṃ, taṃ visameva sampajjati, tasmā asitaṃ visaṃ etassāti asitavisoti vattabbe “āsīviso”ti niruttinayena vuttaṃ. Asisadisavisotipi āsīviso, asi viya tikhiṇaṃ parassa mammacchedanasamatthaṃ visaṃ etassāti āsīvisoti vuttaṃ hoti. Āsīti vā dāṭhā vuccati, tattha sannihitavisoti āsīviso. Sesasappehi kaṇhasappassa mahāvisattā āsīvisassānantaraṃ kaṇhasappo vutto. Sappamukhampi aṅgārakāsu viya bhayāvahattā akusaluppattiyā ṭhānaṃ na hotīti akusalakammato nivāraṇādhippāyena sīlabhedatopi suddhasīle ṭhitassa maraṇameva varataranti dassetuṃ “āsīvisassa kaṇhasappassa mukhe aṅgajātaṃ pakkhittaṃ vara”nti vuttaṃ. Pabbajitena hi katapāpakammaṃ bhagavato āṇātikamanato vatthumahantatāya mahāsāvajjaṃ. Kāsunti āvāṭopi vuccati rāsipi.

“Kinu santaramānova, kāsūṃ khaṇasi sārathi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṃ kāsuyā karissasī”ti. -

Ettha hi āvāṭo kāsu nāma.

“Aṅgārakāsuṃ apare phuṇanti, narā rudantā paridaḍḍhagattā”ti -

Ettha rāsī. Idha pana ubhayampi adhippetanti āha “aṅgārapuṇṇakūpe aṅgārārāsīmhi vā”ti. Kassati khaṇīyatīti kāsu, āvāṭo. Kasīyati cīyatīti kāsu, rāsī. Padittāyāti dippamānāya. Saṃ-saddo ettha samantapariyāyoti āha “samantato pajjalitāyā”ti.

Idaṃ mātugāmassa aṅgajāte aṅgajātapakkippanaṃ nidānaṃ kāraṇamassa nirayupapajjanassāti itonidānaṃ, bhāvanapumśakañcetaṃ. Paccattavacanassa to-ādeso kato, tassa ca samāsepi alopo. Tattha nāma tvanti ettha tvam-saddo “samāpajjissasī”ti iminā sambandhamupagacchamāno atthīti āha “tvanti taṃsaddassa vevacana”nti. “Yaṃ tanti pana pāṭho yuttarūpo”ti gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Yaṃ tanti nāyaṃ uddesaniddeso, yathā loke yaṃ vā taṃ vāti avaññātavacanaṃ, evaṃ daṭṭhabbanti āha - “yaṃ vā taṃ vā hīḷitaṃ avaññātanti vuttaṃ hotī”ti. Nīcajanānanti nihīnaguṇānaṃ sattānaṃ. Gāmadhammanti ettha

gāma-saddena gāmaṃvāsino vuttā abhedūpacārenāti āha
 “gāmaṃvāsikamanussāna”nti. Kilesapaggharaṇakaṃ dhammanti
 rāgādikilesavissandanakadhammaṃ. Methunadhammo hi rāgaṃ paggharati.
 Methunadhammassa mahāsāvajjatāya oḷārikattā vuttaṃ “asukhuma”nti. Anipuṇanti
 tasseva vevacanaṃ. Udaḥ bhavaṃ odakaṃ. Kiṃ taṃ? Udaḥkiccanti āha -
 “udaḥkiccaṃ antikaṃ avasānaṃ assā”ti. Samāpajjissatīti anāgatavacanaṃ nāma-
 saddayogena katanti āha - “samāpajjissatīti...pe... nāma-saddena yojetabba”nti. Loke
 methunadhammassa ādikattā koci paṭhamakappiko, na paṇāyanti āha - “sāsaṇaṃ
 sandhāya vadatī”ti. Bahūnanti puggalāpekkhaṃ, na pana akusalāpekkhanti āha
 “bahūnaṃ puggalāna”nti.

Yaṃ asaṃvaraṃ paṭicca dubbharatādupposatādi hoti, so asaṃvaro dubbharatādi-
 saddena vutto kāraṇe phalūpacārenāti āha - “dubbharatādīnaṃ vatthubhūtaṃ
 asaṃvarassā”ti. Vatthubhūtaṃkāraṇabhūtaṃ. Vasati ettha phalaṃ
 tadāyattavuttitāyāti hi kāraṇaṃ vatthu. Attāti cittaṃ sarīraṇca, cittameva vā.
 Dubbharatāñceva dupposatāñca āpajjati attanā paccayadāyakehi ca dukkhena
 bharitabbataṃ posetabbatāñca āpajjati. Asaṃvare tṭhito hi ekacco attanopi dubbharo
 hoti dupposo, ekacco upaṭṭhākaṇampi. Kathaṃ? Yo hi ambilādīni laddhā anambilādīni
 pariyesati, aññassa ghare laddhaṃ aññassa ghare chaḍḍento sabbaṃ gāmaṃ caritvā
 rittapattova vihāraṃ pavisitvā nipajjati, ayaṃ attano dubbharo. Yo pana
 sālīmaṃsodanādīnaṃ patte pūretvā dīnnepi dummukhabhāvaṃ
 anattamanabhāvameva dasseti, tesāṃ vā sammukhāva taṃ piṇḍapātaṃ “kiṃ
 tumhehi dīna”nti apasādentō sāmaṇeragahaṭṭhādīnaṃ deti, ayaṃ upaṭṭhākaṇaṃ
 dubbharo. Etaṃ disvā manussā dūratova parivajjenti “dubbharo bhikkhu na sakkā
 posetu”nti.

Mahicchatanti ettha mahantāni vatthūni icchatī, mahatī vā panassa icchātī mahiccho,
 tassa bhāvo mahicchatā, santaguṇavibhāvanatā paṭiggahaṇe amattaññutā ca.
 Mahiccho hi icchācāre tṭhāvā attani vijjamānasīladhutadhammādiguṇe vibhāveti,
 tādisassa paṭiggahaṇe amattaññutāpi hoti. Yaṃ sandhāya vadanti
 “santaguṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññutā, etaṃ
 mahicchatālakkaṇa”nti. Sā panesā mahicchatā “idhekacco saddho samāno
 ‘saddhoti maṃ jano jānātū’ti icchatī, sīlavā samāno ‘sīlavātī maṃ jano jānātū’ti”
 iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappiyo hoti,
 vijātamātāpissa cittaṃ gaheṭṭuṃ na sakkoti. Tenetaṃ vuccati -

“Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
 Sakaṭena paccayaṃ dentu, tayopete atappiyā”ti.

Sattehi kilesehi ca saṅgaṇanaṃ samodhānaṃ saṅgaṇikātī āha - “gaṇasaṅgaṇikāya
 ceva kilesasaṅgaṇikāya cā”ti. Kosajjānugato ca hotīti kusītabhāvena anugato hoti,
 kusītaṃ bhāvo kosajjaṃ. Aṭṭhakusītavatthupāripūriyāti ettha kucchitaṃ sīdatīti
 kusīto da-kārassa ta-kāraṃ katvā. Yassa dhammassa vasena puggalo “kusīto”ti
 vuccati, so kusītabhāvo idha kusīta-saddena vutto. Vināpi hi bhāvajotanasaddaṃ
 bhāvavatto viññāyati yathā “paṭassa sukka”nti, tasmā kusītabhāvavattūnīti attho,
 kosajjakāraṇānīti vuttaṃ hoti. Tathā hi -

“Kammaṃ kho me kattaṃ bhavissati, kammaṃ kho pana me karontassa kāyo
 kilamissati, handāhaṃ nipajjāmi so nipajjati, na vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiya
 anadhigatassa adhigamaṃ asacchikatassa sacchikiriyāya, idaṃ paṭhamam

kusītavatthu. Ahaṃ kho kammaṃ akāsiṃ, kammaṃ kho pana me karontassa kāyo kilanto, handāhaṃ nipajjāmi...pe... maggo kho me gantabbo bhavissati, maggaṃ kho pana me gacchantassa kāyo kilamissati, handāhaṃ nipajjāmi...pe... ahaṃ kho maggaṃ agamāsiṃ, maggaṃ kho pana me gacchantassa kāyo kilanto, handāhaṃ nipajjāmi...pe... ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto nālatthaṃ lūkhassa vā paṇītaṃ vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo kilanto akammañño, handāhaṃ nipajjāmi...pe... ahaṃ kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto alattoṃ lūkhassa vā paṇītaṃ vā bhojanassa yāvadatthaṃ pāripūriṃ, tassa me kāyo garuko akammañño māsācittaṃ maññe, handāhaṃ nipajjāmi...pe... uppanno kho me ayaṃ appamattako ābādho, atthi kappo nipajjituṃ, handāhaṃ nipajjāmi...pe... ahaṃ kho gilānā vuṭṭhito aciravuṭṭhito gelañña, tassa me kāyo dubbalo akammañño, handāhaṃ nipajjāmīti so nipajjati, na vīriyaṃ ārabhati appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Idaṃ atṭhamāṃ kusītavatthu”nti -

Evamāgatāni “handāhaṃ nipajjāmī”ti evaṃ pavattaosīdanāni uparūpari kosajjakāraṇattā atṭha kusītavatthūni nāma, tesāṃ pāripūriyā saṃvattatīti attho.

Subharaṃ hoti suposoti attano upaṭṭhākehi ca sukhena bharitabbo posetabboti attho. Saṃvare ṭhito hi ekacco attanopi subharaṃ hoti suposo, ekacco upaṭṭhākānampi. Kathaṃ? Yo hi yaṃ kiñci lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā laddhā tuṭṭhacittova bhuñjitvā vihāraṃ gantvā attano kammaṃ karoti, ayaṃ attano subharaṃ. Yo pana paresampi appaṃ vā bahuṃ vā lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā dānaṃ ahīletvā attamano vippasannamukho hutvā etesaṃ sammukhāva paribhuñjitvā yāti, ayaṃ upaṭṭhākānaṃ subharaṃ. Etaṃ disvā manussā ativiya vissatthā honti, “amhākaṃ bhadanto subharaṃ, thokathokenapi tussati, mayameva naṃ posessāmā”ti paṭiññaṃ katvā posenti. Appicchatanti icchāviraṇhitattaṃ. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Appa-saddo hettha abhāvatthoti sakkā viññātum “appābādhatañca sañjānāmī”tiādīsu viya. Tenevāha “nittaṇhabhāva”nti.

Tippabhedāya santuṭṭhiyāti yathālābhādisantosāsāmaññaṃ vuttaṃ, catūsu pana paccayesu tayo tayo santosāti dvādasavidho hoti santoso. Kathaṃ? Cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsārappasantosoti tividho hoti santoso. Evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabbhedasaṃvaṇṇanā - idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā, so teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa cīvare yathālābhasantoso. Atha pana pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhībhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhoyeva hoti. Ayamassa cīvare yathābalasantoso. Pakatidubbalaḍḍhāni garucīvarāni na phāsubhāvāvaṇṇāni sarīrakhedāvaṇṇāni ca hontīti payojanavasena anatricchatādivasena tāni parivattetvā lahuca cīvaraparibhogo na santosavirodhīti. Aparo paṇītapaccayaḍḍhī hoti, so paṭṭacīvarāḍḍhāni aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā “idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ, idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ, idaṃ appalābhānaṃ hotū”ti datvā tesāṃ purāṇacīvaraṃ vā saṅkarakūṭadito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa cīvare yathāsārappasantoso. Mahagghañhi cīvaraṃ bahūni vā cīvarāni labhitvāpi tāni vissajjetvā tadanāssa gahaṇaṃ yathāsārappanaye ṭhitattā na santosavirodhīti.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa piṇḍapāte yathālābhasantoso.

Yo pana attano pakativiruddham vā byādhiviruddham vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttaṃ aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaram viya cirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā tesam vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa piṇḍapāte yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ, na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasantharakenapi yathāladdheneva tussati. Ayamassa senāsane yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddham vā byādhiviruddham vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanaṃ labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa senāsane yathāsāruppasantoso. Yopi “uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddham okkamati, niddābhībhūtaṃ puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavanti”ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanaṃ pattampi na sampatīcchati, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti. Ayampissa senāsane yathāsāruppasantoso.

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva tussati aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti. Ayamassa gilānapaccaye yathālābhasantoso. Yo pana telenā atthiko phāṇitaṃ labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gahetvā aññadeva vā pariyesitvā bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathābalasantoso. Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādīpaṇītabhesajjaṃ labhati, so taṃ cīvaram viya cirapabbajitabahussutaappalābhagilānānaṃ datvā tesam ābhatena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttahaṇītaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ “gaṇha, bhante, yadicchasi”ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha “muttahaṇītaṃ nāma buddhādīhi vaṇṇita”nti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttahaṇītakeneva bhesajjaṃ karonto paramasantuṭṭhova hoti. Ayamassa gilānapaccaye yathāsāruppasantoso. Evaṃ yathālābhādivasena tippabhedo santoso catunnaṃ paccayānaṃ vasena dvādasavidho hotīti veditabbo.

Kāma vitakkabyāpāda vitakkavihiṃsā vitakkānaṃ vasena akusalavitakkattayaṃ. Nekkhamma vitakkaabyāpāda vitakkaavihiṃsā vitakkānaṃ vasena kusala vitakkattayaṃ. Sabbakilesāpacaya bhūṭāya vivaṭṭāyāti rāgādisabbakilesānaṃ apacaya hetu bhūṭāya nibbānadhātuyā. Aṭṭhavīriyārambhavattupāripūriyāti aṭṭhannaṃ vīriyārambhakāraṇānaṃ pāripūriyā. Yathā tathā paṭhamam pavatta abbhussahanañhi upari vīriyārambhassa kāraṇaṃ hoti. Anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni hi abbhussahanaṃ tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavattūnīti veditabbāni. Tathā hi -

“Kammaṃ kho me kattaṃ bhavissati, kammaṃ kho pana me karontena na sukaraṃ buddhānaṃ sāsanaṃ manasi kātuṃ, handāhaṃ vīriyaṃ ārabhāmi appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Ahaṃ kho kammaṃ akāsiṃ, kammaṃ kho panāhaṃ karonto nāsakkiṃ buddhānaṃ

sāsanam manasi kātum, handāham vīriyam ārabhāmi...pe... maggo kho me gantabbo bhavissati, maggam kho pana me gacchantena na sukaram buddhānam sāsanam manasi kātum, handāham vīriyam ārabhāmi...pe... aham kho maggam agamāsim, maggam kho panāham gacchanto nāsakkhim buddhānam sāsanam manasi kātum, handāham vīriyam ārabhāmi...pe... aham kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto nālattham lūkhassa vā paṇitassa vā bhojanassa yāvadattham pāripūrim, tassa me kāyo lahuko kammañño, handāham vīriyam ārabhāmi...pe... aham kho gāmaṃ vā nigamaṃ vā piṇḍāya caranto alattham lūkhassa vā paṇitassa vā bhojanassa yāvadattham pāripūrim, tassa me kāyo balavā kammañño, handāham vīriyam ārabhāmi...pe... uppanno kho me ayam appamattako ābādho, tṭhānam kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho pavaḍḍheyya, handāham vīriyam ārabhāmi...pe... aham kho gilānā vuṭṭhito aciravuṭṭhito gelañña, tṭhānam kho panetaṃ vijjati, yaṃ me ābādho paccudāvatteyya, handāham vīriyam ārabhāmi appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyā”ti -

Evam pavattaanurūpapaccavekkhaṇāsahitāni abbhussahanāni tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha vīriyārambhavatthūni nāma.

Tadanucchavikaṃ tadanulomikanti ettha ta-saddo vakkhamānāpekkho ca atītāpekkho ca hotīti āha “yaṃ idāni sikkhāpadaṃ paññapessatī”tiādi. Sabbanāmāni hi vakkhamānavacanānipi honti pakkantavacanānipi.

Samvarappahānapaṭisaṃyuttanti pañcasamvarehi ceva pañcapahānehi ca paṭisaṃyuttaṃ. Pañcavidho hi samvaro sīlasamvaro satisamvaro ñāṇasamvaro khantisamvaro vīriyasamvaroti. Pahānampi pañcavidhaṃ tadanāgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti.

Tattha “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto”ti evamāgato pātimokkhasamvaro sīlasamvaro nāma, so ca atthato kāyikavācasiko avītikkamo. “Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye samvaram āpajjati”ti evamāgatā indriyārakkhā satisamvaro, sā ca atthato tathāpavattā sati eva. “Sotānaṃ samvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti evamāgato ñāṇasamvaro. Ettha hi “sotānaṃ samvaram brūmī”ti vatvā “paññāyete pidhīyare”ti vacanato sotasaṅkhātānaṃ taṇhādiṭṭhiduccaritaavijjādikilesānaṃ samucchedakañāṇaṃ pidahanatṭhena samvaroti vuttaṃ. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”tievamāgatā adhivāsanaṃ khantisamvaro, sā ca atthato tathāpavattā khandhā adoso vā. Paññāti eke, taṃ na gahetabbaṃ. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetī”ti evamāgataṃ kāmavitakkādīnaṃ vinodanavasena pavattaṃ vīriyameva vīriyasamvaro. Sabbo cāyaṃ samvaro yathāsakaṃ samvaritabbānaṃ dussīlyasaṅkhātānaṃ kāyavacīduccaritānaṃ muṭṭhassaccasaṅkhātassa pamādassa abhijjhādīnaṃ vā akkhanti aññāṇakosajjānañca samvaraṇato pidahanato chādanato “samvaro”ti vuccati. Samvaratīti samvaro, pidahati nivāreti pavattitum na detīti attho. Paccayasamavāye uppajjanārahānaṃ kāyaduccaritādīnaṃ tathā tathā anuppādanameva hi idha samvaraṇaṃ nāma. Evam tāva pañcavidho samvaro veditabbo.

Tena tena guṇaṅgena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṃ tadanāgappahānaṃ. Nāmarūparicchedādīsu hi vipassanāñāṇesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāge uppannena kaṅkhāvitaraṇena

kathaṃkathībhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmaggavavattānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayaśāññāyātiadinā nayena tena tena vipassanāññānena tassa tassa aguṇaṅgassa pahānaṃ tadaṅgappahānanti veditabbaṃ. Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattinivāraṇato ghaṭṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevālassa tesāṃ tesāṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ vikkhambhanappahānaṃ nāma. Vikkhambhanameva pahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggavato attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”tiadinā nayena vuttassa samudayapakkihiyassa kilesagaṇassa accantaṃ appavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ samucchedappahānaṃ nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ vūpasantaṭā kilesānaṃ, etaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissaṭṭattā pahīnasabbasaṅkhatāṃ nibbānaṃ, etaṃ nissaraṇappahānaṃ nāma. Sabbampi cetāṃ cāgaṭṭhena pahānanti vuccati. Evamimehi yathāvuttasaṃvarehi ceva pahānehi ca paṭisaṃyuttā dhammadesanā “saṃvarappahānapaṭisaṃyuttā”ti veditabbā.

Asuttantavinibaddhanti suttantesu anibaddhaṃ, pāḷianāruḷhanti attho. Pakiṇṇakadhammadesanā hi saṅgahaṃ na ārohati. Vuttamevatthaṃ pakāśento āha “pāḷivinimutta”nti. Atha vā asuttantavinibaddhanti suttābhidhammapāḷiṃ anāruḷhabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ, pāḷivinimuttanti vinayapāḷiṃ anāruḷhabhāvaṃ sandhāya. Okkantikadhammadesanā nāma ñāṇena anupavisitvā antarā kathiyamānā dhammadesanā, paṭikkhipanādhippāyā bhaddālittherasadisā. Samparetabbato pecca gantabbato samparāyo, paraloko. Tattha bhavaṃ samparāyikaṃ. Vaṭṭabhayena tajjentoti “evaṃ dussīlā nirayādīsu dukkhaṃ pāpuṇantī”ti tajjento. Dīghanikāyappamāṇampi majjhimanikāyappamāṇampi dhammadesanaṃ karotīti “tena khaṇena tena muhuttaṃ kathāṃ bhagavā tāvamahantaṃ dhammadesanaṃ karotī”ti na vattabbaṃ. Yāvatā hi lokiyamahājanā ekaṃ padaṃ kathenti, tāva ānandatthero aṭṭha padāni katheti. Ānandatthere pana ekaṃ padaṃ kathenteyeva bhagavā soḷasa padāni katheti. Iminā nayena lokiyajanassa ekapaduccāraṇakkhaṇe bhagavā aṭṭhavāsasataṃ padāni katheti. Kasmā? Bhagavato hi jivhā mudu, dantāvaraṇaṃ suphusitaṃ, vacanaṃ agaḷitaṃ, bhavaṅgaparivāso lahuko, tasmā sace eko bhikkhu kāyānupassanaṃ pucchati, añño vedanānupassanaṃ, añño cittānupassanaṃ, añño dhammānupassanaṃ, “iminā puṭṭhe ahaṃ pucchissāmī”ti eko ekaṃ na oloketi, evaṃ santepe tesāṃ bhikkhūnaṃ “ayaṃ paṭhamāṃ pucchi, ayaṃ dutiya”ntiadinā pucchanavāro tādisassa paññavato paññāyati sukhumassa antarassa labbhanato. Buddhānaṃ pana desanāvāro aññesaṃ na paññāyateva accharāsaṅghātamatte khaṇe anekakoṭīsaṃsācittappavattisambhavato. Daḷhadhammena dhanuggahena khittasarassa vidatthacaturaṅgulaṃ tālacchāyaṃ atikkamanato puretaraṃyeva bhagavā cuddasavidhena kāyānupassanaṃ, navavidhena vedanānupassanaṃ, soḷasavidhena cittānupassanaṃ, pañcavidhena dhammānupassanaṃ katheti. Tiṭṭhantu vā ete cattāro, sace hi aññe cattāro sammappadhānesu, aññe iddhipādesu, aññe pañcendriyesu, aññe pañcabalesu, aññe sattabojjhaṅgesu, aññe aṭṭhamaggaṅgesu pañhe puccheyyuṃ, tampi bhagavā katheyya. Tiṭṭhantu vā ete aṭṭha, sace aññe sattatīṃsa janā bodhipakkihiyesu pañhe puccheyyuṃ, tampi bhagavā tāvadeva katheyya.

Mūlaṃ nissayo paṭiṭṭhāti pacchimaṃ pacchimaṃ paṭhamassa paṭhamassa vevacananti daṭṭhabbaṃ. Tattha paṭiṭṭhāti sampayogavasena upanissayavasena ca

okāsabhāvo. Sikkhāsaṅkhātānañhi avasesakusaladhammānaṃ
methunaviratisampayogavasena vā patitṭhā siyā upanissayabhāvena vā. Tenevāha
“methunasamvaro hī”tiādi. Vuttatthavasenaṇti patitṭhādhigamūpāyavasena.
Sikkhāpadavibhaṅge nidditṭhaviraticetanā taṃsampayuttadhammā ca sikkhāpadanti
dassetukāmo āha - “ayañca attho sikkhāpadavibhaṅge vuttanayena veditabbo”ti.
Sikkhāpadavibhaṅge hi viratiādayo dhammā nippariyāyato pariyāyato ca
“sikkhāpada”nti vuttā. Vuttañhetam -

“Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye
kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ
ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yā tasmīṃ samaye
kāmesumicchācārā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇaṃ anajjhāpatti
velānatikkamo setughāto, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ.
Avasesā dhammā veramaṇiyā sampayuttā.

“Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye
kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ
ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yā tasmīṃ samaye cetanā
sañcetanā cetayitattaṃ, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ.
Avasesā dhammā cetanāya sampayuttā.

“Tattha katamaṃ kāmesumicchācārā veramaṇī sikkhāpadaṃ? Yasmiṃ samaye
kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hoti somanassasahagataṃ
ñāṇasampayuttaṃ kāmesumicchācārā viramantassa, yo tasmīṃ samaye
phasso...pe... paggāho avikkhepo, idaṃ vuccati kāmesumicchācārā veramaṇī
sikkhāpada”nti.

Ettha hi yasmā na kevalaṃ viratiyeva sikkhāpadaṃ, cetanāpi sikkhāpadameva,
tasmā taṃ dassetuṃ dutiyanayo vutto. Yasmā ca na kevalaṃ eteyeva dve dhammā
sikkhāpadaṃ, cetanāsampayuttā pana paropaṇṇāsa dhammāpi
sikkhitabbakoṭṭhāsato sikkhāpadameva, tasmā tatiyanayo dassito. Duvidhañhi
sikkhāpadaṃ nippariyāyasikkhāpadaṃ pariyāyasikkhāpadanti. Tattha virati
nippariyāyasikkhāpadaṃ. Sā hi “pāṇātipātā veramaṇī”ti pāḷiyaṃ āgatā, no cetanā.
Viramanto ca tāya eva tato tato viramati, na cetanāya, cetanampi pana āharitvā
dasseti, tathā sesacetanāsampayuttadhamme. Tasmā cetanā ceva
avasesasampayuttadhammā ca pariyāyasikkhāpadanti veditabbaṃ.

Idāni na kevalaṃ idha viratiādayo dhammāva sikkhāpadaṃ, atha kho tadatthajotikā
paññattipīti dassento āha “apicā”tiādi. “Yo tattha nāmakāyo padakāyoti idaṃ
mahāaṭṭhakathāyaṃ vutta”nti vadanti. Nāmakāyoti nāmasamūho nāmapaṇṇattiyeva.
Padaniruttibyañjanāni nāmavevacanāneva “nāmaṃ nāmakammaṃ
nāmanirutti”tiādīsu viya. Sikkhākoṭṭhāsoti viratiādayova vuttā, tadatthajotakaṃ
vacanampi sikkhāpadanti idampi ettha labbhateva.

Atthavaseti vuddhivisesa ānisaṃsavisesa. Tesaṃ pana sikkhāpadapaññattikāraṇattā
āha “dasa kāraṇavase”ti, dasa kāraṇaviseseti attho. Tenāha “hitavisesa”ti.
Atthoyeva vā atthavaso, dasa atthe dasa kāraṇānīti vuttaṃ hoti. Atha vā attho
phalaṃ tadadhīnavuttitāya vaso etassāti atthavaso, hetūti evampettha attho
daṭṭhabbo. Suṭṭhu devāti idaṃ rājanātepurappavesanasikkhāpade vuttaṃ. “Ye mama
sotabbaṃ saddahātabbaṃ maññissanti, tesaṃ taṃ assa dīgharattaṃ hitāya

sukhāyā”ti vuttattā “yo ca tathāgatassa vacanaṃ sampañicchatī, tassa taṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya hotī”ti vuttaṃ. Asampañicchane ādīnavanti bhaddālisutte viya asampañicchane ādīnavaṃ dassetvā. Sukhavihārābhāve sahaḥjīvamānassa abhāvato sahaḥjīvītaṃ sukhavihāro vutto. Sukhavihāro nāma catunnaṃ iriyāpathavihārānaṃ phāsutā.

Maṅkutaṃ nittejabhāvaṃ. Dhammenātiādīsu dhammoti bhūtaṃ vatthu. Vinayoti codanā ceva sāraṇā ca. Satthusāsananti ñattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. Piyasīlānanti sikkhākāmānaṃ. Tesañhi sīlaṃ piyaṃ hoti. Tenevāha “sikkhattayapāripūriyā ghaṭamānā”ti. Sandiṭṭhamānāti saṃsayāṃ āpajjamānā. Ubbāḷhā hontīti pīḷitā honti. Saṅghakammānīti satipi uposathapavāraṇānaṃ saṅghakammabhāve gobalibaddaṇāyena uposathaṃ pavāraṇaṃca ṭhapetvā upasampadādisesasaṅghakammānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Samaggānaṃ bhāvo sāmaggī.

“Na vo ahaṃ, cunda, diṭṭhadhammikānaṃyeva āsavānaṃ saṃvarāya dhammaṃ desemi”ti ettha vivādamūlabhūtā kilesā āsavāti āgatā.

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṃ yena gaccheyyaṃ, manussattañca abbaje;
Te mayhaṃ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā”ti. -

Ettha tebhūmaṃ kammaṃ avasesā ca akusalā dhammā. Idha pana parūpavādavipparisāravadhabandhādayo ceva apāyadukkhabhūtā ca nānappakārā upaddavā āsavāti āha - “asaṃvare ṭhiteṇa tasmīyeva attabhāve pattabbā”tiādi. Yadi hi bhagavā sikkhāpadaṃ na paññapeyya, tato asaddhammapaṭisevanaadinānāpāṇātipātādihetu ye uppajjeyyūṃ parūpavādādayo diṭṭhadhammikā nānappakārā anattā, ye ca taṃnimittameva nirayādīsu nibbattaṃ pañcavidhabandhanakammakāraṇādivasena mahādukkhānubhavanānappakārā anattā, te sandhāya idaṃ vuttaṃ “diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāyā”ti. Diṭṭhadhammo vuccati paccakkho attabhāvo, tattha bhavā diṭṭhadhammikā. Tena vuttaṃ “tasmīyeva attabhāve pattabbā”ti. Sammukhā garahaṇaṃ akitti, parammukhā garahaṇaṃ ayaso. Atha vā sammukhā parammukhā ca garahaṇaṃ akitti, parivārahāni ayasoti veditabbaṃ. Āgamanamaggathakanāyāti āgamanadvārapidahanattāya. Samparetabbato pecca gantabbato samparāyo, paralokoti āha “samparāye narakādīsū”ti. Methunādīni rajjanattāhānāni, paṇātipātādīni dussanattāhānāni.

Cuddasa khandhakavattāni nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattaṃ āvāsikagamikaanumodanabhattachagapiṇḍacārikaāraññikasenaśāntāgharavaccaku ṭīupajjhāyasaddhivihārikaācariyaantevāsikavattanti imāni cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni dveasīti mahāvattāni, na sabbāsu avattāsu caritabbāni, tasmā cuddasakhandhakavattesu agaṇitāni, tāni pana “pārivāsikānaṃ bhikkhūnaṃ vattaṃ paññapessāmī”ti ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ...pe... na chaṃyāṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabba”nti vuttāvasānāni chasatṭhi, tato paraṃ “na, bhikkhave, pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ, mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikaena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse vatthabba”ntiadinā vuttavattāni pakatattacaritabbhehi anaññattā visuṃ

agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesam vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vuttaṃ “na pakatattassa bhikkhuṇo abhivādanam paccuṭṭhānaṃ...pe... nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītappa”nti idaṃ abhivādanādīnaṃ asādiyaṃ ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”tiādīni dasāti evametāni dvāsīti vattāni. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni, kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva, aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti “asīti khandhakavattānī”ti vuttaṃ.

Samvaravinayoti sīlasamvaro satisamvaro ñāṇasamvaro khantisamvaro vīriyasamvaroti pañcavidhopi samvaro yathāsakaṃ samvaritabbānaṃ vinetabbānaṃ kāyaduccaritādīnaṃ samvaraṇato samvaro, vinayanato vinayoti vuccati. Pahānavinayoti tadanāgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidhampi pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayanatṭhena vinayo, tasmā pahānavinayoti vuccati. Samathavinayoti satta adhikaraṇasamathā. Paññattivinayoti sikkhāpadameva. Sikkhāpadapaññattiyā hi vijjamānāya eva sikkhāpadasambhavato paññattivinayopi sikkhāpadapaññattiyā anuggahito hoti.

Idāni -

“Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ samvarāya, yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ samvarāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ appasannānaṃ pasādāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, taṃ saddhammatṭhitiyā, yaṃ saddhammatṭhitiyā, taṃ vinayānuggahāya.

“Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ samvarāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saddhammatṭhitiyā, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ vinayānuggahāya.

“Yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ samvarāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ saddhammatṭhitiyā, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ vinayānuggahāya, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ saṅghasuṭṭhutāya.

“Yaṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya...pe... yaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya...pe... yaṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ samvarāya...pe... yaṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya...pe... yaṃ appasannānaṃ pasādāya...pe... yaṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya...pe... yaṃ saddhammatṭhitiyā...pe... yaṃ

vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhutaṃ, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghaphāsutaṃ, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ samparāyikānaṃ āsavānaṃ paṭighātāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ appasannānaṃ pasādāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ pasannānaṃ bhiyyobhāvāya, yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saddhammaṭṭhitiyā.

“Atthasataṃ dhammasataṃ, dve ca niruttisatāni;
Cattāri ñāṇasatāni, atthavase pakaraṇe”ti -

Yaṃ vuttaṃ parivāre, taṃ dassento “apicetthā”tiādimāha.

Tattha “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti iminā anukkamena yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya āsannāsaṇṇapadānaṃ uparūparipadehi saddhiṃ yojitattā saṅkhalikabandhanasādisattā “saṅkhalikanaya”nti vuttaṃ. Saṅkhalikanayaṃ katvāti sambandho. “Yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti evamādinā dasasu padesu ekamekaṃ padaṃ tadavasesehi navanavapadehi yojetvā yaṃ vuttaṃ, taṃ sandhāya “ekekapaḍaṃmūlikaṃ dasakkhattuṃ yojanaṃ katvā”ti vuttaṃ.

Atthasatantiādisu saṅkhalikanaye tāva purimapurimapaḍaṇaṃ vasena dhammasataṃ veditabbaṃ, pacchimapacchimānaṃ vasena atthasataṃ daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ? Kiñcāpi parivāre “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”tiādinā saṅkhalikanaye khaṇḍacakkameva vuttaṃ, tathāpi teneva nayena baddhacakkassapi nayo dinno, tasmā “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”tiādiṃ vatvā “yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhū”ti yojetvā baddhacakkaṃ kātappaṃ. Evaṃ “yaṃ saṅghaphāsu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”tiādiṃ vatvāpi “yaṃ vinayānuggahāya, taṃ saṅghasuṭṭhu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsū”ti yojetvā baddhacakkaṃ kātappaṃ. Iminā anukkamena sesapadesupi yojitesu saṅkhalikanayena dasa baddhacakkāni honti. Tesu ekekasmīṃ cakke purimapurimapaḍaṇaṃ vasena dasa dasa dhammā, pacchimapacchimapaḍaṇaṃ vasena dasa dasa atthāti saṅkhalikanaye atthasataṃ dhammasatañca sampajjati. Ekamūlakanaye pana “yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ saṅghaphāsu, yaṃ saṅghasuṭṭhu, taṃ dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti evamādinā ekameva padaṃ sesehi navahi padehi yojitanti purimapaḍassa ekattā ekameva dhammapadaṃ naveva atthapaḍāni honti, tasmā ekamūlakanaye dasasu padesu ekamekaṃ mūlaṃ katvā dasakkhattuṃ yojanāya katāya dhammapaḍaṇaṃ vasena dhammapaḍāni dasa, atthapaḍāni navutīti atthasataṃ dhammasatañca na sampajjati, tasmā ekamūlakanaye saṅkhalikanaye vuttanayena atthasataṃ dhammasatañca aggahetvā yaṃ tattha dasadhammapaḍaṇaṃ navutiatthapaḍaṇañca vasena padasataṃ vuttaṃ, taṃ sabbaṃ dhammasatanti gahetvā tadatthajotanasena aṭṭhakathāyaṃ vuttāni saṅghasuṭṭhubhāvādīni atthapaḍāni atthasatanti evaṃ gahite atthasataṃ dhammasatañca sampajjati. Evaṃ tāva atthasataṃ dhammasatañca veditabbaṃ. Dve ca niruttisatānīti ettha pana atthajotikānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisataṃ, dhammabhūtānaṃ niruttīnaṃ vasena niruttisatanti dve niruttisatāni ca veditabbāni. Cattāri ñāṇasatānīti atthasate ñāṇasataṃ, dhammasate ñāṇasataṃ, dvīsu niruttisatesu dve ñāṇasatānīti cattāri ñāṇasatāni.

Evañca pana, bhikkhavi ettha ca-saddo bhinnakkamena yojetabboti āha “uddiseyyātha cā”ti. Kathaṃ panettha “uddiseyyāthā”ti vutte pariyāpuṇeyyāthātiādi atthasambhavoti āha “atirekānayanattho hi ettha ca-saddo”ti. Vuttatthato atirekassa atthassa ānayanam atirekānayanam, so attho etassāti atirekānayanattho, avuttasamuccayatthoti vuttaṃ hoti. “Asaṃvāso”ti vuttattā “daḷhaṃ katvā”ti vuttaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Paṭhamapaññattikathā niṭṭhitā.

Sudinnabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Makkaṭṭivattukathāvaṇṇanā

40. Anuttānapadavaṇṇanāti uttānaṃ vuccati pākaṭaṃ, tappaṭipakkhena anuttānaṃ apākaṭaṃ appacuraṃ duviññeyyañca, anuttānānaṃ padānaṃ vaṇṇanā anuttānapadavaṇṇanā. Uttānapadavaṇṇanāya payoanābhāvato anuttānaggahaṇaṃ. Pacurapaṭisevano hotīti bahulapaṭisevano hoti, divase divase nirantaraṃ paṭisevatīti attho. Pacuratthe hi vattamānavacananti sabbadā paṭisevanābhāvepi “iha mallā yujjhantī”tiādīsu viya bāhullavuttiṃ upādāya vattamānavacanaṃ. Āhiṇḍantāti vicarantā. Aññesupīti aññesupi bhikkhūsu.

41. Sahoḍḍhaggahitoti saha bhaṇḍena gahito. Attano micchāgāhena lesaoḍḍhanena vā paripuṇṇatthampi paṭhamapaññattiṃ aññathā karonto “tañca kho manussitthiyā, no tiracchānagatāyā”ti āha. Dassananti sānurāgadassanaṃ. Gahaṇanti anurāgavaseneva hatthena gahaṇaṃ. Āmasanaṃ attano sarīrena tassā sarīrassa upari āmasanamattaṃ, phusanaṃ tato daḷhataṃ katvā saṃphusanaṃ, ghaṭṭanaṃ tatopi daḷhataṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. Taṃ sabbampīti dassanādi sabbampi.

42. Daḷhataṃ sikkhāpadamakāsīti imasmiṃ adhikāre anupaññattiyā sikkhāpadassa daḷhikaraṇaṃ sithilakaraṇaṃ pasāṅgato āpannaṃ vibhajitvā dassetukāmo “duvidhañhi sikkhāpada”ntiādimāha. Tattha yassa sacittakassa sikkhāpadassa cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ. Yassa sacittakācittakapakkhasahitassa acittakassa ca sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, tampi surāpānādi lokavajjanti imamatthaṃ sampiṇḍetvā dassetuṃ “yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajjaṃ nāmā”ti vuttaṃ. “Sacittakapakkhe”ti hi idaṃ vacanaṃ acittakaṃ sandhāya vuttaṃ. Na hi ekaṃsato sacittakassa “sacittakapakkhe”ti visesane payoanaṃ atthi. Sacittakapakkheti ca vatthuvītikkamavijānanacittena “sacittakapakkhe”ti gahetabbaṃ, na paṇṇattivijānanacittena. Yadi hi “na vaṭṭatī”ti paṇṇattivijānanacittena yassa sikkhāpadassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva, tampi lokavajjanti vadeyya, sabbesaṃ paṇṇattivajjasikkhāpadānampi lokavajjatā āpajjeyya paṇṇattivajjānampi “na vaṭṭatī”ti jānitvā vītikkame akusalacittasseva sambhavato. Na hi bhagavato āṇaṃ jānitvā maddantassa kusalaṇṇaṃ uppajjati anādariyavasena paṭighacittasseva uppajjanato.

Apicettha “sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevā”ti vacanato acittakassa vatthuvijānavasena acittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti viññāyati. Yadi hi acittakassa acittakapakkhepi cittaṃ akusalameva siyā, “sacittakapakkhe”ti idaṃ visesanaṃ niratthakaṃ siyā. “Yassa cittaṃ akusalameva

hoti, taṃ lokavajja’’nti ettake vutte surāti ajānitvā pivantassa gandhavaṇṇakādhāvaṃ ajānitvā tāni limpantīnaṃ bhikkhunīnañca vināpi akusalacittena āpattisambhavato ekantākusalaṃ sacittakasikkhāpadaṃ ṭhapetvā surāpānādiacittakasikkhāpadānaṃ lokavajjatā na siyāti tesampi saṅgaṇhatthaṃ “yassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalameva hoti, taṃ lokavajja’’nti vuttaṃ. Teneva cūlagaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade ca vuttaṃ “etaṃ sattaṃ māressāmīti tasmimyeva padese nipannaṃ aññaṃ mārentassa pāṇasāmaññaṃ atthitāya yathā pāṇātipāto hoti, evaṃ etaṃ majjaṃ pivissāmīti aññaṃ majjaṃ pivantassa majjasāmaññaṃ atthitāya akusalameva hoti. Yathā pana kaṭṭhasaññaṃ sappamā ghātentassa pāṇātipāto na hoti, evaṃ nāḷikerapānasaññaṃ majjaṃ pivantassa akusalaṃ na hoti’’ti.

Keci pana vadanti “sāmaṇerassa surāti ajānitvā pivantassa pārājiko natthi, akusalaṃ pana hoti’’ti, taṃ tesamā matimattaṃ. “Bhikkhuno ajānitvāpi bījato paṭṭhāya majjaṃ pivantassa pācittiyaṃ, sāmaṇero jānitvā pivanto sīlabhedamā āpajjati, na ajānitvā’’ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, “akusalaṃ pana hoti’’ti na vuttanti. Aparampi vadanti “ajānitvā pivantassapi sotāpannassa mukhaṃ surā na pavisati kammaṭṭhappattaakusalacitteneva pāṭabbato’’ti, tampi na sundaraṃ. Bodhisatte kucchigate bodhisattamātu sīlaṃ viya hi idampi ariyasāvakānaṃ dhammatāsiddhanti veditabbaṃ. Teneva dīghanikāye kūṭadantasuttaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ -

“Bhavantarepi hi ariyasāvako jīvitahetupi neva pāṇamā hanati, na suraṃ pivati. Sacepissa suraṃ khīraṃ missetvā mukhe pakkhipanti, khīrameva pavisati, na surā. Yathā kiṃ? Yathā koṇcasakuṇānaṃ khīramissake uḍaḍa khīrameva pavisati, na uḍakaṃ. Idaṃ yonisiddhanti ce? Idampi dhammatāsiddhanti veditabba’’nti.

Yadi evaṃ surāpānasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ “vatthua jānanatāya cettha acittakatā veditabbā, akusaleva pāṭabbatāya lokavajjatā’’ti kasmā vuttaṃ? Nāyaṃ doso. Ayañhettha adhippāyo - sacittakapakkhe akusalacitteneva pāṭabbatāya lokavajjatāti. Imināyeva hi adhippāyena aññesupi lokavajjesu acittakasikkhāpadesu akusalacittatāyeva vuttā, na pana sacittakatā. Teneva bhikkhunīvibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ -

“Giraggasamajjaṃ cittāgārasikkhāpadaṃ saṅghāni itthālaṅkāro gandhakavaṇṇako vāsitaḍḍhāpiññaḍḍhi bhikkhunīādīhi ummaddanaparimaddanāti imāni dasa sikkhāpadāni acittakāni lokavajjāni akusalacittāni’’ti,

Ayaṃ panettha adhippāyo - vināpi cittaṃ āpajjitabbattā acittakāni, citte pana satī akusaleva āpajjitabbattā lokavajjāni ceva akusalacittāni cāti. Tasmā bhikkhuvibhaṅge āgatāni surāpānaṃ yuttāyodhikasikkhāpadāni tīṇi, bhikkhunīvibhaṅge āgatāni giraggasamajjādīni dasāti imesaṃ terasannaṃ acittakasikkhāpadānaṃ lokavajjatādassanattaṃ “sacittakapakkhe’’ti idaṃ visesaṃ katanti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Yasmā pana paṇṇattivajjassa vatthuvītikkaṃ avijānanaḍḍhena sacittakapakkhe cittaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākataṃ, tasmā tassa sacittakapakkhe cittaṃ akusalamevāti ayaṃ niyamo natthīti sesaṃ paṇṇattivajjanti vuttaṃ.

Rundhantīti vītikkaṃ rundhantī. Dvāraṃ pidahantīti vītikkaṃ alesassa dvāraṃ pidahantī. Sotaṃ pacchindamānāti uparūpari vītikkaṃ sotaṃ pacchindamānā. Atha vā rundhantīti anāpattilesaṃ rundhantī. Dvāraṃ pidahantīti anāpattilesassa dvāraṃ pidahantī. Sotaṃ pacchindamānāti anāpattisotaṃ pacchindamānā, āpattimeva

kurumānāti vuttaṃ hoti. Nanu ca lokavajje kāci anupaññatti uppajjamānā sithilaṃ karontī uppajjati, tasmā “lokavajje anupaññatti uppajjamānā...pe... gāḷhataṃ karontī uppajjati”ti idaṃ kasmā vuttanti āha “aññatra adhimānā aññatra supinantā”tiādi. “Aññatra adhimānā”ti imissā anupaññattiyā “vītikkamābhāvā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, “aññatra supinantā”ti imissā “abbohārikattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ. Tattha vītikkamābhāvāti pāpiccho icchāpakatotiādivītikkamābhāvā. Uttarimanussadhamme hi “pāpiccho icchāpakato uttarimanussadhammaṃ ullapatī”ti vacanato viṣaṃvādanādhippāyena musā bhaṇanto pārājiko hoti. Ayaṃ pana adhimānena adhigatasaññī hutvā ullapati, na sikkhāpadaṃ vītikkamitukāmo, tasmā “aññatra adhimānā”ti ayaṃ anupaññatti uppajjamānā vītikkamābhāvā anāpattikarā jātā. Abbohārikattāti supinante vijjamānāyapi cetanāya vītikkamicchāya ca abbohārikattā. Kiñcāpi hi supinante mocanassādacetanā saṃvijjati, kadāci upakkamanampi hoti, tathāpi thinamiddhena abhibhūtattā taṃ cittaṃ abbohārikaṃ, cittassa abbohārikattā upakkamakiriyāsaṃvattanikāpi cetanā abbohārikā. Teneva “atthesā bhikkhave cetanā, sā ca kho abbohārikā”ti bhagavatā vuttā, tasmā “aññatra supinantā”ti ayaṃ anupaññatti abbohārikattā anāpattikarā jātā.

Akate vītikkameti “kukkuccāyantā na bhuñjimsū”tiādīsu viya vītikkame akate. Sithilaṃ karontīti paṭhamaṃ sāmāññato baddhasikkhāpadaṃ mocetvā attano attano visaye anāpattikaraṇavasena sithilaṃ karontī. Dvāraṃ dadamānāti anāpattiyā dvāraṃ dadamānā. Tenevāha “aparāparampi anāpattiṃ kurumānā”ti. Nanu ca sañcarittasikkhāpade “antamaso taṅkhaṇikāyapī”ti anupaññatti uppajjamānā āpattimeva karontī uppannā, atha kasmā “anāpattiṃ kurumānā uppajjati”ti vuttanti āha “antamaso taṅkhaṇikāyapī”tiādi. Udāyinā bhikkhunā taṅkhaṇikāya sañcarittaṃ āpannavatthusmiṃ paññattattā “kate vītikkame”ti vuttaṃ. Paññattigatikāva hotīti mūlapaññattiyāmyeva antogadhā hoti.

Makkaṭṭavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatabhāṇavāro

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā

43. Vesālī nivāso etesanti vesālikāti āha “vesālivāsino”ti. Vajjīsu janapade vasantā vajjino, vajjinaṃ puttakā vajjiputtakāti āha “vajjiraṭṭhe vesāliyaṃ kulānaṃ puttā”ti. Ñātīnaṃ byasananti ñātīnaṃ vināso. So pana ñātīnaṃ vināso rājadaṇḍādikāraṇena hotīti āha “rājadaṇḍabyādhimaraṇavippavāsanimittenā”ti. Bhogānaṃ byasanaṃ vināso bhogabyasanaṃ. Tañca hiraññasuvaṇṇadāsīdāsādīnaṃ upabhogaparibhogavatthūnaṃ rājadaṇḍādīnā vināsoti āha “esa nayo dutiyapadepi”ti. Na buddhaṃ garahāmāti “asabbaññu buddho”tiādīnā buddhaṃ na garahāma. Na dhammagarahinoti “aniyyāniko dhammo”tiādīnā dhammaṃ na garahāma. Na saṅghagarahinoti “duppaṭipanno saṅgho”tiādīnā saṅghaṃ na garahāma. Aṭṭhatimsārammaṇesūti dasa kasiṇā dasa asubhā dasānussatiyo cattāro brahmavihārā cattāro āruppā catudhātuvavatthānaṃ āhāre paṭikūlasaññāti imesu cattālīsakammaṭṭhānesu pāliyaṃ anāgatattā ālokākāsakasiṇadvayaṃ ṭhapetvā avasesāni gahetvā vuttaṃ. Vibhattā kusalā dhammāti “imasmim ārammaṇe idaṃ hotī”ti evaṃ vibhattā upacārajjhānena saddhiṃ paṭhamajjhānādayo mahaggatakusalā dhammā. Teva dhammeti te eva kusale dhamme. Majjhimayāmo bhikkhūnaṃ niddākilamathavinodanokāsattā na gahitoti āha “paṭhamayāmañca pacchimayāmañcā”ti. Saccāni bujjhati paṭivijjhatīti bodhi, arahattamaggañāṇaṃ.

Upakārakattena tassa pakkhe bhavā bodhipakkhiyāti āha “bodhissa pakkhe bhavānaṃ, arahattamaggañāṇassa upakārakāna”nti. Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcendriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti ime sattatiṃsa bodhipakkhiyadhammā. “Gihipalibodhaṃ āvāsapalibodhañca pahāyā”ti imesaṃyeva dvinnāṃ palibodhānaṃ upacchedassa sudukkarabhāvato vuttaṃ. Yuttapayuttāti sammadeva yuttā.

Āsayanti ajjhāsayāṃ. Sikkhaṃ appaccakkhāya bhikkhubhāve ṭhatvā paṭisevitamethunānaṃ tesāṃ vajjiputtakānaṃ upasampadaṃ anujānanto bhagavā “pārājiko hoti asaṃvāso”ti evaṃ paññattasikkhāpadaṃ samūhanati nāmāti āha - “yadi hi bhagavā...pe... paññattaṃ samūhaneyyā”ti. “Yo pana bhikkhū”ti vuttattā pana sikkhaṃ paccakkhāya paṭisevitamethunassa upasampadaṃ anujānanto na samūhanati nāma. Na hi so bhikkhu hutvā paṭisevati. “So āgato na upasampādetabbo”ti vacanato sāmaṇerabhūmi anuññātāti āha “sāmaṇerabhūmiyaṃ pana ṭhito”tiādi. Uttamatthanti arahattaṃ nibbānameva vā.

Vajjiputtakavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

45. Nīharitvāti sāsanato nīharitvā. Tathā hi “pañcahupāli aṅgehi samannāgatena bhikkhunā nānuyuñjitabbaṃ. Katamehi pañcahi? Suttaṃ na jānāti, suddhulomaṃ na jānāti”ti evamādiṃ pariyattisāsanato suttaṃ suddhulomañca nīharitvā pakāsesuṃ, “anāpatti evaṃ amhākaṃ ācariyānaṃ uggaho paripucchāti gaṇhātī”ti evamādiṃ pariyattisāsanato ācariyavādaṃ nīharitvā pakāsesuṃ, bhārukacchakavatthusmiṃ “āyasmā upāli evamāha anāpatti āvuso supinantenā”ti evamādiṃ pariyattisāsanato eva attanomaṭṭhaṃ nīharitvā pakāsesuṃ. Tāya hi attanomaṭṭhiyā thero etadaggaṭṭhānaṃ labhi.

Vuttanti nāgasenattherena vuttaṃ. Pajjate anena atthoti padaṃ, bhagavatā kaṇṭhādivaṇṇappavattiṭṭhānaṃ āhacca visesetvā bhāsitaṃ padaṃ āhaccapadaṃ, bhagavatoyeva vacanaṃ. Tenāha “āhaccapadanti suttaṃ adhippetā”nti. “Idaṃ kappati, idaṃ na kappati”ti evaṃ avisesetvā “yaṃ, bhikkhave, mayā ‘idaṃ na kappati’ti appaṭikkhittaṃ, tañce akappiyaṃ anulometi, kappiyaṃ paṭibāhati, taṃ vo na kappati”tiādinā vuttaṃ sāmāññalakkaṇaṃ idha “raso”ti adhippetanti āha “rasoti suddhuloma”nti. Dhammasaṅgāhakappabhūtiācariyaparamparato ānītā aṭṭhakathātanti idha “ācariyavaṃso”ti adhippetāti āha “ācariyavaṃsoti ācariyavādo”ti.

Idha vinayavinicchayassa adhikatattā tadanucchavikameva suttaṃ dassento āha - “suttaṃ nāma sakale vinayapiṭake pālī”ti. Mahāpadesāti mahāokāsā, mahantāni vinayassa paṭiṭṭhāpanaṭṭhānāni yesu paṭiṭṭhāpito vinayo vinicchayati asandehato. Mahantāni vā kāraṇāni mahāpadesā, mahantāni vinayavinicchayakāraṇānīti vuttaṃ hoti. “Atthato pana ‘yaṃ, bhikkhave’tiādinā vuttā sādhippāyā pāliyeva mahāpadesā”ti vadanti. Tenevāha “ye bhagavatā evaṃ vuttā”tiādi. Ime ca mahāpadesā khandhake āgatā, tasmā tesāṃ vinicchayakathā tattheva āvi bhavissatīti idha na vuccati. Yadiṃ tattha tattha bhagavatā pavattitā pakiṇṇakadesanāva aṭṭhakathā, sā pana dhammasaṅgāhakehi paṭhamāṃ tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa atthavaṇṇanānurūpeneva vācanāmaggaṃ āropitattā “ācariyavādo”ti vuccati ācariyā vadanti saṃvaṇṇenti pālīṃ etenāti katvā. Tenāha -

“ācariyavādo nāma...pe... atthakathātanti”ti. Tisso saṅgītiyo āruḷhoyeva ca buddhavadanassa atthasaṃvaṇṇanābhūto kathāmaggo mahāmahindattherena tambapaṇṇidīpaṃ ābhato, pacchā tambapaṇṇiyehi mahātherehi sīhaḷabhāsāya ṭhapito nikāyantaraladdhisāṅkarapariharaṇatthaṃ. Kiñcāpi attanomati suttādīhi saṃsanditvāva parikappiyati, tathāpi sā na suttādīsu visesato niddiṭṭhāti āha “suttasuttānulomaācariyavāde muñcitvā”ti. Anubuddhiyāti suttādīniyeva anugatabuddhiyā. Nayaggāhenāti suttādito labbhamānanayaggahaṇena.

Attanomatim sāmāññato paṭhamam dassetvā idāni tameva visesetvā dassento “apicā”tiādimāha. Idāni tattha paṭipajjitabbākāram dassento āha - “taṃ pana attanomatim gahetvā kathentenā”tiādi. Atthenāti attanā sallakkhiteṇa atthēna. Ācariyavāde otāretabbāti ācariyavāde ñāṇena anuppavesetabbā. Sabbadubbalāti puggalassa sayam paṭibhānabhāvato. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci suttānulomena asaṃsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha - “ācariyavādopi...pe... samento eva gahetabbo”ti. Samentameva gahetabbanti yathā suttena saṃsandati, evam mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Suttānulomassa suttekadesattepi sutte viya “idaṃ kappati, idaṃ na kappati”ti paricchinditvā āhaccabhāsitaṃ kiñci natthīti āha - “suttānulomato hi suttameva balavatara”nti. Appaṭivattiyanti appaṭibāhiyam. Kārakasāṅghasadisanti pamāṇattā saṅgītikārakasāṅghasadiṣaṃ. Buddhānam ṭhitakālasadisanti iminā buddheheva kathitattā dharmānabuddhasadisanti vuttaṃ hoti. Sutte hi paṭibāhite buddhova paṭibāhito hoti. Sakavādī suttaṃ gahetvā kathetīti sakavādī attano suttaṃ gahetvā voharati. Paravādī suttānulomanti aññanikāyavādī attano nikāye suttānulomaṃ gahetvā katheti. Khepaṃ vā garaḥaṃ vā akatvāti “kiṃ iminā”ti khepaṃ vā “kimesa bālo vadati”ti garaḥaṃ vā akatvā. Suttānulomanti paravādinā vuttaṃ aññanikāye suttānulomaṃ. Sutte otāretabbanti sakavādinā attano sutte otāretabbam. Suttasmiṃyeva ṭhātabbanti attano sutteyeva ṭhātabbam. Evam sesavāresupi atthayojanā kātabbā. Ayanti sakavādī. Paroti aññanikāyavādī. Evam sesesupi.

Nanu ca “suttānulomato suttameva balavatara”nti heṭṭhā vuttaṃ, idha pana “suttānulome suttaṃ otāretabba”ntiādi kasmā vuttanti? Nāyaṃ virodho. “Suttānulomato suttameva balavatara”nti hi idaṃ sakamateyeva suttaṃ sandhāya vuttaṃ. Tattha hi sakamatipariyāpannameva suttādīṃ sandhāya “attanomati sabbadubbalā, attanomatito ācariyavādo balavatara, ācariyavādato suttānulomaṃ balavataram, suttānulomato suttameva balavatara”nti ca vuttaṃ. Idha pana paravādinā ānītaṃ aññanikāye suttaṃ sandhāya “suttānulome suttaṃ otāretabba”ntiādi vuttaṃ. Tasmā paravādinā ānītaṃ suttādīṃ attano suttānulomaācariyavādaattanomatīsu otāretvā samentamyeva gahetabbam, itaraṃ na gahetabbanti ayaṃ nayo idha vuccatīti na koci pubbāparavirodho.

Bāhirakasuttanti tisso saṅgītiyo anāruḷhaguḷhavessantarādīni mahāsaṅghikanikāyavāsīnaṃ suttāni. Vedallādīnanti ādi-saddena guḷhaummaggādiggaḥaṇaṃ veditabbam, itaraṃ gārayhasuttaṃ na gahetabbam. Attanomatīyameva ṭhātabbanti iminā aññanikāyato ānītasuttatopi sakanikāye attanomatīyeva balavatarāti dasseti. Sakavādī suttaṃ gahetvā katheti, paravādīpi suttamevātievamādinā samānajātikānaṃ vasena vāro na vutto, suttassa sutteyeva otāraṇaṃ bhinnaṃ viya hutvā na paññāyati, vuttanayeneva ca sakkā yojetunti.

Idāni sakavādīparavādināṃ kappiyākappiyādibhāvaṃ sandhāya vivāde uppanne tattha paṭipajjitabbavidhiṃ dassento āha - “atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā

katheti''tiādi. Tattha sutte ca suttānulome ca otāretabbanti sakavādinā attanoyeva sutte ca suttānulome ca otāretabbaṃ. Paro kāraṇaṃ na vindatīti paravādī kāraṇaṃ na labhati. Suttato bahuṃ kāraṇaṃ vinicchayaṃ dassetīti paravādī attano suttato bahuṃ kāraṇaṃ vinicchayaṃ āharitvā dasseti. Sādhūti sampañcchitvā akappiyeva ṭhātabbanti iminā attano nikāye suttādīni alabhantena sakavādinā paravādīvacaneyeva ṭhātabbanti vadati. Dvinnampi kāraṇacchāyā dissatīti sakavādīparavādīnaṃ ubhinnampi kappiyākappiyabhāvasādhakaṃ kāraṇapatirūpakaṃ dissati. Yadi dvinnampi kāraṇacchāyā dissati, kasmā ''akappiyeva ṭhātabba''nti āha ''vinayaṃhi patvā''tiādi. ''Vinayaṃ patvā''ti vuttamevatthaṃ pākaṭataraṃ katvā dassento āha ''kappiyākappiyavicāraṇamāgammā''ti. Rundhitabbantiādīsu dubbhiṇṇeyyavinicchaye kappiyākappiyabhāve sati kappiyanti gahaṇaṃ rundhitabbaṃ, akappiyanti gahaṇaṃ gāḷhaṃ katabbaṃ. Aparāparaṃ pavattakappiyagahaṇasotaṃ pacchinditabbaṃ, garukabhāvasaṅkhāte akappiyabhāveveva ṭhātabbanti attho.

Bahūhi suttavinicchaya kāraṇehīti bahūhi suttehi ceva tato ānītavinicchaya kāraṇehi ca. Attano gahaṇaṃ na vissajjetabbanti sakavādinā attano akappiyanti gahaṇaṃ na vissajjetabbaṃ. Idāni vuttamevatthaṃ nigamento ''eva''ntiādīmāha. Tattha yoti sakavādīparavādīsu yo koci. Keci pana ''sakavādīsuyeva yo koci idhādhippeto''ti vadanti, evaṃ sante ''atha panāyaṃ kappiyanti gahetvā katheti''tiādīsu sabbattha ubhopi sakavādinoyeva siyumaṃ heṭṭhā vuttasseva nigamanavasena ''eva''ntiādīnaṃ vuttattā, tasmā taṃ na gahetabbaṃ. Atirekakāraṇaṃ labhatīti ettha suttādīsu purimaṃ purimaṃ atirekakāraṇaṃ nāma, yo vā suttādīsu catūsu bahutaraṃ kāraṇaṃ labhati, so atirekakāraṇaṃ labhati nāma.

Suṭṭhu pavatti etassāti suppvavatti, suṭṭhu pavattati sīlenāti vā suppvavatti. Tenāha ''suppvavattīti suṭṭhu pavatta''nti. Vācāya uggaṭaṃ vācuggataṃ, vacasā suggahitanti vuttaṃ hoti. Suttatoti imassa vivaraṇaṃ ''pālito''ti. Ettha ca ''suttaṃ nāma sakalaṃ vinayapiṭaka''nti vuttattā pālītōti tadatthadīpikā aññāyeva pāḷi veditabbā. Anubyañjanasoti imassa vivaraṇaṃ ''paripucchato ca aṭṭhakathāto cā''ti. Pālīṃ anugantvā atthassa byañjanato pakāsanato anubyañjananti hi paripucchā aṭṭhakathā ca vuccati. Ettha ca aṭṭhakathāya viṣumaṃ gahitattā paripucchāti theravādo vutto. Saṅghabhedassa pubbhāge pavattakalahassettaṃ adhivacanaṃ saṅgharājīti. Kukkuccakoti aṇumattesupi vajjesu bhayadassanavasena kukkucçaṃ uppādetto. Tantiṃ avisaṃvādetvāti pālīṃ aññathā akatvā. Avokkamantoti anatikkamanto.

Vitthunatīti atthaṃ adisvā nitthunati. Vipphandatīti kampati. Santiṭṭhitumaṃ na sakkotīti ekasmiṃyeva atthe patiṭṭhātumaṃ na sakkoti. Tenāha ''yaṃ yaṃ parena vuccati, taṃ taṃ anujānātī''ti. Paravādaṃ gaṇhātīti ''ucchumaṃ kasaṭaṃ yāvajjivikaṃ, raso sattāhakāliko, tadubhayavinimutto ca ucchu nāma viṣumaṃ natthi, tasmā ucchupi vikāle vaṭṭatī''ti paravādinā vutte tampi gaṇhāti. Ekekalomanti palitaṃ sandhāya vuttaṃ. Yamhīti yasmiṃ puggale. Parikkhayaṃ pariyādānanti atthato ekaṃ.

Ācariyaparamparā kho panassa suggahitā hotīti ettha ācariyaparamparāti ācariyānaṃ vinicchayaparamparā. Teneva vakkhati ''yathā ācariyo ca ācariyācariyo ca pālīṃ paripucchāṃ vadanti, tathā ṇātumaṃ vaṭṭatī''ti. Pubbāparānusandhitoti ''idaṃ pubbavacanaṃ, idaṃ paravacanaṃ, ayamanusandhī''ti evaṃ pubbāparānusandhito. Ācariyaparamparanti imasseva vevacanaṃ theravādaṅganti, therapaṭipāṭinti attho. Dve tayo parivaṭṭatī dve tisso paramparā.

Imehi ca pana tīhi lakkhaṇehīti “suttamassa svāgataṃ hotī”tiādinā heṭṭhā vutthehi tīhi lakkhaṇehi. Ettha ca paṭhamena lakkhaṇena vinayassa suṭṭhu uggahitabhāvo vutto, dutiyena uggahitena acalatā suppatiṭṭhitatā vuttā, tatiyena yaṃ pāḷiyā aṭṭhakathāya ca natthi, tampi ācariyavacanena vinicchinituṃ samatthata vuttā. Otiṇṇe vatthusminti codanāsaṅkhāte vītikkamasaṅkhāte vā vatthusmiṃ saṅghamajjhe otiṇṇe, oṣaṭeti attho. Vuttameva vibhāvento “codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe”ti āha. Keci pana “codakena otiṇṇe vatthusmiṃ cuditakena ca vutte vattabbe”ti evaṃ yojenti. Apare pana “codakena ca cuditakena ca vutte vinayadharena ca vattabbe”ti evampi yojenti. “Codakena ca cuditakena ca vutte vattabbe”ti ayameva pana yojanā sundaratarāti veditabbā. Vatthu oloketabbanti tassa tassa sikkhāpadassa vatthu oloketabbaṃ. “Tiṇena vā paṇṇena vā...pe...yo āgaccheyya, āpatti dukkaṭassā”ti hi idaṃ nissaggiye aññātakaviññattisikkhāpadassa vatthusmiṃ paññattaṃ, thullaccayadubbhāsītāpattīnaṃ mātikāya anāgatattā “pañcannaṃ āpattīnaṃ aññatara”nti vuttaṃ. Aññataraṃ vā āpattinti “kāle vikālasaññā āpatti dukkaṭassa, kāle vematiko āpatti dukkaṭassā”ti evamādinā āgataṃ dukkaṭaṃ sandhāya vuttaṃ. Sikkhāpadantaresūti vinītavatthuṃ antokatvā ekekasmīṃ sikkhāpadantare.

Sukhumāti attanopi duviññeyyasabhāvassa lahuparivattino cittassa sīghaparivattitāya vuttaṃ. Tenāha “cittalahukā”ti. Cittaṃ lahu sīghaparivatti etesanti cittalahukā. Teti te vītikkame. Taṃvatthukanti te adinnādānamanussaviggahavītikkamā vatthu adhiṭṭhānaṃ kāraṇametassāti taṃvatthukaṃ. Sīlāni sodhetvāti yaṃvatthukaṃ kukkuccaṃ uppannaṃ, taṃ amanasikarivā avasesasīlāni sodhetvā. Pākaṭabhāvato sukhavaḷaṇjanatāya ca “dvattiṃsākāraṃ tāva manasi karohī”ti vuttaṃ. Aññasmīṃ pana kammaṭṭhāne kataparicayena tadeva manasi kātabbaṃ. Kammaṭṭhānaṃ ghaṭayatīti antarantarā khaṇḍaṃ adassetvā cittaṇa saddhiṃ ālambanabhāvena cirakālaṃ ghaṭayati. Saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahantīti vipassanākammaṭṭhāniko ce, tassa saṅkhārā pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti. Sace katapārājikavītikkamo bhaveyya, tassa satipi asaritukāmatāya vippaṭisāravatthuvaseṇa punappunaṃ taṃ upaṭṭhahatīti cittekaggataṃ na vindati. Tena vuttaṃ “kammaṭṭhānaṃ na ghaṭayatī”tiādi. Attanā jānātīti sayameva jānāti. Paccatte cetāṃ karaṇavacanāṃ, attā jānātīti vuttaṃ hoti. Aññā ca devatā jānantīti ārakkhadevatāhi aññā paracittaviduniyo devatā ca jānanti.

Niṭṭhitā catubbidhavinayakathāvaṇṇanā

Vinayadharassa ca lakkhaṇādikathāvaṇṇanā.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā

Tasmāti yasmā pana-saddaṃ apanetvā aniyamena puggaladīpakāṃ yo-saddameva āha, tasmā. Etthāti imasmīṃ yo-sadde. Pana-saddassa nipātamattattā yo-saddasseva atthaṃ pakāseṇa “yo kocīti vuttaṃ hotī”ti āha. Yo koci nāmāti yo vā so vā yo kocīti vutto. Vāsadhurayutto vāti vipassanādhurayutto vā. Sīlesūti pakatīsu.

Bhikkhatīti yācati. Labhanto vā alabhanto vāti yo koci bhikkhati bhikkhaṃ esati gavesati, so taṃ labhatu vā mā vā, tathāpi bhikkhatīti bhikkhūti ayamettha adhippāyo. Ariyāya yācanāyāti “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti evaṃ vuttāya ariyayācanāya, na kapaṇaddhikavaṇṇibbakayācakānaṃ viya “dehi dehi”ti evaṃ pavattayācanāya. Bhikkhācariyanti uñchācariyaṃ. Ajjhupagatatattāti

anuṭṭhitattā. Kājabhattanti kājehi ānītaṃ bhattaṃ. Agghaphassavaṇṇabhedenāti agghādīnaṃ purimapakativijahena. Purimapakativijahanañhettha bhedoti adhippetāṃ. Dhovitvā apānetuṃ asakkuṇeyyasabhāvaṃ malaṃ, tathā apānetuṃ sakkuṇeyyasabhāvā jallikā. Bhinnapaṭadharoti nibbacanaṃ bhinnapaṭadhare bhikkhu-saddassa niruḷhattā kataṃ.

Upanissayasampannanti pubbe aṭṭhaparikkhāradānūpanissayasampannaṃ. Yo hi cīvarādi ke aṭṭha parikkhāre pattacīvameva vā sotāpannādiariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā “idaṃ parikkhāradānaṃ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi, tassa taṃ sati adhikārasampattiyaṃ buddhānaṃ sammukhībhāve iddhimayaparikkhāralābhāya saṃvattatīti veditabbaṃ. Brahmaghosanti uttamaghosaṃ, brahmuno ghosasadisaṃ vā ghosaṃ. Brahmācariyanti sāsana brahmācariyaṃ maggabrahmācariyañca. Dukkassa sammā antakiriyaṃ yojetabbaṃ. Bhaṇḍūti muṇḍo. Vāsīti dantakaṭṭhacchedanavāsi. Bandhananti kāyabandhanaṃ. Yutto bhāvanānuyogo assāti yuttayogo, tassa yuttayogassa, bhāvanānuyogamanuyuttassāti vuttaṃ hoti. Iriyāpathasampannatāvibhāvanatthaṃ “saṭṭhivassikatthero viyā”ti vuttaṃ. Buddhova pabbajjācariyo upasampadācariyo ca assāti buddhācariyako. Paṭhamabodhiyaṃ paṭhamakāleyeva sesaupasampadānaṃ abhāvoti āha “paṭhamabodhiyaṃ ekasmiṃ kāle”ti. Pañca pañcavaggiyattherāti pañcavaggiyattherā pañca. Tīṇi satanti tīṇi satāni, gāthābandhasukhatthaṃ vacanavipallāso kato. Eko ca theroti aṅgulimālattheraṃ sandhāya vuttaṃ. Na vuttāti aṭṭhakathāyaṃ na vuttā. Tatthāti vinayapāliyaṃ.

Veḷuvanamahāvihāre gandhakuṭiyaṃ nisinnoyeva bhagavā mahākassapattherassa attānaṃ uddissa pabbajitabhāvaṃ viditvā tassa paccuggamaṃ karonto tigāvutaṃ maggaṃ ekakova gantvā bahuputtanigrodhamūle pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno attano santikaṃ āgantvā paramanipaccakāraṃ dassetvā “satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmi, satthā me bhante bhagavā, sāvako hamasmī”ti tikkhattuṃ attano sāvakattaṃ sāvetaṃ tṭhassa mahākassapattherassa nipaccakāramahattataṃ attano ca mahānubhāvataṃ dīpetuṃ yassa aññassa ajānaṃyeva “jānāmī”ti paṭiññassa bāhirakassa satthuno evaṃ sabbacetasaṃ samannāgato pasannacitto sāvako evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ kareyya, tassa vaṇṭacchinnatālapakkaṃ viya gīvato muddhāpi vipateyya, sattadhā vā phaleyyāti dassento “yo kho, kassapa, evaṃ sabbacetasaṃ samannāgataṃ sāvakaṃ ajānaṃyeva vadeyya ‘jānāmī’ti, apassaṃyeva vadeyya ‘passāmī’ti, muddhāpi tassa vipateyya, sattadhā vā phaleyya, ahaṃ kho, kassapa, jānaṃyeva vadāmi ‘jānāmī’ti, passaṃyeva vadāmi ‘passāmī’”ti ti vatvā jātimaḍaṇaṃ amada rūpamaḍaṇaṃ tīhi ovādehi mahākassapattheraṃ ovaḍanto “tasmātiha te kassapā”ti adimāha.

Tattha tasmātihaṃ tasmā icceva vuttaṃ hoti, yasmā ahaṃ jānanto “jānāmī”ti passanto eva ca “passāmī”ti vadāmi, tasmāti attho. Ti-kāra ha-kārā nipātā. Ihāti vā imasmiṃ sāsane, ta-kāro padasandhivasena āgato. Evaṃ sikkhitabbanti idāni vuccamānā kārena sikkhitabbaṃ. Tibbanti bahalaṃ mahantaṃ. Hirottappañcāti hirī ca ottappañca. Paccupaṭṭhitaṃ bhavissatīti upasaṅkamanato paṭhamatameva upaṭṭhitaṃ bhavissati. Tathā hi sati tesāṃ purato assa sagārasappatissavatā saṇṭhāti. Yo ca therādisu hirottappaṃ upaṭṭhapetvā upasaṅkamati, therādayopi taṃ sahirikā saottappā ca hutvā upasaṅkamantīti ayamettha ānisaṃso.

Kusalūpasamhitanti kusalanissitaṃ, anavajjadhāmanissitanti attho. Aṭṭhiṃ katvāti

attānaṃ tena dhammena aṭṭhikaṃ katvā, taṃ vā dhammaṃ “esa mayhaṃ dhammo”ti aṭṭhiṃ katvā. Manasi katvāti citte ṭhapetvā. Sabbacetasā samannāharitvāti cittassa thokampi bahi gantuṃ adento sabbenā samannāhāracittena samannāharitvā. Ohitasototi ṭhapitasoto, dhamme nihitasototi attho. Evañhi te sikkhitabbanti ñāṇasotañca pasādasotañca odahitvā “mayā desitaṃ dhammaṃ sakkaccameva suṇissāmī”ti evañhi te sikkhitabbaṃ. Sātasahagatā ca me kāyagatāsati asubhesu ceva ānāpāne ca paṭhamajjhānavasena sukhasampayuttā kāyagatāsati. Yo ca panāyaṃ tividho ovādo, therassa ayameva pabbajjā ca upasampadā ca ahosi.

Kasiṇārammaṇaṃ rūpāvacarajjhānaṃ rūpasaññā. Saññāsīsena hettha jhānaṃ vuttaṃ, tadeva ca uddhumātakapaṭibhāgārammaṇattā “uddhumātakasaññā”ti vuttaṃ. Sopākasāmaṇero bhagavatā puṭṭho “ete dve rūpāvacarabhāvena ekatthā, byañjanaṃ nāna”nti āha. Āraddhacittoti ārādhitaṃ. Garudhammapaṭiggahaṇādiupasampadā upari vitthārato sayameva āvi bhavissati.

Kalyāṇaputhujjanādayoti ettha bahūnaṃ nānappakārānaṃ sakkāyadiṭṭhiādīnaṃ avihaṭattā janeti, tāhi vā janitoti puthujjano, kalyāṇo ca so puthujjano cāti kalyāṇaputhujjano, so ādi yesaṃ sotāpannādīnaṃ te kalyāṇaputhujjanādayo. Kalyāṇaggahaṇena cettha andhaputhujjanaṃ nivatteti. Dvidhā hi puthujjanā andhaputhujjano kalyāṇaputhujjanoti. Vuttañhetam -

“Dve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti.

Bhadrāya paññāya bhadrāya vimuttiyāti yojetabbaṃ. Sīlenātiādīsu sīlanti catupārisuddhisīlaṃ. Samādhīti vipassanāpādaṃ aṭṭha samāpattiyo. Paññāti lokiyalokuttaraññāṃ. Vimuttīti ariyaphalavimutti. Vimuttiñāṇadassananti ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇaṇāṃ. Yathāsambhavena cettha yojanā veditabbā. Kalyāṇaputhujjanassa hi sīlādayo tayo eva sambhavanti, ariyānaṃ pana sabbepi sīlādayo. Sāro bhikkhūtipi kalyāṇaputhujjanādayova vuttāti āha “tehiyeva sīlasārādīhī”tiādi. Atha vā nippariyāyato khīṇāsavova sāro bhikkhu nāmāti āha “vigatakilesapheggubhāvato vā”tiādi.

Yopi kalyāṇaputhujjano anulomapaṭipadāya paripūrakārī sīlasampanno indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyānuyogamanuyutto pubbarattāpararattaṃ bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ bhāvanānuyogamanuyutto viharati “ajja vā sve vā aññataraṃ sāmāññaphalaṃ adhigamissāmī”ti, sopi vuccati sikkhatīti sekhoti āha “puthujjanakalyāṇakena saddhi”nti. Satta ariyāti cattāro maggaṭṭhā, heṭṭhimā ca tayo phalaṭṭhāti ime satta ariyā. Tisso sikkhāti adhisīlādikā tisso sikkhā. Sikkhāsu jātoti vā sekho. Ariyapuggalo hi ariyāya jātiyā jāyamāno sikkhāsu jāyati, na yoniyaṃ. Sikkhanasīloti vā sekho, puggalādhīṭṭhānāya vā kathāya sekhassa ayanti anaññasādhāraṇā maggaphalattayadhammā sekhapariyāyena vuttā. Asekhoti ca yattha sekhabhāvāsāṅkā atthi, tatthāyaṃ paṭisedhoti lokiyanibbānesu asekhabhāvānāpatti daṭṭhabbā. Sīlasamādhīpaññāsāṅkhātā hi sikkhā attano paṭipakkhakilesehi vimuttattā parisuddhā, upakkilesānaṃ ārammaṇabhāvampi anupagamanato etā sikkhāti vattuṃ yuttā, aṭṭhasupi maggaphalesu vijjanti, tasmā catummaggaheṭṭhimaphalattayasamaṅgino viya arahattaphalasamaṅgīpi tāsu sikkhāsu jātoti taṃsamaṅgino arahato itaresaṃ viya sekhatte sati sekhassa ayanti, sikkhā sīlaṃ etassāti ca sekhoti vattabbo siyāti taṃ nivattanatthaṃ “asekho”ti

yathāvuttasekhabhāvapaṭisedho kato. Arahattaphalehi pavattamānā sikkhā pariniṭṭhitasikkhākiccattā na sikkhākiccaṃ karonti, kevalaṃ sikkhāphalabhāveneva pavattanti, tasmā tā na sikkhāvacaṇaṃ arahanti, nāpi taṃsamaṅgī sekhavacaṇaṃ, na ca sikkhanasīlo, sikkhāsu jātoti ca vattabbataṃ arahati, heṭṭhimaphalesu pana sikkhā sakadāgāmimaggaṃvipassanādīnaṃ upanissayaabhāvato sikkhākiccaṃ karontīti sikkhāvacaṇaṃ arahanti, taṃsamaṅgino ca sekhavacaṇaṃ sikkhanasīlā, sikkhāsu jātāti ca vattabbataṃ arahanti “sikkhantīti sekhā”ti apariyositasikkhānaṃ dassitattā, “na sikkhatīti asekhā”ti iminā pariyositasikkho dassito, na sikkhāya rahitoti āha - “sekkhadhamme atikkamma...pe... khīṇāsavo asekhōti vuccatī”ti.

Vuddhippattasikkho vā asekhōti etasmiṃ atthe sekkhadhammesu eva ṭhitassa kassaci ariyassa asekkhabhāvāpattīti arahattamaggadhammā vuddhippattā ca yathāvuttehi atthehi sekhāti katvā taṃsamaṅgino aggamaggaṭṭhassa asekkhabhāvo āpannoti? Na, taṃsadesu tabbohārato. Arahattamaggato hi ninnānākaraṇaṃ arahattaphalaṃ ṭhapetvā pariññākiccakaraṇaṃ vipākabhāvañca, tasmā te eva sekhā aggaṃphaladhammabhāvaṃ āpannāti sakkā vattaṃ. Kusalasukhato ca vipākasukhaṃ santataratāya paṇitataranti vuddhippattā ca te dhammā hontīti taṃsamaṅgī asekhōti vuccatīti.

Sabbantimena pariyāyenāti sabbantimena paricchadena. Upasampadākammassa adhikārattā “pañcavaggakaraṇīye”ti vuttaṃ. Pañcannaṃ vaggo samūhoti pañcavaggo, pañcaparimāṇayutto vā vaggo pañcavaggo, tena kattabbaṃ kammaṃ pañcavaggakaraṇīyaṃ. Yāvatikā bhikkhūti yattakā bhikkhū. Kammappattāti kammārahā pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. Upasampadākammassa pañcavaggakaraṇīyattā pañceva bhikkhū kammappattā ettakehipi kammasiddhito, itare chandārahā. Ñatticatutthenāti ettha kiñcāpi ñatti sabbapaṭhamam vuccati, tissannaṃ pana anussāvanānaṃ atthabyañjanabhedābhāvato atthabyañjanabhinnā ñatti tāsam catutthāti katvā “ñatticatuttha”nti vuccati. Byañjanānurūpameva aṭṭhakathāyaṃ “tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā”ti vuttaṃ, atthappavattikkamena pana “ekāya ñattiyā tīhi anussāvanāhi”ti vattabbaṃ.

Vatthuñattianaussāvanasīmāparisasampattisampannattāti ettha vatthūti upasampadāpekkho puggalo, so ṭhapetvā ūnavāsativassaṃ antimavatthum ajjhāpannapubbaṃ paṇḍakādayo ca ekādasa abhabbapuggale veditabbo. Ūnavāsativassādayo hi terasa puggalā upasampadāya avatthu, ime pana ṭhapetvā aññasmim upasampadāpekkhe sati upasampadākammaṃ vatthusampattisampannaṃ nāma hoti.

Vatthusaṅghapuggalañattīnaṃ aparāmasanāni pacchā ñattiṭṭhapanāñcāti ime tāva pañca ñattidosā. Tattha “ayaṃ itthannāmo”ti upasampadāpekkhassa akittanaṃ vatthuaparāmasanaṃ nāma. “Suṇātu me, bhante, saṅgho”ti ettha “suṇātu me, bhante”ti vatvā “saṅgho”ti abhaṇanaṃ saṅghaaparāmasanaṃ nāma. “Itthannāmassa upasampadāpekkho”ti upajjhāyassa akittanaṃ puggalaaparāmasanaṃ nāma. Sabbena sabbaṃ ñattiyā anuccāraṇaṃ ñattiaparāmasanaṃ nāma. Paṭhamam kammavācam niṭṭhāpetvā “esā ñattī”ti vatvā “khamati saṅghassā”ti evam ñattikittanaṃ pacchā ñattiṭṭhapanam nāma. Iti imehi dosehi vimuttāya ñattiyā sampannaṃ ñattisampattisampannaṃ nāma.

Vatthusaṅghapuggalānaṃ aparāmasanāni sāvanāya hāpanam akāle sāvananti ime pañca anussāvanadosā. Tattha vatthādīnaṃ aparāmasanāni ñattiyam vuttasadisāneva. Tīsu pana anussāvanāsu yattha katthaci etesaṃ aparāmasanaṃ

aparāmasanameva, sabbena sabbaṃ pana kammavācaṃ avatvā catukkhattum
ñattikittanameva. Atha vā pana kammavācabbhantare akkharassa vā padassa vā
anuccāraṇaṃ vā duruccāraṇaṃ vā sāvanāya hāpanaṃ nāma. Sāvanāya anokāse
paṭhamaṃ ñattiṃ aṭṭhapetvā anussāvanakaraṇaṃ akāle sāvanaṃ nāma. Iti imehi
dosehi vimuttāya anussāvanāya sampannaṃ anussāvanasampattisampannaṃ nāma.

Vipattisīmālakkaṇaṃ samatikkantāya pana sīmāya kataṃ sīmāsampattisampannaṃ
nāma. Yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesaṃ anāgamaṇaṃ, chandārahāṇaṃ
chandassa anāharaṇaṃ, sammukhībhūtānaṃ paṭikkosananti ime pana tayo
parisadosā, tehi vimuttāya parisāya kataṃ parisasampattisampannaṃ nāma.

Upasampadākammavācāsaṅkhātāṃ bhagavato vacanaṃ
upasampadākammakaraṇassa kāraṇattā ṭhānaṃ, yathā ca taṃ kattabbanti
bhagavatā anusitṭhaṃ, tathā katattā tadanucchavikaṃ yathāvuttaṃ anūnaṃ
ñattianussāvanaṃ uppaṭipāṭiyā ca avuttaṃ ṭhānārahaṃ. Yathā kattabbanti hi
bhagavatā vuttaṃ, tathā akate upasampadākammassa kāraṇaṃ na hotīti na taṃ
ṭhānārahaṃ. Tenāha “kāraṇārahena satthusāsanārahenā”ti. Iminā
ñattianussāvanasampatti kathitāti veditabbā. “Samaggena saṅghenā”ti iminā pana
parisasampatti kathitāva. “Akuppenā”ti iminā pārisesato vatthusīmāsampattiyo
kathitāti veditabbā. Aṭṭhakathāyaṃ pana akuppalakkaṇaṃ ekattha sampiṇḍetvā
dassetum akuppenāti imassa
“vatthuñattianussāvanasīmāparisasampattisampannattā akopetabbataṃ
appaṭikkositabbataṃ upagatenā”ti attho vutto. Keci pana “ṭhānārahenāti ettha ‘na
hatthacchinno pabbājetabbo’tiādi satthusāsaṇaṃ ṭhāna”nti vadanti.

“Ñatticatutthena kammenā”ti imasmiṃ adhikāre pasaṅgato āharitvā yaṃ
kammalakkaṇaṃ sabbaaṭṭhakathāsu papañcitaṃ, taṃ yathāāgataṭṭhāneyeva
dassetukāmo idha tassa avacane tattha vacane ca payojanaṃ dassetum “imasmiṃ
pana ṭhāne ṭhatvā”tiādimāha.

Aṭṭhasu upasampadāsu ehibhikkhūpasampadā saraṇagamanūpasampadā
ovādapaṭiggahaṇūpasampadā pañhabyākaraṇūpasampadāti imāhi upasampadāhi
upasampannānaṃ lokavajjasikkhāpadavītikkame abhabbattā
garudhammapaṭiggahaṇūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācīkūpasampadāti
imāsañca tissannaṃ upasampadānaṃ bhikkhunīnaṃyeva anuññātattā
ñatticatuttheneva kammena upasampanno gahitoti veditabbo. Tathā hi
ehibhikkhūpasampadā antimabhavikānaṃyeva, saraṇagamanūpasampadā
parisuddhānaṃ, ovādapaṭiggahaṇapañhabyākaraṇūpasampadā
mahākassapasopākānaṃ, na ca te bhabbā pārājikādilokavajjaṃ āpajjitum,
garudhammapaṭiggahaṇādayo ca bhikkhunīnaṃyeva anuññātā, ayañca bhikkhu,
tasmā ettha ñatticatutthena upasampannova gahitoti veditabbo.

Paṇṇattivajjesu pana sikkhāpadesu aññepi ehibhikkhūpasampadāya
upasampannādayo saṅgahaṃ gacchanti. Tepi hi sahaseyyādipaṇṇattivajjaṃ āpattiṃ
āpajjantiyeva. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesupi sikkhāpadesu “ayaṃ imasmiṃ atthe
adhippeto bhikkhū”ti ñatticatuttheneva kammena upasampanno kasmā vuttoti?
Sabbasikkhāpadavītikkamārahattā sabbakālikattā ca. Ehibhikkhūpasampadādayo hi
na sabbasikkhāpadavītikkamārahā asabbakālikā ca. Tathā hi aṭṭhasu upasampadāsu
ñatticatutthakammūpasampadā dūtenūpasampadā aṭṭhavācīkūpasampadāti imā
tissoyeva thāvarā, sesā buddhe dharmāneyeva ahesum. Teneva ca

bhikkhunīvibhaṅgepi “tatra yāyaṃ bhikkhunī samaggena ubhatosaṅghena ñatticatutthena kammena akuppena ṭhānārahena upasampannā, ayaṃ imasmiṃ atthe adhippetā bhikkhunī”ti dūtenūpasampadāya aṭṭhavācīkūpasampadāya ca upasampannaṃ antokatvā ubhatosaṅghena ñatticatuttheneva kammena upasampannā bhikkhunī vuttā, na garudhammapaṭiggahaṇūpasampadāya upasampannā tassā upasampadāya pāṭipuggalikabhāvato asabbakālikattā. Garudhammapaṭiggahaṇūpasampadā hi mahāpajāpatiyā eva anuññātattā pāṭipuggalikāti, tasmā sabbasikkhāpadavītikkamārahaṃ sabbakālikāya ñatticatutthakammūpasampadāya upasampannameva gahetvā sabbasikkhāpadāni paññattānīti gahetabbaṃ. Yadi evaṃ paṇṇattivajjesu sikkhāpadesu ca ehibhikkhūpasampannādīnampi saṅgho kathaṃ viññāyatīti? Atthato āpannattā. Tathā hi “dve puggalā abhabbā āpattiṃ āpajjitum buddhā ca paccekabuddhā ca, dve puggalā bhabbā āpattiṃ āpajjitum bhikkhū ca bhikkhuniyo cā”ti sāmāññato vuttattā ehibhikkhūpasampannādayopi asaṅcicca assatiyā acittakaṃ paṇṇattivajjaṃ sahaseyyādiāpattiṃ āpajjantīti atthato āpannanti ayamettha sāro. Yaṃ panettha ito aññathā kenaci papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ.

Niruttivasenāti nibbacanavasena. Abhilāpavasenāti vohāravasena. Anuppannāya kammavācāyāti anuppannāya ñatticatutthakammavācāya. Guṇavasenāti sīlāditaṃtaṃguṇayogato. Ettha ca bhindati pāpake akusale dhammeti bhikkhūti nibbacaṃ veditabbaṃ.

Bhikkhupadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāsājīvapadabhājanīyavaṇṇanā

Sikkhitabbāti āsevitabbā. Uttamanti viṣiṭṭhaṃ. Adhisīlādīsu vijjamānesu sīlādīhipi bhavitabbaṃ. Yathā hi omakatarappamāṇaṃ chattaṃ vā dhajaṃ vā upādāya atirekappamāṇaṃ “atichattaṃ atidhajo”ti vuccati, evamihāpi “anukkaṭṭhasīlaṃ upādāya adhisīlena bhavitabbaṃ, tathā anukkaṭṭhaṃ cittaṃ paññaṃ upādāya adhiccitena adhipaññāya ca bhavitabba”nti manasi katvā sīlādīṃ sarūpato vibhāvetukāmo “katamaṃ panettha sīla”ntiādimāha. Aṭṭhaṅgasīlaṃ dasaṅgasīlesveva antogadhattā visuṃ aggahetvā “pañcaṅgadasaṅgasīla”nti ettakameva vuttaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīlanti cārittavārittavasena duvidhaṃ vinayapiṭakapariyāpannaṃ sikkhāpadasīlaṃ. Tañhi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mikkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehīti pātimokkhanti vuccati. Saṃvaraṇaṃ saṃvaro, kāyavācāhi avītikkamo. Pātimokkhameva saṃvaro pātimokkhasaṃvaro. So eva sīlanaṭṭhena sīlanti pātimokkhasaṃvarasīlaṃ.

Aparo nayo - kilesānaṃ balavabhāvato pāpakiriyāya sukarabhāvato puññakiriyāya ca dukkarabhāvato bahukkhattuṃ apāyesu patanasīloti pātī, puthujjano. Aniccatāya vā bhavābhavādīsu kammavegakkhitto ghaṭiyantaṃ viya anavaṭṭhānena paribbhamanato gamanasīloti pātī, maraṇavasena vā tamhi tamhi sattanikāye attabhāvassa patanasīloti pātī, sattasantāno, cittameva vā. Taṃ pātiṇaṃ saṃsāradukkhato mikkhetīti pātimokkhaṃ. Cittassa hi vimokkhena satto vimuttoti vuccati. Vuttañhi “cittavodānā visujjhanti”ti, “anupādāya āsavehi cittaṃ vimutta”nti ca.

Atha vā avijjādinā hetunā saṃsāre patati gacchati pavattatīti pāti.
“Avijjānīvaraṇānaṃ sattānaṃ taṇhāsaṃyojanānaṃ sandhāvataṃ saṃsarata”nti hi vuttaṃ. Tassa pātino sattassa taṇhādisaṃkilesattayato makkho etenāti pātimokkho.
“Kaṇṭhekāḷo”tiādīnaṃ viyassa samāsaśiddhi veditabbā.

Atha vā pāteti vinipāteti dukkhehīti pāti, cittaṃ. Vuttañhi “cittena nīyati loko, cittena parikkassatī”ti. Tassa pātino makkho etenāti pātimokkho. Patati vā etena apāyadukkhe saṃsāradukkhe cāti pāti, taṇhāsaṃkilesa. Vuttañhi “taṇhā janeti purisaṃ, taṇhādutiyo puriso”ti ca ādi. Tato pātito makkhoti pātimokkho.

Atha vā patati etthāti pāti, cha ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Vuttañhi “chasu loko samuppanno, chasu kubbati santhava”nti. Tato chaajjhattikabāhirāyatanasaṅkhātato pātito makkhoti pātimokkho.

Atha vā pāto vinipāto assa atthīti pātī, saṃsāro. Tato makkhoti pātimokkho.

Atha vā sabbalokādhipatibhāvato dhammissaro bhagavā patīti vuccati, muccati etenāti makkho, patino makkho tena paññattatīti patimokkho, patimokkho eva pātimokkho. Sabbaguṇānaṃ vā mūlabhāvato uttamaṭṭhena pati ca so yathāvuttena atthena makkho cāti patimokkho, patimokkho eva pātimokkho. Tathā hi vuttaṃ “pātimokkhanti mukhametaṃ pamukhameta”nti vitthāro.

Atha vā pa-iti pakāre, atīti accantatthe nipāto, tasmā pakārehi accantaṃ makkhetīti pātimokkho. Idañhi sīlaṃ sayāṃ tadaṅgavasena samādhisaṃhitāṃ paññāsaṃhitāṃ vikkhambhanavasena samucchedavasena ca accantaṃ makkhetīti mocetīti pātimokkho.

Pati pati makkhoti vā patimokkho, tamhā tamhā vītikkamadosato paccekaṃ makkhetīti attho, patimokkho eva pātimokkho. Makkho vā nibbānaṃ, tassa makkhassa paṭibimbabhūtoti patimokkho. Sīlasaṃvaro hi sūriyassa aruṇuggamaṃ viya nibbānassa udayabhūto tappaṭibhāgo ca yathārahaṃ kilesanibbāpanato, patimokkhoyeva pātimokkho. Pativattati makkhābhimukhanti vā patimokkhaṃ, patimokkhameva pātimokkhanti evaṃ tāvettha pātimokkhasaddassa attho veditabbo.

Samvarati pidahati etenāti saṃvaro, pātimokkhameva saṃvaro pātimokkhasaṃvaro. So eva sīlaṃ pātimokkhasaṃvarasīlaṃ, atthato pana tato tato vītikkamitabbato viratiyo ceva cetanā ca.

Adhisīlanti vuccatīti anavasesato kāyikavācasikaṃsaṃvarabhāvato ca maggasīlassa padaṭṭhānabhāvato ca pātimokkhasaṃvarasīlaṃ adhikaṃ viṣiṭṭhaṃ sīlaṃ adhisīlanti vuccati. Pajjotānanti ālokānaṃ. Nanu ca paccekabuddhāpi dhammatāvasena pātimokkhasaṃvarasīlena samannāgatāva honti, evaṃ sati kasmā “buddhuppādeyeva pavattati, na vinā buddhuppādā”ti niyametvā vuttanti āha - “na hi taṃ paññattiṃ uddharitvā”tiādi. Kiñcāpi paccekabuddhā pātimokkhasaṃvarasampannāgatā honti, na pana tesāṃ vasena vitthāritaṃ hutvā pavattatīti adhippāyo. “Imasmiṃ vatthusmiṃ imasmiṃ vītikkame idaṃ nāma hotī”ti paññāpanaṃ aññesaṃ avisayo, buddhānaṃyeva esa visayo, buddhānaṃ balanti āha - “buddhāyeva panā”tiādi. Lokiyasīlassa adhisīlabhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva

taṃ dassetuṃ “pātimokkhasaṃvaratopi ca maggaphalasampayuttameva sīlaṃ adhisīla”nti vuttaṃ. Na hi taṃ samāpanno bhikkhūti gahaṭṭhesu sotāpannānaṃ sadāravītikkamasambhavato vuttaṃ. Tathā hi te saputtadārā agāraṃ ajjhāvasanti.

Samādāpanaṃ samādānañcāti aññesaṃ samādāpanaṃ sayāṃ samādānañca. Adhicittanti vuccatīti maggasaṃmādhissa adhiṭṭhānabhāvato adhicittanti vuccati. Na vinā buddhuppādāti kiñcāpi paccekabuddhānaṃ vipassanāpādaṃ aṭṭhasamāpatticittaṃ hotiyeva, na pana te tattha aññe samādāpetuṃ sakkontīti na tesāṃ vasena vitthāritaṃ hutvā pavattatīti adhippāyo. Vipassanāpaññāyapi adhipaññatāsādhane “na vinā buddhuppādā”ti vacanaṃ imināva adhippāyena vuttanti veditabbaṃ. Lokiyacittassa adhicittatā pariyāyenāti nipariyāyameva taṃ dassetuṃ “tatopi ca maggaphalacittameva adhicitta”nti āha. Taṃ pana idha anadhippetanti iminā aṭṭhakathāvacanena lokiyacittassa vasena adhicittasikkhāpi idha adhippetāti viññāyati. Na hi taṃ samāpanno bhikkhu methunaṃ dhammaṃ paṭisevatīti ca iminā lokiyaadhicittaṃ samāpanno methunaṃ dhammaṃ paṭisevatīti āpannaṃ. Adhipaññāniddese ca “tatopi ca maggaphalapaññāva adhipaññā”ti vatvā “sā pana idha anadhippetā. Na hi taṃ samāpanno bhikkhu methunaṃ dhammaṃ paṭisevatī”ti vuttatā lokiyapaññāvasena adhipaññāsikkhāyapi idhādhippetabhāvo taṃ samāpannassa methunadhammapaṭisevanañca aṭṭhakathāyaṃ anuññātanti viññāyati. Idañca sabbaṃ “tatra yāyaṃ adhisīlasikkhā, ayaṃ imasmiṃ atthe adhippetā sikkhā”ti imāya pāliya na sameti. Ayañhi pāli adhisīlasikkhāva idha adhippetā, na itarāti dīpeti, tasmā pāliya aṭṭhakathāya ca evamadhippāyo veditabbo - lokiyaadhicittaadhipaññāsamāpannassa tathārūpapaccayaṃ paṭicca “methunaṃ dhammaṃ paṭisevissāmī”ti citte uppanne tato adhicittato adhipaññato ca parihāni sambhavatīti taṃ dvayaṃ samāpannena na sakkā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitunti pāliyaṃ adhisīlasikkhāva vuttā. Adhisīlasikkhāhi yāva vītikkamaṃ na karoti, tāva samāpannova hoti. Na hi cittuppādamattena pātimokkhasaṃvarasīlaṃ bhinnaṃ nāma hotīti. Aṭṭhakathāyaṃ pana lokiyaadhicittato adhipaññato ca parihāyitvāpi bhikkhuno methunadhammapaṭisevanaṃ kadāci bhaveyyāti taṃ dvayaṃ appaṭikkhipitvā maggaphaladhammānaṃ akuppasabhāvattā taṃ samāpannassa bhikkhuno tato parihāyitvā methunadhammapaṭisevanaṃ nāma na kadāci sambhavatīti lokuttarādhicittaadhipaññānaṃyeva paṭikkhepo katoti veditabbo.

Atthi dinnam atthi yitṭhantiādinayappavattanti iminā -

“Tattha katamaṃ kammassakataññānaṃ? ‘Atthi dinnam, atthi yitṭham, atthi hutam, atthi sukatadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, atthi ayaṃ loko, atthi paro loko, atthi mātā, atthi pitā, atthi sattā opapātikā, atthi loke samaṇabrāhmaṇā sammaggatā sammā paṭipannā, ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ sayāṃ abhiññā sacchikatvā pavedentī”ti yā evarūpā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi, idaṃ vuccati kammassakataññānaṃ. Thapetvā saccānulomikaṃ ñānaṃ sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakataññāna”nti -

Imaṃ vibhaṅgapāliṃ saṅgaṇhāti.

Tattha atthi dinnantiādīsu dinnapaccayā phalaṃ atthīti iminā upāyena attho veditabbo. Dinnanti ca deyyadhammasīsenā dānaṃ vuttaṃ. Yitṭhanti mahāyāgo, sabbasādhāraṇaṃ mahādānanti attho. Hutanti pahonakasakkāro adhippeto. Atthi mātā, atthi pitāti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattiādīnaṃ phalasambhavo

vutto. Idam vuccatīti yaṃ ñāṇaṃ “idaṃ kammaṃ sakaṃ, idaṃ no saka”nti jānāti, idaṃ kammassakataññāṇaṃ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaṃ kāyaduccaritaṃ catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ tividhaṃ manoduccaritanti idaṃ na sakakammaṃ nāma, tīsu dvāresu dasavidhampi sucaritaṃ sakakammaṃ nāma. Attano vāpi hotu parassa vā, sabbampi akusalaṃ na sakakammaṃ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anattahajananato ca. Attano vā hotu parassa vā, sabbampi kusalaṃ sakakammaṃ nāma. Kasmā? Anattabhañjanato atthahajananato ca. Evaṃ jānanasamatthe imasmim kammassakataññāṇe tathavā bahuṃ dānaṃ datvā sīlaṃ pūretvā uposathaṃ samādiyitvā sukhena sukhaṃ sampattiyā sampattiṃ anubhavitvā nibbānaṃ pattānaṃ sattānaṃ gaṇanaparicchedo natthi. Tṭhapetvā saccānulomikaṃ ñāṇanti maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomanato saccānulomikanti laddhanāmaṃ vipassanāññāṇaṃ tṭhapetvā avasesā sabbāpi sāsavā kusalā paññā kammassakataññāṇamevāti attho.

Tilakkhaṇākāraparicchedakanti aniccādilakkhaṇattayassa hutvā abhāvādiākārapaacchindanaṃ. Adhipaññāti vuccatīti maggapaññāya adhiṭṭhānabhāvato vipassanāññāṇaṃ adhipaññāti vuccati.

“Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakaṃ;
Anubhoti dvayametaṃ, anubandhati kāraka”nti.

Evaṃ atīte anāgate ca vaṭṭamūlakadukkhassallakkhaṇavasena saṃvegavattutāya vimuttiākaṅkhāya paccayabhūtā kammassakatapaññā adhipaññāti vadanti. Lokiyapaññāya adhipaññābhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva taṃ dassetuṃ “tatopi ca maggaṃ phalaṃ paññāva adhipaññā”ti vuttaṃ.

Saha ājīvanti etthāti sājīvoti sabbasikkhāpadaṃ vuttanti āha - “sabbampi...pe... tasmā sājīvanti vuccatī”ti. Tattha sikkhāpadanti “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo”ti vuttaṃ bhagavato vacanasaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ. Sabhāgavuttinoti samānavuttikā, sadisappavattikāti attho. Tasmim sikkhatīti ettha ādheyyāpekkhattā adhikaraṇassa kimādheyyamapekkhitvā “tasmi”nti adhikaraṇaṃ niddiṭṭhanti āha - “taṃ sikkhāpadaṃ cittassa adhikaraṇaṃ katvā”ti, taṃ sājīvasaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ “yathāsikkhāpadaṃ nu kho sikkhāmi, na sikkhāmī”ti evaṃ pavattivasena sikkhāpadavisayattā tadādheyyabhūtassa cittassa adhikaraṇaṃ katvāti attho. Nanu ca “sikkhāsājīvasamāpanno”ti imassa padabhājanaṃ karontena “yaṃ sikkhaṃ sājīvaṇca samāpanno, tadubhayaṃ dassetvā tesu sikkhati, tena vuccati sikkhāsājīvasamāpanno”ti vattabbaṃ siyā, evamavatvā “tasmim sikkhati, tena vuccati sājīvasamāpanno”ti ettakameva kasmā vuttanti antolīnacodanaṃ sandhāyāha “na kevalaṇcāyametasmi”ntiādi.

Tassā ca sikkhāyāti tassā adhisīlasaṅkhātāya sikkhāya. Sikkhaṃ paripūrentoti

Sīlasaṃvaram paripūrento, vārittasīlavasena viratisampayuttaṃ cetanaṃ cārittasīlavasena virativippayuttaṃ cetanaṇca attani pavattentoti attho. Tasmīṇca sikkhāpade avītikkamanto sikkhatīti “nāmakāyo padakāyo niruttikāyo byañjanakāyo”ti evaṃ vuttaṃ bhagavato vacanasaṅkhātāṃ sikkhāpadaṃ avītikkamanto hutvā tasmim yathāvuttasikkhāpade sikkhatīti attho.

Sīlasaṃvarapūraṇaṃ sājīvānatikkamanañcāti idameva ca dvayaṃ idha sikkhanaṃ nāmāti adhippāyo. Tattha sājīvānatikkamo sikkhāpāripūriyā paccayo.

Sājīvānatikkamato hi yāva maggā sikkhāpāripūrī hoti. Apicettha “sikkhaṃ paripūrento

sikkhatī”ti iminā viraticetanāsaṅkhātassa sīlasaṃvarassa visesato santāne pavattanakālova gahito, “avītikkamanto sikkhatī”ti iminā pana appavattanakālopi. Sikkhañhi paripūraṇavasena attani pavattentopi niddādivasena appavattentopi vītikkamābhāvā “avītikkamanto sikkhatī”ti vuccatīti.

Sikkhāsāṃvāpādapadabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā

“Appaccakkhāya appaccakkhātāyā”ti ubhayathāpi pāṭho tīsupi gaṇṭhipadesu vutto. Dubbalye āvikatepīti “yaṃnūnāhaṃ buddhaṃ paccakkheyya”ntiādinā dubbalabhāve pakāsītepi. Sikkhāya pana paccakkhātāyāti “buddhaṃ paccakkhāmī”tiādinā sikkhāya paccakkhātāya. Yasmā dirattavacane gahite tena purimapakchimapaḍāni saṃsiliṭṭhāni honti, na tasmīṃ aggahite, tasmā dirattavacanena byañjanasiliṭṭhatāmattameva payojananti āha “byañjanasiliṭṭhatāyā”ti. Mukhāruḥhatāyāti yasmā evarūpaṃ vacanaṃ lokassa mukhamāruḥhaṃ, tasmāti attho.

Byañjanaṃ sampādetīti tassa visuṃ atthābhāvato vuttamevatthaṃ aññapadena dīpento byañjanaṃ sampādeti. Vuttamevatthaṃ kāraṇena vibhāvento āha “parivārapadavirahitañhī”tiādi. Atthadīpaṃ padaṃ atthapadaṃ.

Sikkhāpaccakkhānassāti “buddhaṃ paccakkhāmī”tiādisikkhāpaccakkhānavacanassa. “Buddhaṃ paccakkhāmī”tiādīsu “evaṃ kho, bhikkhave, dubbalyāvikammañceva hoti sikkhā ca paccakkhātā”ti vuttattā ubhayampi hotīti āha - “ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hotī”ti. Kiñcāpi “buddhaṃ paccakkhāmī”tiādisikkhāpaccakkhānavacanassa dubbalyāvikammaṃ padattho na hoti, tathāpi “buddhaṃ paccakkhāmī”ti vutte sikkhāparipūraṇe dubbalyāvibhāvassapi gamyamānattā “sikkhāpaccakkhānassa ekaccaṃ dubbalyāvikammaṃ attho hotī”ti vuttaṃ. Naṃ sandhāyāti naṃ atthabhūtaṃ dubbalyāvikammaṃ sandhāya.

Visesāvisesanti ettha yena dubbalyāvikammameva hoti, na sikkhāpaccakkhānaṃ, tattha sikkhāpaccakkhānadubbalyāvikammānaṃ atthi viseso. Yena pana sikkhāpaccakkhānañceva dubbalyāvikammañca hoti, tattha nevatti visesoti veditabbaṃ. Kaṭhakicchajīvaneti dhātūsu paṭhitattā vuttaṃ “kicchajīvikappatto”ti. Ukkaṇṭhanaṃ ukkaṇṭhā, kicchajīvikā, taṃ ito pattoti ukkaṇṭhito. Itoti ito ṭhānato, ito vihārato vā. Etthāti gantumicchitaṃ padesaṃ vadati. Anabhiriyaṃ pīḷito vikkhittacitto hutvā sīsaṃ ukkhipitvā uddhaṃ mukho ito cito ca olokeno āhiṇḍatīti āha “uddhaṃ kaṇṭhaṃ katvā viharamāno”ti.

Aṭṭiyamānoti ettha aṭṭamiva attānamācarati aṭṭiyatīti aṭṭiyasaddassa antogadhaupamānabhūtakammattā upameyyabhūtena attanāva sakammakattaṃ, na bhikkhubhāvenāti āha “bhikkhubhāvanti bhikkhubhāvenā”ti. Na hi so bhikkhubhāvaṃ aṭṭamiva ācarati, kiñcarahi attānaṃ tasmā bhikkhubhāvena karaṇabhūtena attānaṃ aṭṭiyamānoti evamettha attho daṭṭhabboti āha “karaṇatthe upayogavacana”nti. Kaṇṭhe āsattena aṭṭiyeyyāti ettha pana karaṇattheyeva karaṇavacananti āha - “yathālakkaṇaṃ karaṇavacaneneva vutta”nti. Kattuatthe vā upayogavacanaṃ daṭṭhabbanti āha - “tena vā bhikkhubhāvenā”tiādi, tena kattubhūtena bhikkhubhāvenāti attho. Imasmiṃ panatthe aṭṭaṃ karotīti aṭṭiyatīti aṭṭiya-saddaṃ nipphādetvā tato kammani māna-sadde kate “aṭṭiyamāno”ti padasiddhi veditabbā. Tenevāha - “aṭṭo kariyamāno pīḷiyamāno”ti. Jigucchamānoti

iminā pana sambandhe kariyamāne bhikkhubhāvanti upayogatthe eva upayogavacananti āha - “asuciṃ viya taṃ jigucchanto”ti, taṃ bhikkhubhāvaṃ jigucchantoti attho. Sacāhanti sace ahaṃ.

Paccakkhānākārena vuttānīti “paccakkheyyaṃ paccakkheyya”nti vuttattā paccakkhānākārasambandhena vuttāni. Bhāvavikappākārenāti “assaṃ assa”nti āgatattā yaṃ yaṃ bhavitukāmo, tassa tassa bhāvassa vikappākārena, bhikkhubhāvato aññabhāvavikappākārenāti adhippāyo.

50. Na ussahāmīti attano tattha tattha ussahābhāvaṃ dasseti. Na visahāmīti ekabhaddādināṃ asayhabhāvaṃ dasseti. Na ramāmīti “pabbajjāmūlakam natthi me sukha”nti dasseti. Nābhīramāmīti pabbajjāya attano santosābhāvaṃ dasseti.

Idāni sikkhāpaccakkhānavāre tathāva ayaṃ vinicchayo veditabbo - tattha “sāmañña cavitukāmo”tiādīhi padehi cittaniyamaṃ dasseti. “Buddhaṃ dhamma”ntiādīhi padehi khettoniyamaṃ dasseti. Yathā hi loke sassānaṃ ruhanaṭṭhānaṃ “khetta”nti vuccati, evamidampi sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānattā “khetta”nti vuccati.

“Paccakkhāmi dhārehi”ti etena kālaniyamaṃ dasseti. “Vadatī”ti iminā payoganiyamaṃ dasseti. “Alaṃ me buddhena, kinnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāhaṃ buddhenā”tiādīhi anāmaṭṭhakālavasenapi paccakkhānaṃ hotīti dasseti. “Viññāpetī”ti iminā vijānananiyamaṃ dasseti. “Ummattako sikkhaṃ paccakkhāti, ummattakassa santike sikkhaṃ paccakkhāti”tiādīhi puggalaniyamaṃ dasseti. “Ariyakena milakkhassa santike sikkhaṃ paccakkhāti, so ca nappaṭivijānāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”tiādīhi puggalādinियame satipi vijānananiyamāsambhavaṃ dasseti. “Davāya sikkhaṃ paccakkhāti, appaccakkhātā hoti sikkhā”tiādīhi khettoniyame satipi cittaniyamābhāvena na ruhatīti dasseti. “Sāvetukāmo na sāveti, apaccakkhātā hoti sikkhā”ti iminā cittaniyamepi sati payoganiyamābhāvena na ruhatīti dasseti. “Aviññussa sāveti, viññussa na sāveti”ti etehi cittakhettakālapayogapuggalavijānananiyamepi sati yaṃ puggalaṃ uddissa sāveti, tasseeva savanena ruhati, na aññassāti dasseti. “Sabbaso vā pana na sāveti, appaccakkhātā hoti sikkhā”ti idaṃ pana cittādinियameveva sikkhā paccakkhātā hoti, na aññathāti dassanattaṃ vuttaṃ. Tasmā cittakhettakālapayogapuggalavijānananiyamavasena sikkhāya paccakkhānaṃ ñatvā tadabhāvena appaccakkhānaṃ veditabbaṃ.

Kathaṃ? Upasampannabhāvato cavitukāmatācitteneva hi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na davā vā ravā vā bhaṇantassa. Evaṃ cittavasena sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tathā “buddhaṃ paccakkhāmi, dhammaṃ paccakkhāmi, saṅghaṃ paccakkhāmi, sikkhaṃ, vinayaṃ, pātimokkhaṃ, uddesaṃ, upajjhāyaṃ, ācariyaṃ, saddhivihārikaṃ, antevāsikaṃ, samānupajjhāyakaṃ, samānācariyakaṃ, sabrahmacāriṃ paccakkhāmi”ti evaṃ vuttānaṃ buddhādīnaṃ catuddasannaṃ, “gihīti maṃ dhārehi, upāsako, ārāmiko, sāmaṇero, titthiyo, titthiyasāvako, assamaṇo, asakyaputtiyoti maṃ dhārehi”ti evaṃ vuttānaṃ gihiādīnaṃ aṭṭhannañcāti imesaṃ dvāvīsatiyā khettopadānaṃ yassa kassaci savevacanassa vasena tesu ca yaṃkiñci vattukāmassa yaṃkiñci vadatopi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na rukkhādīnaṃ aññatarassa nāmaṃ gahetvā sikkhaṃ paccakkhantassa. Evaṃ khettoniyamepi sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na tadabhāvena.

Tattha yadetam “paccakkhāmi”ti ca “maṃ dhārehi”ti ca vuttaṃ

vattamānakālavacanam, yāni ca “alam me buddhena, kinnu me buddhena, na mamattho buddhena, sumuttāham buddhenā”tiādīnā nayena ākhyātavasena kālam anāmasitvā purimehi cuddasahi padehi saddhim yojetvā vuttāni “alam me”tiādīni cattāri padāni, tesamyeva ca savevacanānam vasena paccakkhānam hoti, na “paccakkhāsi”nti vā “paccakkhissa”nti vā “maṃ dhāresi”ti vā “dhāressasi”ti vā “yanūnāham paccakkheyya”nti vātiādīni atītānāgataparikappavacanāni bhaṇantassa. Evaṃ vattamānakālavasena ceva anāmaṭṭhakālavasena ca paccakkhānam hoti, na tadabhāvena.

Payogo pana duvidho kāyiko vācasiko. Tattha “buddham paccakkhāmī”tiādīnā nayena yāya kāyaci bhāsāya vacībhedaṃ katvā vācasikapayogeneva paccakkhānam hoti, na akkharalikhanam vā hatthamuddādidassanam vā kāyapayogam karontassa. Evaṃ vācasikapayogeneva paccakkhānam hoti, na tadabhāvena.

Puggalo pana duvidho yo ca paccakkhāti, yassa ca paccakkhāti. Tattha yo paccakkhāti, so sace ummattakakhittacittavedanāṭṭhānam aññataro na hoti. Yassa pana paccakkhāti, so sace manussajātiko hoti, na ca ummattakādīnam aññataro, sammukhībhūto ca sikkhāpaccakkhānam hoti. Na hi asammukhībhūtassa dūtena vā paṇṇena vā ārocanam ruhati. Evaṃ yathāvuttapuggalavasena paccakkhānam hoti, na tadabhāvena.

Vijānanampi niyamitāniyamitavasena duvidham. Tattha yassa yesam vā niyametvā “imassa imesam vā ārocamī”ti vadati, sace te yathā pakatiyā loke manussā vacanam sutvā āvajjanasamaye jānanti, evaṃ tassa vacanānantarameva tassa “ayaṃ ukkaṇṭhito”ti vā “gīhibhāvam patthayati”ti vā yena kenaci ākārena sikkhāpaccakkhānabhāvam jānanti, paccakkhātā hoti sikkhā. Atha aparabhāge “kiṃ iminā vutta”nti cintetvā jānanti, aññe vā jānanti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Aniyametvā ārocentassa pana sace vuttanayena yo koci manussajātiko vacanattham jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Evaṃ vijānavasena paccakkhānam hoti, na tadabhāvena. Iti imesam vuttappakārānam cittādīnam vaseneva sikkhāpaccakkhānam hoti, na aññathāti daṭṭhabbam.

51. “Vadati”ti vacībhedappayogam dassetvā tadanantaram “viññāpeti”ti vuttattā teneva vacībhedenā adhippāyaviññāpanam idhādhippetam, na yena kenaci upāyenāti āha “teneva vacībhedenā”ti. Padapaccābhaṭṭham katvāti padaviparāvuttiṃ katvā. Idañca padappayogassa aniyamitattā vuttam. Yathā hi loke “āhara pattam, pattam āharā”ti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanam diṭṭham, evamidhāpi “buddham paccakkhāmi, paccakkhāmi buddha”nti aniyamitena padappayogena tadatthaviññāpanam hotiyevāti adhippāyo. Buddham paccakkhāmīti atthappadhāno ayaṃ niddeso, na saddappadhānoti āha “milakkhabhāsāsu vā aññatarabhāsāya tamattham vadeyyā”ti. Māgadhābhāsato avasiṭṭhā sabbāpi andhadamiḷādibhāsā milakkhabhāsāti veditabbā. Khettapadesu ekaṃ vattukāmo sacepi aññam vadeyya, khettapadantogadhātā paccakkhātāva hoti sikkhāti dassento āha “buddham paccakkhāmīti vattukāmo”tiādi. Yadi “buddham paccakkhāmī”ti vattum anicchanto cittena taṃ paṭikkhipitvā aññam vattukāmo puna virajjitvā tameva vadeyya, tathāpi sāsanato cavitukāmatācittē sati khettapadasseva vuttattā aṅgapāripūrisambhavato hotveva sikkhāpaccakkhānanti veditabbam. Khetameva otiṇṇanti sikkhāpaccakkhānassa ruhanaṭṭhānabhūtam khetameva otiṇṇam.

“Paccakkhāmi dhārehī”ti vattamānakālassa padhānabhāvena vattumicchitattā atītānāgataparikkappavacanēhi nevatthi sikkhāpaccakkhānanti dassento āha “sace pana buddhaṃ paccakkhinti vā”tiādi. Vadati viññāpetīti ettha vadatīti iminā payogassa niyamitattā ekassa santike attano vacībhedappayogeneva sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na dūtasāsanādippayogenāti dassento āha “dūtaṃ vā paḥiṇātī”tiādi. Tattha “mama sikkhāpaccakkhānabhāvaṃ kathehī”ti mukhasāsanavasena “dūtaṃ vā paḥiṇātī”ti vuttaṃ. Paṇṇe likhitvā paḥiṇanavasena “sāsaṇaṃ vā pesetī”ti vuttaṃ. Rukkhaḍḍisu akkharāni likhitvā dassanavasena “akkharaṃ vā chindatī”ti vuttaṃ. Hatthamuddāya vā tamatthaṃ āroceṭīti hatthena adhippāyaviññāpanaṃ sandhāya vuttaṃ. Adhippāyaviññāpako hi hatthavikāro hatthamuddā. Hattha-saddo cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo “na sabbaṃ hatthaṃ mukhe pakkhipissāmī”tiādisu viya. Tasmā adhippāyaviññāpakena aṅgulisāṅkocādinā hatthavikārena tamatthaṃ āroceṭīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Cittasampayuttanti paccakkhātukāmatācittasampayuttaṃ. Idāni vijānanavasena sikkhāpaccakkhānaṃ niyamitāniyamitavasena dvidhā veditabbanti dassento āha - “yadi ayameva jānātū”tiādi. Ayañca vibhāgo “vadati viññāpetīti ekavisayattā yassa vadati, tasseeva vijānanaṃ adhippettaṃ, na aññassā”ti iminā nayena laddhoti daṭṭhabbaṃ. Na hi yassa vadati, tato aññaṃ viññāpetīti ayamatto sambhavati. Soyeva jānātīti avadhāraṇena tasmīṃ avijānanteyeva aññassa jānanaṃ paṭikkhipati. Tenevāha - “atha so na jānāti, añño samīpe ʈhito jānāti, apaccakkhātā hoti sikkhā”ti. Tasmā “ayameva jānātū”ti ekaṃ niyamevā ārocite yadipi sopi jānāti aññopi, niyamitassa pana niyamitavasena vijānanasambhavato sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ “añño mā jānātū”ti aniyamitattā. Dvinnampi niyamevāti idaṃ “dve vā jānantu eko vā, imesaṃyeva dvinnaṃ āroceṃ”ti evaṃ niyamevā ārocaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenevāha - “ekasmiṃ jānantepi dvīsu jānantesupī”ti. Tasmā “dveyeva jānantu, eko mā jānātū”ti evaṃ dvinnaṃ niyamevā ārocite dvīsuyeva jānantesu sikkhāpaccakkhānaṃ hoti, na ekasmiṃ jānanteti vadanti.

Sabhāgeti vissāsike. Parisaṅkamānoti “sace te jāneyyumaṃ, maṃ te vāressanti”ti āsaṅkamāno. Samayaññūti sāsanaācārakusalo, idha pana tadadhippāyajānanamattenapi samayaññū nāma hoti. Teneva āha - “ukkaṇṭhito ayaṃ...pe... sāsanaato cutoti jānātī”ti. Tasmā “buddhaṃ paccakkhāmī”ti imassa atthaṃ ṇatvāpi sace “ayaṃ bhikkhubhāvato cavitukāmo, gihī vā hotukāmo”ti na jānāti, appaccakkhātāva hoti sikkhā. Sace pana “buddhaṃ paccakkhāmī”ti vacanassa atthaṃ ajānitvāpi “ukkaṇṭhito gihī hotukāmo”ti adhippāyaṃ jānāti, paccakkhātāva hoti sikkhā. Aññasmiṃ khaṇe sotaviññāṇavīthiyā saddaggahaṇaṃ, aññasmiṃyeva ca manoviññāṇavīthiyā tadatthavijānananti āha - “taṅkhaṇaāññeva pana apubbaṃ acarimaṃ dujjāna”nti. Na hi ekasmiṃyeva khaṇe saddasavaṇaṃ tadatthavijānanañca sambhavati. Tathā hi “ghaṭo”ti vā “paṭo”ti vā kenaci vutte tattha gha-saddaṃ paccuppannaṃ gahetvā ekā sotaviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati, tadanantaraṃ ekā manoviññāṇavīthi tameva atītaṃ gahetvā uppajjati. Evaṃ tena vuttavacane yattakāni akkharāni honti, tesu ekamekaṃ akkharaṃ paccuppannamatītañca gahetvā sotaviññāṇavīthiyā manoviññāṇavīthiyā ca uppajjitvā niruddhāya avasāne tāni akkharāni sampiṇḍetvā akkharasamūhaṃ gahetvā ekā manoviññāṇavīthi uppajjitvā nirujjhati. Tadanantaraṃ “ayamakkarasamūho etassa nāma”nti nāmapaññattiggahaṇavasena aparāya manoviññāṇavīthiyā uppajjitvā niruddhāya tadanantaraṃ uppannāya manoviññāṇavīthiyā “ayametassa attho”ti pakatiyā tadatthavijānanaṃ sambhavati.

Āvajjanasamayenāti bhummatthe karaṇavacanam, atthābhogasamayeti attho. Idāni tameva āvajjanasamayaṃ vibhāvento āha - “yathā pakatīyā...pe... jānantī”ti. Teneva vacībhedenā adhippāyaviññāpanassa idhādhippetattā aparabhāge “kiṃ iminā vutta”nti taṃ kaṅkhaṇassa cirena adhippāyavijānanam aññenapi kenaci upāyantarena sambhavati, na kevalaṃ vacībhedamattenāti āha - “atha aparabhāge...pe... appaccakkhātā hoti sikkhā”ti. “Gihī bhavissāmī”ti vutte atthabhedo kālabhedo ca hotīti appaccakkhātā hoti sikkhā. “Dhārehī”ti hi imassa yo attho kālo ca, na so “bhavissāmī”ti etassa. “Gihī homī”ti vutte pana atthabhedoyeva, na kālabhedo “homī”ti vattamānakālasseva vuttattā. “Gihī jātomhi, gihīmhi”ti etthāpi atthassa ceva kālassa ca bhinnattā appaccakkhātā hoti sikkhā. “Ajja paṭṭhāyā”ti idaṃ tathā vuttepi dosabhāvato paripuṇṇam katvā vuttaṃ. “Dhārehī”ti atthappadhānattā niddesassa pariyāyavacanehipi sikkhāpaccakkhānam hotiyevāti dassento āha “jānāhi”tiādi. Dhārehi jānāhi sañjānāhi manasi karohīti hi etāni padāni atthato kālato ca abhinnāni.

52. Purimāneva cuddasāti buddhādisabrahmacārīpariyantāni. Hotu bhavatūti idampi paṭikkhepamattamevāti āha “hotu, pariyattanti attho”ti.

53. Vaṇṇapaṭṭhānanti mahāsaṅghikānaṃ buddhaguṇaparidīpakaṃ ekaṃ suttanti vadanti. Upāligāthāsūti -

“Dhīrassa vigatamohassa,
Pabhinnaṅkhaṇassa vijitavijayassa;
Anīghassa susamacittassa;
Vuddhasīlassa sādhuṇaṇṇassa;
Vesamantarassa vimalassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

“Akathaṃkathissa tusitassa;
Vantalokāmisassa muditassa;
Katasamaṇassa manujassa;
Antimasārīrassa narassa;
Anopamassa virajassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

“Asaṃsayassa kusalassa;
Venayikassa sārathivarassa;
Anuttarassa ruciradhammassa;
Nikkaṅkhaṇassa pabhāsakassa;
Mānacchidassa vīrassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

“Nisabhassa appameyyassa;
Gambhīrassa monappattassa;
Khemāṅkarassa vedassa;
Dhammaṭṭhassa saṃvutattassa;
Saṅgātīgassa muttassa;
Bhagavato tassa sāvakohamasmi.

“Nāgassa pantasenassa;

Khīṇasaṃyojanassa muttassa;
Paṭimantakassa dhonassa;
Pannaddhajassa vītarāgassa;
Dantassa nippapañcassa;
Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

“Isisattamassa akuhassa;
Tevijjassa brahmappattassa;
Nhātakassa padakassa;
Passaddhassa veditavedassa;
Purindadassa sakkassa;
Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

“Ariyassa bhāvitattassa;
Pattippattassa veyyākaraṇassa;
Satimato vipassissa;
Anabhinatassa no apanatassa;
Anejassa vasippattassa;
Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

“Samuggatassa jhāyissa;
Ananugatantarassa suddhassa;
Asitassa hitassa;
Pavivittassa aggappattassa;
Tiṇṇassa tārayantassa;
Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

“Santassa bhūripaññaṇassa;
Mahāpaññaṇassa vītalobhassa;
Tathāgatassa sugatassa;
Appaṭipuggalassa asamassa;
Visāradassa nipuṇassa;
Bhagavato tassa sāvakoḥamasmi.

“Taṇhacchidassa buddhassa;
Vītadhūmassa anupalittassa;
Āhuneyyassa yakkhassa;
Uttamapuggalassa atulassa;
Mahato yasaggappattassa;
Bhagavato tassa sāvakoḥasmī”ti. -

Evam upāligahapatinā vuttāsu upālisutte āgatagāthāsu.

Yathārutamevāti yathāvuttameva, pāḷiyaṃ āgatamevāti adhippāyo. Yasmā
“sammāsambuddhaṃ anantabuddhiṃ anomabuddhiṃ bodhipaññaṇa”nti imāni
vaṇṇapaṭṭhāne āgatanāmāni, “dhīra”ntiādīni pana upāligāthāsu āgatanāmāni. Tattha
bodhi vuccati sabbaññaṇaṇaṃ, taṃ sañjānanahetuttā paññaṇaṃ etassāti
bodhipaññaṇo, bhagavā. Dhiyā paññaṇaṇaṃ rāti gaṇhāti, sevātīti vā dhiro.
Samucchinnaṃ sabbacetokhīlattā pabhinnakhīlo. Sabbaputhujjane vijiniṃsu vijayanti

vijinissanti cāti vijayā. Ke te? Maccumārakilesamāradevaputtamārā. Te vijitā vijayā etenāti vijitavijayo, bhagavā. Kilesamāramaccumāravijayeneva panettha abhisaṅkhārakkhandhamārāpi vijitāva hontīti daṭṭhabbam.

Svākkhātantiādīsu sātthasabyañjanakevalaparipuṇṇaparisuddhabrahmacariyassa pakāsanato svākkhāto dhammo, atthavipallāsābhāvato vā suṭṭhu akkhātoti svākkhāto. Yathā hi aññatitthiyānaṃ dhammassa attho vipallāsaṃ āpajjati “antarāyikā”ti vuttadhammānaṃ antarāyikattābhāvato, “niyyānikā”ti ca vuttadhammānaṃ niyyānikattābhāvato, tena te aññatitthiyā durakkhātadhammāyeva honti, na tathā bhagavato dhammassa attho vipallāsaṃ āpajjati “ime dhammā antarāyikā niyyānikā”ti evaṃ vuttadhammānaṃ tathābhāvānatikkamanatoti. Evaṃ tāva pariyattidhammo svākkhāto dhammo.

Lokuttaradhammo pana nibbānānurūpāya paṭipattiyā paṭipadānurūpassa ca nibbānassa akkhātattā svākkhāto. Yathāha -

“Supaññattā kho pana tena bhagavatā sāvakānaṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā ca. Seyyathāpi nāma gaṇgodakaṃ yamunodakena saṃsandati sameti, evameva supaññattā tena bhagavatā sāvakānaṃ nibbānagāminī paṭipadā saṃsandati nibbānañca paṭipadā cā”ti.

Ariyamaggo cettha antadvayaṃ anupagamma majjhimāpaṭipadābhūtova “majjhimā paṭipadā”ti akkhātattā svākkhāto. Sāmaññaphalāni paṭippassaddhakilesāneva “paṭippassaddhakilesānī”ti akkhātattā svākkhātāni. Nibbānaṃ sassatāmatatāṇaṇḍisabhāvameva sassatādisabhāvavasena akkhātattā svākkhātanti evaṃ lokuttaradhammopi svākkhāto.

Ariyamaggo attano santāne rāgādīnaṃ abhāvaṃ karontena ariyapuggalena sāmaṃ daṭṭhabbo “ariyamaggena mama rāgādayo pahīnā”ti sayaṃ attanā anaññaneyyena passitabboti sandiṭṭhi, sandiṭṭhi eva sandiṭṭhiko. Apica navavidho lokuttaradhammo yena yena adhigato hoti, tena tena ariyasāvakena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccakkhaññānaṃ sayaṃ daṭṭhabboti sandiṭṭhiko. Atha vā pasatthā diṭṭhi sandiṭṭhi, sandiṭṭhiyā jayatīti sandiṭṭhiko. Tathā hettha ariyamaggo sampayuttāya, ariyaphalaṃ kāraṇabhūtāya, nibbānaṃ visayibhūtāya sandiṭṭhiyā kilese jayati, tasmā yathā rathena jayatīti rathiko, evaṃ navavidhopi lokuttaradhammo sandiṭṭhiyā jayatīti sandiṭṭhiko. Atha vā diṭṭhanti dassanaṃ vuccati, diṭṭhameva sandiṭṭhaṃ, sandassananti attho. Sandiṭṭhaṃ arahatīti sandiṭṭhiko. Lokuttaradhammo hi bhāvanābhisamayavasena sacchikiriyaṃ bhisamayavasena ca dissamānoyeva vaṭṭabhayaṃ nivatteti, tasmā yathā vatthamarahatīti vatthiko, evaṃ sandiṭṭhaṃ arahatīti sandiṭṭhiko.

Attano phaladānaṃ sandhāya nāssa āgametabbo kālo atthīti akālo. Yathā hi lokiyakusalassa upapajjaaparāpariyāyetiādīnā phaladānaṃ pati āgametabbo kālo atthi, na evametassāti attho. Akāloyeva akāliko, na pañcāhasattāhādibhedaṃ kālāṃ khepetvā phalaṃ deti, attano pana pavattisamanantameva phaladoti vuttaṃ hoti. Atha vā attano phalappadāne vipakaṭṭho dūro kālo patto upanīto assāti kālīko, kālantaraphaladāyī. Ko so? Lokiyo kusaladhammo. Ayaṃ pana samanantaraphaladāyakattā na kālīkoti akāliko. Maggameva hi sandhāya “akāliko”ti idaṃ vuttaṃ.

“Ehi passa imaṃ dhamma”nti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko. Kasmā panesa taṃ vidhiṃ arahatīti? Paramatthato vijjamānattā parisuddhattā ca. Rittamuṭṭhiyañhi hiraññaṃ vā suvaṇṇaṃ vā atthīti vatvāpi “ehi passa ima”nti na sakkā vattaṃ. Kasmā? Avijjamānattā. Vijjamānampi ca gūthaṃ vā mutthaṃ vā manuññabhāvappakāsanena cittasampahaṃsanatthaṃ “ehi passa ima”nti na sakkā vattaṃ, apica kho naṃ tiṇehi vā paṇṇehi vā paṭicchādetabbameva hoti. Kasmā? Aparisuddhattā. Ayaṃ pana navavidhopi lokuttaradhammo sabhāvato ca vijjamāno vigatavalāhake ca ākāse sampuṇṇacandamaṇḍalaṃ viya paṇḍukambale nikkhattajātimaṇi viya ca parisuddho, tasmā vijjamānattā parisuddhattā ca ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko.

Upanetabboti opaneyyiko. Ayaṃ panettha vinicchayo - upanayanaṃ upanayo, ādittaṃ celaṃ vā sīsaṃ vā ajjhupekkhivāpi bhāvanāvasena attano citte upanayanaṃ uppādanaṃ arahatīti opaneyyiko. Idaṃ saṅkhato lokuttaradhamme yujjati, asaṅkhato pana attano citte ārammaṇabhāvena upanayanaṃ arahatīti opaneyyiko, sacchikiriyāvasena allīyanaṃ arahatīti attho. Atha vā nibbānaṃ upaneti ariyapuggalanti ariyamaggo upaneyyo, sacchikātabbataṃ upanetabboti phalanibbānadhammo upaneyyo, upaneyyo eva opaneyyiko.

Sabbehi ugghaṭṭitaññūādīhi viññūhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabboti paccattaṃ veditabbo viññūhi. Na hi upajjhāyena bhāvitena maggena saddhivihārikassa kilesā pahīyanti, na so tassa phalasamāpattiyā phāsu viharati, na tena sacchikataṃ nibbānaṃ sacchikaroti, tasmā na esa parassa sīse ābharaṇaṃ viya daṭṭhabbo, attano pana citteyeva daṭṭhabbo, anubhavitabbo viññūhīti vuttaṃ hoti.

Asaṅkhatanti saṅgama samāgama paccayasamodhānalakkhaṇena saṅgamena sannipatitvā anurūpehi paccayehi akataṃ anibbattitanti asaṅkhatam. Natthi ettha matanti amataṃ, etasmiṃ vā adhigate natthi puggalassa mataṃ maraṇanti amataṃ. Kiñcāpi ettha “svākkhātaṃ dhammaṃ paccakkhāmī”tiādinā sabbattha dhamma-saddappayogo dassito, tathāpi dhamma-saddena ayojetvā vutte vevacane na paccakkhānaṃ nāma na hotīti “svākkhātaṃ paccakkhāmī”tiādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti daṭṭhabbaṃ. “Svākkhātaṃ dhamma”ntiādinā pana dhamma-saddappayogo svākkhātā-disaddānaṃ dhamma-visesanabhāvadassanatthaṃ katoti veditabbaṃ. Ekadhammakkhandhassapi nāmanti ettha “paṭhamadhammakkhandhaṃ dutiyadhammakkhandhaṃ pucchādhammakkhandhaṃ vissajjanādharmakkhandha”ntiādinā dhammakkhandhanāmāni veditabbāni.

Suppaṭipannanti svākkhāte dhammavinaye yathānusiṭṭhaṃ paṭipannattā suppaṭipannaṃ. Majjhimāya paṭipadāya antadvayaṃ anupagamma paṭipannattā kāyavacīmanovaṅkakuṭilajimhadosaṃpāhānāya paṭipannattā ca ujuppaṭipannaṃ. Ñāyo vuccati nibbānaṃ ariyamaggādīhi ñāyati paṭivijjhīyati sacchikarīyatīti katvā, tadatthāya paṭipannattā ñāyappaṭipannaṃ. Yathā paṭipannā guṇasambhāvanāya parehi kariyamānaṃ paccuṭṭhānādisāmīcikkammaṃ arahanti, tathā paṭipannattā sāmīcippaṭipannaṃ.

Yugaḷavasena paṭhamamaggaṭṭho phalaṭṭhoti idamekaṃ yugaḷanti evaṃ cattāri purisayugāni honti. Ettha pana “catupurisayugaṃ saṅgha”nti vattabbe “cattārī”ti vibhattilopaṃ akatvā niddeso katoti daṭṭhabbaṃ. Cattāri purisayugāni etthāti

catupurisayugoti hi saṅgho vuccati. Aṭṭhapurisapuggalanti purisapuggalavasena eko paṭhamamaggaṭṭho, eko phalaṭṭhoti iminā nayena aṭṭheva purisapuggalā honti. Aṭṭha purisapuggalā etthāti aṭṭhapurisapuggalo, saṅgho. Ettha ca purisoti vā puggaloti vā ekatthānetāni padāni, veneyyavasena panetaṃ vuttaṃ.

Āhuneyyantiādīsu ānetvā hunitabbanti āhunam, dūratopi ānetvā sīlavantesu dātabbānam catunnam paccayānametaṃ adhivacanam. Taṃ āhunam paṭiggahetum yutto tassa mahapphalabhāvakaraṇatoti āhuneyyo, saṅgho. Atha vā dūratopi āgantvā sabbasāpateyyampi ettha hunitabbanti āhavanīyo, sakkādīnampi vā āhavanam arahatīti āhavanīyo. Yo cāyam brāhmaṇānam āhavanīyo aggi, yattha hutaṃ mahapphalanti tesam laddhi. Sace hutassa mahapphalatāya āhavanīyo, saṅghova āhavanīyo. Saṅghe hutañhi mahapphalaṃ hoti. Yathāha -

“Yo ca vassasataṃ jantu, aggiṃ paricare vane;
Ekañca bhāvitattānam, muhuttamapi pūjaye;
Sāyeva pūjanā seyyo, yañce vassasataṃ huta”nti.

Tadetaṃ nikāyantare “āhavanīyo”ti padaṃ idha “āhuneyyo”ti iminā padena atthato ekaṃ, byañjanato panettha kiñcimattameva nānam.

Pāhuneyyanti ettha pana pāhunam vuccati disāvidisato āgatānam piyamanāpānam ñātimitānam atthāya sakkārena paṭiyattaṃ āgantukadānam. Tampi ṭhapetvā te tathārūpe piyamittādike pāhunake saṅghasseva dātuṃ yuttaṃ, saṅghova taṃ paṭiggahetum yutto. Saṅghasadiso hi pāhunako natthi. Tathā hesa ekabuddhantare vīṭivatteyyeva dissati, abbokiṇṇaṃ piyamanāpattakarehi sīlādidhammehi samannāgatoti evaṃ pāhunamassa dātuṃ yuttaṃ, pāhunañca paṭiggahetum yuttoti pāhuneyyo.

Dakkhanti etāya sattā yathādhippetāhi sampattīhi vaḍḍhantīti dakkhiṇā, paralokaṃ saddahitvā dātabbadānam. Taṃ dakkhiṇam arahati, dakkhiṇāya vā hito yasmā na mahapphalakaratāya visodhetīti dakkhiṇeeyo. Ubho hatthe sirasi paṭiṭṭhāpetvā sabbalokena kariyamānam añjalikammaṃ arahatīti añjalikaraṇīyo. Anuttaram puññakkhettanti sabbalokassa asadisam puññaviruhanaṭṭhānam. Yathā hi rañño vā amaccassa vā sālīnam vā yavānam vā viruhanaṭṭhānam rañño sālīkkhettaṃ yavakkhettanti vuccati, evaṃ saṅgho sabbalokassa puññānam viruhanaṭṭhānam. Saṅham nissāya hi lokassa nānappakārahitasukhasamvattanikāni puññāni viruhanti, tasmā saṅgho anuttaram puññakkhettaṃ lokassa. Etthāpi “suppaṭipannaṃ saṅgha”ntiādinā sabbattha saṅgha-saddappayogo suppaṭipannā-disaddānam saṅghavisesanabhāvadassanattaṃ kato, tasmā “suppaṭipannaṃ paccakkhāmī”tiādinā vuttepi sikkhāpaccakkhānam hotiyevāti daṭṭhabbam.

Sikkhāvevacanesu pana sikkhā-saddaṃ vinā kevalaṃ bhikkhu-saddo bhikkhunī-saddo ca sikkhāya adhivacanam na hotīti “bhikkhusikkham bhikkhunīsikkha”nti vutteyyeva sīsam eti, adhisīlādayo pana sikkhā evāti “adhisīlam paccakkhāmī”tiādinā vuttepi sīsam eti. Paṭhamam pārājikantiādinā sikkhāpadānamyeva gahaṇam veditabbam, na āpattinam.

Upajjhāyavevacanesu upajjhāyo hutvā yo pabbājesi ceva upasampādesi ca, taṃ sandhāya “yo maṃ pabbājesī”tiādi vuttaṃ. Yassa mūlenāti yassa padhānabhāvena kāraṇabhāvena vā. Yassa mūlam padhānabhāvo kāraṇabhāvo vā etissāti

yassamūlikā, pabbajjā upasampadā ca. Mūla-saddassa sāpekkhabhāvepi
niccasāpekkhatāya gamakattā taddhitavutti daṭṭhabbā.

Ācariyavevacanesu pana yo upajjhaṃ adativā ācariyova hutvā pabbājesi,
kammavācācariyo hutvā upasampādesi ca, taṃ sandhāya “yo maṃ pabbājesi, yo
maṃ anusāvesi”ti vuttaṃ. Imehi dvīhi vacanehi pabbajjācariyo ca upasampadācariyo
ca dassito. Yāhaṃ nissāya vasāmiti nissayācariyaṃ dasseti. Yāhaṃ
uddisāpemi tiādinā pana dhammācariyo vutto. Tattha uddisāpemi pāṭhaṃ
uddisāpemi. Paripucchāmiti uggahitapāṭhasa atthaṃ paripucchāmi.
Saddhivihārikavevacanādīsu ca vuttānusāreneva attho veditabbo. Tassa mūleti ettha
pana tassa santiketi attho daṭṭhabbo.

Okallakoti khuppiāsādidukkhaparetānaṃ khīṇasukhānaṃ
nahānādisarīrapaṭijagganarahitānaṃ kapaṇamanussānametaṃ adhivacanaṃ.
Moḷibaddhoti sikkhābaddho omukkamakuṭo vā. Kiñcāpi dhevāciko upāsako
paṭhamabodhiyaṃyeva sambhavati, tathāpi tadā labbhamānanāmaṃ gahetvā
vuttepi sikkhāpaccakkhānaṃ hotiyevāti dassanattamaṃ “dhevāciko upāsako”ti
vuttaṃ. “Dhevāciko”ti idameva panettha vevacananti daṭṭhabbaṃ, tasmā
“dhevācikoti maṃ dhārehī”ti ettakepi vutte sīsaṃ eti. Evaṃ sesesupi.

Kumārakoti kumārāvattho ativiya daharasāmaṇero. Cellakoti tato mahantataro
khuddakasāmaṇero. Ceṭakoti majjhimo. Moḷigalloti mahāsāmaṇero. Samaṇuddesoti
pana avisesato sāmaṇerādhivacanaṃ. Nigaṇṭhupaṭṭhākotiādinipi
titthiyasāvakavevacanānīti daṭṭhabbaṃ.

Dussīloti nissīlo sīlavirahito. Pāpadhammoti dussīlattā eva hīnājjhāsayaṭāya
lāmakasabhāvo. Asucisaṅkassarasaṃācāroti aparisuddhakāyakkammāditāya asuci
hutvā saṅkāya saritabbasaṃācāro. Dussīlo hi kiñcīdeva asāruppaṃ disvā “idaṃ
asukena kataṃ bhavissatī”ti paresaṃ āsaṅkanīyo hoti. Kenacīdeva karaṇīyena
mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantentī”ti
attanoyeva saṅkāya saritabbasaṃācāro. Paṭicchannakammantoti lajjitabbatāya
paṭicchādetabbakammanto. Assamaṇoti na samaṇo. Salākkaggahaṇādīsu “ahampi
samaṇo”ti micchāpaṭiṇṇāya samaṇapaṭiṇṇo, aṣeṭṭhacāritāya abrahmacārī,
uposathādīsu “ahampi brahmacārī”ti micchāpaṭiṇṇāya brahmacāripaṭiṇṇo, pūtinā
kammena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā antopūti, chahi dvārehi
rāgādikilesānussavanena tintattā avassuto, saṅjātarāgādikacavarattā sīlavantehi
chaḍḍetabbattā ca kasambujāto. Koṇṭhoti dussīlādhivacanametamaṃ.

“Yāni vā panaññānīpi atthi buddhavevacanāni vā”tiādinā yaṃ-saddaparāmatṭhānaṃ
buddhādivavacanānaṃyeva taṃ-saddena parāmasanaṃ hotīti āha - “tehi
ākārehi...pe... buddhādīnaṃ vevacanehi”ti. Kathaṃ pana tāni ākāradisaddehi
voharīyantīti āha “vevacanāni hī”tiādi. Saṅṭhānavantānaṃ buddhādīnaṃ
saṅṭhānadīpanaṃ tāva hotu, saṅṭhānarahitānaṃ pana dhammasikkhādīnaṃ kathanti
āha “sikkhāpaccakkhānaṃsaṅṭhānattā eva vā”ti. Sikkhāpaccakkhānarūpāni hi
vevacanāni “sikkhāpaccakkhānaṃsaṅṭhānāni”ti vuccanti. Evaṃ khoti ettha khoti
avadhāraṇatthe nipātoti āha “evamevā”ti.

54. Mucchāparetoti mucchāya abhibhūto. Vacanatthavijānanasamatthaṃ
tiracchānagataṃ dassetuṃ “nāgamāṇavakassā”tiādi vuttaṃ. Tihetukapaṭisandhikāti
yebhuyyavasena vuttaṃ. Na hi sabbāpi devatā tihetukapaṭisandhikāva honti
dvihetukānampi sambhavato. Atikhippaṃ jānantīti devatānaṃ bhavaṅgaparivāsassa

manussānaṃ viya adandhabhāvato vuttaṃ.

Sabhāgassāti purisassa. Visabhāgassāti mātugāmassa. Anariyakoti māgadhavohārato añño. Davāti sahasā. Ravāti virajjhivā. Aññaṃ bhaṇissāmīti aññaṃ bhaṇanto buddhaṃ paccakkhāmīti bhaṇatīti yojetabbaṃ. Akkharasamayānabhiññatāya vā karaṇasampattiya abhāvato vā kathetabbaṃ kathetuṃ asakkonto hutvā aññaṃ kathento ravā bhaṇati nāma. Ubhayathāpi aññaṃ bhaṇitukāmassa aññabhaṇanaṃ samānanti āha “purimena ko viseso”ti.

Vācetīti pāliṃ kathento aññaṃ uggaṇhāpento vā vāceti. Paripucchatīti pāliya atthaṃ paripucchanto pāliṃ paripucchati. Uggaṇhātīti aññaṃ santike pāliṃ uggaṇhāti. Sajjhāyaṃ karotīti uggaṇhitapāliṃ sajjhāyati. Vaṇṇetīti pāliya atthaṃ saṃvaṇṇento pāliṃ vaṇṇeti. Mahallakassa kiñci ajānato aviditindriyatāya vā “potthakarūpasadisassā”ti vuttaṃ, mattikāya katarūpasadisassāti attho. Garumedhassāti ārammaṇesu lahuppavattiyā abhāvato dandhagatikatāya garupaññaṃ, mandapaññaṃ vuttaṃ hoti. Sabbaso vāti iminā “idaṃ padaṃ sāvessāmi ‘sikkhaṃ paccakkhāmī’”ti evaṃ pavattacittuppādassa abhāvaṃ dasseti. Yasmā pana asati evarūpe cittuppāde kenaci pariyāyena tathāvidhaṃ vacībhedaṃ katvā sāvanaṃ nāma neva sambhavati, tasmā vuttaṃ “buddhaṃ paccakkhāmītiādīsu...pe... vacībhedaṃ katvā na sāvetī”ti.

Sikkhāpaccakkhānavibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaññattivaṇṇanā

55. Niddisitabbassāti vivaritabbassa pakāsetabbassa. Kilesehīti ahirikādīhi kilesehi. Ito paṭṭhāyāti duṭṭhulla-padato paṭṭhāya. Tassa kammassāti methunadhammapaṭisevanasaṅkhātassa kammassa. Dassanantiādi vuttanayameva. Assāti methunadhammassa.

Dvīhi dvīhi samāpajjitabbā dvayaṃdvayasamāpattīti āha “dvayena dvayena samāpajjitabbato”ti. Rāgapariyuṭṭhānena sadisabhāvappattiyā mithunānaṃ idaṃ methunaṃ, methunameva dhammo methunadhammoti āha “ubhinnaṃ rattāna”ntiādi. Tattha rattānanti methunarāgena rattānaṃ. Sārattānanti teneva rāgena ativiya rattānaṃ. Avassutānanti lokassādamittasanthavavasena uppannamethunarāgena tintānaṃ. Pariyuṭṭhitānanti methunarāgupattiyā pariyoṇaddhacittānaṃ. Sadisānanti rattatādīhi sadisānaṃ.

Yasmā “paṭisevati nāmā”ti padaṃ mātikāya natthi, tasmā “paṭisevati nāmāti kasmā uddhaṭa”nti yo maññati, tassa kāraṇaṃ dassento “paṭiseveyyāti ettha...pe... mātikāpada”nti āha. Itthiyā nimittenāti idaṃ “maggena gacchatī”tiādi viya daṭṭhabbaṃ. Yathā hi “maggena gacchatī”ti vutte “maggaṃ gacchatī, magge vā gacchatī”ti ayamatto labbhati, evaṃ “itthiyā nimittena pavesetī”ti vutte “itthiyā nimittaṃ paveseti, nimitte vā pavesetī”ti ayamatto labbhati. Idañca yebhuyyena purisapayogadassanatthaṃ vuttaṃ. Nimittaṃ aṅgajātanti atthato ekaṃ. Pavesanaṃ nāma na bahi chupanamattanti āha “vātena asamphuṭṭhe allokāse”ti. Abbhantarañhi pavesento “pavesetī”ti vuccati, na bahi chupanto. Abbhantaranti ca pakatiyā sabbaso pihitassa nimittassa vātena asamphuṭṭhokāso vuccatīti.

Idāni sabbathā lesokāsapidahanattham itthinimitte purisanimitte ca labbhamānam pavesakāle aññamaññaṃ phassārahaṃ padesavisesaṃ vibhajitvā dassento “itthinimitte cattāri passānī”tiādimāha. Vātena hi asamphuṭṭhe allokāse yattha katthaci ekenapi padesena chupitvā pavesento “pavesetī”ti vuccati. Vemajjhanti yathā cattāri passāni asamphusanto paveseti, evaṃ katavivarassa itthinimittassa heṭṭhimatalaṃ vuccati, purisanimitte pana majjhanti aggakoṭiṃ sandhāya vadati. Uparīti aggakoṭito uparibhāgappadeso. Idañca majjhena samiñjitvā pavesentassa majjhimapabbasamiñjitaṅgulim katthaci pavesentassa aṅguliya majjhimapabbapiṭṭhisadisam aṅgajātassa uparibhāgavemajjhaṃ sandhāya vuttaṃ. Heṭṭhā pavesentoti itthinimittassa heṭṭhimabhāgena chupantaṃ pavesento. Majjhena pavesentoti abbhantaratalaṃ chupitvā majjhena pavesento. Katthaci accchupantaṃ pavesetvā nīharantassa hi natthi pārājikaṃ, dukkaṭaṃ pana hoti chinnaśisavatthusmiṃ vaṭṭakate mukhe accchupantaṃ pavesetvā nīharantassa viya. Majjheneva chupantaṃ pavesentoti aggakoṭiyā chupantaṃ pavesento. Majjhimapabbapiṭṭhiyā samiñjitaṅgulinti sambandho. Atha vā samiñjitaṅgulim majjhimapabbapiṭṭhiyā pavesento viyāti yojetabbaṃ. Saṅkocetvāti nimittamajjhena bhinditvā. Uparibhāgenāti saṅkocitassa uparibhāgakoṭiyā. Idāni purisanimittassa heṭṭhā vuttesu chasu ṭhānesu uparīti vuttaṭṭhānantarassa vasena visuṃ cattāri passāni gahetvā purisanimitte dasadhā ṭhānabhedam dassento “tatthā”tiādimāha. Heṭṭhā pana visuṃ tāni aggahetvā “cattāri passānī”ti vacanasāmaññaṭopi visuṃ visuṃ labbhamānāni ekaccaṃ gahetvā cha ṭhānāni vuttāni. Tulādaṇḍasadisam pavesentassāti ujukaṃ pavesentassa.

Nimitte jātanti attano nimitte jātaṃ. Cammakhīlanti nimitte utṭhitaṃ cammameva. “Uṇṇigaṇḍo”tipi vadanti. Nimitte jātampi cammakhīlādi nimittamevāti āha “āpatti pārājikassā”ti. “Upahatakāyappasāda”nti avatvā “naṭṭhakāyappasāda”nti vacanaṃ upādinna bhāvassa natthitā dassanattaṃ. Tenevāha - “matacammaṃ vā sukkhapīḷakaṃ vā”ti. Sati hi upādinna bhāve upahatepi kāyappasāde upahatindriyavatthusmiṃ viya pārājikāpattiyeva siyā, matacammaṃ pana sukkhapīḷakañca anupādinna kaṃ upādinna keyeva ca pārājikāpatti. Tenevāha “āpatti dukkaṭassā”ti. Na ca evaṃ karontassa anāpatti sakkā vattunti dukkaṭaṃ vuttaṃ, itthinimittassa pana naṭṭhepi upādinna bhāve pārājikāpattiyeva. Mate akkhāyite yebhuyyena akkhāyite pārājikāpattivacanato methunassādenāti iminā kāyasamsaggarāgaṃ nivatteti. Sati hi kāyasamsaggarāge saṅghādisesova siyā, bījānapi nimittasaṅkhaṃ na gacchantīti dukkaṭameva vuttaṃ. “Nimittena nimittaṃ pavesetī”ti hi vuttaṃ.

Idāni imissā methunakathāya asabbhirūpattā “īdisaṃ ṭhānaṃ kathentehi suṇantehi ca evaṃ paṭipajjitabba”nti anusāsanto “ayañca methunakathā nāmā”tiādimāha. Methunakathāya rāgavuddhihetuttā hāsavisaṃyattā ca tadubhayanivattanattaṃ paṭikūlamanasikārādīsu niyojati. Paṭikūlamanasikārena hi rāgo nivattati, samaṇasaññādīsu paccupaṭṭhitesu hāso nivattati. Sattānuddayaṃyāti sattānaṃ apāyadukkhādīhi anurakkhaṇattaṃ. Lokānukampāyāti sattalokavisaṃyāya anukampāya.

Mukhaṃ apidhāyāti mukhaṃ apidahitvā, yena kenaci pamādena kadāci mandahāso bhaveyya, tadā garuttaṃ kuppeyya, tasmā tādise kāle garubhāvassa avikopanaṭṭhaṃ bījakena mukhaṃ paṭicchādetvā nisīditabbanti adhippāyo. Atha vā mukhaṃ apidhāyāti mukhaṃ pidahitvāti attho. Bījakena mukhaṃ paṭicchādetvā hasamānena

na nisīditabbanti ayamettha adhippāyo. Dantavidamaṃsakanti dante dassetvā vivaritvā cāti attho. Gabbhitenāti saṅkocaṃ anāpajjantena, ussāhajātenāti attho. Yadi hi “īdisaṃ nāma asabbhiṃ kathemi”ti saṅkocaṃ āpajjeyya, atthavibhāvanaṃ na siyā, tasmā “tādisena sammāsambuddhenapi tāva īdisaṃ kathitaṃ, kimaṅgaṃ panāhaṃ kathemi”ti evaṃ ussāhajātena kathetabbanti adhippāyo. Satthupaṭibhāgenāti satthukappena, satthusadisenāti attho.

Mūlapaññattivaṇṇanā niṭṭhitā.

Anupaññattivaṇṇanā

Tiracchānesu gatāyāti tiracchānesu uppannāya. Yasmā tiracchānagatā nāma atikhuddakāpi honti, yesaṃ maggesu tilaphalamattampi pavesanaṃ nappahoti, tasmā na sabbāva tiracchānagatitthiyo pārājikavatthubhūtāti pavesanappahonakavasena labbhamānakatiracchānagatitthiyo paricchinditvā dassento “pārājikavatthubhūtā eva cetthā”tiādimāha. Apadānaṃ ahimacchātīdigāthā pārājikavatthūnaṃ heṭṭhimaparicchedadassanattham porāṇehi ṭhapitā. Tattha ahīti jātiniddesena sabbāpi sappajāti saṅgahitāti āha - “ahiggahaṇena...pe... dīghajāti saṅgahitā”ti. Tattha gonasāti sappavisesā, yesaṃ piṭṭhisu mahantāni maṇḍalāni sandissanti. Macchaggahaṇaṃ odakajātiyā upalakkhaṇapadanti āha - “macchaggahaṇena...pe... odakajāti saṅgahitā”ti. Teneva maṇḍūkakacchapānaṃ sapādakattepi odakajātikattā saṅgaho kato.

Mukhasaṅṭhānanti oṭṭhacammaṣaṅṭhānaṃ. Vaṇasaṅkhepaṃ gacchatīti vaṇasaṅgahaṃ gacchati navasu vaṇamukhesu saṅgahitattāti adhippāyo. Vaṇe thullaccayaṇca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”ti imassa vasena veditabbaṃ. Tasmiṇhi sutte dvīsu sambhinnavaṇesu ekena vaṇena pavesetvā dutiyena nīharantassa thullaccayaṃ vuttaṃ. Vakkhati ca “imassa suttassa anulomavasena sabbattha vaṇasaṅkhepe thullaccayaṃ veditabba”nti. Kukkuṭiggahaṇampi sabbāya pakkhijātiyā upalakkhaṇapadanti āha - “kukkuṭiggahaṇena...pe... pakkhijāti saṅgahitā”ti. Majjāriggahaṇampi catuppadaṇāyā upalakkhaṇapadanti daṭṭhabbaṃ. Tenāha - “majjāriggahaṇena...pe... catuppadaṇāyā saṅgahitā”ti. Rukkhasunakhā nāma kalandakātipi vadanti. Maṅgusāti naṅgulā.

Parājita-saddo upasaggassa vuddhiṃ katvā ta-kārassa ca ka-kāraṃ katvā pārājikoti niddiṭṭhoti āha “pārājikoti parājito”ti. “Katthaci āpattīti ‘pārājikena dhammena anuddhamseyyā’tiādīsu, katthaci sikkhāpadanti idaṃ pana disvā jānitabba”nti gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Parājayatīti pārājikaṃ, pārājikāti ca kattusāadhanena pārājika-saddena sikkhāpadaṃ āpatti ca vuccatīti dassento āha “yo taṃ atikkamatī”tiādi. Puggalo pana kammāsāadhanena pārājika-saddena vuccatīti dassento āha “puggalo yasmā parājito”tiādi.

Etameva hi atthaṃ sandhāyāti “taṃ āpattiṃ āpanno puggalo parājito hoti parājayamāpanno”ti etamatthaṃ sandhāya. Cuto paraddhotiādinā hi taṃ āpattiṃ āpannapuggalo cuto hoti parājito parājayaṃ āpannoti ayamattho viññāyati, na pana puggalo pārājiko nāma hotīti etamatthaṃ sandhāyāti evamattho gahetabbo. Na hi parivārepi gāthā puggalavuttiṃpārājikasaddanibbacanadassanattham vuttā āpattivuttiṃnaṃ pārājikā-disaddānaṃ nibbacanavibhāgappasaṅge vuttattā. Ayaṇhi parivāragāthāya attho - yadidaṃ puggalāpattisikkhāpadapārājikesu āpattipārājikaṃ

nāma vuttaṃ, taṃ āpajjanto puggalo yasmā parājito parājayamāpanno saddhamā cuto paraddho bhaṭṭho niraṅkato ca hoti, anīhaṭe tasmīṃ puggale puna uposathapavāraṇādibhedo saṃvāso natthi, tenetaṃ iti vuccati tena kāraṇena etaṃ āpattipārājikaṃ iti vuccatīti. Ayaṃ panettha saṅkhepattho - yasmā parājito hoti etena, tasmā etaṃ pārājikanti vuccatīti. Paribhaṭṭhoti sāsanaṭo bhaṭṭho, parihīnoti attho. Chinnoti antarā khaṇḍito.

Saddhiṃ yojanāyāti padayojanāya saddhiṃ. Catubbidhaṃ saṅghakammanti apalokaṇādivasena catubbidhaṃ kammaṃ. Sīmāparicchinnehīti ekasīmāpariyāpannehi. Pakatattā nāma pārājikaṃ anāpannā anukkhittā ca. Pañcavidhopīti nidānuddesādivasena pañcavidhopi. Nahāpitapubbakānaṃ viya odhisaanuññātaṃ ṭhapetvā avasesaṃ sabbampi sikkhāpadaṃ sabbehipi lajjīpuggalehi anatikkamanīyattā vuttaṃ “sabbehipi lajjīpuggalehi samaṃ sikkhitabbabhāvato”ti. Samanti saddhiṃ, ekappahārena vā. Sikkhitabbabhāvatoṭi anatikkamanavasena uggahaparipucchādīnā ca sikkhitabbabhāvato. Sāmaññasikkhāpadesu “idaṃ tayā na sikkhitabba”nti evaṃ abahikātabbato “na ekopi tato bahiddhā sandissatī”ti vuttaṃ. Yaṃ taṃ vuttanti sambandho.

56. Na kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthūti iminā kevalaṃ itthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, atha kho ubhatobyañjanakapaṇḍakapurisānampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. Na ca manussitthiyā evāti iminā pana manussitthiyā eva nimittaṃ pārājikavatthu na hoti, amanussitthitiracchānagatitthiāmanussubhatobyañjanakādīnampi nimittaṃ pārājikavatthūti dasseti. “Vatthumeva na hotīti amanussitthipasaṅgena āgataṃ suvaṇṇarajatādimayaṃ paṭikkhipatī”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ, taṃ yuttaṃ viya na dissati. Na hi ito pubbe amanussitthiggahaṇaṃ kataṃ atthi, yena tappasaṅgo siyā. Idāneva hi “tisso itthiyo”tiādīnā amanussitthiggahaṇaṃ kataṃ, na ca amanussitthiggahaṇena suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgo yutto. Manussāmanussatiracchānajātivaseṇa tivadhā katvā pārājikavatthubhūtasattānaṃ niddeseṇa suvaṇṇarajatādimayānaṃ pasaṅgassa nivattitattā. Tathā hi itthipurisādīsu manussāmanussādīsu vā kañci anāmasitvā aviseṇa “methunaṃ dhammaṃ paṭiseveyyā”ti ettakameva mātikāyaṃ vuttaṃ. Tassa padabhājane ca “paṭisevati nāmā”ti mātikaṃ padaṃ uddharitvā “yo nimittena nimittaṃ aṅgajātena aṅgajātaṃ antamaso tilaphalamattampi paveseti, eso paṭisevati nāmā”ti paṭisevanākārova dassito, na pana pārājikavatthubhūtanimittanissayā manussāmanussatiracchānagatā itthipurisapaṇḍakabhatobyañjanakā niyamevā dassitā, tasmā “itthiyā eva nu kho nimittaṃ pārājikavatthu, udāhu aññesampī”ti evamādi sandeho siyā, nimittavohāro ca suvaṇṇarajatādimayarūpakesu ca labbhatiyeva. Teneva vinītavatthūsu “lepacittassa nimittaṃ aṅgajātena chupi, dārudhītalikāya nimittaṃ aṅgajātena chupī”ti vuttaṃ, tasmā nimittasāmaññato “suvaṇṇarajatādimayānampi nimittaṃ pārājikavatthu hoti, na hotī”ti kassaci āsaṅkā siyā. Teneva “lepacittādivatthūsu tassa kukkuccaṃ ahoṣī”ti vuttaṃ. Tasmā tadāsaṅkānivattanatthaṃ pārājikavatthubhūtasattaniyamanatthañca jātivaseṇa manussāmanussādito tidhā katvā pārājikavatthubhūte satte bhagavā vibhajitvā dasseti, tasmā “vatthumeva na hotī”ti nimittasāmaññato pasaṅgāgataṃ suvaṇṇarajatādimayānaṃ nimittaṃ paṭikkhipatīti vattabbaṃ.

Tayo maggeti bhummatthe upayogavacananti āha “tīsu maggesūti attho veditabbo”ti. Evaṃ sabbatthāti iminā “dve magge”ti etthāpi dvīsu maggesūti attho veditabboti atidissati.

Anupaññattivaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā

57. Assāti ākhyātikapadanti tassa atthaṃ dassento “hotī”ti āha. Gaṇṭhipadesu pana “assāti puggalaṃ parāmasitvā hotīti vacanaseso dassito”tipi atthavikappo dassito, na so sundarataro. Yadi hi vacanaseso adhippeto siyā, “hotī”ti vattabbaṃ, teneva aññasmiṃ atthavikappe hotīti vacanaseso kato.

58. Sādiyantassevāti ettha sādiyaṇaṃ nāma sevetukāmatācittassa upaṭṭhāpananti āha “paṭisevanacittasamaṅgissā”ti. “Paṭipakkaṃ atthayantīti sikkhākāmānaṃ bhikkhūnaṃ paṭipakkaṃ dussīlabhāvaṃ atthayantī”ti gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Attano veripuggalassa pana paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ atthayanti gavesantīti evamettha attho daṭṭhabbo. Paccatthikā hi attano verim nāsetukāmā tassa paṭipakkhabhūtaṃ kañci amittaṃ attano sahāyabhāvamupagacchantaṃ icchanti. Rājapaccatthikādīnaṃ upari vakkhamānattā tadanurūpavasena atthaṃ dassento “bhikkhū eva paccatthikā bhikkhupaccatthikā”ti āha. “Bhikkhusa paccatthikā bhikkhupaccatthikā”ti evaṃ pana vuccamāne bhikkhusa paccatthikā rājādayopi ettheva saṅgayhantīti rājapaccatthikādayo visuṃ na vattabbā siyuṃ, aññattha pana bhikkhusa paccatthikā bhikkhupaccatthikāti ayamatto labbhateva “sāsanapaccatthikā”ti yathā. Issāpakatāti paresaṃ lābhasakkārādiasahanalakkaṇāya issāya abhibhūtā. Nipparipphandanti paripphandavirahitaṃ, yathā calituṃ parivattituṃ na sakkoti, tathā gahetvāti attho. Sampayojentīti vaccamaggena saddhiṃ yojenti.

Tasmiṃ khaṇeti tasmiṃ pavesanakkhaṇe, aggato yāva mūlā pavesanakālo “pavesanakkhaṇo”ti vuccati. Sādiyaṇaṃ nāma sevanacittassa uppādananti āha “sevanacittaṃ upaṭṭhāpetī”ti. Paviṭṭhakāleti aṅgajātassa yattakaṃ ṭhānaṃ pavesanārahaṃ, tattakaṃ anavasesato paviṭṭhakāle. Evaṃ paviṭṭhassa uddharaṇārambhato antarā ṭhitakālo ṭhitaṃ nāma. Aṭṭhakathāyaṃ pana mātugāmaṃ sukkavissatṭhiṃ patvā sabbathā vāyamato oramitvā ṭhitakālaṃ sandhāya “sukkavissatṭhisamaye”ti vuttaṃ. Uddharaṇaṃ nāma yāva aggā nīharaṇakāloti āha - “nīharaṇakāle paṭisevanacittaṃ upaṭṭhāpetī”ti. Aṅgārakāsunti aṅgārārāsīṃ. Evarūpe kāle asādiyaṇaṃ nāma na sabbesaṃ visayoti āha “imañhi evarūpaṃ āraddhavipassaka”ntiādi. Ekādasahi aggīhīti rāgadosamohajātijarāmarāṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsasaṅkhātehi ekādasahi aggīhi. Rāgādayo hi anuḍahanaṭṭhena “aggī”ti vuccanti. Te hi yassa santi, taṃ niḍahanti, mahāpariḷāhā ca honti dunnibbāpayā ca. Bhagavatā ca dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho icchitoyevāti āha - “paccatthikānañcassa manorathavighātaṃ karonto”ti. Assāti asādiyantassa yathāvuttagaṇasamaṅgissa.

Paṭhamacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā

59-60. Akkhāyitanimittā akkhāyita-saddena vuttā uttarapadalopenāti āha “soṇasiṅgālādīhi akkhāyitanimitta”nti. Akkhāyitaṃ nimittaṃ yassā sā akkhāyitanimittā. “Jāgaranti”ntiādi visesanarahitattā “suddhikacatukkānī”ti vuttaṃ.

Samānācariyakā therāti ekācariyassa pāṭhakantevāsikā. Mahābhayeti brāhmaṇatissabhaye. Gaṅgāya aparabhāgo aparagaṅgaṃ. Vata reti garahatthe nipāto. Avissajjantena kiṃ kattabbanti āha “niccakālaṃ sotabba”ntiādi. Evaṃ vinayagarukānanti iminā upari tehi vuccamānavinicchayassa garukaraṇīyatāya kāraṇaṃ vuttaṃ. Sabbhaṃ pariyādiyivāti sabbhaṃ pārājikakkhettaṃ anavasesato gahetvā. Sotaṃ chinditvāti pārājikakkhette vītikkamasotaṃ chinditvā. Apaññattabhāvato yuttiabhāvato ca “pārājikacchāyā panettha na dissatī”ti vuttaṃ. Keci pana “upaḍḍhakkhāyitabhāvassa dubbinicchayattā tattha pārājikaṃ na paññapesī”ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ, na ca dubbinicchayatā apaññattikāraṇaṃ yebhuyyakkhāyitādīsipi dubbinicchayabhāvassa samānattā. Upaḍḍhakkhāyitato hi kiñcideva adhikaṃ ūnaṃ vā yadi khāyitaṃ siyā, tampi yebhuyyena khāyitaṃ akkhāyitanti saṅkhaṃ gacchatīti upaḍḍhakkhāyitamiva yebhuyyakkhāyitādīnapi dubbinicchayāneva. Apica upaḍḍhakkhāyitaṃ yadi sabhāvato pārājikakkhettaṃ siyā, na tattha bhagavā dubbinicchayanti pārājikaṃ na paññapeti.

Idāni therena katavinicchayameva upatthambhetvā aparaṃpi tattha kāraṇaṃ dassento “apicā”tiādimāha. Nimitte appamattikāpi maṃsarāji sace avasiṭṭhā hoti, taṃ yebhuyyakkhāyitameva hoti, tato paraṃ pana sabbaso khāyite nimitte dukkaṭamevāti dassento āha “tato paraṃ thullaccayaṃ natthī”ti. Atha vā yebhuyyena khāyitaṃ nāma vaccamaggaṃ passāva maggaṃ mukhānaṃ catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāse atikkamma yāva tatiyakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ, tato paraṃ pana tatiyakoṭṭhāsaṃ atikkamma yāva catutthakoṭṭhāsassa pariyosānā khāditaṃ dukkaṭavatthūti veditabbaṃ. Matasarīrasmiṃyeva veditabbanti “matam yebhuyyena akkhāyita”ntiādivacanato. “Yadipi nimittaṃ sabbaso khāyitantiādi sabbhaṃ jīvamānakasarīrameva sandhāya vutta”nti mahāgaṇṭhipade vuttaṃ. Kenaci pana “taṃ vīmaṃsitvā gahetabba”nti likhitaṃ. Kimettha vīmaṃsitabbaṃ jīvamānakasarīrasseva adhikatattā matasarīre labbhamānassa vinicchayassa visum vakkhamānattā ca. Teneva mātikāṭṭhakathāyampi -

“Jīvamānakasarīrassa vuttappakāre magge sacepi tacādīni anavasesetvā sabbaso chinne nimittasaṅṭhānamattaṃ paññāyati, tattha antamaso aṅgaṇe utthikaṃ anaṭṭhakāyappasādaṃ pīlakaṃ vā cammakhīlaṃ vā pavesentassapi sevanacitte sati pārājikaṃ, naṭṭhakāyappasādaṃ sukkhapīlakaṃ vā matacammaṃ vā lomaṃ vā pavesentassa dukkaṭaṃ. Sace nimittasaṅṭhānamattampi anavasesetvā sabbaso maggo uppāṭito, tattha upakkamato vaṇasaṅkhepavasena thullaccaya”nti -

Jīvamānakasarīrasmiṃyeva yathāvuttavinicchayo dassito.

Sabbaso khāyitanti nimittappadese bahiṭṭhitaṃ chavicammaṃ sabbaso chinditvā soṇasiṅgālādīhi khāyitasadisamaṃ kataṃ. Tenevāha “chavicammaṃ natthī”ti. Nimittamaṃsassa pana abbhantare chavicammaṃ ca vijjamānattā “nimittasaṅṭhānaṃ paññāyati”ti vuttaṃ. Tenevāha “pavesanaṃ jāyati”ti. Nimittasaṅṭhānaṃ pana anavasesetvāti nimittākārena ṭhitaṃ chavicammamaṃsādiṃ anavasesetvā. Jīvamānakasarīre labbhamānavisesaṃ dassetvā idāni matasarīre labbhamānavisesaṃ dassento āha “matasarīre panā”tiādi.

Manussānaṃ jīvamānakasarīretiādinā pana akkhiādayopi vaṇasaṅgahaṃ gacchantīti

vaṇena ekaparicchedaṃ katvā akkhiādīsipi thullaccayaṃ vuttaṃ. Tesañca vaṇasaṅgaho “navadvāro mahāvaṇo”ti evamādisuttānusārena veditabbo. Tiracchānagatānaṃ akkhikaṇṇavaṇesu dukkaṭaṃ pana aṭṭhakathāppamāṇena gahetabbaṃ. Yathā hi manussāmanussatiracchānagatesu vaccamaggaṃ passāvaṃ maggaṃ mukhānaṃ pārājikavatthubhāve nānākaraṇaṃ natthi, evaṃ akkhiādīnaṃ pi thullaccayādivatthubhāve ninnānākaraṇena bhavitabbaṃ. Vaṇe thullaccayañca “amaggena amaggaṃ paveseti, āpatti thullaccayassā”ti sāmāññato vuttaṃ, na pana “manussāna”nti visesaṃ natthi. Yadi ca tiracchānagatānaṃ vaṇesu thullaccayena na bhavitabbaṃ, pataṅgamukhamaṇḍūkassa mukhasaṇṭhāne vaṇasaṅkhepato thullaccayaṃ na vattabbaṃ, vuttañca, tasmā aṭṭhakathācariyā evettha pamāṇaṃ. Bhagavato adhippāyaññuno hi aṭṭhakathācariyā. Teneva vuttaṃ “buddhena dhammo vinayo ca vutto, yo tassa puttehi tatheva ñāto”tiādi. Manussānanti itthipurisapaṇḍakaubhatobyañjanakānaṃ sāmāññato vuttaṃ. Vatthikosesūti vatthipuṭesu purisānaṃ aṅgajātakosesu. Matasarīraṃ yāva uddhumātakādibhāvena kuthitaṃ na hoti, tāva allasarīranti veditabbaṃ. Tenāha - “yadā pana sarīraṃ uddhumātakaṃ hoti”tiādi. Pārājikavatthuñca thullaccayavatthuñca vijahatīti ettha pārājikavatthubhāvaṃ thullaccayavatthubhāvañca vijahatīti attho veditabbo. Matānaṃ tiracchānagatānanti sambandho.

Methunarāgena vatthikosāṃ pavesentassa thullaccayaṃ vuttanti āha “patthikosāṃ appavesento”ti. Itthiyā appavesentoti itthiyā nimittaṃ appavesento. Appavesentoti ca pavesanādhippāyassa abhāvaṃ dasseti. Pavesanādhippāyena bahi chupantassa pana methunassa pubbapayogattā dukkaṭeneva bhavitabbaṃ. Nimittena nimittaṃ chupati, thullaccayanti idaṃ “na ca, bhikkhave, rattacittena aṅgajātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayassā”ti imassa suttassa vasena vuttaṃ. Tattha ca kesañci aññathāpi atthavikappaṃ vidhiṃ dassento “mahāaṭṭhakathāyaṃ panā”tiādimāha. Tattha kiñcāpi “katvā mahāaṭṭhakathaṃ sarīra”nti vuttaṃ, tathāpi sesaṭṭhakathāsu “methunarāgena mukhenā”ti vacanassa abhāvaṃ dassetuṃ “mahāaṭṭhakathāyaṃ panā”ti vuttaṃ. “Aṅgajātenā”ti avuttattā “avisesenā”ti vuttaṃ.

Idāni mahāaṭṭhakathaṃ pāliyaṃ saṃsanditvā dassento “yaṃ tāva mahāaṭṭhakathāya”ntiādimāha. Itarathā hi dukkaṭaṃ siyāti pakatimukhena chupantassa visāṇadiggahaṇe viya dukkaṭaṃ siyā. Evaṃ mahāaṭṭhakathaṃ pāliyaṃ saṃsanditvā idāni tattha kesañci aññathā atthavikappaṃ dassento “keci panā”tiādimāha. Saṅghādisesoti kāyasaṃsaggasikkhāpadena saṅghādiseso. Vuttanayenevāti methunarāgeneva. “Nimittamukhenā”ti vuttattā tiracchānagatitthiyā passāvaṃ maggaṃ methunarāgena pakatimukhena chupantassa dukkaṭanti veditabbaṃ. Kāyasaṃsaggarāgena dukkaṭanti nimittamukhena vā pakatimukhena vā kāyasaṃsaggarāgena chupantassa dukkaṭameva.

Ekūnasattatidvisatacatukkakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Santhatacatukkabhedaṭṭhakathāvaṇṇanā

61-62. Paṭipannakassāti āradhaviṇṇakassa. Upādinnaṃ kanti kāyindriyaṃ sandhāya vuttaṃ. Upādinnaṃ kanti phusati upādinnaṃ kanti phusiyati ghaṭṭiyatīti evaṃ kammani ya-kāralopena attho veditabbo. Atha vā evaṃ karonto kiñci upādinnaṃ kanti upādinnaṃ kanti na phusati na ghaṭṭetīti evamettha attho daṭṭhabbo. Lesaṃ

oḍḍessantīti lesaṃ samuṭṭhāpessanti, parikappessantīti vuttaṃ hoti.
Santhatādivibhedehi bhinditvāti santhatādivisesanehi visesetvā, santhatādīhi catūhi
yojetvāti vuttaṃ hoti.

Santhatāyāti ekadese samudāyavohāro “paṭo daḍḍho”tiādīsu viya. Tathā hi paṭassa
ekadesepi daḍḍhe “paṭo daḍḍho”ti voharanti, evaṃ itthiyā vaccamaggādīsu kismiñci
magge santhate itthi “santhatā”ti vuccati. Tenāha “santhatā nāmā”tiādi. Vatthādīni
anto appavesetvā bahi ṭhapetvā bandhanaṃ sandhāya “paliveṭhetvā”ti vuttaṃ.
Ekadese samudāyavohāraseneva bhikkhupi “santhato”ti vuccatīti āha “santhato
nāmā”tiādi. Yattake pavitṭheti tilaphalamatte pavitṭhe. Akkhiādīmhi santhatepi
yathāvatthukamevāti āha “thullaccayakkhette thullaccayaṃ, dukkaṭakkhette
dukkameva hotī”ti.

Khāṇuṃ ghaṭṭentassa dukkaṭanti itthinimittassa anto khāṇuṃ pavesetvā samatalaṃ
atirittaṃ vā khāṇuṃ ghaṭṭentassa dukkaṭaṃ pavesābhāvato. Sace pana īsakaṃ anto
pavisitvā ṭhitaṃ khāṇukameva aṅgajātena chupati, pārājikameva. Tassa talanti
veluṇaḷādikassa antotalaṃ. Vinītavatthūsu “tena kho pana samayena aññataro
bhikkhu sīvathikaṃ gantvā chinnaśīsaṃ passitvā vaṭṭakate mukhe acchupantaṃ
aṅgajātaṃ pavesesi. Tassa kukkucchaṃ ahosi...pe... anāpatti bhikkhu pārājikassa,
āpatti dukkaṭassā”ti vuttattā tassa suttassa anulomato “ākāsagatameva katvā
pavesetvā nīharati, dukkaṭa”nti vuttaṃ. Bahiddhā khāṇuketi
antopavesitaveṇupabbādikassa bahi nikkhantakhāṇuke. Methunarāgena
indriyabaddhaānindriyabaddhasantānesu yattha katthaci upakkamantassa na sakkā
anāpattiyā bhavitunti “dukkamevā”ti vuttaṃ. Teneva vinītavatthumhi aṭṭhikesu
upakkamantassa dukkaṭaṃ vuttaṃ.

Santhatacatukkabheda kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājapaccatthikādicatukkabheda kathāvaṇṇanā

65. Sāmañña jōtanāya pakaraṇato visesavinicchayoti āha “dhuttāti
methunupasaṃhitakhiḍḍāpasutā”tiādi. Idāni sāmañña topi atthasambhavaṃ dassento
“itthidhuttasurādhuttādayo vā”ti āha. Hadayanti hadayamaṃsaṃ.

Sabbākārena catukkabheda kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattānāpattivāra vaṇṇanā

66. Paṭiññākaraṇaṃ natthīti pucchitabbābhāvato. Na hi dūsako “kena cittena
vītikkamaṃ akāsi, jānitvā akāsi, udāhu ajānitvā”ti evaṃ pucchāya arahati. Tatthevāti
vesāliyaṃ mahāvane eva. Sabbaṅgagatanti ṭhapetvā kesalomadantanakhānaṃ
maṃsavini muttaṭṭhānañceva thaddhasukkhacammañca udakamiva telabindu
avasesasabbasarīraṃ byāpetvā ṭhitaṃ. Sarīrakampādīnīti ādi-saddena akkhīnaṃ
pītavaṇṇādīm saṅgaṇhāti. Pittakosake ṭhitanti hadayapapphāsānaṃ antare
yakanamaṃsaṃ nissāya patiṭṭhite mahākosātakīkosasādise pittakose ṭhitaṃ. Kupiteti
pittakosato calitvā bahi nikkhante.

Vissaṭṭhacittoti vissaṭṭhapakaticitto. Yakkhum mattakoti yakkhā kira yassa cittaṃ
khipitukāmā honti, tassa setamukhaṃ nīlodaraṃ surattahatthapādaṃ mahāsīsaṃ
pajjalitanettaṃ bheravaṃ vā attabhāvaṃ nimminitvā dassenti, bheravaṃ vā saddaṃ
sāventi, kathentasseva vā mukhena hatthaṃ pakkhipitvā hadayamaṃsaṃ maddanti,
tena so satto ummattako hoti khittacitto. Tenevāha “bheravāni vā ārammaṇāni

dassetvā''tiādi. Tattha bheravānīti dassanamatteneva sattānaṃ bhayaṃ chambhitattaṃ lomahaṃsaṃ uppādetuṃ samatthāni. Niccomeva ummattako hotīti yassa pittaṃ kosoṃ pittaṃ calitvā bahi nikkhantaṃ hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana pittaṃ calitvā pittaṃ kosoṃ pittaṃ calitvā bahi nikkhantaṃ, so antarantārā saññaṃ paṭilabhati, na niccomeva ummattako hotīti veditabbā. Nātvāti saññāpaṭilābhena jānitvā. Adhimattāyāti adhiṃkappamāṇāya.

Āpattānāpattivāraṇaṇā nīṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇaṇā nīṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇaṇā

Pakiṇṇakanti vomissakanayaṃ. Samuṭṭhānanti uppattikāraṇaṃ. Kiriyaṭiādi nidassanamattaṃ, akiriyaḍīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Vedanāyāti saha yoge karaṇavacanāya, vedanāya saha kusalañcāti vuttaṃ hoti. Sabbasaṅgāhakavaseṇāti sabbesaṃ sikkhāpadānaṃ saṅgāhakavaseṇa. Cha sikkhāpadasamuṭṭhānānīti kāyo vācā kāyavācā kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti evaṃ vuttāni cha āpattisamuṭṭhānāni. Āpattiyeva hi sikkhāpadasīseṇa vuttā. Samuṭṭhānādayo hi āpattiyā honti, na sikkhāpadassa, imesu pana chasu samuṭṭhānesu purimāni tīṇi acittakāni, pacchimāni sacittakāni. Tesu ekena vā dvīhi vā tīhi vā catūhi vā chahi vā samuṭṭhānehi āpattiyo samuṭṭhahanti, pañcasamuṭṭhānā āpatti nāma natthi. Tattha ekasamuṭṭhānā catutthena ca pañcamena ca chaṭṭhena ca samuṭṭhānena samuṭṭhāti, na aññena. Dvisamuṭṭhānā paṭhamacatutthehi ca dutiyapañcamehi ca tatiyachaṭṭhehi ca catutthachaṭṭhehi ca pañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. Tisamuṭṭhānā paṭhamehi ca tīhi, pacchimehi ca tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. Catusamuṭṭhānā paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi ca dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi ca samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, na aññehi. Chasamuṭṭhānā chahipi samuṭṭhāti.

Sikkhāpadaṃ nāma atthi chasamuṭṭhānanti etthāpi sikkhāpadasīseṇa āpatti vuttāti veditabbā. Teneva vakkhati ''sabbañcetaṃ āpattiyā yujjati, sikkhāpadasīseṇa pana sabbaaṭṭhakathāsu desanā āruḷhā''ti. Kāyādihi chahi samuṭṭhānaṃ uppatti, cha vā samuṭṭhānāni etassāti chasamuṭṭhānaṃ. Atthi catusamuṭṭhānanti kāyo kāyavācā kāyacittaṃ kāyavācācittanti imāni cattāri, vācā kāyavācā vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā cattāri samuṭṭhānāni etassāti catusamuṭṭhānaṃ. Atthi tisamuṭṭhānanti kāyo vācā kāyavācāti imāni tīṇi, kāyacittaṃ vācācittaṃ kāyavācācittanti imāni vā tīṇi samuṭṭhānāni etassāti tisamuṭṭhānaṃ. Dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca samuṭṭhānasīsavaseṇa dassento ''atthi kathinasamuṭṭhāna''ntiādimāha. Terasa hi samuṭṭhānasīsāni paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ sañcarittasamuṭṭhānaṃ samanubhāsanāsamuṭṭhānaṃ kathinasamuṭṭhānaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ bhūtārocanāsamuṭṭhānaṃ corivuṭṭhāpanāsamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānanti.

Tattha ''atthi chasamuṭṭhāna''nti iminā sañcarittasamuṭṭhānaṃ vuttaṃ. ''Atthi catusamuṭṭhāna''nti iminā pana addhānasamuṭṭhānaṃ ananuññātasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi paṭhamatatiyacatutthachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ addhānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana dutiyatatiyapañcamachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ

ananuññātasamuṭṭhānaṃ. “Atthi tisamuṭṭhāna”nti iminā adinnādānasamuṭṭhānaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānañca saṅgahitaṃ. Yañhi sacittakehi tīhi samuṭṭhānehi samuṭṭhāti, idaṃ adinnādānasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pana acittakehi tīhi samuṭṭhāti, idaṃ bhūtārocanasamuṭṭhānaṃ. “Atthi kathinasamuṭṭhāna”ntiādinā pana avasesasamuṭṭhānasīsena dvisamuṭṭhānaṃ ekasamuṭṭhānañca saṅgaṇhāti. Tathā hi yaṃ tatiyachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ kathinasamuṭṭhānanti vuccati. Yaṃ paṭhamacattutthehi samuṭṭhāti, idaṃ eḷakalomasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ chaṭṭheneva samuṭṭhāti, idaṃ dhuranikkhepasamuṭṭhānaṃ, samanubhāsanasamuṭṭhānantipi tasseva nāmaṃ. Ādi-saddasaṅgahitesu pana paṭhamapārājikasamuṭṭhānapadasodhammatheyyasatthadhammadesanācorivuṭṭhāp anasamuṭṭhānesu yaṃ kāyacittato samuṭṭhāti, idaṃ paṭhamapārājikasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ dutiyapañcamehi samuṭṭhāti, idaṃ padasodhammasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ catutthachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ theyyasatthasamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcameneva samuṭṭhāti, idaṃ dhammadesanāsamuṭṭhānaṃ. Yaṃ pañcamachaṭṭhehi samuṭṭhāti, idaṃ corivuṭṭhāpanasamuṭṭhānanti veditabbaṃ.

Evam samuṭṭhānasīsena sabbasikkhāpadāni terasadhā dassetvā idāni kiriyāvasena pañcadhā dassento “tatrāpi kiñci kiriyato samuṭṭhātī”tiādimāha. Tattha kiñcīti sikkhāpadasīsena āpattiṃ vadati. Tasmā yā kāyena vā vācāya vā pathavīkhaṇanādīsū viya vītikkamaṃ karontassa hoti, ayaṃ kiriyato samuṭṭhāti nāma. Yā kāyavācāya kattabbaṃ akarontassa hoti paṭhamakathināpatti viya, ayaṃ akiriyato samuṭṭhāti nāma. Yā karontassa ca akarontassa ca hoti aññātikāya bhikkhuniyā hatthato cīvarapaṭiggahaṇāpatti viya, ayaṃ kiriyākiriyato samuṭṭhāti nāma. Yā siyā karontassa ca siyā akarontassa ca hoti rūpiyapaṭiggahaṇāpatti viya, ayaṃ siyā kiriyato siyā akiriyato samuṭṭhāti nāma. Yā siyā karontassa ca siyā karontassa ca akarontassa ca hoti kuṭikārāpatti viya, ayaṃ siyā kiriyato siyā kiriyākiriyato samuṭṭhāti nāma.

Idāni sabbasikkhāpadāni saññāvasena dvidhā katvā dassento “tatrāpi atthi saññāvimokkha”ntiādimāha. Saññāya abhāvena vimokkho assāti saññāvimokkhanti majjhepadalo pasamāso daṭṭhabbo. Yato hi vītikkamasaññāabhāvena muccati, idaṃ saññāvimokkhanti vuccati. Cittaṅgaṃ labhatiye vāti kāyacittādisacittakasamuṭṭhāneheva samuṭṭhahanato. “Labhatiye vā”ti avadhāraṇena no na labhatīti dasseti. Tasmā yaṃ cittaṅgaṃ labhati, na labhati ca, taṃ “itara”nti vuttaṃ itara-saddassa vuttaṃ paṭiyogavisayattā.

Puna sabbasikkhāpadāni cittavasena dvidhā dassento “puna atthi sacittaka”ntiādimāha. Yaṃ saheva cittena āpajjatīti yaṃ sacittakeneva samuṭṭhānena āpajjati, no acittakena. Vināpīti api-saddena sahāpi cittena āpajjatīti dasseti. Yañhi kadāci acittakena, kadāci sacittakena samuṭṭhānena samuṭṭhāti, taṃ acittakanti vuccati. Ettha ca saññādukaṃ anāpattimukhena, sacittakadukaṃ āpattimukhena vuttanti idametesam nānākaraṇanti veditabbaṃ.

Lokavajjadukassa heṭṭhā vuttalakkaṇattā taṃ avibhajitvā idāni sabbasikkhāpadāni kammavasena duvidhāni, kusalādivasena vedanāvasena ca tividhāni hontīti dassento “kammakusalavedanāvasenā”tiādimāha. Ettha pana kiñcāpi aṭṭhakathāsū āgatanayena kāyakammaṃ vacīkammanti kammavasena dukaṃ vuttaṃ, tikameva pana dassetuṃ vaṭṭati. Sabbameva hi sikkhāpadaṃ kāyadvāre āpajjitabbato vacīdvāre āpajjitabbato kāyavacīdvāre āpajjitabbato ca tividhaṃ hoti. Teneva mātikāṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ “sabbāva kāyakammavacīkammata dubhaya vasena

tividhā honti. Tattha kāyadvāre āpajjitabbā kāyakammanti vuccati, vacīdvāre āpajjitabbā vacīkammanti vuccati, ubhayattha āpajjitabbā kāyakammavacīkamma”nti. Tatoyeva ca adinnādānasikkhāpadādīsu kāyakammavacīkammanti tadubhayavasena dassitaṃ.

Atthi pana sikkhāpadaṃ kusalanīdānā āpattiṃ āpajjanto kusalacittasamaṅgī vā āpajjati akusalacittasamaṅgī vā abyākatacittasamaṅgī vāti dasseti, na pana kusalāpi āpatti atthīti. Na hi kusalā āpatti nāma atthi “āpattādhikaraṇaṃ siyā akusalaṃ siyā abyākataṃ, natthi āpattādhikaraṇaṃ kusala”nti vacanato. Dasa kāmāvacarakiriyacittānīti hasituppādavoṭṭhabbanehi saddhiṃ atṭha mahākiriyacittāni. Dvinnaṃ abhiññācittānaṃ āpattisamuṭṭhāpakattaṃ paññattiṃ ajānantassa iddhivikubbanādīsu daṭṭhabbaṃ. Yaṃ kusalacittena āpajjati yaṃ sikkhāpadaśīsena gahitaṃ āpattiṃ kusalacittasamaṅgī āpajjati. Iminā pana vacanena taṃ kusalanīti āpattiyā vuccamāno kusalabhāvo pariyāyatova, na paramatthatoti dasseti. Kusalacittena hi āpattiṃ āpajjanto saviññattikaṃ aviññattikaṃ vā sikkhāpadavītikkamākārappavattaṃ rūpakkhandhasaṅkhātāṃ abyākatāpattiṃ āpajjati. Itarehi itaranti itarehi akusalābyākatacittēhi yaṃ āpajjati, taṃ itaraṃ, akusalaṃ abyākatañcāti attho. Idañca āpattiṃ āpajjanto akusalacittasamaṅgī vā āpajjati kusalābyākatacittasamaṅgī vāti dassanattaṃ vuttaṃ. Evaṃ santēpi sabbasikkhāpadesu kiñci akusalacittameva kiñci kusalābyākatavasena dvicittaṃ, kiñci sabbesaṃ vasena ticittanti ayameva pabhedo labbhati, na aññoti veditabbaṃ.

Tivedanaṃ dvivedanaṃ ekavedananti idañca yathāvuttavedanāvaseneva labbhati, nāññathāti daṭṭhabbaṃ. Nipajjitvā nirodhaṃ samāpannassa sahasēyyavasena tadākārappavattarūpakkhandhasseva āpattibhāvato “atthi avedana”ntipi vattabbametāṃ, kadāci karahaci yadicchakaṃ sambhavatīti aggahetvā yebhuyyavasena labbhamānaṃyeva gahetvā vuttanti veditabbaṃ.

Idāni yathāvuttasamuṭṭhānādīni imasmiṃ saṃvaṇṇiyamānasikkhāpade vibhajitvā dassento “imaṃ pakīṇṇakaṃ viditvā”tiādimāha. Tattha viditvāti imassa “veditabba”nti iminā aparakālakiriyāvacanena sambandho veditabbo. Kiriyasamuṭṭhānanti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ parūpakkame sati sādīyantassa akiriyasamuṭṭhānabhāvato. “Manodvāre āpatti nāma natthīti idampi bāhullavaseneva vutta”nti vadanti. Cittaṃ panettha aṅgamattaṃ hotīti paṭhamapārājikaṃ kāyacittato samuṭṭhātīti cittamettha āpattiyā aṅgameva hoti. Na tassa vasena kammabhāvo labbhatīti viññattijanakaśāsena kāyadvāre pavattattā tassa cittassa vasena imassa sikkhāpadassa manokammabhāvo na labbhatīti attho. Sikkhāpadassa heṭṭhā vuttanayena paññattibhāvato “sabbañcetaṃ āpattiyaṃ yujjati”ti vuttaṃ. Na hi yathāvuttasamuṭṭhānādi paññattiyaṃ yujjati.

Pakīṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

Idaṃ kinti kathetukamyatāya pucchati. Vinītāni vinicchitāni vatthūni vinītavatthūni. Tāni hi “āpattiṃ tvaṃ bhikkhu āpanno pārājikaṃ. Anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṅghādisesassa. Anāpatti bhikkhu asādīyantassā”tiādinā bhagavatāyeva vinicchitāni. Tenāha “bhagavatā sayāṃ vinicchitāna”nti. Uddānagāthāti uddesagāthā, saṅgahagāthāti vuttaṃ hoti. Vatthugāthāti “tena kho pana samayena aññataro bhikkhū”tiādikā nidānavatthudīpikā vinītavatthupāliyeva tesāṃ tesāṃ

vatthūnaṃ ganthanato “vatthugāthā”ti vuttā, na chandovicītilakkhaṇena. Gāthānaṃ vatthu vatthugāthāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Etthāti vinītavatthūsu. Dutiyādīnanti dutiyapārājikādīnaṃ. Dutiyādīni vinicchinitabbānīti yojetabbaṃ. Sippikānanti citta-kārādisippikānaṃ. Yaṃ passitvā passitvā citta-kārādayo citta-kammādīni uggaṇhantā karonti, taṃ “paṭicchannakarūpa”nti vuccati.

67. Purimāni dve vatthūnīti makkaṭivatthum vajjiputtakavatthuñca. Tāni pana kiñcāpi anupaññattiyaṃ āgatāneva, tathāpi bhagavatā sayamaṃ vinicchitavatthubhāvato adinnādānādīsu anupaññattiyaṃ āgatāni rajakādivatthūni viya puna vinītavatthūsu pakkhittāni. Yadi evaṃ “tassa kukkucchaṃ ahoṣī”ti idaṃ virujjheyya, anupaññattiyañhi aññe bhikkhū disvā taṃ bhikkhum codesunti? Saccametaṃ, tehi pana bhikkhūhi anupaññattiyaṃ vuttanayena codetvā “nanu, āvuso, tatheva taṃ hotī”ti vutte tassa kukkucchaṃ ahoṣīti gahetabbaṃ. “Bhagavato etamatthaṃ ārocesī”ti idaṃca tehi bhikkhūhi anupaññattiyaṃ vuttanayena bhagavato ārocite “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu makkaṭiyā methunaṃ dhammaṃ paṭisevī”ti bhagavatā puṭṭho samāno “saccaṃ bhagavā”ti bhagavato etamatthaṃ ārocesīti gahetabbaṃ.

Vajjiputtakavatthumhi pana sikkhaṃ appaccakkhāya dubbalyaṃ anāvikatvā methunaṃ dhammaṃ paṭisevitvā vibbhamitvā ye ānandattheraṃ upasaṅkamitvā puna pabbajjaṃ upasampadañca yācimsu, te sandhāya “aṭṭhānametaṃ, ānanda, anavakāso, yaṃ tathāgato vajjīnaṃ vā vajjiputtakānaṃ vā kāraṇā sāvakaṇaṃ pārājikaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ samūhaneyyā”tiādi anupaññattiyaṃ vuttaṃ. Ye pana avibbhamitvā saliṅge thitāyeva uppannakukkuccā bhagavato etamatthaṃ ārocesum, te sandhāya “āpattiṃ tumhe, bhikkhave, āpannā pārājika”nti idha vuttaṃ. Keci pana imaṃ adhippāyaṃ ajānantāva “aññameva makkaṭivatthu vajjiputtakavatthu ca vinītavatthūsu āgata”nti vadanti.

Kuse ganthetvāti kusatiṇāni ganthetvā. Kesehīti manussakesehi. Taṃ rāganti kāyasaṃsaggarāgaṃ. Nātvāti sayameva jānitvā. Yadi kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, kāyasaṃsaggarāgasikkhāpadassa vinītavatthūsu avatvā idha kasmā vuttanti? Vuccate - kiñcāpi taṃ kāyasaṃsaggarāgena kataṃ, tassa pana bhikkhuno pārājikkakhethe katupakkamattā “pārājikaṃ nu kho ahaṃ āpanno”ti pārājikavisayaṃ kukkucchaṃ ahoṣīti idha vuttaṃ. Tenevāha - “anāpatti bhikkhu pārājikassa, āpatti saṅghādisesassā”ti.

68. Atidassanīyāti divasampi passantānaṃ atittikaraṇato ativiya dassanayoggā. Vaṇṇapokkharatāyāti ettha pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇapokkharatāya, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana pokkharanti sarīraṃ vadanti, vaṇṇaṃ vaṇṇameva. Tesam matena vaṇṇaṃca pokkharañca vaṇṇapokkharāni, tesam bhāvo vaṇṇapokkharatā, tasmā vaṇṇapokkharatāyāti parisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṅghānasampattiyā cāti attho. Atha vā vaṇṇasampannaṃ pokkharaṃ vaṇṇapokkharanti uttarapadalopo pubbapadassa daṭṭhabbo, tassa bhāvo vaṇṇapokkharatā, tāya vaṇṇapokkharatāya, vaṇṇasampannasarīratāyāti attho. Padhamsesīti abhibhavīti attho. Kathaṃ pana asādiyaṇṭī nisīdīti āha - “asaddhammādhippāyena...pe... khāṇukā viyā”ti.

Na limpatīti na allīyati. Kāmesūti vatthukāmakilesakāmesu. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā paduminipaṇṇe udakabindu na saṅghāti, yathā ca sūcimukhe sāsapo na santiṭṭhati, evameva yo abbhantare duvidhenapi kāmena na limpati, tasmim kāmo na saṅghāti, tamahaṃ brāhmaṇaṃ vadāmīti.

69. Purisasaṇṭhānaṃ antarahitaṃ, itthisaṇṭhānaṃ uppannanti phalassa vināsuppādadassanena kāraṇassapi vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbaṃ. Purisindriye hi naṭṭhe purisasaṇṭhānaṃ antaradhāyati, itthindriye samuppanne itthisaṇṭhānaṃ pātubhavati. Tathā hi “yassa itthindriyaṃ uppajjati, tassa purisindriyaṃ uppajjatīti? No. Yassa vā pana purisindriyaṃ uppajjati, tassa itthindriyaṃ uppajjatīti? No”ti yamakapakaraṇe vuttattā indriyadvayassa ekasmiṃ santāne sahapavattiyā asambhavato yasmīṃ khaṇe itthindriyaṃ pātubhavati, tato pubbe sattarasamacittato paṭṭhāya purisindriyaṃ nuppajjati. Tato pubbe uppannesu ca purisindriyesu saharūpehi saddhiṃ kameṇa niruddhesu tasmīṃ santāne itthindriyaṃ uppajjati. Tato purisasaṇṭhānākāreṇa pavattesu kammajarūpesu sesarūpesu ca kaṅci kālaṃ pavattitvā niruddhesu itthisaṇṭhānākāreṇa ca catujarūpasantatiyā pavattāya purisasaṇṭhānaṃ antarahitaṃ, itthisaṇṭhānaṃ pātubhūṭanti vuccati. Itthiyā purisaliṅgapātubhāvepi ayameva nayo veditabbo.

Purisaliṅgaṃ uttamaṃ, itthiliṅgaṃ hīnanti iminā ca purisindriyassa uttamabhāvo, itthindriyassa ca hīnabhāvo vuttoti daṭṭhabbaṃ. Na hi indriyassa hīnukkaṭṭhabhāvaṃ vinā tannissayassa liṅgassa hīnukkaṭṭhatā sambhavati. Purisaliṅgaṃ balavaakusalena antaradhāyatītiādināpi indriyasseeva vināsuppādā vuttāti daṭṭhabbaṃ. Indriye hi vinaṭṭhe uppanne ca tannissayassa liṅgassapi antaradhānaṃ patiṭṭhānaṃ sambhavati. Kathaṃ panettha purisaliṅgaṃ balavaakusalena antaradhāyati, itthiliṅgaṃ dubbalakusalena patiṭṭhātīti? Vuccate - paṭisandhiyaṃ tāva purisindriyuppādakaṃ anupahatasāmatthiyaṃ balavakusalakammaṃ yāvatāyukaṃ purisindriyameva uppādeti, antarā pana kenaci laddhapaccayena pāradārikattādinā balavaakusalakammena upahatasāmatthiyaṃ tadeva paṭisandhidāyakaṃ kusalakammaṃ dubbalābhūtaṃ purisindriyaṃ anuppādetvā attano sāmattiyaṇurūpaṃ itthindriyaṃ pavatte uppādeti. Yadā pana paṭisandhidānakāleyeva kenaci laddhapaccayena pāradārikattādinā balavaakusalakammena purisindriyuppādanasāmatthiyaṃ upahataṃ hoti, tadā dubbalābhūtaṃ kusalakammaṃ purisindriyaṃ anuppādetvā paṭisandhiyaṃyeva itthindriyaṃ uppādeti. Tasmā “purisaliṅgaṃ balavaakusalena antaradhāyati, itthiliṅgaṃ dubbalakusalena patiṭṭhātī”ti vuccati.

Dubbalaakusalena antaradhāyatīti pāradārikattādibalavaakusalakammassa purisindriyuppādanavibandhakassa dubbalabhāve sati antaradhāyantaṃ itthiliṅgaṃ dubbalaakusalena antaradhāyatīti vuttaṃ. Tathā hi pāradārikattādinā balavaakusalakammena bāhitattā purisindriyuppādane asamatthaṃ paṭisandhiyaṃ itthiyā itthindriyuppādakaṃ dubbalakusalakammaṃ yadā pavattiyaṃ brahmacariyavāsamicchācārapaṭivirativasena purisattapattanāvasena vā katupacitabalavakusalakammena āhitasāmatthiyaṃ purisindriyuppādane samatthaṃ itthindriyaṃ anuppādetvā attano sāmattiyaṇurūpaṃ purisindriyaṃ uppādeti, tadā purisindriyuppādanavibandhakassa balavaakusalakammassa dubbalabhāve sati taṃ itthindriyaṃ antarahitanti “itthiliṅgaṃ antaradhāyantaṃ dubbalaakusalena antaradhāyatī”ti vuccati. Yathāvuttanayeneva balavatā kusalakammena purisindriyassa uppāditattā “purisaliṅgaṃ balavakusalena patiṭṭhātī”ti vuccati. Pubbe itthibhūṭassa paṭisandhiyaṃ purisindriyuppādepi ayaṃ nayo veditabbo. Ubhayampi akusalena antaradhāyati, kusaleṇa paṭilabbhatīti idaṃ sugatibhavaṃ sandhāya vuttaṃ, duggatiyaṃ pana ubhinnaṃ uppatti vināso ca akusalakammenevāti daṭṭhabbaṃ.

Ubhinnampi sahaseyyāpatti hotīti “yo pana bhikkhu mātugāmena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiyaṃ. Yā pana bhikkhunī purisena sahaseyyaṃ kappeyya, pācittiya”nti vuttatā ubhinnampi sahaseyyavasena pācittiyaṃ hoti. Dukkhitī cetodukkhamaṅgitāya dukkhī. Dummanoti dosena duṭṭhamano, virūpamano vā domanassābhibhūtatāya. “Samassāsetabbo”ti vatvā samassāsetabbavidhiṃ dassento “hotu mā cintayitthā”tiādimāha. Anāvaṇoti avārito. Dhammoti pariyattipaṭipattipaṭivedhasaṅkhāto tividhopi saddhammo. Saggo ca maggo ca saggamaggo, saggassa vā maggo saggamaggo, saggūpapattisādhikā paṭipatti. Bhikkhuniyā saddhiṃ saṃvidhāya addhānagamane āpatti pariharitabbāti dassento “saṃvidahanaṃ parimocetvā”ti āha. “Mayaṃ asukaṃ nāma ṭhānaṃ gacchāmā”ti vatvā “ehi saddhiṃ gamissāmā”tiādinā asaṃvidahitattā anāpatti.

Bahigāmeti attano vasanagāmato bahi.

Gāmantaranadīpārattivippavāsagaṇaohīyanāpattīhi anāpattīti “dutiyaṃ bhikkhunī pakkantā vā hoti”tiādinā vuttaanāpattilakkhaṇehi saṃsandanato vuttaṃ. Ārādhikāti cittārādhane samatthā. Tā kopetvāti tā pariccajivā. Lajjiniyo...pe... labbhatīti “saṅgahe asati ukkaṇṭhitvā vibbameyyāpī”ti saṅgahaseneva vuttaṃ. Alajjiniyo...pe... labbhatīti alajjibhāvato asantapakkaṃ bhajantīti vuttaṃ. Aññātikā...pe... vaṭṭatīti idaṃ pana imissā āveṇikaṃ katvā aṭṭhakathāyaṃ anuññātanti vadanti. Bhikkhubhāvepīti bhikkhukālepi. Parisāvacaroti upajjhāyo ca ācariyo ca hutvā parisupaṭṭhāko. Aññassa santike nissayo gahetabboti tassa santike upasampannehi saddhivihārikehi aññassa ācariyassa santike nissayo gahetabbo. Taṃ nissāya vasantehipīti antevāsike sandhāya vadati. Upajjhā gahetabbāti upasampadatthaṃ upajjhā gahetabbā, aññassa santike upasampajjitabbanti vuttaṃ hoti.

Vinayakammanti vikappanaṃ sandhāya vuttaṃ. Puna kātābanti puna vikappetabbāṃ. Puna paṭiggahetvā sattāhaṃ vaṭṭatīti “anujānāmi, bhikkhave, bhikkhunīnaṃ sannidhi bhikkhūhi, bhikkhūnaṃ sannidhi bhikkhunīhi paṭiggāhāpetvā paribhuñjitu”nti vacanato puna paṭiggahitaṃ tadahu sāmisaṃpi vaṭṭatīti dassanattaṃ vuttaṃ. Sattame divaseti idaṃ tañca nissaggiyaṃ anāpajjivāva punapi sattāhaṃ paribhuñjituṃ vaṭṭatīti dassanattaṃ vuttaṃ. Yasmā pana bhikkhuniyā nissaggiyaṃ bhikkhussa vaṭṭati, bhikkhussa nissaggiyaṃ bhikkhuniyā vaṭṭati, tasmā aṭṭhamepi divase liṅgaparivatte sati anissajjivāva antosattāhe paribhuñjituṃ vaṭṭatīti vadanti. Taṃ pakatatto rakkhatīti aparivattaliṅgo taṃ paṭiggahaṇavijahanato rakkhati, avibhattatāya paṭiggahaṇaṃ na vijahatīti adhippāyo. Sāmaṃ gahetvāna nikkhipeyyāti paṭiggahetvā sayāṃ nikkhipeyya. Paribhuñjantassa āpattīti liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇavijahanato puna paṭiggahetvā paribhuñjantassa āpatti.

“Hīnāyāvattanenaṃ pārajikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamanena”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ, taṃ suvuttaṃ. Na hi pārajikaṃ anāpannassa sikkhaṃ appaccakkhāya “vibbhamissāmī”ti gihiliṅgagahaṇamattena bhikkhubhāvo vinassati. Pārajikaṃ āpanno ca bhikkhuliṅge ṭhito yāva na paṭijānāti, tāva attheva tassa bhikkhubhāvo, na so anupasampannaṃsaṅkhaṃ gacchati. Tathā hi so saṃvāsaṃ sādīyantopi theyyasamvāsako na hoti, sahaseyyādiāpattiṃ na janeti, omasavāde pācittiyaṃ na janeti. Teneva “asuddho hoti puggalo aññataraṃ pārajikaṃ dhammaṃ ajjhāpanno, tañce suddhadiṭṭhi samāno okāsaṃ kārāpetvā akkosādhippāyo vadeti, āpatti omasavādassā”ti omasavāde pācittiyaṃ vuttaṃ. Asati hi bhikkhubhāve

dukkaṭaṃ bhavēyya, sati ca bhikkhubhāve paṭiggahitassa paṭiggahaṇavijahanaṃ nāma ayuttaṃ, tasmā sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato pārājikaṃ āpajjitvā gihiliṅgaggahaṇena gihibhāvūpagamaṇaṃ idha “hīnāyāvattana”nti adhippetam, na pana pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ. Teneva katthaci sikkhāpaccakkhānena samānagatikattā hīnāyāvattanaṃ viṣuṃ na gaṇhanti. Sikkhāpaccakkhānena paṭiggahaṇavijahane vutte pārājikaṃ āpannassa gihibhāvūpagamaṇena sabbaso bhikkhubhāvassa abhāvato vattabbameva natthīti. Tathā hi buddhadattācariyena attano vinayavinicchaye -

“Acchedagāhanirapekkhanisaggato ca,
Sikkhāppahānamaraṇehi ca liṅgabhedā;
Dānena tassa ca parassa abhikkhukassa,
Sabbam paṭiggahaṇameti vināsameva”nti. -

Ettakameva vuttaṃ. Tathā dhammasirittherenapi -

“Sikkhāmaraṇaliṅgehi, anapekkhavisaggato;
Acchedānupasampanna-dānā gāhopasammatī”ti. -

Vuttaṃ. Yadi ca pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijaheyya, tepi ācariyā viṣuṃ tampi vadeyyuṃ, na vuttaṇca, tato viññāyati “pakatattassa gihiliṅgaggahaṇamattaṃ idha hīnāyāvattananti nādhippeta”nti. Bhikkhuniyā pana sikkhāpaccakkhānassa abhāvato gihiliṅgaggahaṇamattenapi paṭiggahaṇaṃ vijahati.

Anapekkhavissajjanenāti aññassa adatvāva anattikāyā “natthi iminā kammaṃ, na idāni naṃ paribhuñjissāmī”ti vatthūsu vā “puna paṭiggahetvā paribhuñjissāmī”ti paṭiggahaṇe vā anapekkhavissajjanena. Acchinditvā gāhenāti corādīhi acchinditvā gahaṇena.

Etthāti bhikkhuvihāre. Uparopakāti tena ropitā rukkhagacchā. Terasasu sammutisūti bhadduddesakasenāsanapaññāpakabhaṇḍagārikacīvarapaṭiggāhakacīvarabhājakayāgu bhājakaphalabhājakakhaṇḍabhājakappaṇṇamattakavissajjakasāṭṭhiyaggāhāpakapattaggāhāpakāārāmikapesakasāmaṇerapesakasammutisaṅkhātāsu terasasu sammutisu. Kāmaṃ purimikāya pacchimikāya ca senāsanaggāho paṭippassambhatiyeva, purimikāya pana senāsanaggāhe paṭippassaddhe pacchimikāya aññattha upagantaṃ sakkāti purimikāya senāsanaggāhapaṭippassaddhiṃ viṣuṃ dassetvā pacchimikāya senāsanaggāhe paṭippassaddhe na sakkā aññattha upagantuntī tattha bhikkhūhi kattabbasaṅgahaṃ dassento “sace pacchimikāya senāsane gahite”tiādimāha.

Pakkhamānattameva dātabbanti bhikkhunīnaṃ paṭicchannāyapi āpattiyā mānattacārasseva anuññātattā. Puna pakkhamānattameva dātabbanti bhikkhukāle ciṇṇamānattābhāvato. Bhikkhunīhi abbhānakammaṃ kātabbanti bhikkhukāle ciṇṇamānattatāya bhikkhunīkālepi ciṇṇamānattā icceva saṅkhyāṃ gacchatīti katvā vuttaṃ. Sace akusalavipāke...pe... chāratam mānattameva dātabbanti mānattam carantassa liṅgaparivattādhikāratā vuttaṃ. Sace pana bhikkhukāle paṭicchannāya sādharmaṇāpattiyā parivasantassa asamādiṇṇaparivāsassa vā liṅgaṃ parivattati, tassa bhikkhunīkāle pakkhamānattam carantassa akusalavipāke parikkhīṇe puna liṅge parivattite parivāsaṃ datvā parivutthaparivāsassa chāratam mānattam dātabbanti vadanti.

Sañcarittāpattīti sādharmaṇāpattidassanattamaṃ vuttaṃ. Parivāsadānaṃ natthīti bhikkhukāle appaṭicchannabhāvato. Bhikkhunīkāle pana ārocitāpi sādharmaṇāpatti sace bhikkhukāle anārocitā, paṭicchannāva hotīti vadanti. Bhikkhūhi mānatte adinneti aciṇṇamānattāya liṅgaparivatte sati. Bhikkhunībhave tthitāyapi tā suppaṭippassaddhā evāti sambandho. Yā āpattiyo pubbe paṭippassaddhāti yā asādharmaṇāpattiyo pubbe bhikkhubhave paṭippassaddhā. “Pārājikaṃ āpannassa liṅgaparivatte sati santānassa ekattā na puna so upasampadaṃ labhati, tathā vibbhantāpi bhikkhunī liṅgaparivatte sati puna upasampadaṃ na labhati”ti vadanti.

71. “Anupādinnaṃkesūti adhikārattā upādinnaṃkesi evedaṃ vuttaṃ”nti cūḷagaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade ca vuttaṃ, taṃ duvuttaṃ. Na hi upādinnaṃkesu nimitte upakkamantassa dukkaṭaṃ dissati. Tathā hi upādinnaṃkesu nimitte appavesetvā bahi upakkamantassa thullaccayaṃ vuttaṃ “na ca, bhikkhave, rattacittena aṅgaṇātaṃ chupitabbaṃ, yo chupeyya, āpatti thullaccayassā”ti vuttattā. Ettha ca yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ aṭṭhakathāyaṃ pubbe vicāritameva. Dukkaṭamevāti mocanarāgassa abhāvato. Tathevāti muccatu vā mā vāti imamatthaṃ atidissati.

Avisayoti asādiyaṃ nāma evarūpe tthāne dukkaranti katvā vuttaṃ. Mātugāmassa vacanaṃ gahetvāti “ahaṃ vāyamiṃ, tvaṃ mā vāyami”tiādinaṃ vuttavacanaṃ gahetvā. Ubhayavāyāmeneva āpattīti saññāya “tvaṃ mā vāyami”ti vuttaṃ.

73. Vaṭṭakateti imassa atthaṃ dassento “vivaṭe”ti āha. “Pārājikabhayena ākāśagatameva katvā pavesanādīni karontassa sahasā tālukāṃ vā passaṃ vā aṅgaṇātaṃ phusati ce, dukkaṭameva methunarāgassa abhāvato”ti vadanti, upaparikkhitvā gahetabbo. Suppusitāti suṭṭhu pihitā. Antomukhe okāso natthīti dantānaṃ supihitabhāvato antomukhe pavesetuṃ okāso natthi. Uppāṭite pana oṭṭhamāse dantesuyeva upakkamantassa thullaccayanti pataṅgamukhamāṇḍukassa mukhasaṇṭhāne viya vaṇasaṅkhepavasena thullaccayaṃ. “Methunarāgena itthiyā appavesento nimittena nimittaṃ chupati, thullaccaya”nti iminā vā lakkhaṇena samānattā idha thullaccayaṃ vuttaṃ. Bahi nikkhantadantajivhāsupi evedaṃ nayo.

Amuccante thullaccayanti “ceteti upakkamati na muccati, āpatti thullaccayassā”ti vacanato. Nijjhāmatanāhikādīti ādi-saddena khuppiṇāpāsikādipetīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Allīyitumpi na sakkāti nijjhāmatanāhikānaṃ lomakūpehi samuṭṭhitaaggijālāhi niccaṃ pajjalitasarīratāya khuppiṇāpāsikādīnaṃ ativiya paṭikūlavirūpabībhaccaatṭhicammāvasiṭṭhaniccāturasarīratāya āmasitumpi na sakkā. Devatā viya sampattiṃ anubhontīti ettha yāsanti sāmivacanaṃ yāti paccattavacanena vipariṇāmetvā yojetabbaṃ “yā devatā viya sampattiṃ anubhontī”ti. Dassanādīsu dassanaṃ nāma bhikkhunā tāsāṃ dassanaṃ, gahaṇāpi bhikkhunāva tāsāṃ aṅgapaccaṅgagahaṇaṃ. Āmasanādīni pana tāsāṃ kiccāni. Tattha āmasanaṃ nāma attano sarīrena bhikkhuno sarīrassa upari āmasanamattaṃ, phusanaṃ tato daḷhataraṃ katvā samphusanaṃ, ghaṭṭanaṃ tatopi daḷhataraṃ katvā sarīrena sarīrassa ghaṭṭanaṃ. Visaññaṃ katvāti yathā so katampi upakkamanaṃ na jānāti, evaṃ katvā. Yadi pi āmasanādi tassā kiccaṃ, tathāpi teneva anāpattiṃ avatvā “taṃ puggalaṃ visaññaṃ katvā”ti vacanato akatavisaññaṃ jānitvā sādīyati ce, pārājikameva. Bhikkhuno pana dassanagahaṇesu sati asādiyaṃ nāma na hotīti dassanagahaṇesu paññāyamānesu anāpatti na vuttā. Yadi pana paṭhamāṃ dassanagahaṇesu sati pacchā taṃ puggalaṃ visaññaṃ katvā āmasanādīni karontī

attano manoratham pūretvā gacchati, natthi pārājikaṃ.

Upahatakāyappasādoti anaṭṭhepi kāyappasāde kāyaviññāṇuppādane asamatthatāpādanavasena vātapittādīhi upahatakāyappasādo. Sevanacittavasena āpattīti yathā santhatanimittasena upādinnaṭṭhaṃ avindantassapi sevanacittavasena āpatti, evamidhāpi pittavātādinā upahatakāyappasādattā avediyantassapi sevanacittavasena āpatti.

Nanu ca chupitamattavatthusmiṃ “methunaṃ dhammaṃ paṭisevissāmīti chupitamatte vippaṭisārī ahoṣī”ti vuttattā methunassa pubbapayoge dukkaṭena bhavitabbaṃ, atha kasmā “āpatti saṅghādisesassā”ti vuttanti imaṃ antolīnacodanaṃ manasikatvā taṃ pariharitum “yo methuna”ntiādi āraddhaṃ. Tattha sīsanti maggena maggapaṭipādanaṃ. Tañhi payogānaṃ matthakasadisattā “sīsa”nti vuttaṃ tato paraṃ payogābhāvato. Dukkaṭe tiṭṭhantīti dukkaṭaṃ janenti. Dukkaṭaṃ janentā hatthaggāhādayo payogā “dukkhaṭe tiṭṭhantī”ti vuttā aññissā āpattiyā janakavasena appavattanato.

74. Jātipupphagumbānanti jātisumanagumbānaṃ. Ussannatāyāti bāhullatāya. Upacāreti āsannappadesa. Tena vātupatthambhenāti “aṅgamaṅgāni vātupatthaddhāni hontī”ti evaṃ vuttavātupatthambhena. Iminā niddokkamanassa kāraṇaṃ vuttaṃ. Ekarasanti āvajjanādivīthicittehi abbokiṇṇaṃ.

76. Saṅgāmasīsayodho bhikkhūti yasmā kilesārīhi anabhibhūto hutvā te parājesi, tasmā saṅgāmamukhe yodhasadisā bhikkhu.

77. Uppanne vatthusminti methunavatthusmiṃ uppanne. Parivattakadvāramevāti saṃvaraṇavivaraṇavasena ito cito ca parivattanayoggaadvārameva. Rukkhasūcikaṇṭakadvāranti rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvārañca. “Rukkhasūcidvāraṃ kaṇṭakadvāra”micceva vā pāṭho. Yaṃ ubhosu passesu rukkhathambhe nikhaṇitvā tattha vijjhitvā majjhe dve tisso rukkhasūciyo pavesetvā karonti, taṃ rukkhasūcidvāraṃ. Yaṃ pavesananikkhamanakāle apanetvā thakanayoggaṃ, ekāya bahūhi vā kaṇṭakasākhāhi kataṃ, taṃ kaṇṭakadvāraṃ. Cakkalakayuttadvāranti heṭṭhā etaṃ cakkam yojetvā kataṃ mahādvāraṃ, yaṃ na sakkā ekena saṃvaritum vivarituñca. Gopphetvāti rajjūhi ganthetvā. Ekaṃ dussasāṇidvāramevāti ettha kilañjasāṇidvāraṃpi saṅghaṃ gacchati.

Yattha dvāraṃ saṃvaritvā nipajjitum na sakkā hoti, tattha kattabbavidhiṃ dassetum “sace bahūnaṃ vaḷaṇṇajanaṭṭhānaṃ hotī”tiādi vuttaṃ. Bahūnaṃ vaḷaṇṇajanaṭṭhānapi ekaṃ āpucchitvā nipajjitum vaṭṭatiyeva. Atha bhikkhū...pe... nisinnā hontīti idaṃ tattha bhikkhūnaṃ sannihitabhāvasandassanattaṃ vuttaṃ. “Nisinnā vā pana hotu nipanno vā, yena kenaci iriyāpathena samannāgato sace tattha sannihito hoti, ābhogaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Keci pana “nisinnā hontīti vacanato sace nipannā honti, ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ na sundaraṃ. Yadi hi “nisinnā hontī”ti vacanato nipanne ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭati, ṭhitepi caṅkamantepe ābhogaṃ kātuṃ na vaṭṭati. Na hi nisinnavacanaṃ nipannaṃyeva nivatteti, tasmā “nisinnā hontī”ti idaṃ tattha tesam atthitāmattasandassanattaṃ, na sesairiyāpathasamaṅgitānivattanattaṃ. Evaṃ santepe nipajjitvā niddāyanto asantapakke ṭhitattā ābhogāraho na hotīti amhākaṃ khanti. Asantapakke ṭhitattāyeva hi raho nisajjāya nipajjitvā niddāyanto anāpattim na karotīti vuttaṃ. Dvārasaṃvaraṇaṃ nāma bhikkhunīdānaṃ

pavesananivāraṇatthanti āha - “bhikkhuniṃ vā mātugāmaṃ vā āpucchitum na vaṭṭatī”ti. “Itthiubhatobyañjanakaṃ itthipaṇḍakañca āpucchitum na vaṭṭatī”ti vadanti. Mātugāmassa antogabbhe t̥hitabhāvaṃ jānitvāpi dvāre yathāvuttavidhiṃ katvā nipajjantassa anāpatti. Nisseṇiṃ āropetvāti uparitalaṃ āropetvā visaṅkharitvā bhūmiyaṃ pātetvā chinditvā vā nipajjitumpi vaṭṭati. Dvepi dvārāni jaggitabbānīti ettha sace ekasmiṃ dvāre kavāṭaṃ vā natthi, heṭṭhā vuttanayena saṃvaritum vā na sakkā, itaraṃ dvāraṃ asaṃvaritvāpi nipajjitum vaṭṭati.

Bhikkhācārā paṭikkammāti bhikkhācārato nivattitvā. Dvārapālāssāti dvārakoṭṭhake mahādvāre nisseṇimūle vā t̥hatvā dvārarakkhaṇakassa. Pacchimānaṃ bhāroti ekānubandhavasena āgacchante sandhāya vuttaṃ. Asaṃvutadvāre antogabbhe vāti yojetabbaṃ. Bahi vāti gabbhato bahi. Nipajjanakālepi...pe... vaṭṭatiyevāti ettha “dvārajagganakassa tadadhīnattā tadā tassa tattha sannihitāsannihitabhāvaṃ anupadhāretvāpi ābhogaṃ kātum vaṭṭatiyevā”ti vadanti.

Yena kenaci parikkhitteti pākārena vā vatiyā vā yena kenaci parikkhitte. “Parikkhepassa uccato pamāṇaṃ sahaseyyappahonake vuttanayena veditabba”nti vadanti. Yadi pana ekasmiṃ padese parikkhepo vuttappamāṇato nīcataro hoti, vaṭṭati. Mahāpariveṇaṃ hotīti mahantaṃ aṅgaṇaṃ hoti. Mahābodhiyaṅgaṇalohapāsādayaṅgaṇasadisanti bahusañcārā dassanattaṃ vuttaṃ, na mahāparicchedadassanattaṃ. Aruṇe uggate uṭṭhahati, anāpattīti suddhacittena nipannassa niddāyantasseva aruṇe uggateyeva niddāvaseneva anāpatti. Pabujjhivā puna supati, āpattīti aruṇe uggate pabujjhivā aruṇuggamanaṃ ajānitvāpi anuṭṭhahitvāva sayitasantānena sayantassa āpatti, purāruṇe pabujjhivāpi ajānitvā sayitasantānena sayantassapi aruṇe uggate āpattiyeva. Yathāparicchedameva vuṭṭhātīti aruṇe uggateyeva uṭṭhahati. Tassa āpattīti asuddhacitteneva nipannattā niddāyantassapi aruṇe uggate divāpaṭisallānamūlikā āpatti. “Evaṃ nipajjanto anādariyadukkaṭāpi na muccati”ti vuttattā asuddhacittena nipajjanto aruṇuggamanato puretaraṃ uṭṭhahantopi anuṭṭhahantopi nipajjanakāleyeva anādariyadukkaṭaṃ āpajjati, divāpaṭisallānamūlikaṃ pana dukkaṭaṃ aruṇe uggateyeva āpajjati.

Yaṃ panettha tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ “rattiṃ dvāraṃ saṃvaritvā nipanno sace aruṇuggamanavelāyaṃ dvāre vivaṭepi nipajjati, tassa āpatti akhette saṃvaritvā nipannattā. Aruṇuggamanavelāyaṃ vivaṭepi dvāre “nipajjissāmī”ti rattiṃ dvāraṃ saṃvaritvāpi nipannassa akhette pihitattā nipajjanakāle anādariyadukkaṭaṃ, aruṇe uggate nipajjanamūladukkaṭaṃca hoti. Rattiṃ pihitepi apihitepi dvāre nipannassa aruṇuggamanakkhaṇeyeva apihitadvāre pihite pihitadvāre ca puna vivaritvā pihite khette pihitattā anāpattī”ti, taṃ aṭṭhakathāya na sameti. Rattiṃ dvāraṃ asaṃvaritvā nipannasseva hi aruṇuggamane āpatti aṭṭhakathāyaṃ dassitā, tasmā khette vā pihitaṃ hotu akhette vā, saṃvaraṇamevettha pamāṇanti amhākaṃ khanti.

Niddāvasena nipajjatīti niddābhibhūtatāya ekapassena nipajjati, evaṃ pana nipanno nipanno nāma na hotīti anāpatti vuttā. Apassāya supantassāti kaṭiyā piṭṭhivemajjhassa ca antare appamattakampi padesaṃ bhūmiṃ aphasāpetvā thambhādiṃ apassāya supantassa. Sahasāva vuṭṭhātīti pakkhalitvā patito viya sahasā vuṭṭhāti. Tattheva sayati na vuṭṭhātīti niddābhibhūtatāya supanto na vuṭṭhāti, na mucchāpareto. Teneva “avisayattā āpatti na dissatī”ti na vuttaṃ.

Ekabhaṅgenāti ekassa passassa bhaṅjanena, heṭṭhā vuttanayena pāde bhūmito amocetvāva ekaṃ passam bhaṅgitvā nāmetvā nipannoti vuttam hoti. Mahāaṭṭhakathāyaṃ pana mahāpadumattherena vuttanti sambandho. Mucchitvā patitattā therena “avisayattā āpatti na dissatī”ti vuttam. Ācariyā pana yathā yakkhagahitako bandhitvā nipajjāpito ca paravaso hoti, evaṃ aparavasattā mucchitvā patito kañci kālam jānitvāpi nipajjatīti anāpattiṃ na vadanti. Yo ca yakkhagahitako, yo ca bandhitvā nipajjāpitoti imassa mahāaṭṭhakathāhvādassa pacchimattā soyeva pamāṇato gahetabbo. Tathā ca vakkhati “sabbattha yo yo aṭṭhakathāhvādo vā theravādo vā pacchā vuccati, sova pamāṇato daṭṭhabbo”ti. Yakkhagahitaggahaṇeneva cettha visaññibhūtopi saṅgahitoti veditabbaṃ. Ekabhaṅgena nipanno pana atthato anipannattā muccatievāti mahāaṭṭhakathāhvādena so appaṭikkhittova hotīti daṭṭhabbaṃ. Divā saṃvaritvā nipannassa kenaci vivaṭepi dvāre anāpatti nipajjanakāle saṃvaritvā nipannattā. Sace divā saṃvaritvā dvārasamīpe nipanno pacchā sayameva dvāram vivarati, evampi vaṭṭati. Acittakā cāyaṃ āpatti kiriya ca akiriya ca.

78. “Apade padaṃ karonto viyā”ti vatvā puna tamevattham āvikaronto “ākāse padaṃ dassento viyā”ti āha. Etadagganti eso aggo. Yadidanti yo ayaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatridantiādi heṭṭhā vuttatthameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Paṭhamapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyapārājikaṃ

Adutiyena jinena yaṃ dutiyaṃ pārājikaṃ pakāsitaṃ, tassa idāni yasmā saṃvaṇṇanākkamo patto, tasmā yaṃ suviññeyyaṃ, yañca pubbe pakāsitaṃ, taṃ sabbaṃ vajjayitvā assa dutiyassa ayaṃ saṃvaṇṇanā hotīti sambandho.

Dhaniyavatthuvaṇṇanā

84. Rājagaheti ettha duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitaṃ pariggahitanti rājagahanti āha “mandhātu...pe... vuccatī”ti. Tattha mahāgovindena mahāsattena pariggahitaṃ reṇunā pariggahitameva hotīti mahāgovindaggahaṇam. Mahāgovindapaaggahitatākittanañhi tadā reṇunā magadharājena pariggahitabhāvūpalakkhaṇam. Tassa hi so purohito. “Mahāgovindoti mahānubhāvo purātano eko magadharājā”ti keci. Pariggahitattāti rājadhānībhāvena pariggahitattā. Gayhatīti gaho, rājūnam gahoti rājagahaṃ, nagarasaddāpekkhāya napuṃsakaniddeso. Aññepettha pakāreti “nagaramāpanena raññā kārītasabbagahattā rājagahaṃ, gijjhakūṭādīhi parikkhittattā pabbatarājehi parikkhittagehasadisanti rājagahaṃ, sampannabhavanatāya rājamānam gehantipi rājagahaṃ, suvihitārakkhatāya anattāhvahabhāvena upagatānam paṭirājūnam gahaṃ gehabhūtantipi rājagahaṃ, rājūhi disvā sammā patitṭhāpitattā tesam gahaṃ gehabhūtantipi rājagahaṃ. Ārāmarāmaṇeyyakādīhi rājate, nivāsasukhatādinā sattehi mamattavasena gayhati pariggayhatīti vā rājagaha”nti edise pakāre. So padeso ṭhānavisesabhāvena ulārasattaparibhogoti āha “taṃ paneta”ntiādi. Tattha buddhakāle cakkavattikāle cāti idaṃ yebhuyyavasena vuttam. Tesanti yakkhānam.

Vasanavananti āpānabhūmibhūtaṃ upavanaṃ. Gijjhā ettha santīti gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti gijjhakūṭo. Gijjho viyāti vā gijjhaṃ, kūṭaṃ. Taṃ etassāti gijjhakūṭo, pabbato. Gijjhasadisakūṭoti gijjhakūṭoti vā majjhepadalopīsamāso yathā “sākapatthavo”ti, tasmim̐ gijjhakūṭe. Tenāha “gijjhā”tiādi.

Tato paraṃ saṅghoti tiṇṇaṃ janānaṃ upari saṅgho catuvaggakaraṇīyādikammappattattā. Tasmim̐ pabbate sannipatitvā samāpattiyā vītināmentīti yathāphāsukaṭṭhāne piṇḍāya caritvā katabhattakiccā āgantvā cetiyagabbhe yamakamahādvāraṃ vivarantā viya taṃ pabbataṃ dvidhā katvā anto pavisitvā rattitṭhānadivāṭṭhānāni māpetvā tattha samāpattiyā vītināmenti.

Kadā panete tattha vasiṃsu? Atīte kira anuppanne tathāgate bārāṇasiṃ upanissāya ekasmiṃ gāmake ekā kuladhītā khettaṃ rakkhati, tassā khettaṃ kuṭiyā vīhaya bhajjantiyā tattha mahākaraṇjapupphappamāṇā mahantamahantā manoharā pañcasatamattā lājā jāyimsu. Sā te gahetvā mahati paduminipatte ṭhapesi. Tasmiṃca samaye eko paccekasambuddho tassā anuggahattaṃ avidūre khettaṃ pālīyā gacchati. Sā taṃ disvā pasannamānasā supupphitaṃ mahantaṃ ekaṃ padumaṃ gahetvā tattha lāje pakkhipitvā paccekabuddhaṃ upasaṅkamtivā pañcahi lājasatehi saddhiṃ taṃ padumapupphaṃ datvā pañcapatitṭhitena vanditvā “imassa, bhante, puññaṃ ānubhāvena ānubhāvasampanne pañcasataputte labheyya”nti pañca puttāsātāni patthesi. Tasmim̐yeva khaṇe pañcasatā migaluddakā sambhataṃ sambhārā paripakkapaccekabodhiṇāṇā tasseva paccekabuddhassa madhuramaṃsaṃ datvā “etissā puttā bhaveyyāma”ti patthayimsu. Atītāsu anekāsu jātīsu tassā puttābhāvena āgatattā tathā tesā ahoṣi. Sā yāvatāyukaṃ ṭhatvā devaloke nibbatti, tato cutā jātassare padumagabbhe nibbatti. Tameko tāpaso disvā paṭijaggi. Tassā padasā vicarantiyā paduddhāre paduddhāre bhūmito padumāni utṭhahanti. Eko vanacarako disvā bārāṇasiraṇṇo ārocesi. Rājā taṃ ānetvā aggamahesiṃ akāsi, tassā gabbho saṅṭhāti. Mahāpadumakumāro mātukucchiyaṃ vasi, sesā bahi nikkhantaṃ gabbhamalaṃ nissāya saṃsedajabhāvena nibbattā. “Opapātikabhāvenā”ti keci. Te vayappattā uyyāne padumassare kīlantaṃ ekekasmiṃ padume nisīditvā khayavayaṃ paṭṭhapetvā paccekabodhiṇāṇaṃ nibbattayimsu. Ayaṃ tesā byākaraṇagāthā ahoṣi -

“Saroruhaṃ padumapalāsamatrajaṃ, supupphitaṃ bhamaragaṇānuciṇṇaṃ;
Aniccatāyaṃ vayataṃ viditvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti. -

Tasmim̐ kāle te tattha vasiṃsu. Tadā cassa pabbatassa “isigilī”ti samaññaṃ udapādi. Ime isayoti ime paccekabuddhaisī. Samā ñāyati etāyāti samaññaṃ, nāmanti attho.

Tiṇacchadanā kuṭiyō majjhepadalopīsamāsaṃ katvā, ekadesa vā samudāyavohāravasena “tiṇakuṭiyō”ti vuttā. “Vassaṃ upagacchiṃsū”ti vacanato vassūpagamanārahā sadvārabandhā eva veditabbāti āha “tiṇacchadanā sadvārabandhā kuṭiyō”ti. Vassaṃ upagacchantenāti vassāvāsaṃ upagacchantena. Nālakapaṭipadanti “moneyyaṃ te upaṇṇissa”ntiādinā satthārā nālakattherassa desitaṃ puthujjanakālato pabhuti kilesacittaṃ anuppādetvā paṭipajjitabbaṃ moneyyapaṭipadaṃ. Taṃ pana paṭipadaṃ sutvā nālakatthero tīsu ṭhānesu appiccho ahoṣi dassane savane pucchāyāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto bhagavantaṃ vanditvā vanaṃ pavitṭho. Puna “aho vatāhaṃ bhagavantaṃ passeyya”nti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa dassane appicchatā. Tathā “aho

vatāhaṃ puna dhammadesanaṃ suṇeyya”nti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa savane appicchatā. Tathā “aho vatāhaṃ puna moneyyapaṭipadaṃ puccheyya”nti lolabhāvaṃ na janesi, ayamassa pucchāya appicchatā.

So evaṃ appiccho samāno pabbatapādaṃ pavisitvā ekavanasaṇḍe dve divasāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekasmiṃ gāme dve divasāni piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanaṃ, rukkhato rukkhaṃ, gāmato gāmaṃ āhiṇḍanto anurūpapaṭipadaṃ paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsī. Ekassa bhagavato kāle ekoyeva naṃ pūreti. Imañhi moneyyapaṭipadaṃ ukkaṭṭhaṃ katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimaṃ katvā pūrento satta vassāni, mudukaṃ katvā pūrento soḷasa vassāni. Ayaṃ pana thero ukkaṭṭhaṃ katvā pūresi, tasmā satta mase ṭhatvā attano āyusaṅkhārassa parikkhayaṃ ñatvā nahāyitvā nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā diguṇaṃ saṅghāṭiṃ pārupitvā dasabalābhimukho pañcapatiṭṭhiteṇa taṃ vanditvā añjaliṃ paggaḥetvā hiṅgulakapabbataṃ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ ñatvā bhagavā bhikkhusaṅghena saddhiṃ tattha gantvā sarīrakiccaṃ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṃ patiṭṭhāpetvā agamāsī. Evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipannenapi vassaṃ upagacchantena channe sadvārabandheyeva ṭhāne upagantabbaṃ. Appicchatāṃ nissāyapi sikkhāpadassa anatikkamanīyattaṃ dassetuṃ “nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapī”ti vuttaṃ.

Pañcannaṃ chadanānanti tiṇapaṇṇaitṭhakasilāsudhāsāṅkhātānaṃ pañcannaṃ chadanānaṃ. “Na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabbanti vacībhedaṃ katvā vassūpagamaṇaṃ sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamaṇaṃ sandhāyā”ti vadanti. Pāliyaṃ pana avisesattā aṭṭhakathāyañca “nālakapaṭipadaṃ paṭipannenapī”tiādinā aviseseneva daḷhaṃ katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādiṃ vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṃ khanti. Nāvāsattavajesuyeva hi “anujānāmi, bhikkhave, nāvāyaṃ vassaṃ upagantu”ntiādinā sati asati vā senāsane vassūpagamaṇassa visuṃ anuññātattā “na, bhikkhave, asenāsanikena vassaṃ upagantabba”nti ayaṃ paṭikkhepo tattha na labbhatīti asati senāsane ālayavasena nāvādīsu upagamaṇaṃ vuttaṃ. Anudhammatāti vattaṃ. Rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīni ādi-saddena vaccakuṭipassāvaṭṭhānādiṃ saṅgaṇhāti.

Katikavattāni ca khandhakavattāni ca adhiṭṭhāyāti pariyattidhammo nāma tividhampi saddhammaṃ patiṭṭhāpeti, tasmā sakkaccaṃ uddisatha uddisāpetha, sajjhāyaṃ karotha, padhānaghare vasantānaṃ saṅghaṭṭanaṃ akatvā antovihāre nisīditvā uddisatha uddisāpetha, sajjhāyaṃ karotha, dhammassavanaṃ samiddhaṃ karotha, pabbājentā sodhetvā pabbājetha, sodhetvā upasampādetha, sodhetvā nissayaṃ detha. Ekopi hi kulaputto pabbajjañca upasampadañca labhitvā sakalaṃ sāsanaṃ patiṭṭhāpeti. Attano thāmena yattakāni sakkotha, tattakāni dhutaṅgāni samādiyatha, antovassaṃ nāmetaṃ sakaladivasaṃ rattiyaṃ ca paṭhamapacchimayāmesu appamattehi bhavitabbaṃ, vīriyaṃ ārabhitabbaṃ. Porāṇakamahaātherāpi sabbapalibodhe chinditvā antovasse ekacariyavattaṃ pūrayiṃsu. Bhasse mattaṃ jānitvā dasavatthukakathaṃ dasaasubhadasānussatiatṭhatimṣārammaṇakathaṃ kātuṃ vaṭṭati. Āgantukānaṃ vattaṃ kātuṃ, sattāhakaṇīyena gatānaṃ apaloketvā dātuṃ vaṭṭati. Viggāhikapisuṇapharusavacanāni mā vadatha, divase divase sīlāni āvajjentā caturārakkhaṃ ahāpentā manasikārabahulā viharatha, cetiyaṃ vā bodhiṃ vā vandantena gandhamālaṃ vā pūjantena pattaṃ vā thavikāya pakkhipantena na

kathetabbam, antogāme manussehi saddhim paccayasamvuttakathā vā visabhāgakathā vā na kathetabbā, rakkhitindriyehi bhavitabbam, khandhakavattañca sekhiyavattañca pūretabbanti evamādinā katikavattāni khandhakavattāni ca adhiṭṭhahitvā.

“Anujānāmi, bhikkhave, vassamvuṭṭhānam tīhi ṭhānehi pavāretu”nti vuṭṭhavassānam pavāraṇāya anuññātattā imassa suttassa vasena pavāraṇādivasassa aruṇuggamanato paṭṭhāya appavāritāpi “vuṭṭhavassā”ti vuccanti. Kiñcāpi “imaṃ temāsam vassam upemī”ti vacanato pavāraṇādivasassa temāantogadhattā taṃ divasam yāva na pavārenti, tāva vassam vasantā nāma honti, tathāpi ekadesena avuṭṭhampi taṃ divasam vuṭṭhabhāgāpekkhāya vuṭṭhameva hotīti katvā evaṃ vuttaṃ katākatabhāgāpekkhāya samudāye pavattakatākatavohāro viya. Vippakatañhi yaṃ kiñci “katākata”nti vuccati. “Anujānāmi, bhikkhave, vassamvuṭṭhānam kathinaṃ attharitu”nti imassa pana suttassa vasena nippariyāyato mahāpavāraṇāya pavāritā pāṭipadadivasato paṭṭhāya “vuṭṭhavassā”ti vuccantīti dassetuṃ “mahāpavāraṇāya pavāritā”tiādi vuttaṃ. Pāṭipadadivasato paṭṭhāya hi vassānassa pacchime māse kathinatthāro anuññāto parivāre “kathinassa atthāramāso jānitabboti vassānassa pacchimo māso jānitabbo”ti vuttattā. “Mahāpavāraṇāya pavāritā”ti idaṃ purimikāya vassūpagatānam sabhāvadassanamattaṃ, kenaci antarāyena appavāritāpi “vuṭṭhavassā”icceva vuccanti.

“Āpucchitabbā”ti vatvā idāni āpucchanavidhiṃ dassento “sace imaṃ kuṭi”ntiādimāha. Paṭijagganakam vā na labhatīti vihārapaccante kate paṭijagganakam na labhati. Te pana bhikkhū janapadacārikaṃ pakkamimsūti sambandho. Addhānagamane cārikāvohāro sāsane niruḷho. Kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅghatthaṃ buddhānamyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḷhīsaddavasena sāvākānampi vuccati kilañjādīhi katabījanīnampi tālavaṇṭavohāro viya. Saṅgopetvāti ekasmiṃ padese rāsiṃ katvā. Idāni tameva saṅgopanavidhiṃ dassento “yathā ca ṭhapita”ntiādimāha. Na ovassīyatīti anovassakam, kammani aka-saddo daṭṭhabbo. Yathā ca ṭhapitaṃ na ovassīyati na temīyatīti attho.

Anavayoti ettha vayoti hāni “āyavayo”tiādīsu viya. Natthi etassa attano sippe vayo ūnatāti avayoti āha “anūno paripuṇṇasippo”ti. Ācariyassa kammaṃ ācariyakanti āha “ācariyakamme”ti. Piṭṭhasaṅghāto dvārabāhā, kaṭṭhakammaṃ thambhādi. Telatambamattikāyāti telamissatambamattikāya.

85. Kuṭikāya karaṇabhāvanti kuṭiyā katabhāvaṃ. Saddasatthavidūhi kiṃ-saddayoge anāgatavacanassa icchitattā vuttaṃ “tassa lakkhaṇam saddasatthato pariyesitabba”nti. Mettāpubbabhāganti mettājhānassa pubbabhāgabhūtaṃ sabbasattesu hitapharaṇamattaṃ. Kasmā panetaṃ vuttaṃ, nanu anuddayā-saddo karuṇāya pavattatīti? Saccametaṃ, ayaṃ pana anuddayāsaddo anurakkhaṇamattaṃ antonītaṃ katvā pavattamāno mettāya karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto, tasmā suvuttametaṃ “etena mettāpubbabhāgaṃ dasseti”ti. Karuṇāpubbabhāganti karuṇājhānassa pubbabhāgabhūtaṃ sattesu anukampamattaṃ. Cikkhallaṃ mattikā, tassa maddanaṃ udakaṃ āsiñcitvā hatthādīhi parimaddanaṃ. Mettākaruṇānanti appanāppattamettākaruṇānaṃ. Kiñcāpi therena sañcicca khuddānukhuddakā pāṇā maraṇādhippāyena na byābādhitā, tathāpi karuṇāya abhāvena “evaṃ kate ime pāṇā vinassissantī”ti anupaparikkhitvā katattā theram vigarahi. Janānaṃ samūho janatāti āha “pacchimo janasamūho”ti.

Pātabyabhāvanti vināsetabbatam. Pāṇātipātam karontānanti therena akatepi pāṇātipāte parehi sallakkhaṇākāram dasseti. Imassa diṭṭhānugatinti imassa diṭṭhiyā anugamanam. Ghaṃsitabbeti ghaṭṭayitabbe, vināsitabbeti attho. Evaṃ maññīti yathā therena kataṃ, evaṃ mā maññi. “Mā pacchimā janatā pāṇesu pātabyatam āpajjī”ti vacanato yo bhikkhu iṭṭhakapacananapattapacanakuṭīkaraṇavihārakārāpanavihārasammajjanapaṭaggidānakū papokkharāṇīkhaṇāpanādīsu yattha “khuddānukhuddakānam pāṇānam vihiṃsā bhavissatī”ti jānāti, tena tādise padese kappiyavacanam vatvāpi na tam kammam kāretabbanti dasseti.

Tattha tattha vuttameva āpattinti pathavīkhaṇanabhūtagāmapātabyatādīsu vuttapācittiyādiāpattiṃ. Ādikammikattā anāpattīti kuṭīkaraṇapaccayā anāpatti. Sikkhāpadaṃ atikkamitvāti “na ca, bhikkhave, sabbamattikāmayā kuṭīkā kātābbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti vuttasikkhāpadaṃ atikkamitvā. Yadi aññena kataṃ labhitvā vasantassa anāpatti siyā, na bhagavā tam kuṭīkam bhindāpeyyāti āha - “kataṃ labhitvā tattha vasantānampi dukkaṭamevā”ti. Yathā vā tathā vā missā hotūti heṭṭhā mattikā upari dabbasambhārātiadinā yena kenaci ākārena missā hotu. Giṇṇakāvasathasaṅkhepenāti ettha giṇṇakā vuccanti iṭṭhakā, giṇṇakāhi eva kato āvasatho giṇṇakāvasatho. Iṭṭhakāmayassa āvasathassetam adhivacanam. Tam kira āvasatham yathā sudhāparikammena payojanam natthi, evaṃ iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā karonti, tulādaṇḍakavāṭaphalakāni pana dārumayāneva. Vikirantāti cuṇṇavicuṇṇam karontā.

Kissāti kena kāraṇena. Vayakammampi atthīti dvārakavāṭādiabhisāṅkharāṇādīsu katavayakammampi atthi. Bhikkhūnam akappiyattā eva titthiyavatānurūpattā titthiyadhajo. Mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttakāraṇesu attano adhippetakāraṇadvayaṃ patitṭhāpetvā aparānīpi tattha vuttakāraṇāni dassento āha - “aṭṭhakathāyaṃ pana aññānīpi kāraṇāni vuttānī”tiādi. Tattha sattānuddayāyāti tādisāya kuṭīkāya karaṇapaccayā vinassamānasattesu anuddayāya. Yasmā sabbamattikāmayā kuṭī sukarā bhinditum, tasmā tattha ṭhapitam pattacīvarādi aguttam hoti, corādīhi avaharitum sakkā. Tena vuttam “pattacīvaraguttatthāyā”ti. Senāsanabāhullapaṭisedhanatthāyāti senāsanānam bahubhāvanisedhanatthāya, tādisassa vā senāsanassa abhisāṅkharāṇe bhikkhūnam uddesaparipucchādīni sesakammāni pariccajītvā niccabyāvaṭatānisedhanattham. Anupavajjoti dosam āropetvā na vattabbo.

Pāḷimuttakavinicchayaṇaṇā

Pāḷimuttakavinicchayesu tañca kho...pe... na vaṇṇamatṭhatthāyāti idam chattadaṇḍaggāhakasalākapañjaravinandhanam sandhāyāti vadanti. Sabbatthāti chattadaṇḍe sabbattha. Āraggenāti nikhādanamukhena. Ghaṭakampi vāḷarūpampi bhinditvā dhāretabbanti sace tādisam akappiyachattam labhati, ghaṭakampi vāḷarūpampi bhinditvā tacchetvā dhāretabbam. Suttakena vā daṇḍo veṭhetabboti yathā chattadaṇḍe lekḥā na paññāyati, tathā veṭhetabbo. Daṇḍabundeti daṇḍamūle, chattadaṇḍassa heṭṭhimataleti attho. Chattamaṇḍalikanti chattassa anto khuddakamaṇḍalam. Ukkiritvāti utṭhapetvā. Sā vaṭṭatīti yadipi rajjukehi na bandhanti, bandhitum pana yuttatṭhānattā vaṭṭati.

Nānāsuttakehīti nānāvaṇṇehi suttehi. Idañca tathā karontānaṃ karaṇappakāradassanattamaṃ vuttaṃ, ekavaṇṇasuttakenapi vuttappakārena sibbituṃ na vaṭṭatiyeva. Paṭṭamukheti paṭṭakoṭiyaṃ. Dvinnamaṃ paṭṭānaṃ saṅghaṭṭitaṭṭhānaṃ sandhāyetamaṃ vuttaṃ. Pariyanteti cīvarapariyante. Cīvaraanuvātaṃ sandhāyetamaṃ vuttaṃ. Veṇinti varakasīsākārena sibbanamaṃ. Saṅkhalikanti biḷālabandhanākārena sibbanamaṃ. “Veṇiṃ saṅkhalika”nti cettha upayogavacanamaṃ “karontī”ti karaṇakiriyaṭṭhekkamaṃ. Agghiyagayamuggarādīnīti ettha agghiyamaṃ nāma cetiyasaṅṭhānena sibbanamaṃ, mūle tanukaṃ agge mahantaṃ katvā gadākārena sibbanamaṃ gayā, mūle ca agge ca ekasadisamaṃ katvā muggarākārena sibbanamaṃ muggaro. Kakkatakkhīni ukkirantīti gaṇṭhikapapaṭṭapāsakapaṭṭānaṃ ante pāḷibaddhamaṃ katvā kakkatakkānaṃ akkhisasaṅṭhānaṃ utṭhapenti, karontīti attho. “Koṇasuttapiḷakāti gaṇṭhikapāsakapaṭṭānaṃ koṇehi nīhaṭasuttānaṃ koṭiyo”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Kathamaṃ pana tā piḷakā duviññeyyarūpā kātabbāti? Koṇehi nīhaṭasuttānaṃ antesu ekavāraṃ gaṇṭhikakaraṇena vā puna nivattetvā sibbanena vā duviññeyyasabhāvaṃ katvā suttakoṭiyo rassaṃ katvā chinditabbā. Dhammasirittherena pana -

“Koṇasuttā ca piḷakā, duviññeyyāva kappare”ti -

Vuttaṃ. Tathā ācariyabuddhadattattherenapi -

“Suttā ca piḷakā tattha, duviññeyyāva dīpitā”ti -

Vuttaṃ. Tasmā tesamaṃ matena koṇasuttā ca piḷakā ca koṇasuttapiḷakāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Maṇināti masāragallādipāsāṇena. Na ghaṭṭetabbanti na ghaṃsitabbamaṃ, aṃsabaddhakakāyabandhanāni pana saṅkhādīhi ghaṃsitaṃ vaṭṭati. Pāsakaṃ katvā bandhitabbanti rajanakāle bandhitabbamaṃ, sesakāle mocetvā ṭhapetabbamaṃ. Gaṇṭhiketi dantamayādigāṇṭhike. Piḷakāti binduṃ binduṃ katvā utṭhāpetabbapiḷakā.

“Telavaṇṇoti samaṇasārubbavaṇṇamaṃ sandhāya vuttaṃ, maṇivaṇṇamaṃ pana pattamaṃ aññena kataṃ labhitvā paribhuñjitaṃ vaṭṭati”ti vadanti. Pattamaṇḍaleti tipusīsādimaye pattamaṇḍale. “Na, bhikkhave, citrāni pattamaṇḍalāni dhāretabbāni rūpakākīṇṇāni bhittikammakatānī”ti vuttattā “bhittikammaṃ na vaṭṭati”ti vuttaṃ. “Anujānāmi, bhikkhave, makaradantakaṃ chinditu”nti vacanato “makaradantakaṃ pana vaṭṭati”ti vuttaṃ.

Makaramukhanti makaramukhasaṅṭhānaṃ. Deḍḍhubhasīsanti udakasappasāsasaṅṭhānaṃ. Acchīnīti kuñjaracchisaṅṭhānāni. Rajjukakāyabandhanamaṃ ekameva vaṭṭatīti rajjukaṃ bandhantena ekaguṇameva katvā bandhitaṃ vaṭṭati, majjhe bhinditvā diguṇamaṃ katvā bandhitaṃ na vaṭṭati, diguṇamaṃ pana akatvā ekarajjukameva satavārampi punappunaṃ āvijjitvā bandhitaṃ vaṭṭati. Ekampi na vaṭṭatīti ekaguṇampi katvā bandhitaṃ na vaṭṭati. Bahurajjuke...pe... vaṭṭatīti idaṃ kāyabandhanamaṃ sandhāya vuttaṃ, na dasā sandhāya. Īdisaṇhi kāyabandhanamaṃ bandhitaṃ vaṭṭati. Teneva ācariyabuddhadattattherena vuttaṃ -

“Ekarajjumayamaṃ vuttaṃ, muninā kāyabandhanamaṃ;
Pañcapāmaṇḡgasasaṅṭhānaṃ, ekampi ca na vaṭṭati.

“Rajjuke ekato katvā, bahū ekāya rajjuyā;
Nirantaraṇhi veṭhetvā, kataṃ vaṭṭati bandhita”nti.

Murajaṃ pana kāyabandhanaṃ na vaṭṭati “na, bhikkhave, uccāvacāni kāyabandhanāni dhāretabbāni kalābukaṃ deḍḍhubhakaṃ murajaṃ maddavīṇaṃ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭassā”ti vuttattā. Kiṃ pana bahurajjuke ekato katvā ekena niraṇṭaraṃ veṭhetvā kataṃ murajasaṅkhyāṃ na gacchatīti? Āma na gacchati. Murajañhi nāma nānāvaṇṇehi suttehi murajavaṭṭisaṇṭhānaṃ veṭhetvā kataṃ. Keci pana “murajanti bahurajjuke ekato saṅkaḍḍhitvā ekāya rajjuyā paliveṭhetvā katarajjū”ti vadanti, taṃ na gaheṭabbāṃ. Yadi cetāṃ murajaṃ siyā, “bahurajjuke ekato katvā ekena niraṇṭaraṃ veṭhetvā kataṃ bahurajjuka”nti na vattaṭṭabbāṃ, “taṃ vaṭṭatī”ti idaṃ virujjheyya. Murajaṃ pana pāmaṅgasāṇṭhānañca dasāsu vaṭṭati “kāyabandhanassa dasā jīranti. Anujānāmi, bhikkhave, murajaṃ maddavīṇa”nti vuttattā. Teneva vakkhati “anujānāmi, bhikkhave, murajaṃ maddavīṇanti idaṃ dasāsuyeva anuññāta”nti.

Kāyabandhanavidheti “kāyabandhanassa pavananto jīrati. Anujānāmi, bhikkhave, vidha”nti vuttattā kāyabandhanassa pāsante dasāmūle tassa thirabhāvatthaṃ kattaṭṭabbā dantavisāṇādimaye vidhe. “Atṭha maṅgalāni nāma saṅkho cakkāṃ puṇṇakumbho gayā sirīvaccho aṅkuso dhajaṃ sovatthika”nti vadanti. Paricchedalekhāmatṭanti ubhosu koṭṭisu kātābbapāricchedarājimattaṃ. “Ujukamevā”ti vuttattā caturassādivaṅkagatikaṃ na vaṭṭati. “Chattadaṇḍadhammakaraṇaāñjananālikā nānāvaṇṇalekhāpaakammakatā na vaṭṭanti”ti vadanti.

Āraṇṇakaketi potthakādiabhisaṅkharāṇatthaṃ kate dīghamukhasatthake. Vaṭṭamaṇikanti vaṭṭaṃ katvā aggakoṭṭiyaṃ utṭhāpetabbapubbulaṃ. Aññaṃ vā vaṇṇamaṭṭhanti iminā piḷakādiṃ saṅgaṇhāti. Maṇikanti ekāvaṭṭamaṇi. Piḷakanti sāsapamattikā muttarājisadisā bahuvaṭṭalekhā. “Imasmiṃ adhikāre avuttattā lekhanīyaṃ yaṃ kiñci vaṇṇamaṭṭhaṃ vaṭṭatī”ti vadanti. Valitakanti majjhe valiṃ utṭhāpetvā. Maṇḍalaṃ hotīti uttarāraṇiyā pavesanattaṃ āhaṭamaṇḍalaṃ hoti.

Kiñcāpi ettha dantakaṭṭhacchedanavāsiyeva vuttā, mahāvāsiyampi pana na vaṭṭatiyeva. Ujukameva bandhitunti sambandho. “Ubhosu vā passesu ekapassevā”ti vacanaseso. Kattarayattikoṭṭiyaṃ kataayoalayanipi vaṭṭanti, yesaṃ aññaṃaññaṃsaṅghaṭṭanena saddo niccharati.

Āmaṇḍasāraketi āmalakehi katabhājane. Bhūmattharaṇeti cittakaṭṭasārakacittattharaṇādiḥ parikkammakatāya bhūmiyā attharitaṭṭabbattharaṇe. Pāṇiyaghaṭeti iminā kuṇḍikasarakapi saṅgaṇhāti. Bijaṇeti caturassabījane. Sabbāṃ...pe... vaṭṭatīti yathāvuttesu mañcapīṭhādīsū itthirūpaṃ vinā sabbāṃ mālākammalatākammādi vaṇṇamaṭṭhaṃ bhikkhuno vaṭṭati. Senāsane kiñci paṭisedhetabbāṃ natthi aññaṭṭa viruddhasenāsanāti etthāyamadhippāyo - senāsanaparikkhāresu paṭisedhetabbāṃ nāma kiñci natthi, viruddhasenāsaṇaṃ pana sayameva paṭikkhipitabbanti. Aññesanti sīmasāmino vuttā. Rājavallabhā parānikāyikāpi ekanikāyikāpi uposathapavāraṇānaṃ antarāyakaṛā alajjino rājakulūpagā vuccanti. Tesāṃ lajjiparisāti tesāṃ sīmasāmikānaṃ pakkhā hutvā anubalaṃ dātuṃ samatthā lajjiparisā. Sukatamevāti aññesaṃ santakepi attano sīmāya antovuttavidhinā kataṃ sukatameva.

Pāḷimuttakavinicchayaṇaṇā nīṭṭhitā.

86. Devena gahitadārūnīti raññā pariggahitadārūni, rañño santakānīti vuttaṃ hoti. Khaṇḍākhaṇḍaṃ karontoti khuddakaṃ mahantañca khaṇḍaṃ karonto.

87. Kulabhogaissariyādīhi mahatī mattā pamāṇaṃ etassāti mahāmatto. Tenāha - “mahatiyā issariyamattāya samannāgato”ti.

88. Avajjhāyantīti heṭṭhā katvā olokenti, cintenti vā. Tenāha “avajānantā”tiādi. Lāmakato vā cintenti nihīnato cintenti. Kathentīti “kiṃ nāmetaṃ kiṃ nāmeta”nti aññamaññaṃ kathenti.

Kathaṃ panettha “dārūnī”ti bahuvacanaṃ “adinna”nti ekavacanena saddhiṃ sambandhamupagacchatīti āha - “adinnaṃ ādiyissatīti ayaṃ ujjhāyanattho”tiādi. Ujjhāyanassa adinnādānavisayattā adinnādānaṃ ujjhāyanatthoti vuttaṃ. Satipi panettha gopakena dinnadārūnaṃ gahaṇe ujukaṃ avatvā lesena gahitattā thero “adinnaṃ ādiyī”ti veditabbo. Vacanabhedeti ekavacanabahuvacanānaṃ bhede.

Sabbāvantam parisanthi bhikkhubhikkhunīdisabbāvayavavantaṃ parisam. Sabbā catuparisasaṅkhaātā pajā ettha atthīti sabbāvantā, parisā. Senā etassa atthīti seniko, seniko eva seniyo. Bimbisāroti tassa nāmantī ettha bimbīti suvaṇṇaṃ, tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya bimbisāroti vuccatīti veditabbo. Catuttho bhāgo pādoti veditabboti imināva sabbajanapadesu kahāpaṇassa vīsatiṃ bhāgo māsakoti idaṅca vuttameva hotīti datṭhabbaṃ. Porāṇasatthānurūpaṃ lakkhaṇasampannā uppāditā nīlakahāpaṇāti veditabbā. Rudradāmena uppādito rudradāmako. So kira nīlakahāpaṇassa tibhāgaṃ agghati. Yasmiṃ padese nīlakahāpaṇā na santi, tatthāpi nīlakahāpaṇānaṃ vaḷaṇṇanaṭṭhāne ca avaḷaṇṇanaṭṭhāne ca samānaagghavasena pavattamānaṃ bhaṇḍaṃ gahetvā nīlakahāpaṇavaseneva paricchedo kātābboti vadanti.

Dhaniyavatthuvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Tassattho...pe... vuttanayeneva veditabboti iminā “bhagavatā bhikkhūnaṃ idaṃ sikkhāpadaṃ evaṃ paññattaṃ hoti ca, idaṅca aññaṃ vatthu udapādī”ti evaṃ paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṃ vuttanayena tassattho veditabbo. “Idāni yaṃ taṃ aññaṃ vatthu uppannaṃ, taṃ dassetuṃ ‘tena kho pana samayenā’tiādimāhā”ti evaṃ anupaññattisambandho ca tattha vuttanayeneva veditabboti dasseti.

90-91. Rajakā attharanti etthāti rajakattharaṇaṃ, rajakattharaṇanti rajakatitthaṃ vuccatīti āha “rajakatitthaṃ gantvā”ti. Vuttamevatthaṃ vibhāvento āha “tañhī”tiādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā

92. “Abhinavaniviṭṭho ekakuṭīkādigāmo yāva manussā pavisitvā vāsaṃ na kappenti, tāva gāmasaṅkhyāṃ na gacchatī”ti vadanti, tasmā tattha gāmapavesanāpucchādikicampi natthi. Yakkhapariggahabhūtoti saupaddavavasena vuttaṃ, yakkhanagarādiṃ vā saṅgaṇhāti. Yakkhanagarampi āpaṇādīsu dissamānesu gāmasaṅkhyāṃ gacchati, adissamānesu na gacchati, tasmā yakkhanagarampi pavisantena āpaṇādīsu dissamānesu sabbam gāmapavesanavattaṃ kātābbaṃ, adissamānesu na kātābbanti vadanti. Punapi āgantukāmāti iminā tesam tattha sāpekkhabhāvaṃ dasseti. Yato pana nirapekkhāva hutvā pakkamanti, so gāmasaṅkhyāṃ na gacchati, tasmā tattha gāmapavesanāpucchādikicampi natthi.

Nanu ca “gāmā vā araṇṇā vā”ti ettakameva mātikāyaṃ vuttaṃ, tasmā gāmalakkhaṇaṃ dassetvā araṇṇameva dassetabbaṃ siyā, gāmūpacāro nāmātiādi pana kasmā vuttanti āha - “gāmūpacārotiādi araṇṇaparicchedadassanattthaṃ vutta”nti. Gāmūpacāre hi dassite t̥hapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṃ araṇṇaṃ nāmāti araṇṇaparicchedo sakkā dassetuṃ, idañca gāmagāmūpacāre asaṅkarato dassetuṃ vuttaṃ. Mātikāyaṃ pana gāmaggaṇeṇeva gāmūpacāropi saṅgahitoti daṭṭhabbaṃ. Gāmūpacāro hi loke gāmasaṅkhyameva gacchati. Evañca katvā mātikāya anavasesaavaharaṇaṭṭhānapariggaho siddho hoti. Indakhīleti ummāre. Araṇṇasaṅkhepaṃ gacchatīti “nikkhamitvā bahi indakhīlā sabbametaṃ araṇṇa”nti abhidhamme vuttattā. Vemajjhameva indakhīloti vuccatīti indakhīlaṭṭhāniyattā asatipi indakhīle vemajjhameva tathā vuccati. Yattha pana dvārabāhāpi natthi, tattha ubhosu passesu vatiyā vā pākārassa vā koṭivemajjhameva indakhīlaṭṭhāniyattā “indakhīlo”ti gahetabbaṃ. Uḍḍāpentoti palāpento. Luṭhitvāti parivattetvā.

Majjhimassa purisassāti thāmamajjhimassa purisassa. Iminā pana vacanena supparamusalapātopi baladassanavaseneva katoti daṭṭhabbaṃ. Kurundaṭṭhakathāyaṃ mahāpaccariyañca gharūpacāro gāmoti adhippāyena “gharūpacāre t̥hitassa leḍḍupāto gāmūpacāro”ti vuttaṃ. Dvāreti nibbakosassa udakapatanaṭṭhānato abbhantaraṃ sandhāya vuttaṃ. Antogeheti ca pamukhassa abbhantarameva sandhāya vuttaṃ. Kataparikkhepoti imināva gharassa samantato tattako paricchedo gharūpacāro nāmāti vuttaṃ hoti. Yassa pana gharassa samantato gorūpānaṃ pavesananivāraṇattthaṃ pākāravatiādihi parikkhepo kato hoti, tattha sova parikkhepo gharūpacāro, suppapātādi paricchedo pana aparikkhittaghaṃ sandhāya vuttoti daṭṭhabbaṃ. Idamettha pamāṇanti vikālagāmappavesanādīsu gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkarato vinicchayassa veditabbattā. Kurundīādīsu vuttanayena hi gharūpacārassa gāmoti āpannattā gharagharūpacāragāmagāmūpacārānaṃ saṅkaro siyā. Evaṃ sabbatthāti iminā ito pubbepi pacchimasseva vādassa pamāṇabhāvaṃ dasseti. Keci pana “ito paṭṭhāya vakkhamānavādaṃ sandhāya vutta”nti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ.

Sesampīti gāmūpacāralakkhaṇaṃ sandhāya vadati. Tatrāti tasmiṃ gāmūpacāraggaṇe. Tassa gāmaparicchedadassanattthanti tassa aparicchedassa gāmassa gāmaparicchedaṃ dassetunti attho. Yadi evaṃ “gāmo nāmā”ti padaṃ uddharitvā “aparikkhittassa gāmassa gharūpacāre t̥hitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto”ti kasmā na vuttanti? “Gāmo nāmāti idha avuttampi adhikāravasena labbhatiyevā”ti vadanti. Apare pana bhaṇanti “gāmūpacāro nāmāti imināva gāmassa ca gāmūpacārassa ca saṅgaho daṭṭhabbo. Kathaṃ? ‘Gāmassa upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ viggāhe kariyamāne ‘parikkhittassa gāmassa indakhīle t̥hitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā parikkhittassa gāmassa gāmūpacāralakkhaṇaṃ dassitaṃ hoti, ‘gāmasaṅkhāto upacāro gāmūpacāro’ti evaṃ pana gayhamāne ‘aparikkhittassa gāmassa gharūpacāre t̥hitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto’ti iminā aparikkhittassa gāmassa gāmaparicchedo dassitoti sakkā viññātu”nti. “Gharūpacāre t̥hitassa majjhimassa purisassa leḍḍupāto”ti iminā parikkhittassapi gāmassa sace leḍḍupātato dūre parikkhepo hoti, leḍḍupātoyeva gāmaparicchedoti gahetabbanti vadanti. Pubbe vuttanayenevāti parikkhittagāme vuttanayeneva.

Saṅkariyatīti missīyati. Etthāti gharagharūpacāragāmagāmūpacāresu. “Vikāle gāmappavesane parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti vuttattā gāmagāmūpacārānaṃ asaṅkaratā icchitabbāti āha - “asaṅkarato cettha vinicchayo veditabbo vikāle gāmappavesanādīsū”ti. Ettha ca “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ, aparikkhittassa parikkhepārahaṭṭhānaṃ atikkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotī”ti keci vadanti, taṃ na gahetabbaṃ padabhājanīyaṃ pana “parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa āpatti pācittiyassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṃ okkamantassa āpatti pācittiyassā”ti vuttattā. Aparikkhittassa gāmassa gharūpacārato paṭṭhāya dutiyaleḍḍupātasāṅkhātassa gāmūpacārassa okkamane āpatti veditabbā. Teneva vikālagāmappavesanasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ “aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabbo”ti vuttaṃ. Mātikāṭṭhakathāyampi vuttaṃ “yvāyaṃ aparikkhittassa gāmassa upacāro dassito, tassa vasena vikālagāmappavesanādīsū āpatti paricchinditabbā”ti. Yadi evaṃ “vikāle gāmaṃ paviseyyā”ti iminā virujjhatīti? Na virujjhati gāmūpacārassapi gāmaggaḥaṇena gahitattā. Tasmā parikkhittassa gāmassa parikkhepaṃ atikkamantassa, aparikkhittassa upacāraṃ okkamantassa vikālagāmappavesanāpatti hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ. Vikāle gāmappavesanādīsūti ādi-saddena gharagharūpacārādīsū ṭhitānaṃ uppannālābhabhājanādiṃ saṅgaṇhāti.

Nikkhamitvā bahi indakhīlāti indakhīlato bahi nikkhamitvāti attho. Ettha ca vinayapariyāyena tāva “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṃ arañña”nti āgataṃ, suttantapariyāyena āraññikaṃ bhikkhuṃ sandhāya “āraññakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchima”nti āgataṃ. Vinayasuttantā ubhopi pariyāyadesanā nāma, abhidhammo pana nippariyāyadesanā. Nippariyāyato ca gāmaavinimuttaṃ ṭhānaṃ araññaṃeva hotīti abhidhammapariyāyena araññaṃ dassetuṃ “nikkhamitvā bahi indakhīlā”ti vuttaṃ. “Ācariyadhanu nāma pakatihatthena navavidatthippamāṇaṃ, jiyāya pana āropitāya catuhatthappamāṇa”nti vadanti. Lesokāsanisedhanatthanti “mayā neva gāme, na araññe haṭṭaṃ, ghare vā gharūpacāresu vā gāmūpacāresu vā aññatarasmi”nti vattuṃ mā labhatūti vuttaṃ hoti.

Kappiyanti anurūpavasena vuttaṃ. Akappiyampi pana appaṭiggahitañce, adinnasaṅkhyameva gacchati. Pariccāgādimhi akate “idaṃ mayhaṃ santaka”nti aviditampi parapariggahitameva mātāpitūnaṃ accayena mandānaṃ uttānaseyyakānaṃ dāraṇaṃ santakamiva.

Yassa vasena puriso thenoti vuccati, taṃ theyyanti āha “avaharaṇacittassetam adhivacana”nti. Saṅkhā-saddo ñāṇakoṭṭhāsapaññattigaṇanādīsū dissati. “Saṅkhāyekaṃ paṭisevatī”tiādīsū hi ñāṇe dissati. “Papañcasaññāsaṅkhā samudācarantī”tiādīsū koṭṭhāse. “Tesaṃ tesaṃ dhammānaṃ saṅkhā samañña”tiādīsū paññattiyaṃ. “Na sukaraṃ saṅkhātu”ntiādīsū gaṇanāyaṃ. Tattha koṭṭhāsavacanaṃ saṅkhā-saddaṃ sandhāyāha “saṅkhāsaṅkhātanti atthato eka”nti. Tenāha “koṭṭhāsassetam adhivacana”nti. Papañcasaṅkhāti taṇhāmānadiṭṭhisāṅkhātā papañcakoṭṭhāsā. “Eko cittakoṭṭhāsoti yañca pubbabhāge avaharissāmīti pavattaṃ cittaṃ, yañca gamanādisādhakaṃ parāmasanādisādhakaṃ vā majjhe pavattaṃ, yañca ṭhānācāvanappayogasādhakaṃ, tesu ayameveko pacchimo cittakoṭṭhāso idhādhippeto”ti keci vadanti. Cūḷagaṇṭhipade pana

“ūnamāsakamāsakaūnapañcamāsakapañcamāsakāvaharaṇacittesu eko cittakoṭṭhāso”ti vuttaṃ. “Anekappabhedattā cittassa eko cittakoṭṭhāsoti vutta”nti mahāgaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade ca vuttaṃ. Idamevettha sundarataraṃ “theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāso”ti vuttattā. Theyyasaṅkhātenāti theyyacittakoṭṭhāsena karaṇabhūtena, na vissāsātāvakālikādigāhavasappavattacittakoṭṭhāsenāti vuttaṃ hoti.

Abhiyogavasenāti aḍḍakaraṇavasena. Abhiyuñjatīti codeti, aḍḍaṃ karotīti attho. Parikkappaṭṭhānanti okāsaparikappanavasena parikkappaṭṭhāpadesaṃ. Suṅkaghātanti ettha rājūnaṃ deyyabhāgassa etaṃ adhivacanaṃ suṅkoti, so ettha haññati adatvā gacchanteḥīti suṅkaghāto. “Ettha pavittṭhehi suṅko dātabbo”ti rukkhapabbatādisaññāṇena niyamitappadesassetāṃ adhivacanaṃ.

Pañcavīsatiavahārakathāvaṇṇanā

Ākulāti saṅkulā. Luḷitāti vilōḷitā. Katthacīti ekissāya aṭṭhakathāyaṃ. Ekaṃ pañcakaṃ dassitanti “parapariggahitaṇca hoti, parapariggahitasaññī ca, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittaṇca paccupaṭṭhitaṃ hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā”ti evaṃ vuttapañcaavahāraṅgāni ekaṃ pañcakaṃ dassitaṃ. Dve pañcakāni dassitānīti “chahākārehi adinnaṃ ādiyantassa āpatti pārājikassa. Na ca sakasaññī, na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikaṃ, garuko ca hoti parikkhāro pañcamāsako vā atirekapañcamāsako vā, theyyacittaṇca paccupaṭṭhitaṃ hoti, āmasati, āpatti dukkaṭassa. Phandāpeti, āpatti thullaccayassa. Ṭhānā cāveti, āpatti pārājikassā”ti evaṃ vuttasu chasu padesu ekaṃ apanetvā avasesāni pañca padāni ekaṃ pañcakaṃ dassetvā heṭṭhā vuttapañcakaṇca gahetvā dve pañcakāni dassitāni. Ettha panāti “pañcahākārehi adinnaṃ ādiyantassā”tiādīsu. Sabbehipi padehīti “parapariggahitaṇca hoti”tiādīhi padehi. Labbhamānāniyeva pañcakānīti pañcavīsatiyā avahāresu labbhamānapañcakāni.

Pañcannaṃ avahārānaṃ samūho pañcakaṃ, sako hattho sahattho, tena nibbatto, tassa vā sambandhīti sāhatthiko, avahāro. Sāhatthikādi pañcakaṃ sāhatthikapañcakanti ādipadavasena nāmalābho daṭṭhabbo kusalādittikassa kusalattikavohāro viya. Imināva nayena pubbapayogādi pañcakaṃ pubbapayogapañcakaṃ, theyyāvahārādi pañcakaṃ theyyāvahārapañcakanti nāmalābho daṭṭhabboti. Tatiyapañcomesu pañcakesūti sāhatthikapañcakatheyāvahārapañcakesu. Labbhamānapadavasenāti sāhatthikapañcake labbhamānassa nissaggiyāvahārapadassa vasena theyyāvahārapañcake labbhamānassa parikkappāvahārapadassa ca vasena yojetabbanti attho.

Āṇattiyā nibbatto avahāro āṇattiko. Nissajjanaṃ nissaggo, suṅkaghātattṭhāne parikkappaṭṭhāse vā ṭhatvā bhaṇḍassa bahi pātanaṃ. Nissaggova nissaggiyo. Kiriyaśiddhito puretameva pārājikāpattisaṅkhātaṃ atthaṃ sādhetīti atthasādhako. “Asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharā”ti evarūpo hi āṇāpanapayogo parassa telakumbhiyā pādagghanaṃ telaṃ avassaṃ pivanakānaṃ upāhanādīnaṃ nikkhepapayogo ca āṇattassa bhaṇḍagghanaṇato upāhanādīnaṃ telapātanaṇato ca puretameva pārājikāpattisaṅkhātaṃ atthaṃ sādheti. Sāhatthikapayogopi hi evarūpo atthasādhakoti vuccati. Vuttañhetāṃ mātikāṭṭhakathāyaṃ -

“Atthasādhako nāma ‘asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā taṃ avaharā’ti āṇāpeti.

Tattha sace paro anantarāyiko hutvā taṃ avaharati, āṇāpakassa āṇattikkhaṇeveya pārājikaṃ. Parassa vā pana telakumbhiyā pādagghanakaṃ telaṃ avassaṃ pivanakāni upāhanādīni pakkhipati, hatthato muttamatteyeva pārājika”nti.

Dhurassa nikkhipanaṃ dhuranikkhepo. Ārāmābhiyuñjanādīsu attano ca parassa ca dānaggahaṇesu nirussāhabhāvāpajjanaṃ. Sahatthā avaharatīti sahatthena gaṇhāti. “Asukassa bhaṇḍaṃ avaharā”ti aññaṃ āṇāpetīti etthāpi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeveya āpatti daṭṭhabbā. Yadi evaṃ imassa, atthasādhakassa ca ko visesoti? Taṅkhaṇaṇṇeva gahaṇe niyuñjanaṃ āṇattikapayogo, kālantarena gahaṇatthaṃ niyogo atthasādhakoti ayametesam viseso. Tenevāha - “asukassa bhaṇḍaṃ yadā sakkosi, tadā avaharāti āṇāpeti”ti. Ettha ca āṇāpanapayogova atthasādhakoti dassito, sāhatthikavasena api atthasādhakapayogo pana upari āvi bhavissati. Dhuranikkhepo pana upanikkhittabhaṇḍavasena veditabboti idaṃ nidassanamattaṃ. Ārāmābhiyuñjanādīsipi tāvakālikabhaṇḍadeyyānaṃ adānēpi ese va nayo.

“Āṇattivasena pubbapayogo veditabbo”ti vuttattā anantarāyena gaṇhantassa ‘asukassa bhaṇḍaṃ avaharā’ti āṇāpanaṃ bhaṇḍaggahaṇato pubbatā pubbapayogo, payogena saha vattamāno avahāro sahapayogo, “asukaṃ nāma bhaṇḍaṃ harissāmā”ti saṃvidahitvā sammantayitvā avaharaṇaṃ saṃvidāvahāro. Saṅketakammaṃ nāma pubbaṇhādikālaparicchadavasena sañjānanakammaṃ, nimittakammaṃ nāma saññuppadanattaṃ akkhinikhaṇanādinimittakaraṇaṃ. Tṭhānācāvanavasena sahapayogoti idaṃ pana nidassanamattaṃ daṭṭhabbaṃ, khilasaṅkamanādīsipi asati ca tṭhānācāvane sahapayogo daṭṭhabbo. Vuttañhetam mātikāṭṭhakathāyaṃ “tṭhānācāvanavasena khilādīni saṅkāmetvā khettādiggaṇavasena ca sahapayogo veditabbo”ti.

Theno vuccati coro, tassa bhāvo theyyaṃ, tena avaharaṇaṃ theyyāvahāro. Yo hi sandhicchedādīni katvā adissamāno avaharati, tulākūṭamānakūṭakūṭakahāpaṇādīhi vā vañcetvā gaṇhāti, tassevaṃ gaṇhato avahāro theyyāvahāro. Pasayha abhibhavitvā avaharaṇaṃ pasayhāvahāro. Yo hi pasayha balakkārena paresaṃ santakaṃ gaṇhāti gāmaghātakādayo viya, attano pattabalito vā vuttanayena adhikaṃ gaṇhāti rājabhaṭṭakādayo viya, tassevaṃ gaṇhato avahāro pasayhāvahāro. Bhaṇḍavasena ca okāsavasena ca parikkappetvā avaharaṇaṃ parikkappāvahāro. Tiṇapaṇṇādīhi aṅgulimuddikādiṃ paṭicchādetvā pacchā tassa paṭicchannassa avaharaṇaṃ paṭicchannāvahāro. Kusaṃ saṅkāmetvā avaharaṇaṃ kusāvahāro.

Tulayitvāti upaparikkhitvā. Sāmīcīti vattaṃ, āpatti pana natthīti adhippāyo. Mahājanasammaddoti mahājanasaṅkhobho. Bhaṭṭhe janakāyeti apagate janakāye. “Idaṇca kāsāvaṃ attano santakaṃ katvā etasseva bhikkhuno dehī”ti kiṃkāraṇā evamāha? Cīvarasāmikena yasmā dhuranikkhepo kato, tasmā tassa adinnaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Avahārakopi vipphaṇṇasārasa uppannakālato paṭṭhāya cīvarasāmikaṃ pariyesanto vicarati “dassāmī”ti, cīvarasāmikena ca “mameta”nti vutte etenapi avahārakena ālayo pariccatto, tasmā evamāha. Yadi evaṃ cīvarasāmikoyeva “attano santakaṃ gaṇhāhī”ti kasmā na vuttoti? Ubhinnaṃpi kukkuccavinodanattaṃ. Kathaṃ? Avahārakassa “mayā sahatthena na dinnaṃ, bhaṇḍadeyyameta”nti kukkuccaṃ uppajjeyya, itarassa “mayā paṭṭhamaṃ dhuranikkhepaṃ katvā pacchā adinnaṃ gahita”nti kukkuccaṃ uppajjeyyāti.

Samagghanti appagghaṃ. Dāruatthaṃ pharatīti dārūhi kattabbakiccaṃ sādheti. Mayi santetiādi sabbam rañña pasādena vuttaṃ, “therena pana ananucchavikaṃ kata”nti na maññitabbaṃ.

Ekadivasam dantakaṭṭhacchedanādinā yā ayaṃ agghahāni vuttā, sā sabbā bhaṇḍasāminā

Kiṇitvā gahitameva sandhāya vuttā, sabbam panetaṃ aṭṭhakathācariyappamāṇena gahetabbaṃ. Pāsāṇaṃ sakkharaṇaṃ pāsāṇasakkharaṃ. Dhāreyyatthaṃ vicakkhaṇoti imasseva vivaraṇaṃ “āpattiṃ vā anāpattiṃ vā”tiādi.

Pañcavīsatiavahārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Akkhadassāti ettha akkha-saddena kira vinicchayasālā vuccati. Tattha nisīditvā vajjāvajjaṃ passantīti akkhadassā vuccanti dhammavinicchanaṃ. Haneyyunti ettha hananaṃ nāma hatthapādādīhi pothanañceva sīsādicchedanañca hotīti āha - “haneyyunti potheyyūñceva chindeyyūñcā”ti. Teneva padabhājanīyañca “hatthena vā pādena vā kasāya vā vettena vā aḍḍhadaṇḍakena vā chejjāya vā haneyyū”nti vuttaṃ. Tattha aḍḍhadaṇḍakenāti dvihatthappamāṇena rassamuggarena veḷupesikāya vā. Chejjāyāti hatthapādasīsādīnaṃ chedanena. Nihareyyunti gāmanigamādito nihareyyuṃ. Corosi...pe... thenosīti ettha “paribhāseyyu”nti padaṃ ajjhāharitvā attho veditabboti āha “corosīti evamādīni ca vatvā paribhāseyyu”nti.

93. Yaṃ taṃ bhaṇḍaṃ dassitanti sambandho. Yattha yattha ṭhitanti bhūmiādīsu yattha yattha ṭhitaṃ. Yathā yathā ādānaṃ gacchatīti bhūmiādīsu ṭhitaṃ bhaṇḍaṃ sabbaso aggahaṇepi yena yena ākārena gahaṇaṃ upagacchati.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā

94. Phandāpeti, sabbattha dukkaṭamevāti ettha “uṭṭhahissāmī”ti phandāpetvā puna anuṭṭhahitvā tattheva sayantassapi aṅgapaccaṅgaṃ aphaṇḍāpetvā ekapayogena uṭṭhahantassapi dukkaṭamevāti daṭṭhabbaṃ. Aññaṃsmiṃ vā gamanassa anupakāreti yathā dvārapidahane kumbhiṭṭhānagamanassa anupakārattā anāpatti, evaṃ aññaṃsmiṃ vā gamanassa anupakāre kāyavacīkamme anāpatti. Vācāya vācāyāti ekekatthadīpikāya vācāya vācāya. Upaladdhoti ñāto. Puññaṇi ca karissāmāti ettha “musāvādaṃ katvā puññaṇi karissāmāti vadantassa dukkaṭamevā”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ, taṃ imasmimīyeve padese aṭṭhakathāvacanena virujjhati. Tathā hi “yaṃ yaṃ vacanaṃ musā, tattha tattha pācittiya”nti ca “na hi adinnādānassa pubbapayoge pācittiyaṭṭhāne dukkaṭaṃ nāma atthī”ti ca vakkhati. Evaṃ pana vutte na virujjhati “musāvādaṃ katvā puññaṇi ca karissāmāti vadantassa pācittiyena saddhiṃ dukkaṭa”nti. Tathā hi “akappiyapathaviṃ khaṇantānaṃ dukkaṭehi saddhiṃ pācittiyānīti mahāpaccariyaṃ vutta”nti ca “yathā ca idha, evaṃ sabbattha pācittiyaṭṭhāne dukkaṭā na muccatī”ti ca vakkhati. Sace pana kusalacitto “puññaṇi karissāmā”ti vadati, anāpatti “buddhapūjaṃ vā dhammapūjaṃ vā saṅghabhattaṃ vā karissāmāti kusalaṃ uppādeti, kusalacittena gamane anāpatti”ti ca “yathā ca idha, evaṃ sabbattha attheyyacittassa anāpatti”ti ca vakkhamānattā.

Pamādalikhitanti veditabbanti aparabhāge potthakāruḥhakāle pamajjitvā likhitanti veditabbaṃ. Pāḷiyaṃ sesaṭṭhakathāsu ca “kudālaṃ vā piṭakaṃ vā”ti idameva dvayaṃ vatvā vāsipharasūnaṃ avuttattā tesampi saṅkhepaṭṭhakathādīsu āgatabhāvaṃ dassetuṃ “saṅkhepaṭṭhakathāyaṃ pana mahāpaccariyañcā”tiādi

vuttaṃ. Theyyacittena katattā “dukkāṭehi saddhiṃ pācittiyānī”ti vuttaṃ. Tato paraṃ sabbakiriyāsūti bījaggahaṇato paraṃ kattabbakiriyāsu. Sabbhaṃ purimanayenevāti yāva piṭakapariyosānā hatthavārapadavāresu dukkaṭaṃ.

Therehi dassitanti pubbapayogasahapayogadukkaṭesu asammohatthaṃ samodhānetvā dhammaśāṅghakattherehi dassitaṃ. “Sabbesampi dukkaṭānaṃ imesuyeva aṭṭhasu saṅghetabbabhāvato itarehi sattahi dukkaṭehi vinimuttaṃ vinayadukkaṭe yeva saṅghetabba”nti vadanti. Dasavidhaṃ ratananti “muttā maṇi veḷuriyo saṅkho silā pavāḷaṃ rajataṃ jātarūpaṃ lohitaṅgo masāragalla”nti evamāgataṃ dasavidhaṃ ratanaṃ.

“Maṇi muttā veḷuriyo ca saṅkho,
Silā pavāḷaṃ rajataṅca hemaṃ;
Salohitaṅgaṅca masāragallaṃ,
Daseti dhīro ratanāni jaṇṇā”ti. -

Hi vuttaṃ.

Sattavidhaṃ dhañṇanti sāli vīhi yavo kaṅgu kudrūso varako godhumoti idaṃ sattavidhaṃ dhañṇaṃ. Āvudhabhaṇḍādinti ādi-saddena tūriyabhaṇḍaitthirūpādiṃ saṅgaṇhāti. Anāmasitabbe vatthumhi dukkaṭaṃ anāmāsadukkaṭaṃ. Durupaciṇṇadukkaṭanti “na kattaṭṭha”nti vāritassa katattā duṭṭhu āciṇṇaṃ caritanti durupaciṇṇaṃ, tasmīṃ dukkaṭaṃ durupaciṇṇadukkaṭaṃ. Vinaye paññattaṃ dukkaṭaṃ vinayadukkaṭaṃ. “Saṅghabhedāya parakkamatī”ti sutvā taṃnivāraṇatthāya ñāte atthe avadantassa ñātadukkaṭaṃ. Ekādasa samanubhāsanā nāma bhikkhupātimokkhe cattāro yāvatatīyakā saṅghādisesā, ariṭṭhasikkhāpadanti pañca, bhikkhunīpātimokkhe ekaṃ yāvatatīyakaṃ pārājikaṃ, cattāro saṅghādisesā, caṇḍakālīsikkhāpadanti cha. Vassāvāsādiṃ paṭissuṇitvā na sampādentassa paṭissavanimittaṃ dukkaṭaṃ paṭissavadukkaṭaṃ.

Pubbasaṃpayoge ca, anāmāsadurupaciṇṇe;
Vinaye ceva ñāte ca, ñattiyā ca paṭissave;
Aṭṭhete dukkaṭā vuttā, vinaye vinayaññunā.

Saṃpayogato paṭṭhāya cettha purimā purimā āpattiyo paṭippassambhantīti āha “atha dhuraṇikkhepaṃ akatvā”tiādi. Tattha “dhuraṇikkhepaṃ akatvā”ti vuttattā dhuraṇikkhepaṃ katvā khaṇantassa purimāpattiyo na paṭippassambhantīti daṭṭhabbaṃ. Viyūhanadukkaṭaṃ paṭippassambhati, uddharaṇadukkaṭe patiṭṭhātīti idaṃ pāliyaṃ āgatānukkamena dassetuṃ vuttaṃ. Yadi pana paṃsum uddharitvā saussāhova puna khaṇati, uddharaṇadukkaṭaṃ paṭippassambhati, khaṇanadukkaṭe patiṭṭhātīti.

Kataṃ karaṇaṃ kiriyāti atthato ekanti āha “virūpā sā kiriyā”ti. Idāni vuttamevatthaṃ parivārapāḷiyā nidassento “vuttampi ceta”ntiādimāha. Tattha aparaddhaṃ viraddhaṃ khalitanti sabbametaṃ yaṅca dukkaṭanti ettha vuttassa dukkaṭassa pariyaṃvacanaṃ. Yaṅhi duṭṭhu kataṃ, virūpaṃ vā kataṃ, taṃ dukkaṭaṃ. Taṃ panetaṃ yathā satthārā vuttaṃ, evaṃ akatattā aparaddhaṃ, kusalaṃ virajjhivā pavattattā viraddhaṃ, ariyavaṃsappaṭipadaṃ anāruḷhattā khalitaṃ. Yaṃ manusso kareti idaṃ panettha opammanidassanaṃ. Tassattho - yathā yaṃ loke manusso āvi vā yadi vā raho pāpaṃ karoti, taṃ dukkaṭanti pavedenti, evamidampi buddhapaṭikuṭṭhena lāmakabhāvena pāpaṃ, tasmā dukkaṭanti veditabbanti.

Yathā dukkhā, kucchitā vā gati dugatīti vattabbe “duggatī”ti vuttaṃ, yathā ca kaṭukaṃ phalametassāti kaṭukaphalanti vattabbe “kaṭukapphala”nti vuttaṃ, evamidhāpi thūlattā accayattā ca thūlaccayanti vattabbe “thullaccaya”nti vuttanti dassetuṃ “samparāye ca duggatī”tiādimāha. Saṃyoge pana kate saṃyogaparassa rassattaṃ siddhamevāti manasi katvā “saṃyogabhāvo veditabbo”ti ettakameva vuttaṃ. Ekassa mūleti ekassa santike. Accayo tena samo natthīti desanāgāmīsu accayesu tena samo thūlo accayo natthi. Tenetaṃ iti vuccatīti thūlattā accayassa etaṃ thullaccayanti vuccatīti attho.

“Sabbatthāpi āmasane dukkaṭaṃ phandāpane thullaccayañca visuṃ visuṃ theyyacittena āmasanaphandāpanapayogaṃ karontasseva hoti, ekapayogena gaṇhantassa pana uddhāre pārājikameva, na dukkaṭathullaccayānī”ti vadanti. Sahapayogaṃ pana akatvāti ettha “pubbapayoge āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhiyā abhāvato sahapayogaṃ katvāpi lajjidhammaṃ okkantena pubbapayoge āpannāpattiyo desetabbā”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Aṭṭhakathāvacanaṃ pana kate sahapayoge pubbapayoge āpannāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti, aññathā “sahapayogaṃ pana akatvā”ti idaṃ visesanameva niratthakaṃ siyā. Yañca heṭṭhā vuttaṃ “sace panassa tatthajātake tiṇarukkhalatādimhi chinnepi lajjidhammo okkamati, saṃvaro uppajjati, chedanapaccayā dukkaṭaṃ desetvā muccatī”ti, tampi sahapayoge kate pubbapayoge āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhimeva dīpeti sahapayoge chedanapaccayā āpannadukkaṭasseva desanāya vuttattā. Sahapayogato paṭṭhāyevāti ca idaṃ sahapayogaṃ pattassa tato pubbe āpannānaṃ pubbapayogāpattīnampi paṭippassaddhiṃ dīpeti. Tena hi ayamatto viññāyati “yāva sahapayogaṃ na pāpuṇāti, tāva pubbe āpannāpattīnaṃ paṭippassaddhi na hoti, sahapayogaṃ pattakālato pana paṭṭhāya tāsampi paṭippassaddhi hotī”ti, tasmā suṭṭhu upaparikkhitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ.

Bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti etthāyamadhippāyo -sace khaṇanaviyūhanuddharaṇesu dasa dasa katvā āpattiyo āpannā, tāsū uddharaṇe dasa āpattiyo desetvā muccati visabhāgakiriyaṃ patvā purimāpurimāpattīnaṃ paṭippassaddhattāti. Jātivasena pana samānakiriyāya āpannāpattiyo ekattena gahetvā “ekameva desetvā”ti vuttaṃ, tasmā imināpi kurundaṭṭhakathāvacanena paṭhamāṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttapurimāpattipaṭippassaddhimeva samatthayati, na pana ubhinnaṃ aṭṭhakathānaṃ atthato nānākaraṇaṃ atthi. Aparampettha pakāraṃ vaṇṇayanti “samānakiriyāsupi purimapurimakhaṇanapaccayā āpannāpattiyo pacchimapacchimakhaṇanaṃ patvā paṭippassambhantīti iminā adhippāyena ‘paṃsukhaṇanādīsu ca lajjidhamme uppanne bahukāpi āpattiyo hontu, ekameva desetvā muccatīti kurundaṭṭhakathāyaṃ vutta’”nti. “Evañca satī ‘bahukāpi āpattiyo hontū’ti na vattabbaṃ bhavēyya, vuttañca, tasmā visabhāgakiriyaṃ eva patvā purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiṃ icchanteneva bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti imasmim̐ ṭhāne visuṃyeveko desanākkamo dassito”tipi vadanti. Ayametesāṃ adhippāyo - yathā idha purimāpattīnaṃ paṭippassaddhi aṭṭhakathācariyappamāṇena gahitā, evaṃ bahukāsupi āpattīsu ekameva desetvā muccatīti idampi idha aṭṭhakathācariyappamāṇatoyeva veditabbaṃ. Yathā ca pāḷiyaṃ pācittiyaṭṭhānēpi dukkaṭameva hotīti idha āveṇikaṃ katvā āpattiviseso dassito, evaṃ purimāpattīnaṃ paṭippassaddhiviseso ca desanāviseso ca aṭṭhakathācariyehi dassitoti.

Heṭṭhato osīdentoti “sāmikesu āgantvā apassitvā gatesu gaṇhissāmī”ti theyyacittena heṭṭhābhūmiyaṃ osīdento. Bundenāti kumbhiyā heṭṭhimatalena. Evaṃ ekaṭṭhāne ṭhitāya kumbhiyā ṭhānācāvanaṃ chahi ākārehi veditabbanti sambandho. Valayaṃ nīharati, pārājikanti ākāśagataṃ akatvā ghaṃsitvā nīharantassa chinnakoṭṭito nīhaṭamatte pārājikaṃ. Ito cito ca sāretīti ghaṃsantoyeva ākāśagataṃ akatvā sāreti.

Chinnamatte pārājikanti avassaṃ ce patati, chinnamatte pārājikaṃ. Paricchedoti “pañcamāsakaṃ vā atirekapañcamāsakaṃ vā”ti vuttagaṇanaparicchedo. Apabyūhantoti “heṭṭhā ṭhitaṃ gaṇhissāmī”ti hatthena dvidhā karonto. Upaḍḍhakumbhiyanti upaḍḍhapuṇṇāya kumbhiyā. Nanu ca aṭṭhakathācariyappamāṇena saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttampi kasmā na gaḥetabbanti āha - “vinayavinicchaye hi āgate garuke ṭhātabba”nti. Vinayadhammatāti vinayagarukānaṃ dhammatā. Vinayagarukā hi vinayavinicchaye āgate garuke tiṭṭhanti. Vinayagarukatābyāpanatthañhi vinayagarukoyevettha vinaya-saddena vutto, vinayassa vā esā dhammatā tesam garugāravaṭṭhānassa vinayavisayattā.

Idāni saṅkhepaṭṭhakathādīsu vuttaṃ pāliyaṃ na sametīti dassento āha “apicā”tiādi. Bhājananti pattādibhājanaṃ. Pattādiṃ apūretvā gaṇhantassa anuddhaṭepi mukhavaṭṭiparicchedo hoti, pūretvā gaṇhantassa pana uddharaṇakāle hotīti āha “mukhavaṭṭiparicchedena vā uddhārena vā”ti. Yadā pana telakumbhīādīsu telādīnaṃ abahubhāvato bhājanaṃ nimujjāpetvā gaṇhituṃ na sakkā hoti, tadā mukhavaṭṭiparicchedeneva hoti. Cikkantanti thaddhaṃ. Ākaḍḍhanavikaḍḍhanayogganti ettha abhimukhaṃ kaḍḍhanaṃ ākaḍḍhanaṃ, parato kaḍḍhanaṃ vikaḍḍhanaṃ. Paṭinīharitunti attano bhājanato paṭinīharituṃ. Hatthato muttamatte pārājikanti theyyacittena parasantakaggahaṇapayogassa katattā. Mahāaṭṭhakathāyameva “sacepi mariyādaṃ dubbalaṃ katvā sukkhataḷākassa udakanibbhanaṭṭhānaṃ udakaniddhamanatumbaṃ vā pidahati, aññato ca gamanamagge vā pāliṃ bandhati, sukkhamātikaṃ vā ujjuṃ karoti, pacchā deve vuṭṭhe udakaṃ āgantvā mariyādaṃ bhindati, sabbattha bhaṇḍadeyya”nti vuttattā “taṃ pana tattheva sukkhataḷāke sukkhamātikāya ujukaraṇavinicchayena virujjhatī”ti vuttaṃ.

Avahāralakkhaṇanti pañcavīsatiyā avahāresu ekampi avahāralakkhaṇaṃ, ṭhānācāvanapayogo eva vā. Uddhāreti kumbhiyā phuṭṭhaṭṭhānato kesaggamattepi uddhaṭe. Yuttanti ṭhānācāvanapayogasabbhāvato yuttaṃ. Saṅgopanatthāyāti iminā suddhacittataṃ dasseti. Palibujjhissatīti nivāressati. Vuttanayeneva pārājikanti hatthato muttamattēyeva pārājikaṃ. Suddhacittova uddharatīti kumbhiyaṃ telassa ākīraṇato puretameva suddhacitto nikkhipitvā pacchā suddhacittova uddharati. Neva avahāroti theyyacittena avaharaṇapayogassa akatattā. Attano bhājanattā pana “na gīvā”ti vuttaṃ, anāpattimattameva vuttaṃ, na pana evaṃ vicāritanti adhippāyo. Atha vā anāpattimattameva vuttanti imināpi tattha “gīvā”ti vacanābhāvato “na gīvā”ti pubbe vuttamahāaṭṭhakathāvādameva patiṭṭhāpeti, pacchā dassitena kurundivādenapi mahāaṭṭhakathāvādova samatthito. Attano bhaṇḍanti telākīraṇato puretameva attano kumbhiyaṃ suddhacittena ṭhapitaṃ pītatelaṃ attano parikkhāraṃ. Sammohaṭṭhānanti āpattivinicchayavasena sammohaṭṭhānaṃ.

Bahigataṃ nāma hotīti tato paṭṭhāya telassa aṭṭhānabhāvato adhomukhabhāvato ca bahigataṃ nāma hoti. Anto paṭṭhāya chidde kariyamāne telassa nikkhamitvā gatagataṭṭhānaṃ bhājanasaṅkhyameva gacchatīti āha - “bāhirantato pādagghanake

gaḷite pārājika’’nti. Yathā tathā vā katassāti bāhīrantato abbhantarato vā paṭṭhāya katassa. Majjhe ṭhapetvā katachiddeti majjhe thokaṃ kapālaṃ ṭhapetvā pacchā taṃ chindantena katachidde. “Mariyādacchedane anto ṭhatvā bahimukho chindanto bāhi antena kāretabbo, bāhi ṭhatvā antomukho chindanto anto antena kāretabbo, anto ca bāhi ca chinditvā majjhe ṭhapetvā taṃ chindanto majjhena kāretabbo’’ti vuttattā “taḷākassa ca mariyādashedena sametī’’ti vuttaṃ. Idamettha yuttanti anto ca bāhi ca paṭṭhāya katachidde majjhena kāretabbo. Anto paṭṭhāya kate pana bāhīrantena, bāhi paṭṭhāya kate abbhantarena kāretabboti ayaṃ tippakāropi ettha vemaṭṭhachidde yutto. Udahe katapayogassa abhāvato “ṭhānācāvanapayogassa abhāvā’’ti vuttaṃ.

Aṭṭhakathāyaṃ tāva vuttanti mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Paṭṭhinnassa khādanāṃ itarassa pānaṃ sāppiādīnaṃ paribhogotī āha - “akhāditabbaṃ vā apātabbaṃ vā karotī’’ti. Kathaṃ pana tathā karotīti āha “uccāraṃ vā passāvaṃ vā’’ti ādi. Kasmā panettha dukkaṭaṃ vuttanti āha “ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭa’’nti. Purimadvayanti bhedaṇaṃ chaḍḍanaṃ. Kasmā na sametīti āha “taṇhī’’ti ādi. Kumbhijajjarakaraṇenāti puṇṇakumbhiyā jajjarakaraṇena. Mātikāujaukaraṇenāti udakapuṇṇāya mātikāya ujukaraṇena. Ekalakkhaṇanti bhedaṇaṃ kumbhijajjarakaraṇena chaḍḍanaṃ mātikāya ujukaraṇena saddhiṃ ekasabhāvaṃ ṭhānācāvanapayogasabbhāvato. Pacchimāṃ pana dvayanti jhāpanāṃ aparibhogakaraṇaṃ.

Ettha evaṃ vinicchayaṃ vadantīti ettha mahāaṭṭhakathāyaṃ vutte eke ācariyā evaṃ vinicchayaṃ vadanti. Pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti ettha purimadvaye vinicchayo heṭṭhā vuttānusārena sakkā viññātunti tattha kiñci avatvā pacchimadvayaṃ sandhāya ṭhānācāvanassa natthitāya dukkaṭanti idaṃ vuttanti adhippāyo. Theyyacittenāti attano vā parassa vā kātukāmatāvasena uppannattheyyacittena. Vināsetukāmatāyāti hatthapādādiṃ chindanto viya kevalaṃ vināsetukāmatāya. Purimadvaye kiṃ hoti, kiṃ adhippāyena na kiñci vuttanti āha - “purimadvaye pana...pe... pārājika’’nti. Tattha vuttanayena bhindantassa vā chaḍḍentassa vāti muggarena pothetvā bhindantassa udakaṃ vā vālikaṃ vā ākiritvā uttarāpentassāti attho. Ayuttanti ceti pāliyaṃ purimapadadvayepi dukkaṭasseva vuttattā “purimadvaye...pe... pārājikanti idaṃ ayutta’’nti yadi tumhākaṃ siyāti attho. Nāti ayuttabhāvappasaṅgaṃ nisedhetvā tattha kāraṇamāha “aññathā gahetabbatthato’’ti. Kathaṃ panettha attho gahetabboti āha “pāliyaṃ hī’’ti ādi. Nāsetukāmatāpakke heṭṭhā vuttanayeneva atthassa avirujjhanato “theyyacittapakke’’ti vuttaṃ. “Evaṃ vinicchayaṃ vadantī’’ti ito paṭṭhāya vuttassa sabbassapi ekasseva vacanattā “evameke vadantī’’ti nigamanavasena vuttaṃ.

Idāni yathāvuttavasena pāliyā atthe gayhamāne mahāaṭṭhakathāyaṃ catunnampi sāmāññato vuttassa pacchimadvayaṃ sandhāya vuttanti vacane viśesābhāvato pāliyaṃ vuttasu catūsu padesu “chaḍḍeti vā aparibhogaṃ vā karotī’’ti imesaṃ padānaṃ viśesābhāvappasaṅgato ca sayāṃ aññathā pāliyaṃ aṭṭhakathaṃ sāṃsanditvā atthaṃ dassetukāmo “ayaṃ panettha sāro’’ti ādimāha. Vinītavatthumhi “saṅghassa puñjakitaṃ tiṇaṃ theyyacitto jhāpesī’’si vuttattā vinītavatthumhi tiṇajjhāpako viyāti imināva ṭhānā acāvetukāmovāti etthāpi theyyacittena ṭhānā acāvetukāmoti idaṃ vuttameva hotīti daṭṭhabbaṃ. Achaḍḍetukāmayevāti etthāpi theyyacittenāti sambandhitabbaṃ. Idāñhi theyyacittapakkaṃ sandhāya vuttaṃ

nāsetukāmatāpakkhassa vakkhamānattā. Tenevāha “nāsetukāmatāpakkhe panā”tiādi. Itarathāpi yujjatīti theyyacittābhāvā tñhānā cāvetukāmassapi dukkaṭaṃ yujjatīti vuttaṃ hoti.

Bhūmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

96. Ākāsaṭṭhakathāyaṃ mukhatuṇḍakenāti mukhaggena. Kalāpaggenāti piñchakālāpassa aggena. Pasāretīti gahaṇatthaṃ pasāreti. Aggaheṭvā vāti leḍḍuādīhi paharitvā nayanavasena aggaheṭvā vā. Ākāsaṭṭhavinicchaye vuccamānepi tappasaṅgena ākāsaṭṭhassa vehāsaṭṭhādibhāvamupagatepi asammohatthaṃ “yasmaṃ aṅge nilīyatī”tiādi vuttaṃ. Antovatthumhīti parikkhittavatthussa anto. Antogāmeti parikkhittassa gāmassa anto. Aparikkhitte pana vatthumhi, gāme vā tñhitatñhānameva tñhānaṃ. Aṭavimukhaṃ karotīti araññābhimukhaṃ karoti. Rakkhatīti tena payogena tassa icchitatñhānaṃ agatattā rakkhati. Bhūmiyā gacchantaṃ sandhāya “dutiyaṇḍavāre vā”ti vuttaṃ. Gāmato nikkhantassāti parikkhittagāmato nikkhantassa. Kapiṇjaro nāma ekā pakkhijāti.

Ākāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā

97. Vehāsaṭṭhakathāyaṃ pana cīvaravaṃse tñhapitassa cīvarassa ākaḍḍhane yathāvuttappadesātikkamo ekadvaṅgulamattākaḍḍhanena siyāti adhippāyena vuttaṃ “ekadvaṅgulamattākaḍḍhaneneva pārājika”nti. Idañca tādisaṃ nātimahantaṃ cīvaravaṃsadaṇḍakaṃ sandhāya vuttaṃ, mahante pana tato adhikamattākaḍḍhaneneva siyā. Rajjukena bandhitvāti ekāya rajjukotiyā cīvaraṃ bandhitvā aparāya koṭiyā cīvaravaṃsaṃ bandhitvā tñhapitacīvaraṃ. Muttamatte aṭṭhatvā patanakasabhāvattā “mutte pārājika”nti vuttaṃ.

Ekamekassa phuṭṭhokāsamatte atikkante pārājikanti bhittiṃ aphaṣṣāpetvā tñhapitattā vuttaṃ. Bhittiṃ nissāya tñhapitanti paṭipāṭiyā tñhapitesu nāgadantādisuyeva āropetvā bhittiṃ phaṣṣāpetvā tñhapitaṃ. Paṇṇantaraṃ āropetvā tñhapitāti aññehi tñhapitaṃ sandhāya vuttaṃ.

Vehāsaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā

98. Udakaṭṭhakathāyaṃ sandamānaudake nikkhittaṃ na tiṭṭhatīti āha “asandanake udake”ti. Anāpattīti hatthavārapadavāresu dukkaṭāpattiyā abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Kaḍḍhatīti heṭṭhato osāreti. Uppalādīsūti ādi-saddena padumapuṇḍarīkādiṃ saṅgaṇhāti. Rattaṃ padumaṃ, setaṃ puṇḍarīkaṃ. Setā vā padumaṃ, rattaṃ puṇḍarīkaṃ. Atha vā rattaṃ vā hotu setaṃ vā satapattaṃ padumaṃ, ūnasatapattaṃ puṇḍarīkaṃ. Vatthu pūratīti pārājikavatthu pahoti. Tasmaṃ chinnamatte pārājikanti udakato accuggatassa udakavinimuttaṭṭhānato chedanāṃ sandhāya vuttaṃ. Yaṃ vatthum pūretīti yaṃ pupphaṃ pārājikavatthum pūreti. Dasahi pupphehi katakalāpo hatthako, mahantaṃ kalāpaṃ katvā baddhaṃ bhārabaddhaṃ. Rajjukesu tiṇāni santharitvāti ettha “dve rajjukāni udakapiṭṭhe tñhapetvā tesā upari tiriyaṇḍo tiṇāni santharitvā tesā upari bandhitvā vā abandhitvā vā tiriyaṇḍoyeva pupphāni tñhapetvā heṭṭhato gatāni dve rajjukāni ukkhipitvā pupphamatthake tñhapenti”ti vadanti.

Kesaggamattampi yathāṭṭhitatṭhānato cāvetīti pārimantena phuṭṭhokāsaṃ, orimantena kesaggamattaṃ cāveti. Sakalamudakanti daṇḍena phuṭṭhokāsagataṃ sakalamudakaṃ. Na udakaṃ ṭhānanti attanā kataṭṭhānassa aṭṭhānattā. Idam ubhayanti ettha “bandhanaṃ amocetvā...pe... pārājika”nti idamevekaṃ, “paṭṭhamam bandhanaṃ...pe... ṭhānaparicchedo”ti idam dutiyam. Paduminiyanti padumagacche. Uppāṭitāyāti parehi attano atthāya uppāṭitāya.

Bahi ṭhapiteti udakato bahi ṭhapite. Hatthakavasena khuddakaṃ katvā

Baddham kalāpabaddham. Muḷāṇanti kandaṃ. Pattaṃ vā pupphaṃ vāti idam kaddamassa anto pavisitvā ṭhitaṃ sandhāya vuttaṃ. Sakalamudakanti vāpiādīsū pariyaṇnam sakalamudakaṃ. Niddhamanatumanti vāpiyā udakassa nikkhamanamaggaṃ. Udakavāhakanti mahāmātikaṃ. Na avahāroti idam pubbasadisam na hotīti āha - “kasmā...pe... evarūpā hi tattha katikā”ti. Avahāro natthīti sabbasādhāraṇe apariggahaṭṭhāne gahitattā. Mātikaṃ āropetvāti khuddakamātikaṃ āropetvā. Maritvā...pe... tiṭṭhantīti ettha “matamacchānamyeva tesam santakattā amate gaṇhantassa natthi avahāro”ti vadanti.

Udakaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā

99. Nāvaṭṭhakathāyaṃ pana yā bandhanā muttamatte ṭhānā na cavatīti iminā caṇḍasote baddhanāvaṃ paṭikkhipati. Tāva dukkaṭanti “bandhanaṃ moceti, āpatti dukkaṭassā”ti evaṃ mocentassa paññattaṃ dukkaṭam sandhāya vuttaṃ. Thullaccayampi pārājikampi hotīti ettha paṭṭhamam ṭhānā acāvetvā mutte thullaccayaṃ, paṭṭhamam ṭhānā cāvetvā mutte pārājikanti veditabbaṃ.

“Pāse baddhasūkaro viyā”tiādinā vuttaṃ sandhāyāha “tattha yutti pubbe vuttā evā”ti. Vippanaṭṭhā nāvāti visamavātādīhi vināsaṃ patvā udake nimujjitvā heṭṭhā bhūmitalaṃ appatvā majjhe ṭhitaṃ sandhāya vadati. Teneva “adho vā opilāpentassa...pe... nāvātalena phuṭṭhokāsaṃ mukhavaṭṭim atikkantamatte pārājika”nti vuttaṃ. Opilāpentassāti osīdāpentassa. Atikkantamatteti phuṭṭhokāsaṃ atikkantamatte. Eseva nayoti muttamatte pārājikanti dasseti.

Nāvākaḍḍhanayoggamahāyottatāya yottakoṭito paṭṭhāya sakalampi “ṭhāna”nti vuttaṃ.

Asatipi vāte yathā vātaṃ gaṇhāti, tathā ṭhapitattā “vātaṃ gaṇhāpeti”ti vuttaṃ. Balavā ca vāto āgammāti iminā asati vāte ayaṃ payogo katoti dasseti. Teneva “puggalassa natthi avahāro”ti vuttaṃ. Sati pana vāte kato payogo ṭhānācāvanapayogoyevāti mātikāujukaraṇe viya attheva avahāroti daṭṭhabbaṃ. Ṭhānācāvanapayogo na hotīti sukkhamātikāujukaraṇe viya asati vāte katapayogattā. Bhaṇḍadeyyaṃ pana hotīti nāvāsāmikassa bhaṇḍadeyyaṃ hoti.

Nāvaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā

100. Yānaṭṭhakathāyaṃ dukayuttassāti dvīhi goṇehi yuttassa. Ayuttakanti goṇehi ayuttaṃ. Kappakatāti yathā dvīhi bhāgehi heṭṭhā patiṭṭhāti, evaṃ katā. Tīṇi vā cattāri vā ṭhānānīti akappakatāya upatthambhaniyā vasena tīṇi ṭhānāni, kappakatāya vasena cattāri ṭhānānīti. Tathā pathaviyaṃ ṭhapitassa tīṇi ṭhānānīti sambandho. Tanti

phalakassa vā dārukassa vā upari ṭhapitaṃ pathaviyaṃ ṭhapitañca. Dvīhi akkhasīsehīti dvīhi akkhakoṭīhi. Dārūnaṃ upari ṭhapitassāti dvinnaṃ dārūnaṃ upari dvīhi akkhakoṭīhi olambetvā sakaṭasālāyaṃ ṭhapitassa. Heṭṭhimatalassāti sakaṭabāhāya bhūmiṃ phusitvā ṭhitassa heṭṭhimabhāgassa. Sesāṃ nāvāyaṃ vuttasadisanti iminā “yadi pana taṃ evaṃ gacchantāṃ pakatigamaṇaṃ upacchinditvā aññaṃ disābhāgaṃ neti, pārājikaṃ. Sayameva yaṃ kañci gāmaṃ sampattāṃ ṭhānā acāventova vikkiṇitvā gacchati, nevatthi avahāro, bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī”ti imaṃ nayaṃ atidissati.

Yānaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā

101. Bhāraṭṭhakathāyaṃ purimagale galavāṭakoti purimagale uparimagalavāṭako. Uraparicchadamajjheti urapariyantassa majjhe. Anāṇattattāti “asukaṭṭhānaṃ nehi”ti anāṇattattā. Yo cāyaṃ sīsabhāre vuttoti yo cāyaṃ vinicchayo sīsabhāre vutto. Sīsādīhi vā gahito hotūti sambandho. Tādisanti tappaṭicchādanasamatthaṃ.

Bhāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

102. Ārāmaṭṭhakathāyaṃ bandhananti pupphānaṃ vaṇṭe patitṭhitatṭhānaṃ. Abhiyuñjatīti codeti aḍḍaṃ karoti. Adinnādānassa payogattāti sahapayogamāha vatthumhiyeva katapayogattā. Sahapayogavasena hetuṃ dukkaṭaṃ. Vinicchayappasutanti vinicchaye niyuttaṃ. Kakkhaḷoti dāruṇo. Dhuraṃ nikkhipatīti ussāhaṃ ṭhapeti, attano santakakaraṇe nirussāho hotīti attho. Kūṭaḍḍakārakopi sace dhuraṃ na nikkhipati, natthi avahāroti āha “sace sayampi katadhuranikkhepo hotī”ti. Sayampīti abhiyuñjakopi. Katadhuranikkhepoti “na dāni naṃ imassa dassāmī”ti evaṃ tassa dāne katadhuranikkhepo. Kiṅkārappaṭissāvibhāveti “kiṃ karomi kiṃ karomī”ti evaṃ kiṅkārameva paṭissuṇanto vicaratīti kiṅkārappaṭissāvī, tassa bhāvo kiṅkārappaṭissāvibhāvo, tasmīṃ, attano vasavattibhāveti vuttaṃ hoti.

Ukkocaṃ datvāti lañjaṃ datvā. Kūṭavinicchayikānanti kūṭavinicchaye niyuttānaṃ vinayadharānaṃ. “Gaṇhā”ti avatvā “asāmikassa sāmiko aya”ntiādinā pariyāyena vuttepi tassa santakabhāvaṃ paricchinditvā pavattavacanattā kūṭavinicchayaṃ karontānaṃ kūṭasakkhīnañca pārājikameva. Asatipi cettha ṭhānācāvane ubhinnaṃ dhuranikkhepoyeva ṭhānācāvanaṭṭhāne tiṭṭhati. Imasmīṃ dhuranikkhepe pārājike sāmikassa vimatuppādanapayoge kate thullaccayaṃ, tasseva dhuranikkhepapayoge nipphādite pārājikaṃ. Sayāṃ parājayaṃ pāpuṇātīti kūṭaḍḍakāraṇaṃ parājayaṃ pāpuṇāti.

Ārāmaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā

103. Vihāraṭṭhakathāyaṃ vihāropi pariveṇampi āvāsopi vihārotveva saṅkhaṃ gacchatīti āha “vihāraṃ vā”tiādi. Tattha vihāranti mahāvihāraṃ. Pariveṇanti mahāvihārassa abbhantare visuṃ visuṃ pākāraparicchinnatṭhānaṃ. Āvāsanti ekaṃ āvasathaṃ. Abhiyoge katepi avahārassa asijjhanato vuttaṃ “abhiyogo na ruhatī”ti.

Gaṇasantake pana paricchinnaśāmikattā sakkā dhuraṃ nikkhipāpetunti āha “dīghabhāṇakādibhedassa pana gaṇassā”ti. Idhāpi sace ekopi dhuraṃ na nikkhipati, rakkhatiyeva. Sabbesaṃ dhuranikkhepeneva hi pārājikaṃ.

Vihāraṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā

104. Khettaṭṭhakathāyaṃ satta dhaññānīti sālivīhiyavakaṅgukudrūsavarakagodhumānaṃ vasena satta dhaññāni. Nirumbhitvā vātiādīsu “gaṇhantassā”ti paccekaṃ yojetabbaṃ. Tattha nirumbhitvā gahaṇaṃ nāma vīhisīsaṃ acchinditvā yathāṭhitameva hatthena gahetvā ākaḍḍhitvā bījamattasseva gahaṇaṃ. Ekamekanti ekamekaṃ vīhisīsaṃ. Uppāṭetvā vāti muggamāsādīni uddharitvā vā. Yasmiṃ bīje vātiādi nirumbhitvā gahaṇādīsu yathākkamaṃ yojetabbaṃ. Sālisīsādīni nirumbhitvā gaṇhantassa yasmiṃ bīje vatthu pūراتي, ekamekaṃ hattheneva chinditvā gaṇhantassa yasmiṃ sīse vatthu pūراتي, asitena lāyitvā gaṇhantassa yassaṃ muṭṭhiyaṃ vatthu pūراتي, bahūni ekato uppāṭetvā gaṇhantassa yasmiṃ muggamāsādīphale vatthu pūراتīti evamettha yathākkamo veditabbo. “Tasmiṃ bandhanā mocitamatte”ti vacanato tasmiṃ bījādimhi bandhanā mocite sati tato anapanītepi pārājikamevāti daṭṭhabbaṃ. Acchijjamaṇoti acchinno hutvā ṭhito. Jaṭitānīti chinditāni acchinnehi saddhiṃ jaṭitāni hontīti attho. Sabhusanti palālasahitaṃ. Abhusanti palālarahitaṃ.

Khīlenāti khāṇukena. Ettha ca khīlasaṅkamanādīsu ubhayaṃ sambhavati sahapayogo dhuranikkhepo ca. Yadā hi parassa khetṭādīsu ekadesaṃ khīlasaṅkamanādivasena attano santakaṃ karoti, tadā satipi paṭhamataraṃ sāmikānaṃ dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādisahapayogaṃ vinā na hotīti sahapayogeneva pārājikaṃ. Teneva mātikāṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ “ṭhānācāvanavasena khīlādīni saṅkāmetvā khetṭādiggaṇavasena ca sahapayogo veditabbo”ti. Yadā pana asati dhuranikkhepe khīlasaṅkamanādimattaṃ kataṃ, tadā vinā dhuranikkhepena na hotīti dhuranikkhepeneva pārājikaṃ. Tenevettha “tañca kho sāmikānaṃ dhuranikkhepenā”ti vuttaṃ. Evaṃ sabbatthāti yathāvuttamatthaṃ rajjusaṅkamanādīsopi atidisati.

Yaṭṭhinti mānadaṇḍaṃ. Ekasmiṃ anāgate thullaccayaṃ, tasmiṃ āgate pārājikanti ettha sace dārūni nikhaṇitvā tattakeneva gaṇhitukāmo hoti, avasāne dārumhi pārājikaṃ. Sace tattha sākāyopi katvā gahetukāmo hoti, avasānasākhāya pārājikanti veditabbaṃ. Tattakena asakkontoti dārūni nikhaṇitvā vatim kātuṃ asakkonto. Khettaṃariyādanti vuttamevatthaṃ vibhāvetuṃ “kedārapāḷi”nti vuttaṃ. Vitthataṃ karotīti pubbe vijjamānameva mariyādaṃ vitthiṇṇaṃ karoti. Akataṃ vā pana patiṭṭhapetīti pubbe akataṃ vā mariyādaṃ ṭhapeti.

Khettaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vatthuṭṭhakathāvaṇṇanā

105. Vatthuṭṭhakathāyaṃ tiṇṇaṃ pākārānanti iṭṭhakaṣilādārūnaṃ vasena tiṇṇaṃ pākārānaṃ. Eteneva nayanāti iminā “kevalaṃ bhūmiṃ sodhetvā...pe... aparikkhipitvā vā”ti vuttamatthaṃ nidasseti.

Gāmaṭṭhakathāvaṇṇanā

106. Gāmaṭṭhakathāyaṃ gāmo nāmāti pāḷiyaṃ na vuttaṃ sabbaso gāmalakkhaṇassa pubbe vuttattā.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā

107. Araññaṭṭhakathāyaṃ araṇṇaṃ nāmāti idaṃ pana na kevalaṃ pubbe vuttaaraṇṇalakkhaṇappattimattena araṇṇaṃ idhādhippetam, kintu yaṃ attano araṇṇalakkhaṇena araṇṇaṃ parapariggahitaṇca hoti, taṃ araṇṇaṃ idhādhippetanti dassetuṃ vuttaṃ. Tenāti puna araṇṇavacanena. Na pariggahitabhāvo araṇṇassa lakkhaṇanti yadi hi pariggahitabhāvo araṇṇalakkhaṇaṃ siyā, “araṇṇaṃ nāma yaṃ manussānaṃ pariggahita”nti ettakameva vadeyyāti adhippāyo. Yanti iminā pubbe vuttalakkhaṇameva araṇṇaṃ parāmaṭṭhanti āha “yaṃ pana attano araṇṇalakkhaṇena araṇṇa”nti.

Vinivijjhivāti ujukameva vinivijjhivā. Paṇṇaṃ vāti tālapaṇṇādi paṇṇaṃ vā. Addhagatopīti cirakālaṃ tattheva ṭhitopi. Na gahetabboti ettha pana yo parehi araṇṇasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā tacchetvā tattheva ṭhapito, so araṇṇasāmikena anuṇṇātōpi na gahetabbo. Sāmikehi chaḍḍitoti gahetuṃ vaṭṭatīti paṃsukūlasaṇṇāya gahaṇaṃ vuttaṃ. Lakkhaṇacchinnassāpīti araṇṇasāmikānaṃ hatthato kiṇitvā gaṇhantehi katasaṇṇāṇassa. Challyā pariyonaddhaṃ hotīti iminā sāmikānaṃ nirapekkhataṃ dīpeti. Tena vuttaṃ “gahetuṃ vaṭṭatī”ti. Yadi sāmikānaṃ sāpekkhatā atthi, na vaṭṭati. Tāni katāni ajjhāvutthāni ca hontīti tāni gehādīni katāni pariniṭṭhitāni manussehi ca ajjhāvutthāni honti. Dārūnipīti gehādīnaṃ katattā tato avasiṭṭhadārūnipi. Etesanti etesaṃ yathāvuttadārūnaṃ.

Tesaṃ ārakkhaṭṭhānanti tesaṃ araṇṇapālānaṃ ṭhitaṭṭhānaṃ. Dehīti vutte dātabbamevāti ettha “dehī”ti vutte “dassāmi”ti ābhogasabbhāvato “dehī”ti avutte adatvāpi gantuṃ vaṭṭatiyeva. Gantuṃ dethāti gamanaṃ detha. Adisvā gacchati, bhaṇḍadeyyanti parisuddhacittena gacchati, bhaṇḍadeyyaṃ. Yattha katthaci nītānampi dārūnaṃ araṇṇasāmikānaṃyeva santakattā suddhacittena nikkhantopi puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati, pārājikamevāti vadanti.

Araññaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Udakakathāvaṇṇanā

108. Udakakathāyaṃ mahākucchikā udakacāṭi udakamaṇiko. “Samekhalā cāṭi udakamaṇiko”tipi vadanti. Tatthāti tesu bhājanesu. Nibbahanaudakanti “mahodakaṃ āgantvā taḷākamariyādaṃ mā chindī”ti taḷākarakkhaṇatthaṃ tassa ekapassena vissajjitaudakaṃ. Niddhamanatumbanti sassādīnaṃ atthāya udakanikkhamanamaggaṃ. Mariyādaṃ dubbalaṃ katvāti idaṃ avassaṃ chinnaśabhāvadassanatthaṃ bhaṇḍadeyyavisayadassanatthaṇca vuttaṃ. Mariyādaṃ dubbalaṃ akatvāpi yathāvuttappayoge kate mariyādaṃ chinditvā nikkhantaudakagghānurūpena avahārena kāretabbameva.

Aniggateti anikkhamitvā taḷākasmimyeva udake ṭhite. Asampattevāti taḷākato nikkhamitvā mahāmātikāya eva ṭhite. Anikkhanteti taḷākato anikkhante udake. Subaddhāti bhaṇḍadeyyampi na hotīti adhippāyo. Tenāha “nikkhante baddhā bhaṇḍadeyya”nti, taḷākato nikkhamitvā paresaṃ khuddakamātikāmukhaṃ apāpuṇitvā mahāmātikāyaṃyeva ṭhite baddhā ce, bhaṇḍadeyyanti attho. “Anikkhante baddhā subaddhā, nikkhante baddhā bhaṇḍadeyya”nti hi idaṃ dvayaṃ

heṭṭhā vuttavikappadvayassa yathākkamena vuttaṃ. Natthi avahāroti ettha “avahāro natthi, bhaṇḍadeyyaṃ pana hotī”ti keci vadanti, taḷākagataudakassa sabbasādhāraṇattā taṃ ayuttaṃ viya dissati, “anikkhante baddhā subaddhā”ti iminā ca aṭṭhakathāvacanena na sameti. Vatthuṃ...pe... na sametīti ettha taḷākagataudakassa sabbasādhāraṇattā apariggahitaṃ idha vatthunti adhippāyo.

Udakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dantaponakathāvaṇṇanā

109. Dantakaṭṭhakathāyaṃ tato paṭṭhāya avahāro natthīti “yathāsukhaṃ bhikkhusaṅgho paribhuñjatū”ti yathāsukhaṃ paribhogatthāya ṭhapitattā vassaggena abhājetabbattā arakkhitabbattā sabbasādhāraṇattā ca aññaṃ saṅghikaṃ viya na hotīti theyyacittena gaṇhantassapi natthi avahāro. Vattanti dantakaṭṭhaggahaṇe vattaṃ. Idāni tadeva vattaṃ dassento “yo hī”tiādimāha. “Puna sāmaṇerā āharissantī”ti keci therā vadeyyunti yojetabbaṃ.

Dantaponakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vanappatikathāvaṇṇanā

110. Vanappatikathāyaṃ “ujukameva tiṭṭhatīti rukkhabhārena kiñcideva bhassitvā ṭhitattā hotiyeva ṭhānācāvananti adhippāyena vutta”nti vadanti. Vātamukhaṃ sodhetīti yathā vāto āgantvā rukkhaṃ pātetī, evaṃ vātassa āgamanamaggaṃ rundhitvā ṭhitāni sākhāgumbādīni chinditvā apanento sodheti. “Maṇḍūkakaṇṭakaṃ vā visanti maṇḍūkānaṃ naṅguṭṭhe aggakoṭiyaṃ ṭhitakaṇṭaka”nti vadanti, “ekaṃ visamacchakaṇṭaka”ntipi vadanti.

Vanappatikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Haraṇakakathāvaṇṇanā

111. Haraṇakakathāyaṃ haraṇakanti hariyamānaṃ. Abhimukhaṃ katvā kaḍḍhanaṃ ākaḍḍhanaṃ, sesadisākaḍḍhanaṃ vikaḍḍhanaṃ. Pādaṃ agghati, pārājikamevāti ettha antaṃ na gaṇhāmīti asallakkhitattā antassa ca gaṇhissāmīti sallakkhitasseva paṭassa ekadesattā pārājikaṃ vuttaṃ. Sahabhaṇḍahāraṇakanti bhaṇḍahāraṇakena saddhiṃ. Santajjetvāti dhanuādīhi santajjetvā.

Soti bhaṇḍahārako. Anajjhāvutthakanti apariggahitaṃ, asāmikanti attho.

Āharāpente dātabbanti ettha “chaḍḍetvā dhuraṃ nikkhipitvā gatānampi nirālayānaṃ puna āharāpanassa vuttattā bhikkhūnampi attano santake parikkhāre acchinditvā parehi gahite tattha dhuranikkhepaṃ katvāpi puna taṃ balakkārenapi āharāpetuṃ vaṭṭatī”ti desavāsino ācariyā vadanti, sīhaḷadīpavāsino pana taṃ keci ācariyā na icchanti. Teneva mahāgaṇṭhipade majjhimagāṇṭhipade ca vuttaṃ “amhākaṃ pana taṃ na ruccatī”ti. Aññesūti mahāpaccariādīsu. Vicāraṇā eva natthīti tatthāpi paṭikkhepābhāvato ayamevatthoti vuttaṃ hoti.

Haraṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanidhikathāvaṇṇanā

112. Upanidhikathāyaṃ “saṅgopanatthāya attano hatthe nikkhittassa bhaṇḍassa guttaṭṭhāne paṭisāmanapayogaṃ vinā aññasmiṃ payoge akatepi

rajjasaṅkhobhādikāle ‘na dāni tassa dassāmi, na mayhaṃ dāni dassatī’ti ubhohipi sakasakaṭṭhāne nisīditvā dhuranikkhepe kate pārājikameva paṭisāmanapayogassa katattā’ti vadanti. Attano hatthe nikkhattattāti ettha attano hatthe saṅgopanatthāya nikkhattakālato paṭṭhāya tappaṭibaddhattā āraḁkhāya bhaṇḁasāmikaṭṭhāne ṭhitattā ṭhānassa ca tadāyattatāya ṭhānācāvanassa alabbhanato natthi avahāroti adhippāyo.

Dhammaṃ vācāpetvāti dhammaṃ kathāpetvā. Eseva nayoti uddhāreyeva pārājikaṃ. Kasmā? Aññehi asādhāraṇassa abhiññāṇassa vuttattā. “Aññaṃ tādiseva gaṇhante yujjātīti idaṃ saññāṇaṃ kathenteneva ‘asukasmiṃ ṭhāne’ti okāsassa ca niyamatattā tasmīṃ ṭhāne ṭhitaṃ pattaṃ apānetvā tasmīṃ okāse aññaṃ tādiseva pacchā ṭhapitaṃ pattaṃ sandhāya kathita’nti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Corena sallakkhitapattassa gahaṇābhāvepi “idaṃ thenetvā gaṇhissāmī”ti tasmīṃ okāse ṭhite tādise vatthumatte tassa theyyacittasabbhāvato aññaṃ tādiseva gaṇhante yujjātīti corassa avahāro dassito. Padavārenāti therena nīharitvā dinnāṃ pattaṃ gahetvā gacchato corassa padavārena. Taṃ atādiseva gaṇhante yujjātīti “mamāyaṃ patto na hotī”ti vā “mayā kathito ayaṃ patto na hotī”ti vā jānitvā theyyacittena gaṇhantassa “idaṃ thenetvā gaṇhissāmī”ti vatthumatte theyyacittaṃ uppādetvā gaṇhantassa ca avahārasabbhāvato vuttaṃ.

Gāmadvāranti samaṇasārappaṃ vohāramattametam, antogāmaṃ icceva vuttaṃ hoti. Vuttanayeneva therassa pārājikanti theyyacitteneva parasantakassa gahitattā uddhāreyeva therassa pārājikaṃ. Corassa dukkaṭanti asuddhacittena gahitattā gahitakāle corassa dukkaṭam. Vuttanayeneva ubhinnaṃpi dukkaṭanti corassa sāmikena dinnattā pārājikaṃ natthi, asuddhacittena gahitattā dukkaṭam, therassa pana attano santakepi asuddhacittatāya dukkaṭanti.

Āṇattiyā gahitattāti ettha “pattacīvaraṃ gaṇha, asukaṃ nāma gāmaṃ gantvā piṇḁāya carissāmā”ti evaṃ therena kataāṇattiyā vihāressa parabhāge upacārato paṭṭhāya yāva tassa gāmassa parato upacāro, tāva sabbaṃ khattameva jātanti adhippāyo. Maggato okkammāti ettha ubhinnaṃ sakaṭacakkamaggānaṃ antarālampi maggoyevāti daṭṭhabbaṃ. Aṭṭhatvā anisīditvāti ettha vihāraṃ pavisitvā sīsādīsu bhāraṃ bhūmiyaṃ anikkhipitvāva tiṭṭhanto nisīdanto vā vissamitvā theyyacitte vūpasante puna theyyacittaṃ uppādetvā gacchati ce, pāduddhārena kāretabbo. Sace bhūmiyaṃ nikkhipitvā puna taṃ gahetvā gacchati, uddhārena kāretabbo. Kasmā? Āṇāpakassa āṇattiyā yaṃ kattabbaṃ, tassa tāva pariniṭṭhitattā. Keci pana “purimasmiṃ theyyacitte avūpasante vuttanayeneva vissamitvā gacchato pāduddhārena uddhārena vā kāretabbo”ti vadanti, “asukaṃ nāma gāmanti aniyametvā ‘antogāmaṃ pavississāmā’ti avisesena vutte vihārasāmantaṃ sabbopi gocaragāmo khattamevā”tipi vadanti. Sesanti maggukkamanavihārābhīmukhagamanādi sabbaṃ. Purimasadisamevāti anāṇattiyā gahitepi sāmikassa kathetvā gahitattā heṭṭhā vuttavihārūpacārādi sabbaṃ khattamevāti katvā vuttaṃ.

Eseva nayoti “antarāmagge theyyacittaṃ uppādetvā”tiādinā vuttanayaṃ atidisati. Nimitte vā kateti “cīvaraṃ me kilīṭṭhaṃ, ko nu kho rajitvā dassatī”tiādinā nimitte kate. Vuttanayenevāti anāṇattassa therena saddhiṃ pattacīvaraṃ gahetvā gamanavāre vuttanayeneva. Ekapasse vāti vihāressa mahantatāya attānaṃ adassetvā ekasmiṃ passe vasanto vā. Theyyacittena paribhuñjanto jīrāpetīti theyyacitte uppanne ṭhānācāvanaṃ akatvā nivatthapārutanīhāreneva paribhuñjanto jīrāpeti, ṭhānā cāventassa pana theyyacitte sati pārājikameva sīse bhāraṃ khandhe

karaṇādīsu viya. Yathā tathā vā nassatīti aggiādinā vā upacikādīhi khāditam vā nassati.

Añño vā kocīti iminā pana yena ṭhapitam, sopi saṅgahitoti veditabbaṃ. Tava thūlasāṭako laddhotiādinā musāvāde dukkaṭam adinnādānapayogattā. Itaram gaṇhato uddhāre pārājikanti ettha “pavisitvā tava sātakaṃ gaṇhāhī”ti imināva upanidhibhāvato muttattā sāmikassa itaram gaṇhatopi attano sātake ālayassa sabbhāvato ca uddhāre pārājikaṃ vuttaṃ. Na jānantīti tena vuttaṃ vacanaṃ asuṇantā na jānanti. Eseva nayoti ettha sace jānitvāpi cittena na sampatiṇṇhanti, eseva nayoti daṭṭhabbaṃ. Paṭikkhipantīti ettha cittena paṭikkhepopi saṅgahitovāti veditabbaṃ. Yācitā vā ayācitā vāti ettha yācitā yadi cittenapi sampatiṇṇhanti, natṭhe gīvā. Ayācitā pana yadipi cittena sampatiṇṇhanti, natthi gīvā.

Gahetvā ṭhapetīti ettha cāletvā tasmīṃyeva ṭhāne ṭhapitepi natṭhe gīvā. Upacāre vijjāmāneti bhaṇḍāgārassa samīpe uccārapassāvaṭṭhāne vijjāmāne. Mayi ca mate saṅghassa ca senāsane vinaṭṭheti ettha “kevalaṃ saṅghassa senāsanaṃ mā nassīti imināva adhippāyena vivaritumpi vaṭṭatiyevā”ti vadanti. Sahāyehi bhavitabbanti tehipi kiñci kiñci dātabbanti vuttaṃ hoti. Ayaṃ sāmīcīti bhaṇḍāgāre vasantānaṃ idaṃ vattaṃ.

Lolamahātheroti mando momūho hasitakīlītapasuto vā mahāthero. Attano attano vasanagabbhesu sabhāgabhikkhūnaṃ parikkhāraṃ ṭhapentīti yojetabbaṃ. Itarehīti tasmīṃyeva gabbhe vasantehi itarabhikkhūhi. Vihāravāre niyutto viharavāriko, vāraṃ katvā vihararakkhaṇako. Nivāpanti bhattavetanaṃ. Paṭipathaṃ gatesūti corānaṃ āgamaṃ ñatvā “paṭhamataraṃyeva gantvā saddaṃ karissāmā”ti corānaṃ abhimukhaṃ gatesu. Nissitake jaggentīti attano attano nissitake sikkhācariyāya posentāpi nissitake viharāṃ jaggāpentī. “Asahāyassa adutiyaṃ”ti pāṭho yutto, pacchimaṃ purimasseva vevacanaṃ. Asahāyassa vā attadutiyaṃ vāti imasmiṃ pana pāṭhe ekena ānītaṃ dvīnaṃ nappahotīti attadutiyaṃ vāro nivāritoti vadanti, taṃ “yassa sabhāgo bhikkhu bhattaṃ ānetvā dātā natthī”ti iminā na sametīti vīmaṃsitabbaṃ. Upajīvanteṃ ṭhātabbanti abbhokāsikena rukkhamaṇīkenapi pākavaṭṭaṃ upanissāya jīvanteṃ pattacīvararakkhaṇatthāya viharavāre sampatte ṭhātabbaṃ. Paripucchanti pucchitapañhavissajjanaṃ aṭṭhakathaṃ vā. Diguṇanti vassaggena pāpitaṃ vināva dve koṭṭhāseti vadanti. Pakkhavārenāti aḍḍhamāsavārena.

Upanidhikathāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā

113. Suṅkaghātakathāyaṃ tato hanantīti tato nīharantā hananti. Tanti suṅkaṭṭhānaṃ. Yatoti yato nīhariyamānabhaṇḍato. Rājakanti rājāyattaṃ. Tampi rājārahamevāti āha “ayamevattho”ti. Itoti ito bhaṇḍato. Dutiyaṃ pādaṃ atikkāmetīti ettha “paṭhamam pādaṃ paricchedato bahi ṭhapetvā dutiye pāde uddhaṭamatte pārājika”nti vadanti uddharitvā bahi aṭṭhapitopi bahi ṭhitoyeva nāma hotīti katvā. Yattha yattha padavārena āpatti kāretabbā, tattha tattha sabbatthāpi eseva nayoti vadanti. Suṅkaghātato bahi bahisuṅkaghātaṃ. Avassaṃ patanakanti avassaṃ suṅkaghātato bahi patanaṃ. Pubbe vuttanayenevāti avassaṃ patanake hatthato muttamatteti vuttaṃ hoti. Vaṭṭantaṃ puna anto pavisaṭīti mahāaṭṭhakathāvacanassa kurundisaṅkhepaṭṭhakathāhi adhippāyo pakāsito. Anto ṭhatvā bahi gacchantam

rakkhatīti bhikkhuno payogena gamanavegassa antoyeva vūpasantattā. Parivattetvā abbhantarimaṃ bahi t̥hapetīti abbhantare t̥hitaṃ puṭakaṃ parivattetvā bahi t̥hapeti. Ettha ca “abbhantarime puṭake bhūmito mocitamatte pārājika”nti vadanti.

“Gacchante yāne vā...pe... t̥hapetīti suṅkaghātaṃ apavisitvā bahiyeva t̥hapetī”ti t̥isupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ suṅkaṭṭhānassa bahi t̥hapitanti vakkhamānattā. Ācariyā pana “suṅkaṭṭhānassa bahi t̥hita”nti pāṭhaṃ vikappetvā “paṭhamam antosuṅkaghātaṃ pavitt̥hesuyeva yānādīsu t̥hapitaṃ pacchā yānena saddhiṃ nīhaṭaṃ suṅkaghātassa bahi t̥hitaṃ, na ca tena nīta”nti atthaṃ vadanti. Ayaṃ pana tesam adhippāyo - suṅkaṭṭhānassa anto pavitt̥hayānādīsu t̥hapitepi bhikkhussa payogaṃ vinā aññena nīhaṭattā nevatthi pārājikaṃ, “atra pavitt̥hassa suṅkaṃ gaṇhantū”ti vuttattā aññena nīhaṭassa bahi t̥hite bhaṇḍadeyyampi na hotīti. Ayameva ca nayo “vaṭṭitvā gamissatīti vā añño naṃ vaṭṭessatīti vā anto t̥hapitaṃ pacchā sayam vā vaṭṭamānaṃ aññena vā vaṭṭitaṃ bahi gacchati, rakkhatiyevā”ti iminā vacanena sametīti yuttataro viya dissati. Suṅkaṭṭhānassa anto pavisitvā puna paccāgacchatopi tena passena paricchedaṃ atikkamantassa yadi tatopi gacchantānaṃ hatthato suṅkaṃ gaṇhanti, sīmātikame pārājikameva.

Hatthisuttādīsūti hatthisikkhādīsu. Imasmiṃ t̥hāneti yathāvuttayānādīhi vuttappakārena nīharaṇe. Anāpattīti tattha “sahatthā”ti vacanato aññena nīharāpentassa anāpatti. Idhāti imasmiṃ adinnādānasikkhāpade. Tatrāti tasmiṃ eḷakalomasikkhāpade. Hontīti ettha iti-saddo hetuattho, yasmā eḷakalomāni nissaggiyāni honti, tasmā pācittiyanti attho. Idha anāpattīti imasmiṃ sikkhāpade avahārābhāvā anāpatti. Upacāranti suṅkaghātaparicchedato bahi samantā dvinnaṃ leḍḍupātānaṃ abbhantaraṃ vatiāsannappadesasaṅkhātaṃ upacāraṃ. Tādisaṃ upacāraṃ okkamitvā pariharaṇe sādīnavattā dukkaṭaṃ vuttaṃ. Etthāti suṅkaghāte. “Dvīhi leḍḍupātehiṭi ayaṃ niyamo ācariyaparamparābhato”ti mahāgaṇṭhipade vuttaṃ.

Suṅkaghātakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṇakathāvaṇṇanā

114. Pāṇakathāyaṃ tiracchānagatassa ekantena pādagghanakatā na sambhavatīti āha - “ekaṃsena avahārakappahonakapāṇaṃ dassento”ti. Bhujissaṃ harantassa avahāro natthīti parapariggahitābhāvato. Bhujissoti adāso. Āṭhapitoti mātāpitūhi iṇaṃ gaṇhantehi “yāva iṇadānā ayaṃ tumhākaṃ santike hotū”ti iṇadāyakānaṃ niyyātito. Yasmā mātāpitāro dāsānaṃ viya puttānaṃ na sāmīno. Yesañca santike āṭhapito, tepi tassa hatthakamme sāmīno, na tassāti āha “avahāro natthī”ti. Dhanam pana gataṭṭhāne vaḍḍhatīti ettha “āṭhapetvā gahitadhanaṃ vaḍḍhiyā saha avahārakassa gīvā”ti t̥isupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ.

Antojāta...pe... avahāro hotīti ettha padesacārittavasena attanāva attānaṃ niyyātetvā dāsabyaṃ upagataṃ avaharantassapi pārājikamevāti veditabbaṃ. Gehadāsiyā kucchimhi dāsassa jātoti evampi sambhavatīti sambhavantaṃ gahetvā vuttaṃ. Gehadāsiyā kucchismiṃ pana aññassa jātopi ettheva saṅgahito. Karamarānīto nāma bandhagāhagahito. Tenāha “paradesato paharitvā”tiādi. Tattha paradesato paharitvāti paradesaṃ vilumpakehi rājarājamahāmattādīhi mahācorehi paradesato paharitvā. Anāpatti pārājikassāti yadi tassa vacanena tato adhikaṃ vegaṃ na vaḍḍheti, anāpatti. Pariyāyenāti pariyāyavacanena. Manussaviggahe

“maraṇavaṇṇaṃ vā saṃvaṇṇeyyā”ti vuttattā pariyāyakathāyapi na muccati, idha pana “adinnaṃ theyyasaṅkhātāṃ ādiyeyyā”ti ādānasseva vuttattā pariyāyakathāya muccati.

Pāṇakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Apadakathāvaṇṇanā

Apadakathāyaṃ nāmenāti sappanāmena vā sāmikena katanāmena vā. Karaṇḍapuṭanti peḷāya pidhānaṃ. Āhaccāti paharivā.

Catuppadakathāvaṇṇanā

116. Catuppadakathāyaṃ bhīṅkacchāpanti bhīṅkabhiṅkāti saddāyanato evaṃladdhanāmaṃ hatthipotakaṃ. Antovatthumhīti parikkhitte antovatthumhi. Rājāṅgaṇeti parikkhitte nagare vatthudvārato bahirāṅgaṇe. Hatthisālā ṭhānanti nibbakosato udakapātabbhantaraṃ ṭhānaṃ. Bahinagare ṭhitassāti parikkhittanagaraṃ sandhāya vuttaṃ, aparikkhittanagare pana antonagare ṭhitassapi ṭhitaṭṭhānameva ṭhānaṃ. Khaṇḍadvāranti attanā khaṇḍitadvāraṃ. Sākhābhaṅganti bhaṅgitasākhāṃ. Nipannassa dveti bandhanena saddhiṃ dve. Ghātetīti ettha “theyyacittena vināsentassa sahapayogattā dukkaṭameva, na pācittiya”nti ācariyā vadanti.

Catuppadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Oṇirakkhakathāvaṇṇanā

Oṇirakkhakathāyaṃ oṇinti oṇitaṃ, ānīṭanti attho. “Oṇirakkhassa santike ṭhapitaṃ bhaṇḍaṃ upanidhi viya saṅgopanatthāya anikkhipitvā muhuttaṃ olokanatthāya ṭhapitattā tassa ṭhānācāvanamattena pārājikaṃ janetī”ti vadanti.

Samvidāvahārakathāvaṇṇanā

Samvidāvahārakathāyaṃ “sambahulā saṃvidahitvā eko bhaṇḍaṃ avaharati, āpatti sabbesaṃ pārājikassā”ti pāliyaṃ avisesena vuttattā āṇāpakānaṃ āṇattikkhaṇe āpatti, avahārakassa uddhāreti yathāsambhavaṃ yojetvā attho gahetabbo āṇattikathāyaṃ “so taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, āpatti sabbesaṃ pārājikassā”tiādīsu viya. Etthāpi hi āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti vuttā. Tathā ca vakkhati “atha taṃ bhaṇḍaṃ avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato sabbesaṃ āpatti pārājikassāti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti ayaṃ yutti sabbattha veditabbā”ti. Samvidāvahāre ca “āṇatti natthī”ti na vattabbā “antevāsikesu ekamekassa ekeko māsako sāhatthiko hoti, pañca āṇattikā”ti vacanato. Āṇattiyā ca sati āṇāpakassa āṇattikkhaṇeyeva āpatti icchitabbā, na uddhāre.

Yadi evaṃ “tesu eko bhaṇḍaṃ avaharati, tassuddhāre sabbesaṃ pārājika”nti kasmā vuttanti? Nāyaṃ doso. Ettha hi sabbesaṃyeva āpattidassanatthaṃ avahārakassapi āpattisambhavaṭṭhānaṃ dassento “tassuddhāre sabbesaṃ pārājika”nti āha, na pana āṇāpakānampi uddhāreyeva āpattidassanatthanti evamattho gahetabbo. “Sambahulā ekaṃ āṇāpenti ‘gacchetaṃ āharā’ti, tassuddhāre sabbesaṃ pārājika”ntiādīsupi evameva attho gahetabbo. Atha vā saṃvidāvahāre āṇāpakānampi uddhāreyeva āpatti, na āṇattikkhaṇeti āveṇikamidaṃ lakkhaṇanti aṭṭhakathācariyappamaṇena gahetabbaṃ, ito vā aññena pakārena yathā aṭṭhakathāyaṃ pubbenāparaṃ na virujjhati, tathā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ.

Samvidhāyāti samvidahitvā. Tena nesam dukkaṭṭāpattiyoti āṇattivasena pārājikāpattiyā asambhave sati vuttaṃ. Yadi hi te āṇattā avassam taṃ haranti, pārājikāpattiyeva nesam daṭṭhabbā, na dukkaṭṭāpatti. Sāhatthikaṃ vā āṇattikassa āṇattikaṃ vā sāhatthikassa aṅgaṃ na hotīti bhinnakālavisaṃyattā aññamaññassa aṅgaṃ na hoti. Tathā hi sahatthā avaharantassa ṭhānācāvane āpatti, āṇattiyā pana āṇattikkhaṇeyevāti bhinnakālavisaṃyattā sāhatthikāṇattikehi āpajjitabbāpattiyō.

Samvidāvahārahakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā

119. Saṅketakammakathāyaṃ ocarake vuttanayenevāti “avassam hāriye bhaṇḍe”tiādinaṃ vuttanayena. Pāliyaṃ taṃ saṅketaṃ pure vā pacchā vāti ettha taṃ saṅketanti sāmīatthe upayogavacananti daṭṭhabbaṃ, tassa saṅketassāti attho. Atha vā taṃ saṅketaṃ asampatvā pure vā taṃ saṅketaṃ atikkamma pacchā vāti evamettha yojanā veditabbā. Tenevāha - “ajjāti niyāmitaṃ taṃ saṅketaṃ atikkammā”tiādi. Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā vāti etthāpi imināva nayena attho veditabbo.

Saṅketakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittakammakathāvaṇṇanā

120. Nimittakammakathāyaṃ akkhinikhaṇādinimittakammaṃ pana lahukaṃ ittarakālaṃ, tasmā taṅkhaṇeyeva taṃ bhaṇḍaṃ avaharituṃ na sakkā. Tathā hi kiñci bhaṇḍaṃ dūre hoti kiñci bhāriyaṃ, taṃ gahetuṃ yāva gacchati, yāva ukkhipituṃ vāyamati, tāva nimittakammassa pacchā hoti. Evaṃ santepi nimittakammato paṭṭhāya gaṇhituṃ āradhattā teneva nimittena avaharatīti vuccati. Yadi evaṃ “purebhattapayogova eso”ti vādo pamāṇabhāvaṃ āpajjatīti? Nāpajjati. Na hi saṅketakammaṃ viya nimittakammaṃ daṭṭhabbaṃ. Tattha hi kālaparicchedo atthi, idha natthi. Kālavasena hi saṅketakammaṃ vuttaṃ, kiriyāvasena nimittakammanti ayametesam vireso. “Taṃ nimittaṃ pure vā pacchā vā taṃ bhaṇḍaṃ avaharati, mūlaṭṭhassa anāpatti”ti idaṃ pana tena nimittakamme kate gaṇhituṃ anārabhitvā sayameva gaṇhantassa vasena vuttaṃ.

Nimittakammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āṇattikathāvaṇṇanā

121. Āṇattikathāyaṃ asammohatthanti yasmā saṅketakammanimittakammāni karonto eko purebhattādīsu vā akkhinikhaṇānādīni vā disvā “gaṇhā”ti vadati, eko gahetabbabhaṇḍanissitaṃ katvā “purebhattaṃ evaṃvaṇṇasaṇṭhānaṃ bhaṇḍaṃ gaṇhā”ti vadati, eko “tvaṃ itthannāmassa pāvada, so aññassa pāvadatū”tiādinaṃ puggalapaṭipāṭiyā ca āṇāpeti, tasmā kālavasena kiriyāvasena bhaṇḍavasena puggalavasena ca āṇatte visaṅketāvisaṅketavasena etesu saṅketakammanimittakammesu asammohatthaṃ. Nimittasaññaṃ katvāti “īdisaṃ nāma bhaṇḍa”nti vaṇṇasaṇṭhānādivasena gahaṇassa nimittabhūtaṃ saññāṇaṃ katvā.

Yathādhippāyaṃ gacchatīti dutiyo tatiyassa, tatiyo catutthassāti evaṃ paṭipāṭiyā ce vadantīti vuttaṃ hoti. Sace pana dutiyo catutthassa āroceti, na yathādhippāyaṃ āṇatti gatāti nevatthi thullaccayaṃ, paṭhamāṃ vuttadukkaṭṭameva hoti. Tadeva hotīti

bhaṇḍaggahaṇaṃ vinā kevalaṃ sāsanaṃ paṭiggahaṇamattasseva siddhattā tadeva thullaccayaṃ hoti, na dukkaṭaṃ nāpi pārājikanti attho. Sabbatthāti idisesu sabbatthānesu.

Tesampi dukkaṭanti ārocanapaccayā dukkaṭaṃ. Paṭiggahitamatteti ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha - “mahājano hi tena pāpe niyojito”ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti ayaṃ tāva aṭṭhakathānayo, ācariyā pana “visaṅketattā eva mūlaṭṭhassāti pāliyaṃ avuttattā paṭiggaṇhantasseva taṃ dukkaṭaṃ vuttaṃ, imināva heṭṭhā āgataṃ vāresupi paṭiggaṇhantānaṃ paṭiggahaṇe dukkaṭaṃ veditabbaṃ, taṃ pana tattha okāsābhāvato avatvā idha vutta”nti vadanti.

Evam puna āṇattiyāpi dukkaṭameva hotīti paṭhamam atthasādhakattābhāvato vuttaṃ. Āṇattikkhaṇeyeva pārājikoti maggānantaraphalaṃ viya atthasādhikāṇatticetanākkhaṇeyeva pārājiko. Badhiratāyāti uccaṃ bhaṇanto badhiratāya vā na sāvetīti vuttaṃ hoti. “Āṇatto ahaṃ tayā”ti imasmiṃ vāre puna paṭikkhipitabbābhāvena atthasādhakattābhāvato mūlaṭṭhassa natthi pārājikaṃ. “Paṇṇe vā silāya vā yattha katthaci ‘coriyaṃ kātappa’nti likhitvā ṭhapite pārājikamevā”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Taṃ pana yasmiṃ adinnādānato pariṇāyākaṭhāya muccati, tasmā vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Yadi pana “asukasmiṃ nāma ṭhāne asukaṃ nāma bhaṇḍam ṭhitam, taṃ avaharā”ti paṇṇe likhitvā kassaci peseti, so ce taṃ bhaṇḍam avaharati, āṇattiyā avahaṭaṃ nāma hotīti vuttaṃ āṇāpakassa pārājikaṃ.

Āṇattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āpattibhedavaṇṇanā

122. Tattha tatthāti bhūmaṭṭhathalaṭṭhādīsu. Aṅgañca dassentoti yojetabbaṃ. Vatthubhedenāti avaharitabbassa vatthussa garukalahukabhedenā. Āpattibhedanti pārājikathullaccayaḍḍakkaṭānaṃ vasena āpattibhedam. Manussabhūtena parena pariggahitaṃ parapariggahitaṃ.

125. Na ca sakasaññīti iminā pana parapariggahitaṃ vatthu kathitaṃ. Na ca vissāsaggāhī, na ca tāvakālikanti iminā pana parapariggahitasaññā kathitā. Na vissāsaggāhitāti vissāsaggāhena aggahitabhāvo. Na tāvakālikatāti pacchā dātabbataṃ katvā aggahitabhāvo. Anajjhāvutthakanti “mamedā”nti pariggahavasena anajjhāvutthakaṃ araṇṇe dārutiṇapaṇṇādi. Chaḍḍitanti kaṭṭhahārādīhi atibhārādītāya anattikabhāvena araṇṇādīsu chaḍḍitaṃ. Chinnamūlakanti naṭṭhaṃ pariyesitvā ālayasaṅkhātassa mūlassa chinnattā chinnamūlaṃ. Asāmikanti anajjhāvutthakādīhi tīhi ākārehi dassitaṃ asāmikavatthu. Ubhayampīti yathāvuttalakkaṇaṃ asāmikaṃ attano santakañca.

Āpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpattibhedavaṇṇanā

131. Yāya seyyāya sayito kālaṃ karoti, sā anuṭṭhānaseyyā nāma. “Cittena pana adhivāsetī”ti vuttamatthaṃ vibhāvetum “na kiñci vadatī”ti vuttaṃ. Pākatikaṃ kātunti yattakaṃ gahitaṃ paribhuttaṃ vā, tattakaṃ dātabbanti vuttaṃ hoti.

Paṭidassāmīti yaṃ gahitaṃ, tadeva vā aññaṃ vā tādisaṃ puna dassāmīti attho.

Saṅghasantake saṅghaṃ anujānāpetumasakkuṇeyyattā kassaci vatthuno ananujānitabbato ca “saṅghasantakaṃ pana paṭidātumeva vaṭṭatī”ti vuttaṃ.

Tasmiṃyeva attabhāve nibbattāpīti tasmiṃyeva matasarīre uppannāpi. Vinītavatthūsu sāṭakataṇhāya tasmiṃyeva matasarīre nibbattapeto viyāti daṭṭhabbaṃ. Rukkhādīsu laggitasāṭake vattabbameva natthīti manussehi apariggahitaṃ sandhāya vuttaṃ. Sace pana taṃ ārakkhakehi pariggahitaṃ hoti, gahetuṃ na vaṭṭatīti.

Anāpattibhedavaṇṇanā niṭṭhitā.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Dārukhaṇḍādīsu “bhāriyamidaṃ, tvaṃ ekapassaṃ ukkhipāhi, ahaṃ ekapassaṃ ukkhipāmī”ti ubhayesaṃ payogena ekassa vatthuno ṭhānācāvanaṃ sandhāya “sāhatthikāṇattika”nti vuttaṃ. Idañca kāyavācānaṃ īdise ṭhāne aṅgabhāvamattadassanatthaṃ vuttaṃ. Yāya pana cetanāya samuṭṭhāpito payogo sāhatthiko āṇattiko vā padhānabhāvena ṭhānācāvanaṃ sādheti, tassā vasena āpatti kāretabbā. Aññathā sāhatthikaṃ vā āṇattikassa aṅgaṃ na hoti, āṇattikaṃ vā sāhatthikassāti idaṃ virujjhati.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vinītavatthuvaṇṇanā

132. Vinītavatthūsu sandhāvatīti suṭṭhu dhāvati. Vidhāvatīti vividhā nānappakārena dhāvati. Kāyavacīdvārabhedaṃ vināpīti kāyacopanaṃ vacībhedañca vinā. Paṭisaṅkhānabalenāti tathāvidhacittuppāde ādīnavapaccavekkhaṇabalena.

135. Pucchāsabhāgenāti pucchānurūpena. Nirutti eva patho niruttipatho, tasmiṃ niruttipathe. Tenāha “vohāravacanamatte”ti.

137. Yathākammaṃ gatoti iminā tassa matabhāvaṃ dasseti. Abbhunṇheti imināpi vuttameva pariyāyantarena vibhāvetuṃ “allasarīre”ti vuttaṃ. Visabhāgasarīreti itthisarīre. Visabhāgasarīrattā accāsannena na bhavitabbanti āha “sīse vā”tiādi. Vaṭṭatīti visabhāgasarīrepi attanāva vuttavidhiṃ kātuṃ sāṭakañca gahetuṃ vaṭṭati. Keci pana “kiñcāpi iminā sikkhāpadena anāpatti, itthirūpaṃ pana āmasantassa dukkaṭa”nti vadanti.

138. Kusāṃ saṅkāmetvāti kusāṃ parivattetvā. Kūṭamānakūṭakahāpaṇādīhīti ādi-saddena tulākūṭakaṃsakūṭavañcanādiṃ saṅgaṇhāti. Tattha kūṭamānaṃ hadayabhedaśikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha hadayanti nāḷīādīmānabhājanānaṃ abbhantaraṃ, tassa bhedo chiddakaraṇaṃ hadayabhedo, so sappitelādiminānakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhāchiddena mānena “saṇikaṃ āsiñcā”ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti, dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. Sikhābhedo tilataṇḍulādiminānakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhāṃ ussāpetvā gaṇhāti, dento vegena pūretvā sikhāṃ chindanto deti. Rajjubhedo khattavatthuminānakāle labbhati. Khettādiṃ minantā hi amahantampi mahantaṃ katvā minanti, mahantampi amahantaṃ. Kūṭakahāpaṇo pākaṭoyeva.

Tulākūṭaṃ pana rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha rūpakūṭaṃ nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. Aṅgakūṭaṃ nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge akkamati. Gahaṇakūṭaṃ nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. Paṭicchannakūṭaṃ nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge.

Kaṃso vuccati suvaṇṇapāti, tāya vaṇcanaṃ kaṃsakūṭaṃ. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karonti, tato janapadaṃ gantvā kiñcideva aḍḍhaṃ kulaṃ pavisitvā “suvaṇṇabhājanāni kiṇathā”ti vatvā agghe pucchite samagghataraṃ dātukāmā honti. Tato tehi “kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo”ti vutte “vīmaṃsitvā gaṇhathā”ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbapātiyo datvā gacchanti.

Vaṇcanaṃ nāma tehi tehi upāyehi paresaṃ vaṇcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu - eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto “kiṃ, bho, migo agghati, kiṃ migapotako”ti āha. “Migo dve kahāpaṇe, migapotako eka”nti ca vutte ekaṃ kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto “na me, bho, migapotakena attho, migamaṃ me dehī”ti āha. Tena hi dve kahāpaṇe dehīti. So āha - “nanu, bho, mayā paṭhamamaṃ eko kahāpaṇo dinno”ti? “Āma dinno”ti. “Imaṃ migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo, ayañca kahāpaṇagghanaṃ migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissanti”ti. So “kāraṇaṃ vadatī”ti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migamaṃ adāsīti.

Balasāti balena. Panthaghāta-ggahaṇena himaviparāmosagumbaviparāmosāpi saṅgahitā. Tattha yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggappaṭipannaṃ janaṃ mūsanti, ayaṃ himaviparāmoso. Yaṃ gummādīhi paṭicchannā janaṃ mūsanti, ayaṃ gumbaviparāmoso.

Uddhāreyeva pārājikanti “sace sāṭako bhavissati, gaṇhissāmī”ti parikappassa pavattattā sāṭakassa ca tattha sabbhāvato. Padavārena kāretabboti bhūmiyaṃ anikkhipitvā vīmaṃsitattā vuttaṃ. Pariyuṭṭhitoti anubaddho. Disvā haṭattā parikappāvahāro na dissatīti iminā parikappāvahārassa asambhavaṃ dassento mahāpaccariādīsu vuttassa ayuttabhāvaṃ vibhāveti. Mahāaṭṭhakathāyantiādinā pana parikappāvahārasambhavaṃ pālīyā saṃsandanabhāvañca vibhāvento mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttameva suvuttanti dīpeti. Teneva mātikāṭṭhakathāyampi mahāaṭṭhakathānayaṃ dassito.

Kecīti mahāaṭṭhakathāyameva ekacce ācariyā. Mahāpaccariyaṃ panāti pana-saddo kecivādato mahāpaccarivādassa visesasandassanattho. Tena kecivādo mahāpaccarivādenapi na sametīti dasseti. Mahāaṭṭhakathānayo eva ca mahāpaccarivādenapi saṃsandanato yuttataroti vibhāveti.

Alaṅkārabhaṇḍanti aṅgulimuddikādi alaṅkārabhaṇḍaṃ. Kusaṃ pātetvāti vilīvamayaṃ vā tālapaṇṇamayaṃ vā katasaññānaṃ yaṃ kiñci kusaṃ pātetvā. Samagghataranti appagghataraṃ. Parakoṭṭhāsato kuse uddhaṭepi na tāva kusassa parivattanaṃ jātanti vuttaṃ “uddhāre rakkhatī”ti. Siveyyakanti siviraṭṭhe jātaṃ.

139. Jantāgharavatthusmiṃ yasmā ānandatthero tattha anāpattibhāvaṃ jānāti, tasmā “tassa kukkucçaṃ ahoṣī”ti na vuttaṃ. Yasmā ca sayāṃ bhagavato nārocesi, tasmā “ārocesi”ti ekavacanaṃ na vuttaṃ.

140. Vighāsanti khāditāvasesaṃ ucchiṭṭhaṃ vā. Kappiyaṃ kārāpetvāti pacāpetvā. Attaguttatthāyāti taṃnimittaupaddavato attānaṃ rakkhaṇatthāya. Jighacchābhībhūtā hi sīhādayo attanā khādiyamānaṃ gaṇhantānaṃ anattampi kareyyuṃ. Parānuddayatāyāti sīhādīsu parasattesu anukampāya. Jighacchāvinodanattañhi tehi khādiyamānaṃ te palāpetvā gaṇhato tesu anukampā nāma na bhavissati.

141. Tekaṭulayāguvatthumhi viyāti musāvādasāmaññato vuttaṃ. Āṇattehīti sammatena āṇattehi. Āṇattenāti sāmikehi āṇattena. Aparassa bhāgaṃ dehīti asantaṃ puggalaṃ dassetvā gahitattā “bhaṇḍadeyya”nti vuttaṃ. Aññenāti yathāvuttehi sammatādīhi catūhi aññena. “Aparampi bhāgaṃ dehī”ti vuttepi saṅghasantakattā amūlakameva gahitanti “uddhāreyeva bhaṇḍagghena kāretabbo”ti vuttaṃ. Itarehi dīyamānanti sammatena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ. Evaṃ gaṇhatoti “aparampi bhāgaṃ dehī”ti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato. Sudinnanti heṭṭhā sāmikena, tena āṇattena vā dīyamānaṃ gihisantakaṃ “aparassa bhāgaṃ dehī”ti vatvā gaṇhato aparassa abhāvato sāmisantakameva hotīti bhaṇḍadeyyaṃ jātaṃ. Idha pana tehi evaṃ dīyamānaṃ “aparampi bhāgaṃ dehīti vatvā vā kūṭavassāni gaṇetvā vā gaṇhato dehī”ti vuttattā aññātakaviññattimattaṃ ṭhapetvā neva pārājikaṃ na bhaṇḍadeyyanti sudinnaeva hoti.

142-143. Parikkhāravatthūsu vuttaparikkhārassa heṭṭhā vuttabhāṇḍassa ca ko viseso? Yaṃ paribhogayoggaṃ ābharaṇādirūpaṃ akatvā yathāsabhāvato ṭhapitaṃ, taṃ bhaṇḍaṃ. Yaṃ pana tathā katvā paribhuñjituṃ anucchavikākārena ṭhapitaṃ ābharaṇādikaṃ, taṃ parikkhāranti veditabbaṃ.

144-146. Saṅkāmetvāti ṭhitaṭṭhānato apanetvā. Thavikanti upāhanatthavikādi yaṃkiñci thavikaṃ. Āharāpentesu bhaṇḍadeyyanti “gahite attamano hotī”ti vacanato anattamanassa santakaṃ gahitampi puna dātabbamevāti vuttaṃ. “Sammukhībhūtehi bhājetabba”nti vacanato bhājanīyabhāṇḍaṃ upacārasīmaṭṭhānaṃyeva pāpuṇātīti āha “upacārasīmāyaṃ ṭhitasseva gahetuṃ vaṭṭatī”ti.

148-149. “Bhaṇḍadeyyanti ubhinnaṃ sālāyabhāve sati corassa vā sāmikassa vā sampattassa kassaci dātuṃ vaṭṭatī”ti vadanti. Eseva nayoti paṃsukūlasaññāya gahite bhaṇḍadeyyaṃ, theyyacittena pārājikanti attho. Gāmesūti gāmikesu manussesu. Gāma-ggahaṇena hettha gāmaṭṭhā vuttā. Vuṭṭahantesūti gāmaṃ chaḍḍetvā palāyantesu. Puna āvasante janapadeti jānapadikesu puna āgantvā vasantesu.

Avisesena vuttanti “saussāhā vā nirussāhā vā”ti visesaṃ aparāmasitvā sāmāññato vuttaṃ. Na hi katipayānaṃ anussāhe sati saṅghikaṃ asaṅghikaṃ hotīti ayamettha adhippāyo. Saussāhamattameva pamāṇanti sāmikānaṃ paricchinnabhāvato vuttaṃ. Tatoti gaṇasantakato puggalasantakato vā. Senāsanatthāya niyamitanti idaṃ nidassanamattaṃ, catūsu paccayesu yassa kassaci atthāya niyamitepi vuttanayameva. Issaravatāyāti paraṃ āpucchitvā vā anāpucchitvā vā dātabbakiccaṃ natthi, ayamevettha pamāṇanti evaṃ attano issarabhāvena. Agghena kāretabboti agghānurūpaṃ dukkaṭena thullaccayena vā kāretabbo. Issaravatāya paribhuñjato gīvāti na kevalaṃ ettheva gīvā, heṭṭhā kulasaṅgahatthāya issaravatāya vā dinnepi

gīvāyeva. Sukhāditamevāti antovihāre nisīditvā ghaṇṭippaharaṇādivuttavidhānassa katattā sukhāditam. Saṅghikañhi vebhaṅgiyabhaṇḍam antovihāre vā bahisīmāya vā hotu, bahisīmāyam ṭhitehi apaloketvā bhājetum na vaṭṭati, ubhayattha ṭhitampi pana antosīmāyam ṭhitehi apaloketvā bhājetum vaṭṭatiyeva. Teneva tīsupi gaṇṭhipadesu vuttam “vihāreyeva nisīditvā evam katattā sukhāditanti āhā”ti. Ayañca attho vassūpanāyikakkhandhakaṭṭhakathāyam āvi bhavissati.

150. Vuttavādakavatthūsu pāliyam yugasāṭakanti sāṭakayugam. Tulanti palasatam. Doṇanti soḷasanālimattam. Paricchedam pana katvāti yattakam icchitam, tattakam agghavasena vā cīvarādipaccayavasena vā paricchedam katvā. Upārambhāti “bhadantā aparicchedam katvā vadanti”ti evam dosāropanato.

153. Chātajjhantanti jighacchādukkhena pīlitaattasantānam. Dhanukanti khuddakadhanukam. Baddho hotīti tiriyam baddho hoti. Sunakhadaṭṭhanti sāmikehi vissajjitasunakhena gahitam. Yaṭṭhiyā saha pātetīti sūkarassa āgamanato puretameva tattha abajjhanatthāya pātetī. Maddanto gacchati, bhaṇḍadeyyanti ekasūkaragghanakam bhaṇḍam dātabbam. Na hi tena maggena gacchantā sabbeva sūkarā tena pāsena bajjhanti, ekoyeva paṭhamataram gacchanto bajjhanti, tasmā ekasūkaragghanakam bhaṇḍam dātabbam. Pacchā gacchatīti tena katapayogena agantvā pacchā sayameva gacchati. Heṭṭhā vuttasupī idisesu ṭhānesu eseva nayo. Uddharitvā chaḍḍetīti puretameva uddharitvā chaḍḍetī. Vihārabhūmiyanti vihārasāmantā araññappadesa. Rakkham yācitvāti rājarājamahāmattādīnam santikam gantvā anuddissa rakkham yācitvā.

Kumīnamukhanti kumīnassa anto macchānam pavisanamukham. Gumbe khipati, bhaṇḍadeyyamevāti kumīnassa anto pavisitabbānam macchānam agghena bhaṇḍadeyyam.

156. Vīsatimsādivasena paricchinnā bhikkhū etthāti paricchinnabhikkhukam. Therānanti āgantukattherānam. Tesampīti āvāsikabhikkhūnampi. Paribhogatthāyāti saṅghikaparibhogavasena paribhuñjanatthāya. Gahaṇeti pāṭhaseso daṭṭhabbo. Yatthāti yasmiṃ āvāse. Aññesam atthibhāvanti aññesam āgantukabhikkhūnam atthibhāvam. Tatthāti tādise āvāse. Bhājetvā khādantīti āgantukānampi sampattānam bhājetvā khādantīti adhippāyo. Catūsu paccayesu sammā upanentīti ambaphalādīni vikkiṇitvā cīvarādīsu catūsu paccayesu sammā upanenti. Cīvaratthāya niyametvā dinnāti “imesam rukkhānam phalāni vikkiṇitvā cīvaresuyeva upanetabbāni, na bhājetvā khādītābānī”ti evam niyametvā dinnā. Tesupī āgantukā anissarāti paccayaparibhogatthāya niyametvā dinnattā bhājetvā khādītum anissarā.

Na tesu...pe... ṭhātābanti ettha āgantukehi heṭṭhā vuttanayena bhājetvā khādītābanti adhippāyo. Tesam katikāya ṭhātābanti “bhājetvā na khādītābba”nti vā “ettakesu rukkhesu phalāni gaṇhissāmā”ti vā “ettakāni phalāni gaṇhissāmā”ti vā “ettakānam divasānam abbhantare gaṇhissāmā”ti vā “na kiñci gaṇhissāmā”ti vā evam katāya āvāsikānam katikāya āgantukehi ṭhātābham. Mahāaṭṭhakathāyam “anissarā”ti vacanena dīpitoyeva attho mahāpaccariyam “catunnam paccayāna”ntiādīnā vitthāretvā dassito. Paribhogavasenevāti ettha eva-saddo aṭṭhānappayutto. Paribhogavasena tameva bhājetvāti yojetābham. Etthāti etasmiṃ vihāre raṭṭhe vā. Senāsanapaccayanti senāsanañca tadatthāya niyametvā ṭhapitañca.

Lāmakakoṭiyāti lāmakam ādiṃ katvā, lāmakasenāsanato paṭṭhāyāti vuttam hoti. Senāsanepi tiṇādīni lāmakakoṭiyāva vissajjetabbāni, senāsanaparikkhārāpi lāmakakoṭiyāva vissajjetabbā. Mūlavatthucchedam pana katvā na upanetabbanti iminā kiṃ vuttam hotīti? Tisupi gaṇṭhipadesu tāva idam vuttam “sabbāni senāsanāni na vissajjetabbānīti vuttam hotī”ti. Lāmakakoṭiyā vissajjentehipi senāsanabhūmiyo na vissajjetabbāti ayamatto vutto hotīti no khanti, vīmaṃsitvā yaṃ ruccati, taṃ gahetabbaṃ.

Dhammasantakena buddhapūjaṃ kātuṃ, buddhasantakena vā dhammapūjaṃ kātuṃ vaṭṭati, na vaṭṭatīti? “Tathāgatassa kho etaṃ vāseṭṭha adhivacanam dhammakāyo itipīti ca yo kho, vakkali, dhammam passati, so maṃ passatī”ti ca vacanato vaṭṭatīti vadanti. Keci pana “evaṃ sante ‘yo, bhikkhave, maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā’ti vacanato buddhasantakena gilānassapi bhesajjaṃ kātuṃ yuttanti āpajjeyya, tasmā na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ akāraṇaṃ. Na hi “yo, bhikkhave, maṃ upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyyā”ti iminā attano ca gilānassa ca ekasadisatā tadupaṭṭhānassa vā samaphalatā vuttā. Ayañhettha attho “yo maṃ ovādānusāsanaṅkaraṇena upaṭṭhaheyya, so gilānaṃ upaṭṭhaheyya, mama ovādakaraṇena gilāno upaṭṭhātabbo”ti. Bhagavato ca gilānassa ca upaṭṭhānaṃ ekasadisanti evaṃ panettha attho na gahetabbaṃ. Tasmā “yo vo, ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā”ti vacanato “ahañca panidāni eko ovadāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti buddhasahassāni tumhe ovadissanti anusāsissanti”ti vuttattā ca bahussutaṃ bhikkhuṃ pasaṃsantena ca “yo bahussuto, na so tumhākaṃ sāvako nāma, buddho nāma esa cundā”ti vuttattā dhammagarukattā ca tathāgatassa pubbanayo eva pasatthataroti amhākaṃ khanti.

Paṇṇaṃ āropetvāti “ettakeheva rukkhehi ettakameva gahetabba”nti paṇṇaṃ āropetvā, likhitvāti vuttam hoti. Nimittasaññaṃ katvāti saṅketam katvā. Dārakāti tesam puttanaṭṭādayo dārakā. Aññepi ye keci gopakā honti, te sabbepi vuttā. Sabbatthāpi gihīnaṃ gopakadāne yattakaṃ gopakā denti, tattakaṃ gahetabbaṃ. Saṅghike pana yathāparicchedameva gahetabbanti dīpitattā “atthato eka”nti vuttam.

Tatoti yathāvuttauposathāgārādikaraṇatthāya ṭhapitadārusambhārato. Āpucchitvāti kārakasaṅghaṃ āpucchitvā. Taṃ sabbampi āharitvāti anāpucchitvāpi tāvakālikaṃ āharitvā. Āharāpentoti ettha anāharāpentepi dātabbameva. Ayameva bhikkhu issaroti ekassa bhikkhuno pāpuṇanaṭṭhānaṃ, tatoyeva senāsanato tassa dātabbaṃ, na ca so tato uṭṭhāpetabboti vuttam hoti.

“Udakapūjanti cetiyaṭṭhānesu siñcana”nti gaṇṭhipadesu vuttam. Vattasīsenāti kevalam saddhāya, na vetanādiatthāya. Savatthukanti saha bhūmiyā. Tiṇamattaṃ pana dātabbanti kasmā vuttam, kiṃ taṃ garubhaṇḍam na hotīti? Na hoti. Arakkhitaagopitaṭṭhāne hi vinassakabhāvena ṭhitam garubhaṇḍam na hoti, tasmā tādisam sandhāya “tiṇamattaṃ pana dātabba”nti vuttam. Jaggitvāti saṃvacchare saṃvacchare jaggitvā.

Kuṭṭanti gehabhittiṃ. Pākāraṇti parikkhepapākāraṃ. Tatoti chaḍḍitavihārato. Tato āharitvā senāsanaṃ kataṃ hotīti sāmantaḡāmaṃvāsīhi bhikkhūhi chaḍḍitavihārato dārusambhārādīṃ āharitvā senāsanaṃ kataṃ hoti.

157. Catubhāgaudakasambhinneti catutthabhāgena udakena sambhinne. Odanabhājanīyavatthusminti “dehi aparassa bhāga”nti āgatavatthusmiṃ.

159. Ayyā attanā kātuṃ yuttampi na karonti, ativiya thaddhāti pasādaṃ bhinditvā cittena kuppanti, tasmā “pasādānurakkhaṇatthāyā”ti vuttaṃ. Iddhiṃ paṭisaṃharīti iddhiṃ vissajjesi. Sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsīti iddhiyā vissajjitattā eva “pāsādo puna āgacchatū”ti anadhiṭṭhitepi sayameva āgantvā sakaṭṭhāneyeva aṭṭhāsī. “Yāva dārakā pāsādaṃ ārohani, tāva pāsādo tesam santike hotū”ti pubbe adhiṭṭhitattā eva ca kālaparicchedaṃ katvā adhiṭṭhiteṇa tato paraṃ iddhi vissajjitā nāma hotīti katvā vuttaṃ “thero iddhiṃ paṭisaṃharī”ti. Yasmā te dārakā evaṃ gahetvā gatānaṃ santakā na honti, yasmā ca īdisena payogena therena te ānītā nāma na honti, tasmā thero evamakāsīti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha “vohāravasenā”tiādi. Attano pakatīvaṇṇaṃ avijahitvā bahiddhā hatthiādidassanaṃ “ekopi hutvā bahudhā hotī”ti āgatañca adhiṭṭhānavasena nipphannattā adhiṭṭhānidhi nāma. “So pakatīvaṇṇaṃ vijahitvā kumārakavaṇṇaṃ vā dasseti nāgavaṇṇaṃ vā...pe... vividhampi senābyūhaṃ dassetī”ti evaṃ āgatā iddhi pakatīvaṇṇavijahanavikāravasena pavattattā vikubbaniddhi nāma. Attānaṃ adassetvā bahiddhā hatthiādidassanampi ettheva saṅgahitanti daṭṭhabbaṃ. Pakatīvaṇṇavijahanañhi nāma attano pakatirūpassa aññesaṃ adassanaṃ, na sabbena sabbaṃ tassa nirodhaṇaṃ. Evañca katvā “attānaṃ adassetvā bahiddhā hatthiādidassanampi ettheva saṅgahita”nti idaṃ “pakatīvaṇṇaṃ vijahitvā”ti vuttamūlapadena na virujjhati.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Dutiyapārājikavaṇṇanā samattā.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā

Parājītakilesenāti santāne puna anuppattidhammatāpādanena catūhi maggañāṇehi saha vāsanāya samucchinnaṃ sabbakilesaṇa. Idhāti imasmiṃ sāsane. Tena sikkhāpadaṇa samaṃ aññaṃ anekāyavokiṇṇaṃ gambhīratthavinicchayaṃ kiñci sikkhāpadaṃ na vijjatīti yojetabbaṃ. Attho ca vinicchayo ca atthavinicchayā, gambhīrā atthavinicchayā assāti gambhīratthavinicchayaṃ. Vatthumhi otiṇṇeti codanāvattumhi saṅghamajjhaṃ otiṇṇe, ekena ekasmiṃ codite, sayameva vā āgantvā attano katavītikkame ārociteti vuttaṃ hoti. Etthāti otiṇṇe vatthumhi.

Vinicchayaṃ karontena sahasā “pārājika”nti avatvā yaṃ kattabbaṃ, taṃ dassetuṃ “pāḷi”ntiādimāha. Vinicchayoti pārājikāpattivinicchayo. Avatvāvāti “tvaṃ pārājikaṃ āpanno”ti avatvāva. Kappiyepi ca vatthusminti avatvāpi gaṇhituṃ kappiye mātupitusantakepi vatthusmiṃ. Lahuvattinoti theyyacittuppādena lahuparivattino. Āsīvisanti sīghameva sakalasarīre pharaṇasamatthavisaṃ.

Anusāsanīkathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍaṭṭhakathāya paṭhamabhāgavaṇṇanā samattā.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

3. Tatiyapārājikaṃ

Tihīti kāyavacīmanodvārehi. Vibhāvitanti pakāsitaṃ, desitaṃ paññattanti vuttaṃ hoti.

Paṭhamapaññattinidānavaṇṇanā

162. Tikkhattuṃ pākāraparikkhepavaḍḍhanenāti tikkhattuṃ pākāraparikkhepena nagarabhūmiyā vaḍḍhanena. Visālībhūtattāti gāvutantaraṃ gāvutantaraṃ puthubhūtattā. Bārāṇasirañño kira aggamaheṣiyā kucchimhi gabbho saṇṭhāsi, sā ñatvā rañño nivedesi, rājā gabbhaparihāraṃ adāsi. Sā sammā parihariyamānā gabbhaparipākakāle vijāyanagharaṃ pāvisi. Puññavantīnaṃ paccūsasamaye gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, sā ca tāsāṃ aññatarā, tena paccūsasamaye alattakapaṭalabandhujīvakaṃ pupphaṣadisaṃ maṃsapesiṃ vijāyi. Tato “aññā deviyo suvaṇṇabimbasaḍḍise putte vijāyanti, aggamaheṣī maṃsapesinti rañño purato mama avaṇṇo uppajjeyyā”ti cintetvā tena avaṇṇabhayaena taṃ maṃsapesiṃ ekasmiṃ bhājane pakkhipitvā paṭikujjitvā rājamuddikāya lañchetvā gaṅgāya sote pakkhipāpesi. Manussehi chaḍḍitamatte devatā ārakkhaṃ saṃvidahiṃsu. Suvaṇṇapaṭṭikañcettha jātihiṅgulakena “bārāṇasirañño aggamaheṣiyā pajā”ti likhitvā bandhiṃsu. Tato taṃ bhājanaṃ ūmibhayādīhi anupaddutaṃ gaṅgāsotena pāyāsi.

Tena ca samayena aññataro tāpaso gopālakakulaṃ nissāya gaṅgātīre viharati. So pātova gaṅgaṃ otiṇṇo taṃ bhājanaṃ āgacchantaṃ disvā paṃsukūlasaññāya aggahesi. Athettha taṃ akkharapaṭṭikaṃ rājamuddikālañchanañca disvā muñcitvā taṃ maṃsapesiṃ addasa. Disvānassa etadahosi “siyā gabbho, tathā hissa duggandhapūtibhāvo natthī”ti. Udakappavāhenāgatassapi hi usmā na vigacchati, usmā ca nāma īdisāya saviññāṇakatāya bhavēyyāti “siyā gabbho”ti cintesi. Puññavantatāya pana duggandhaṃ nāhosi sausumagatāya pūtibhāvo ca. Evaṃ pana cintetvā assamaṃ netvā naṃ suddhe okāse ṭhapesi. Atha aḍḍhamāsaccayena dve maṃsapesiyo ahesuṃ. Tāpaso disvā sādhuakataraṃ ṭhapesi. Tato puna aḍḍhamāsaccayena ekamekissā pesiyā hatthapādasīsānamatthāya pañca pañca piḷakā uṭṭhahiṃsu. Atha tato aḍḍhamāsaccayena ekā maṃsapesi suvaṇṇabimbasaḍḍiso dārako, ekā dārikā ahosi. Tesu tāpasassa puttasiṃheho uppajji, dārakānaṃ puññupanissayato aṅguṭṭhakato cassa khīraṃ nibbatti. Tato pabhuti ca khīrabhattaṃ alabhittha. Tāpaso bhattaṃ bhuñjitvā khīraṃ dārakānaṃ mukhe āsiñcati. Tesāṃ pana yaṃ yaṃ udaraṃ pavisati, taṃ sabbaṃ maṇibhājanagataṃ viya dissati. Carimabhava bodhisatte kucchigate bodhisattamātu viya udaracchaviyā acchavippasannatāya evaṃ te nicchavī ahesuṃ. Apare āhu “sibbitvā ṭhapitā viya nesaṃ aññamaññaṃ līnā chavi ahosi”ti. Evaṃ te nicchavitāya vā līnacchavitāya vā “licchavī”ti paññāyiṃsu.

Tāpaso dārake posento ussūre gāmaṃ bhikkhāya pavisati, atidivā paṭikkamati. Tassa taṃ byāpāraṃ ñatvā gopālakā āhaṃsu - “bhante, pabbajitānaṃ dārakaposaṇaṃ palibodho, amhākaṃ dārake detha, mayaṃ posessāma, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti. Tāpaso “sādhū”ti paṭissuṇi. Gopālakā dutiyadivase maggaṃ samaṃ katvā pupphehi okiritvā dhajapaṭākā ussāpetvā tūriyehi vajjamānehi assamaṃ āgatā. Tāpaso “mahāpuñña dārakā, appamādeneva vaḍḍhetha, vaḍḍhetvā aññamaññaṃ āvāhaṃ karoṭhā, pañcagorasena rājānaṃ tosetvā bhūmibhāgaṃ gahetvā nagaraṃ māpetha, tattha kumāraṃ abhiññācathā”ti vatvā dārake adāsi. Te “sādhū”ti paṭissuṇitvā dārake netvā posesuṃ. Dārakā vuḍḍhimanvāya kīḷantā vivādaṭṭhānesu aññe gopālakadārake hatthenapi pādenapi paharanti, te rodanti. “Kissa rodathā”ti ca

mātāpitūhi vuttā “ime nimmātāpitikā tāpasapositā amhe atīva paharantī”ti vadanti. Tato nesaṃ posakamātāpitaropi “ime dārakā aññe dārake vihesenti dukkhāpenti, na ime saṅgahetabbā, vajjetabbā ime”ti āhaṃsu. Tato pabhuti kira so padeso “vajjī”ti vuccati yojanasataparimāṇena.

Atha taṃ padesaṃ gopālakā rājānaṃ tosetvā aggahesum. Tattha ca nagaraṃ māpetvā soḷasavassuddesikaṃ kumāraṃ abhisiñcitvā rājānaṃ akaṃsu. Rajjasampattidāyakassa kammassa katattā asambhinne eva rājakule uppannattā ca rājakumārassa puññānubhāvasaṅcoditā devatādhiggahitā akaṃsūti keci. Dārakassa dārikāya saddhiṃ vāreyyaṃ katvā katikaṃ akaṃsu “bāhirato dārikā na ānetabbā, ito dārikā na kassaci dātabbā”ti. Tesam paṭhamasaṃvāsena dve dārakā jātā dhītā ca putto ca. Evaṃ soḷasakkhattum dve dve jātā. Tato tesam dārakānaṃ yathākkamaṃ vaḍḍhantānaṃ āramuyyānanivāsattāṇaparivārasampattiṃ gahetum appahontaṃ nagaraṃ tikkhattum gāvutantarena gāvutantarena parikkhipiṃsu. Tassa punappunaṃ visālīkatattā “vesālī”tveva nāmaṃ jātaṃ. Tena vuttaṃ - “tikkhattum pākāraparikkhepavaḍḍhanena visālībhūtattā vesālīti vuccatī”ti.

Idampi ca nagaranti na kevalaṃ rājagahasāvattiyo yevāti dasseti. Tattha mahāvanaṃ nāmātiādi majjhimabhāṇakasaṃyuttaabhāṇakānaṃ samānaṭṭhakathā. Majjhimatṭhakathāyañhi saṃyuttaṭṭhakathāyañca imināva nayena vuttaṃ. Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana “mahāvaneti bahinagare himavantena saddhiṃ ekābaddhaṃ hutvā ṭhitaṃ sayamjātaṃ vanaṃ atthi, yaṃ mahantabhāveneva mahāvananti vuccati, tasmiṃ mahāvane. Kūṭāgārasālāyanti tasmiṃ vanasaṅḍe saṅghārāmaṃ patiṭṭhāpesum. Tattha kaṇṇikaṃ yojetvā thambhānaṃ upari kūṭāgārasālāsāṅkhepena devavimānasadisam pāsādaṃ akaṃsu, taṃ upādāya sakalopi saṅghārāmo kūṭāgārasālāti paññāyitthā”ti vuttaṃ. Vanamajjhe katattā “vanaṃ nissāyā”ti vuttaṃ. Ārāmeti saṅghārāme. Haṃsavaṭṭakacchadanenāti haṃsavaṭṭakapaṭicchannena, haṃsamaṇḍalākārenāti attho.

Anekapariyāyenāti ettha pariyāya-saddo kāraṇavacanoti āha “anekehi kāraṇehī”ti, ayaṃ kāyo aviññāṇakopi saviññāṇakopi evampi asubho evampi asubhoti nānāvidhehi kāraṇehīti attho. Asubhākārasandassanappavattanti kesādivasena tatthāpi vaṇṇādito asubhākārassa sabbaso dassanavasena pavattaṃ. Kāyavicchandaniyakathanti attano parassa ca karajakāye vicchandanauppādanakathaṃ. Muttaṃ vātiādinā byatirekamukhena kāyassa amanuññataṃ dasseti. Tattha ādito tīhi padehi adassanīyatāya asāratāya majjhe catūhi duggandhatāya, ante ekena lesamattenapi manuññatābhāvamassa dasseti. Atha khotiādinā anvayato sarūpeneva amanuññatāya dassanaṃ. Chandoti dubbalarāgo. Rāgoti balavarāgo. “Kesā lomādī”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhāgena dassetum “yepi hī”tiādi vuttaṃ. Asubhāti āgantukena subhākārena virahitattā asubhā. Asucinoti attano sabhāveneva asucino. Paṭikūlāti nāgarikassa asucikaṭṭhānaṃ viya jigucchaniyattā paṭikūlā.

Kesā nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā, saṅṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlāti dassento “so ca nesaṃ...pe... pañcahi kāraṇehi veditabbo”ti āha. Manuññepi hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaṃ kiñci disvā “kesamissakamidaṃ, haratha na”nti jigucchanti, evaṃ kesā vaṇṇato paṭikūlā. Rattiṃ paribhuñjantāpi kesasaṅṭhānaṃ akkavākaṃ vā makacivākaṃ vā chupitvā tatheva jigucchanti, evaṃ saṅṭhānatopi paṭikūlā. Telamakkhanapupphadhūpādisaṅkhāravirahitānañca kesānaṃ gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṃ. Kesā hi

vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlāpi siyumu, gandhena pana paṭikūlāyeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccaṃ vaṇṇato haliddivaṇṇaṃ, saṇṭhānatopi haliddipiṇḍasaṇṭhānaṃ, saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitañca uddhumātakakālasunakhasarīraṃ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaṃ, saṇṭhānato vaṭṭetvā vissaṭṭhamudiṅgasaṇṭhānaṃ, dāṭhāpissa sumanamakuḷasadisāti ubhayampi vaṇṇasaṇṭhānato siyā appaṭikūlaṃ, gandhena pana paṭikūlameva, evaṃ kesāpi siyumu vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlā, gandhena pana paṭikūlāyevāti.

Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaṃ jegucchāni honti aparibhogāni, evaṃ kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādinissandena jātattā jegucchāti idaṃ tesam āsayato pāṭikulyaṃ. Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi uṭṭhitakaṇṇakaṃ viya ekatimsakoṭṭhāsarāsīmhi jātā, te susānasaṅkāraṭṭhānādīsu jātasākaṃ viya parikhādīsu jātakamalakuvalayādipupphaṃ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti idaṃ tesam okāsato pāṭikulyaṃ. Yathā ca kesānaṃ, evaṃ sabbakoṭṭhāsānañca vaṇṇasaṇṭhānagandhāsavokāsavasena pañcadhā paṭikūlatā veditabbāti āha “evaṃ lomādīna”nti. Pañcapañcappabhedena ettha bāhiratthasamāso daṭṭhabbo pañca pañca pabhedā etassāti pañcapañcappabhedoti.

Samvaṇṇentoti vitthārento. Asubhāyāti asubhamātikāya. Phātikammanti bahulīkāro. Pañcaṅgavippahīnaṃ pañcaṅgasamannāgatanti ettha kāmacchando byāpādo thinamiddhaṃ uddhaccakukkuccaṃ vicikicchāti imesaṃ pañcannaṃ nīvaraṇānaṃ pahānavasena pañcaṅgavippahīnatā veditabbā. Na hi etesu appahīnesu jhānaṃ uppajjati, tenassetāni pahānaṅgānīti vuccanti. Kiñcāpi hi jhānakkhaṇe aññepi akusalā dhammā pahīyanti, tathāpi etāneva visesena jhānantarāyakarāni. Kāmacchandena hi nānāvisayapalobhitaṃ cittaṃ na ekattārammaṇe samādhīyati, kāmacchandābhibhūtaṃ vā cittaṃ na kāmadhātuppahānāya paṭipadaṃ paṭipajjati, byāpādena ca ārammaṇe paṭihaññamānaṃ na nirantaraṃ pavattati, thinamiddhābhibhūtaṃ akammaññaṃ hoti, uddhaccakukkuccaparetaṃ avūpasantameva hutvā paribbhamati, vicikicchāya upahataṃ jhānādhigamasādhikaṃ paṭipadaṃ nārohati. Iti visesena jhānantarāyakarattā etāneva pahānaṅgānīti vuttāni.

Yasmā pana vitakko ārammaṇe cittaṃ abhiniropeti, vicāro anuppabandhati, tehi avikkhepāya sampāditapayogassa cetaso payogasampattisambhavā pīti pīnaṃ, sukhañca upabrūhanaṃ karoti, atha naṃ sasampayuttadhammaṃ etehi abhiniropanānubandhanapīnanaupabrūhanehi anuggahitā ekaggatā ekattārammaṇe samaṃ sammā ādhiyati, tasmā vitakko vicāro pīti sukhaṃ cittekaggatāti imesaṃ pañcannaṃ uppattivasena pañcaṅgasamannāgatatā veditabbā. Uppannesu hi etesu pañcasu jhānaṃ uppannaṃ nāma hoti, tenassa etāni pañca samannāgataṅgānīti vuccanti. Tasmā na etehi samannāgataṃ aññadeva jhānaṃ nāma atthīti gahetabbaṃ. Yathā pana aṅgamattavaseneva caturaṅginī senā, pañcaṅgikaṃ tūriyaṃ atṭhaṅgiko ca maggoti vuccati, evamidampi aṅgamattavaseneva “pañcaṅgika”nti vā “pañcaṅgasamannāgata”nti vā vuccatīti veditabbaṃ.

Etāni ca pañcaṅgāni kiñcāpi upacārakkhaṇepi atthi, atha kho upacāre pakaticittato balavatarāni, idha pana upacāratopi balavatarāni rūpāvacarakkhaṇappattāni. Ettha hi vitakko suvisadena ākārena ārammaṇe cittaṃ abhiniropayamāno uppajjati, vicāro ativiya ārammaṇaṃ anumajjamāno, pītisukhaṃ sabbāvantampi kāyaṃ pharamānaṃ. Teneva vuttaṃ “nāssa kiñci sabbāvato kāyassa vivekajena pītisukhena apphūtaṃ hoti”ti. Cittekaggatāpi heṭṭhimamhi samuggapaṭale uparimaṃ samuggapaṭalaṃ viya

ārammaṇe supphusitā hutvā uppajjati. Ayametesam itarehi viseso, tasmā “pañcaṅgasamannāgata”nti appanājhānameva visesetvā vuttaṃ.

Tividhakalyāṇaṃ dasalakkhaṇasampannanti ettha pana jhānassa ādimajjhapariyosānavasena tividhakalyāṇatā, tesamyeva ādimajjhapariyosānānaṃ lakkhaṇavasena dasalakkhaṇasampannatā veditabbā. Vitthāranayaṃ panettha sayameva pakāsayissati. Kilesacorehi anabhibhavanīyattā jhānaṃ “cittamañjūsa”nti vuttaṃ. Nissāyāti pādakaṃ katvā.

Dasalakkhaṇavibhāvaneneva tividhakalyāṇatāpi vibhāvitā hotīti dasalakkhaṇaṃ tāva dassento “tatrimānī”tiādimāha. Tattha pāripanthikato cittavisuddhītiādīnaṃ padānaṃ attho “tatrāyaṃ pālī”tiādīnā vuttapālīvaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Tatrāti tasmīṃ dasalakkhaṇavibhāvane. Paṭipadāvisuddhīti paṭipajjati jhānaṃ etāyāti paṭipadā, gotrabhupariyosāno pubbabhāgiyo bhāvanānayo. Paripanthato visujjanaṃ visuddhi, paṭipadāya visuddhi paṭipadāvisuddhi. Sā panāyaṃ yasmā jhānassa uppādakkhaṇe labbhati, tasmā vuttaṃ “paṭipadāvisuddhi ādī”ti. Upekkhānubrūhanāti visodhetabbatādīnaṃ abhāvato jhānapariyāpannāya tatra majjhattupekkhāya kiccanipphattiyā anubrūhanā. Sā panāyaṃ yasmā visesato jhānassa tṭhittikkhaṇe labbhati, tena vuttaṃ “upekkhānubrūhanā majjhe”ti. Sampahaṃsanāti tattha dhammānaṃ anativattanādisādhakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena pariyodapanā. Sā pana yasmā jhānassa osānakkhaṇe pākāṭā hoti, tasmā vuttaṃ “sampahaṃsanā pariyosāna”nti. Imāni tīṇi lakkhaṇānīti paripanthato cittassa visujjanākāro, majjhimassa samathanimittassa paṭipajjanākāro, tattha pakkhandaṇākāroti imāni tīṇi jhānassa ādito uppādakkhaṇe appanāppattilakkhaṇāni. Tehi ākārehi vinā appanāppattiyā abhāvato asati ca appanāyaṃ tadabhāvato ādikalyāṇaṇceva visuddhipaṭipadattā yathāvutthehi lakkhaṇehi samannāgatattā ca tilakkhaṇasampannaṇca. Iminā nayena majjhapariyosānalakkhaṇānaṇca yojanā veditabbā.

Keci pana “paṭipadāvisuddhi nāma sasambhāriko upacāro, upekkhānubrūhanā nāma appanā, sampahaṃsanā nāma paccavekkhaṇā”ti vaṇṇayanti, taṃ na yuttaṃ. Tathā hi sati ajhānadhammehi jhānassa guṇasaṃkittanaṃ nāma kataṃ hoti. Na hi bhūmantaraṃ bhūmantarapariyāpannaṃ hoti, pālīyā cetaṃ virujjhati. “Ekattagataṃ cittaṃ paṭipadāvisuddhipakkhandañceva hoti upekkhānubrūhitaṇca ñāṇena ca sampahaṃsita”nti hi pālīyaṃ vuttaṃ. Ettha hi ekattagataṃ cittanti indriyānaṃ ekarasabhāvena ekaggatāya ca sikhāppattiyā tadanuguṇaṃ ekattagataṃ sasampayuttaṃ appanāppattaṃ cittaṃ vuttaṃ, tasseva ca paṭipadāvisuddhipakkhandatādi anantaraṃ vuccate. Tasmā pālīyaṃ ekasmiṃyeva appanācittakkhaṇe paṭipadāvisuddhiādīnaṃ vuttattā antoappanāyameva parikammāgamanavasena paṭipadāvisuddhi, tatra majjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā, dhammānaṃ anativattanādibhāvasādhanaṃ pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṃsanā ca veditabbā.

Kathaṃ? Yasmiṃ vāre appanā uppajjati, tasmīṃ yo nīvaraṇasaṅkhāto kilesagaṇo tassa jhānassa paripantho, tato cittaṃ visujjhati, visuddhattā āvaraṇavirahitaṃ hutvā majjhimāṃ samathanimittaṃ paṭipajjati. Majjhimāṃ samathanimittaṃ nāma samappavatto appanāsamādhīyeva, līnuddhaccasaṅkhātānaṃ ubhinnaṃ antānaṃ anupagamanena majjhimo, savisesaṃ paccanīkadhammānaṃ vūpasamanato samatho, yogino sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato nimittanti katvā. Tassa pana appanācittassa anantarapaccayabhūtaṃ gotrabhucittaṃ satipi

parittamahaggaṭabhāvabhede paccayapaccayuppannabhāvabhede ca ekissāyeva santatiyā pariṇāṃupagamanato ekasantatipariṇāmanayena tathattaṃ appanāsamādhivasena samāhitabhāvaṃ upagacchamānaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati nāma. Evaṃ paṭipannattā tathattupagamanena tattha pakkhandati nāma. Yasmiñhi khaṇe tathattaṃ majjhimaṃ samathanimittaṃ paṭipajjati, tasmimyeva khaṇe tathattupagamanena appanāsamādhinā samāhitabhāvūpagamanena tattha pakkhandati nāma. Evaṃ tāva purimasmim gotrabhucitte vijjamānā paripanthavisuddhimajjhimasamathappaṭipattipakkhandanākārā āgamanavasena nipphajjamānā paṭhamassa jhānassa uppādakkaṇe yeva paṭipadāvisuddhīti veditabbā. Teyeve hi ākārā paccayavisesato jhānakkhaṇe nipphajjamānā paṭipadāvisuddhīti vuttā.

Evaṃ visuddhassa pana tassa cittassa puna sodhetabbābhāvato visodhane byāpāraṃ akaronto visuddhaṃ cittaṃ ajjupekkhati nāma. Samathabhāvūpagamanena samathappaṭipannassa puna samādhāne byāpāraṃ akaronto samathappaṭipannaṃ ajjupekkhati nāma. Samathappaṭipannabhāvato eva cassa kilesasamsaggaṃ pahāya ekattena upaṭṭhitassa puna ekattupaṭṭhāne byāpāraṃ akaronto ekattupaṭṭhānaṃ ajjupekkhati nāma. Evaṃ tatramajjhattupekkhāya kiccavasena upekkhānubrūhanā veditabbā.

Ye panete evaṃ upekkhānubrūhite tasmim jhānaccitte jātā samādhipaññāsāṅkhātā yuganaddhadhammā aññamaññaṃ anativattamānā hutvā pavattā, yāni ca saddhādīni indriyāni nānakilesehi vimuttattā vimuttirasena ekarasāni hutvā pavattāni, yañcesa tadupagaṃ tesam anativattanaekarasasabhāvānaṃ anucchavikaṃ vīriyaṃ vāhayati, yā cassa tasmim khaṇe pavattā āsevanā, sabbepi te ākārā yasmā ñāṇena samkilesavodānesu taṃ taṃ ādīnavañca ānisamsañca disvā tathā tathā sampahaṃsitattā visodhitattā pariyodāpitattā nipphannā, tasmā dhammānaṃ anativattanādibhāvasāadhanena pariyodāpakassa ñāṇassa kiccanipphattivasena sampahaṃsanā veditabbāti vuttaṃ.

Atha kasmā sampahaṃsanāva “pariyosāna”nti vuttā, na upekkhānubrūhanāti? Yasmā tasmim bhāvanācette upekkhāvasena ñāṇaṃ pākaṭaṃ hoti, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā “pariyosāna”nti vuttā. Tathā hi appanākāle bhāvanāya samappavattiyā paṭipakkhassa ca suppahānato paggaḥādīsu byāpārassa akātabbato ajjupekkhanāva hoti. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “samaye cittassa ajjupekkhanā visuddhaṃ cittaṃ ajjupekkhati”ti ca ādi. Sā panāyaṃ ajjupekkhanā ñāṇassa kiccasiddhiyā hoti visesato ñāṇasāadhanattā appanābyāpārassa, tasmā ñāṇakiccabhūtā sampahaṃsanā “pariyosāna”nti vuttā. Evaṃ tividhāya paṭipadāvisuddhiyā laddhavisēsāya tividhāya upekkhānubrūhanāya sātisaṃyaṃ paññindriyassa adhimattabhāvena catubbidhāpi sampahaṃsanā sijjhatīti āgamanupekkhāñāṇakiccavasena dasapi ākārā jhāne eva veditabbā.

Evaṃ tividhattagataṃ cittantiādīni tasseva cittassa thomanavacanāni. Tattha evaṃ tividhattagatanti evaṃ yathāvuttena vidhinā paṭipadāvisuddhipakkhandanaupekkhānubrūhanañāṇasampahaṃsanāvasena tividhabhāvaṃ gataṃ. Vitakkasampannanti kilesakkhobhavirahitattā vitakkena sundarabhāvamupagataṃ. Cittassa adhiṭṭhānasampannanti tasmimyeva ārammaṇe cittassa niranterappavattisaṅkhātena adhiṭṭhānena sampannaṃ anūnaṃ. Yathā adhiṭṭhānavasiyaṃ adhiṭṭhānanti jhānappavatti, tathā idhāpi cittassa adhiṭṭhānanti

cittekaggaṭṭāpi yujjati. Tena hi ekasmiṃyeva ārammaṇe cittaṃ adhiṭṭhāti, na ettha vikkhipatīti. Samādhisampannanti visuṃ vuttattā pana vuttanayeneva gahetabbo. Atha vā samādhisseva jhānaṅgasaṅgahitattā “cittassa adhiṭṭhānasampanna”nti jhānaṅgapañcakavasena vuttaṃ. Samādhisampannanti indriyasaṅgahitattā indriyapañcakavasena.

Asubhasaññāparicitenāti sakalaṃ kāyaṃ asubhanti pavattāya saññāya sahaḡatattā jhānaṃ asubhasaññā, tena paricitenā paribhāvitena. Cetasāti cittaṇa. Bahulanti abhiṇṇaṃ. Viharatoti viharantassa, asubhasamāpattibahulassāti attho. Methunadhammasamāpattiyāti methunadhammena samaṅgibhāvato. Paṭilīyatīti ekapassena nilīyati nilīnaṃ viya hoti. Paṭikuṭatīti saṅkucati. Paṭivattatīti nivattati. Na sampasāriyatīti na visarati, abhirativasena na pakkhandatīti attho. Atha vā paṭilīyatīti saṅkucati tattha paṭikūlatāya saṇṭhitattā. Paṭikuṭatīti apasakkati na upasakkati. Paṭivattatīti nivattati, tato eva na sampasāriyatīti. Nhārudaddulanti nhārukhaṇḡaṃ nhāruvilekhaṇaṃ vā.

Addhamāsanti accantasam̃yoge upayogavacanaṃ. Paṭisallīyitunti yathāvuttakālaṃ paṭi paṭi divase divase samāpattiyaṃ dhammacintāya cittaṃ nilīyituṃ. Payuttavācanti paccayapaṭisam̃yuttavācaṃ, buddhā imesu divasesu piṇḡāya na caranti, vihāreyeva nisīdanti, tesam̃ dinnaṃ mahapphalaṃ hotīti ādivacanaṃ.

Kalyāṇūpanissayavasenaṇti pabbajjāya upanissayavasena. Pare kirāti kira-saddo arucisūcanattho. Tenāha “idaṃ pana icchāmatṭa”nti, pavattiajānaṇaṃ ārocayitābhāvo ṇāte nivāraṇaṇcāti idaṃ tesam̃ icchāmatṭaṃ, na pana kāraṇanti attho. Apare pana vadanti “etasmiṃ kira aḡḡhamāse na koci buddhaveneyyo ahosi, atha satthā imaṃ aḡḡhamāsaṃ phalasamāpattisukhena vītināmessāmi, iti mayhaṇceva sukhavihāro bhavissati, anāgate ca pacchimā janatā ‘satthāpi gaṇaṃ pahāya ekako vihāsi, kimaṅgaṃ pana maya’nti diṭṭhānugatiṃ āpajjissati, tadassa bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti iminā kāraṇena evamāhā”ti. Neva koci bhagavantaṃ upasaṅkamatīti ṭhapetvā piṇḡapātanīhāraṃ aṇṇo koci neva bhagavantaṃ upasaṅkamati, bhikkhusaṅgho pana satthu vacanaṃ sampaṭicchitvā ekaṃ bhikkhuṃ adāsi. So pātova gandhakuṭipariveṇasammajjanamukhodakadantakaṭṭhadānādīni sabbakiccāni tasmīṃ tasmīṃ khaṇe katvā apagacchati.

Anekakāraṇasammissoti ettha kāyassa asuciduggandhahajegucchapaṭikūlatāva anekakāraṇaṃ. Maṇḡanakapakatikoti alaṅkāraṃsabhāvo. Koci taruṇopi yuvā na hoti, koci yuvāpi maṇḡanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanādīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḡanakajātiko ca adhippeto. Paṭhamayobbaṇaṃ nāma pannarasavassato yāva dvattiṃsa sam̃vaccharāni, soḷasavassato vā yāva tettiṃsa vassāni. Kuṇapanti matakaḷevaraṃ, ahiṣsa kuṇapaṃ ahikuṇapaṃ. Evaṃ itarānīpi. Atipaṭikūlajigucchanīyasabhāvato cettha imāneva tīṇi vuttānīti veditabbāni. Aṇṇesaṇhi sasasūkarādīnaṃ kuṇapaṃ manussā kaṭukabhaṇḡādīhi abhisāṅkharitvā paribhuṇṇanti, imesaṃ pana kuṇapaṃ abhinavampi jigucchantiyeva, ko pana vādo kālātikkena pūtibhūte. Atipaṭikūlajigucchanīyatā ca nesaṃ ativiya duggandhatāya, sā ca ahīnaṃ tikhiṇakopatāya kukkuramanussānaṃ odanakummāsūpacayatāya ca sarīrassa hotīti vadanti.

Samaṇakuttakoti samaṇakiccako, kāsāvanivāsanādivasena samaṇakiccakārīti vuttaṃ hoti. Tenāha “samaṇavesadhārako”ti. Sabbamakamṣūti puthujjanā sāvajjepi tattha anavajjasaññino hutvā karaṇakārāpanasamanuññatādibhedam sabbamakamṣu. Lohitakanti ettha “lohitagata”ntipi paṭhanti. Vaggūti matā vaggumatā. Puññasammatāti pujjabhavaphalanibbattanena sattānaṃ punanena visodhanena puññanti sammatā. Pavāhessāmīti gamayissāmi, visodhessāmīti attho.

163. Māradheyyaṃ vuccati tebhūmakā dhammā. Vacanatthato pana māraassa dheyyaṃ māradheyyaṃ. Dheyyanti ṭhānaṃ vatthu nivāso gocaro. Māro vā ettha dhiyati tiṭṭhati pavattatīti māradheyyaṃ, māroti cettha kilesamāro adhippeto, kilesamāravaseneva ca devaputtamāraassa kāmabhava ādhipaccanti. Māraṇisayaṃ nātikkamissatīti cintetvāti evamayaṃ saṃvegaṃ paṭilabhivā māraṇisayaṃ atikkameyyāpi, mayā pana evaṃ vutte uppannaṃ saṃvegaṃ paṭippassambhetvā māraṇisayaṃ nātikkamissatīti evaṃ cintetvā. Dvivacananti dvikkhattum vacanaṃ, āmedītavacananti vuttaṃ hoti. Niyojentīti ettha ayaṃ andhabālā devatā evaṃ uppannasamvegamaḷakaṃ samaṇadhammaṃ katvā “ayaṃ māraṇisayaṃ atikkameyyāpi”ti cintetvā attano aññānatāya “matā saṃsārato muccantī”ti evaṃladdhikāpi samānā attano laddhivasena matā bhikkhū saṃsārato muccantīti imamattaṃ anupaparikkhitvā taṃ tattha niyojesīti veditabbaṃ.

Kiñcāpi asubhakathaṃ kathentena bhagavatā yathā tesam bhikkhūnaṃ maraṇabhayaṃ na bhavissati, tathā desitattā bhikkhūnañca taṃ dhammakathaṃ sutvā asubhabhāvanānuyogena kāye vigatachandarāgatāya maraṇassa abhipatthitabhāvato bhayaṃ natthi, taṃ pana asihatthaṃ tathā vicarantaṃ disvā tadanñesaṃ bhikkhūnaṃ uppajjanakabhayaṃ sandhāya “hotiyeva bhaya”ntiādi vuttanti vadanti. “Attanāpi attānaṃ jīvitā voropenti, aññamaññampi jīvitā voropenti”ti vuttattā “sabbānapi tāni pañca bhikkhusatāni jīvitā voropesi”ti idaṃ yebhuyyavasena vuttanti gahetabbaṃ. Appakañhi ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti “pañcasatānī”ti vuttaṃ. Tasmā ye ca attanāva attānaṃ aññamaññañca jīvitā voropesum, te ṭhapetvā avasese puthujjanabhikkhū sabbe ca ariye ayaṃ jīvitā voropesīti veditabbaṃ.

164. Paṭisallānā vuṭṭhitoti ettha paṭisallānanti tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā apasakkivā sallānaṃ nilīyanaṃ vivecanaṃ, kāyacittehi tato vivittatā ekībhāvoti vuttaṃ hoti. Tenāha “ekībhāvato”ti, pavivekatoti attho. Ekībhāvoti hi kāyacittaviveko vutto. Vuṭṭhitoti tato duvidhavivekato bhavaṅguppattiyā rūpārammaṇādisaṅkhārasamāyogena gahaṭṭhapabbajitādisattasamāgamaṇa ca apeto. Uddesaṃ paripucchaṃ gaṇhantīti attano attano ācariyānaṃ santike gaṇhanti. Kāmaṃ dasānussatiggahaṇeneva ānāpānassatipi gahitā, sā pana tattha sannipatitabhikkhūsu bahūnaṃ sappāyā sātthikā ca, tasmā puna gahitā. Tathā hi bhagavā tameva kammaṭṭhānaṃ tesam bhikkhūnaṃ kathesi. Āhāre paṭikūlasañña asubhakammaṭṭhānasadisā, cattāro pana āruppā ādikammikānaṃ ananurūpāti tesam idha aggahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ.

Vesālīṃ upanissāyāti vesālīnagaraṃ gocaragāmaṃ katvā. Upaṭṭhānasālāyanti dhammasabhāyaṃ. Muhuttenevāti satthari saddhamme ca gāravana upagatabhikkhūnaṃ vacanasamanantameva utṭhahiṃsūti katvā vuttaṃ. Buddhakāle kira bhikkhū bhagavato sandesaṃ sirasā sampaṭicchitum ohitasotā viharanti. Yassāti yassa kattabbassa. Kālanti desanākālaṃ sandhāya vadati.

Ānāpānassatisamādhikathāvañṇanā

165. Arahattappattiyāti arahattappattiatthāya. Aññaṃ pariyāyanti arahattādhigamatthāya aññaṃpi kāraṇaṃ. Ācikkhantoti pasaṃsāpubbakaṃ desento, pasaṃsā ca tattha abhirucijananena ussāhanatthā. Tañhi sutvā bhikkhū “bhagavā imaṃ samādhim anekehi ākārehi pasaṃsati, santo kirāyaṃ samādhi paṇīto ca asecanako ca sukho ca vihāro, pāpadhamme ca ṭhānaso antaradhāpeti”ti sañjātābhīrucino ussāhajātā sakkaccaṃ anuyuñjitabbaṃ paṭipajjitabbaṃ maññanti.

Atthayojanakkamanti atthañca yojanakkamañca. Bhagavā attano paccakkhabhūtaṃ samādhim desanānubhāvena tesampi bhikkhūnaṃ āsannaṃ paccakkhañca karonto sampiṇḍanavasena “ayampi kho”tiādimāha. Assāsapassāsapariggāhikāti dīgharassādivisesehi saddhim assāsapassāse paricchijja gāhikā, te ārabba pavattāti attho.

Idāni yathāvuttamatthaṃ pāḷiyā vibhāvento āha “vuttañheta”ntiādi. Tattha no passāso no assāsoti so soyeva attho paṭisedhena visesetvā vutto. Assāsavasenāti assāsaṃ ārammaṇaṃ katvāti vuttaṃ hoti. Passāsavasenāti etthāpi eseva nayo. Upaṭṭhānaṃ satīti asammussanatāya tameva assāsaṃ passāsañca upagantvā ṭhānaṃ sati nāmāti attho. Ettāvatā ānāpānesu satī ānāpānassatīti ayamattho vutto hoti. Idāni sativaseneva puggalaṃ niddisitukāmena “yo assasati, tassupaṭṭhāti, yo passasati, tassupaṭṭhāti”ti vuttaṃ. Yo assasati, tassa satī assāsaṃ upagantvā tiṭṭhati. Yo passasati, tassa satī passāsaṃ upagantvā tiṭṭhatīti attho.

Yuttoti sampayutto. Ānāpānassatiyanti ānāpānassatiyaṃ paccayabhūtāyanti attho. Purimasmiñhi atthe samādhissa satiyā sahajātādipaccayabhāvo vutto sampayuttavacanato, dutiyasmiṃ pana upanissayabhāvopi. Upacārajjhānasahagatā hi satī appanāsamādhissa upanissayo hotīti ubhayathāpi sahajātādīnaṃ sattannampi paccayānaṃ vasena paccayabhāvaṃ dasseti. “Puna caparaṃ, udāyi, akkhātā mayā sāvakānaṃ paṭipadā, yathāpaṭipannā me sāvakā cattāro satipaṭṭhāne bhāventī”tiādīsu uppādanavaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti vuccatīti tadubhayavasena atthaṃ dassento “bhāvitoti uppādito vaḍḍhito cā”ti āha. Tattha bhāvaṃ vijjāmānataṃ ito gatoti bhāvito, uppādito paṭiladdhamattoti attho. Uppanno pana laddhāsevano bhāvito, paṇṇabhāvaṃ āpādito vaḍḍhitoti attho. Bahulīkatoti bahulaṃ pavattito. Tena āvajjanādivasībhāvappattimāha. Yo hi vasībhāvaṃ āpādito, so icchiticchitakkhaṇe samāpajjitabbato punappunaṃ pavattissati. Tena vuttaṃ “punappunaṃ kato”ti. Yathā “idheva, bhikkhave, samaṇo vivicceva kāmehī”ti ca evamādīsu paṭhamapade vutto eva-saddo dutiyādīsopi vuttoyeva hoti, evamidhāpīti āha “ubhayattha eva-saddena niyamo veditabbo”ti.

Ubhayapadaniyameva laddhaguṇaṃ dassetuṃ “ayaṃ hī”tiādi vuttaṃ. Asubhakammaṭṭhānanti asubhārammaṇaṃ jhānamāha. Tañhi asubhesu yogakammabhāvato yogino sukhavisesānaṃ kāraṇabhāvato ca “asubhakammaṭṭhāna”nti vuccati. Kevalanti iminā ārammaṇaṃ nivatteti. Paṭivedhavasenāti jhānapaṭivedhavasena. Jhānañhi bhāvanāvisesena ijjhantaṃ attano visayaṃ paṭivijjhantameva pavattati yathāsabhāvato paṭivijjhīyati cāti paṭivedhoti vuccati. Oḷārikārammaṇattāti bībhacchārammaṇattā. Paṭikūlārammaṇattāti jigucchitabbārammaṇattā. Pariyāyenāti kāraṇena lesantarena

vā. Ārammaṇasantatāyapīti anukkamena vicetabbataṃ pattārammaṇassa paramasukhumataṃ sandhāyāha. Sante hi sannisinne ārammaṇe pavattamāno dhammo sayampi sannisinnova hoti. Tenāha - “santo vūpasanto nibbuto”ti, nibbutasabbapariḷāhoti attho. Ārammaṇasantatāya tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ santatā lokuttaradhammārammaṇāhi paccavekkhaṇāhi dīpetabbā.

Nāssa santapaṇītabhāvāvahaṃ kiñci secananti asecanako, asecanakattā anāsittako, anāsittakattā eva abbokiṇṇo asammisso parikammādinā, tatoyeva pāṭiyekko, visumyeveko āveṇiko asādhāraṇo. Sabbametaṃ sarasato eva santabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ, parikammaṃ vā santabhāvanimittaṃ. Parikammanti ca kasiṇakaraṇādinimittupādapariyosānaṃ, tādisaṃ idha natthīti adhippāyo. Tadā hi kammaṭṭhānaṃ nirassādattā asantaṃ appaṇītaṃ siyā. Upacārena vā natthi ettha santatāti yojanā. Yathā upacārakkhaṇe nīvaraṇavigamena aṅgapātubhāvena ca paresaṃ santatā hoti, na evamimassa. Ayaṃ pana ādimanasi...pe... paṇīto cāti yojanā. Kecīti uttaravihāravāsike sandhāyāha. Anāsittakoti upasecanena anāsittako. Tenāha “ojavanto”ti, ojavantasadisoti attho. Madhuroti iṭṭho.

Cetasikasukhappaṭilābhasaṃvattanaṃ tikacatukkajjhānavasena upekkhāya vā santabhāvena sukhagatikattā sabbesampi vasena veditabbaṃ.

Jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭasarīratāvasena pana kāyikasukhappaṭilābhasaṃvattanaṃ daṭṭhabbaṃ, tañca kho jhānato vuṭṭhitakāle. Imasmiṃ pakkhe appitappitakkhaṇeti idaṃ hetumhi bhumnavacanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Avikkhambhīti jhānena sakasantānato anīhaṭe appahīne. Akosallasambhūti akosallaṃ vuccati avijjā, tato sambhūte. Avijjāpubbaṅgamā hi sabbe pāpadhammā. Khaṇenevāti attano pavattikkhaṇeneva. Antaradhāpetīti ettha antaradhāpanaṃ vināsaṃ. Taṃ pana jhānakattukassa idhādhippetattā pariyuṭṭhānappahānaṃ hotīti āha “vikkhambhīti”ti. Vūpasametīti visesena upasameti. Visesena upasamaṃ pana sammadeva upasamaṃ hotīti āha “suṭṭhu upasameti”ti.

Nanu ca aññopi samādhī attano pavattikkhaṇeneva paṭipakkhadhamme antaradhāpeti vūpasameti, atha kasmā ayameva samādhī evaṃ visesetvā vuttoti? Pubbabhāgato paṭṭhāya nānāvitakkavūpasamanasabbhāvato. Vuttañhetam “ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā”ti. Apica tikkhapaññassa ñāṇuttarassetam kammaṭṭhānaṃ, ñāṇuttarassa ca kilesappahānaṃ itarehi sātisaṃ yathā saddhādhimuttehi diṭṭhippattassa, tasmā imaṃ visesaṃ sandhāya “ṭhānaso antaradhāpeti vūpasameti”ti vuttaṃ. Atha vā nimittapātubhāve sati khaṇeneva aṅgapātubhāvasabbhāvato ayameva samādhī “ṭhānaso antaradhāpeti vūpasameti”ti vutto yathā taṃ mahato akālameghassa uṭṭhitassa dhārānipāte khaṇeneva pathaviyaṃ rajojallassa vūpasamo. Tenevāha “seyyathāpi, bhikkhave, mahā akālamegho uṭṭhito”tiādi. Sāsanikassa jhānabhāvanā yebhuyyena nibbedhabhāgiyāva hotīti āha “nibbedhabhāgiyattā”ti. Buddhānaṃ pana ekaṃsena nibbedhabhāgiyāva hoti. Imameva hi kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā sabbepi sammāsambuddhā sammāsambodhiṃ adhigacchanti, ariyamaggassa pādakabhūto ayaṃ samādhī anukkamena vaḍḍhitvā ariyamaggabhāvaṃ upagato viya hotīti āha “anupubbena ariyamaggavuḍḍhippatto”ti. Ayaṃ panattho virāganīrodhapaṭinissaggānupassanānaṃ vasena sammadeva yujjati.

Kathanti idaṃ pucchanākāravibhāvanapadaṃ, pucchā cettha kathetukamyatāvasena aññesaṃ asambhavato, sā ca upari desanaṃ āruḷhānaṃ sabbesaṃ pakāravisesānaṃ āmasanavasenāti imamatthaṃ dassento “kathanti...pe... vitthāretukamyatāpucchā”ti

āha. Kathaṃ bahulīkatoti etthāpi ānāpānassatisamādhīti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Tattha kathanti ānāpānassatisamādhībahulīkāraṃ nānappakārato vitthāretukamyatāpucchā. Bahulīkato ānāpānassatisamādhīti tathā puṭṭhadhammanidassananti imamattaṃ “eseva nayo”ti imināyeva atidissati. Heṭṭhā papañcavasena vuttamatthaṃ sukhaggahaṇatthaṃ saṅgahetvā dassento “ayaṃ panettha saṅkhepattho”ti āha, piṇḍatthoti vuttaṃ hoti.

Tamatthanti taṃ “kathaṃ bhāvito”tiādinā pucchāvasena saṅkhepato vuttamatthaṃ. “Idha tathāgato loke uppajjati”tiādīsu idha-saddo lokaṃ upādāya vutto. “Idheva tiṭṭhamānassā”tiādīsu okāsaṃ. “Idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”tiādīsu padapūraṇamattaṃ. “Idha bhikkhu dhammaṃ pariyāpuṇāti”tiādīsu pana sāsanaṃ. “Idha, bhikkhave, bhikkhū”ti idhāpi sāsanamevāti dassento “bhikkhave, imasmiṃ sāsane bhikkhū”ti vatvā tamevatthaṃ pākaṭaṃ katvā dassetuṃ “ayaṃ hī”tiādimāha. Tattha sabbappakāraānāpānassatisamādhinibbattakassāti sabbappakāraggahaṇaṃ soḷasa pakāre sandhāya. Te hi imasmiṃyeva sāsane. Bāhirakā hi jānantā ādito catuppakārameva jānanti. Tenāha “aññasāsanassa tathābhāvappaṭisedhano”ti, yathāvuttassa puggalassa nissayabhāvappaṭisedhanoti attho. Etena “idha, bhikkhave”ti idaṃ antogadhaeva-saddanti dasseti. Santi hi ekapadānipi avadhāraṇāni yathā vāyubhakkhoti. Tenevāha “idheva, bhikkhave, samaṇo”tiādi. Paripuṇṇasamaṇakaraṇadhammo hi yo, so sabbappakāraānāpānassatisamādhinibbattako. Parappavādāti paresaṃ aññatitthiyānaṃ nānappakāravādā titthāyatanāni.

Araññādikasaveva bhāvanānurūpasenāsanataṃ dassetuṃ “imassa hī”tiādi vuttaṃ. Duddamo damathaṃ anupagato goṇo kūṭagoṇo. Yathā thanehi sabbaso khīraṃ na paggharati, evaṃ dohopaṭibandhinī kūṭadhenu. Assāti gopassa. Rūpasaddādi ke paṭicca uppajjanakaassādo rūpārammaṇādiraso. Pubbe āciṇṇārammaṇanti pabbajitato pubbe, anādimati vā saṃsāre paricitārammaṇaṃ. Upacāravasena upanīṣīdati, appanāvasena upanipajjati yojetabbaṃ.

Idhāti imasmiṃ sāsane. Nibandheyyāti bandheyya. Satiyāti sammadeva kammaṭṭhānasallakkaṇavasappavattāya satiyā. Ārammaṇeti kammaṭṭhānārammaṇe. Daḷhanti thiraṃ, yathā satokāriṣṣa upacārappanābhedo samādhī ijjhati, tathā thāmagataṃ katvāti attho.

Muddhabhūtanti santatādivisesaguṇavantatāya buddhādīhi ariyehi samāsevitabhāvato ca muddhasadisāṃ, uttamanti attho. Visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānanti sabbesaṃ buddhānaṃ ekaccānaṃ paccekabuddhānaṃ buddhasāvakānañca visesādhigamassa ceva aññakammaṭṭhānena adhigatavisesānaṃ diṭṭhadhammasukhavihārasa ca padaṭṭhānabhūtaṃ. Vatthuvijjācariyo viya bhagavā yogīnaṃ anurūpanivāsaṭṭhānupadissanato. Bhikkhu dīpisadiso araṇṇe ekako viharitvā paṭipakkhanimmathanena icchitatthasāadhanato. Phalamuttamanti sāmāññaphalamāha. Parakkamajavayoggabhūminti bhāvanussāhajavassa yoggakaraṇabhūmibhūtaṃ.

Evaṃ vuttalakkaṇesūti abhidhammapariyāyena suttantapariyāyena vuttalakkaṇesu. Rukkhasamīpanti “yāvata majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni patanti, ettāvata rukkhamūlanti vuccatī”ti evaṃ vuttaṃ rukkhasa

samīpaṭṭhānaṃ. Avasesasattavidhasenāsananti pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ
 susānaṃ vanappatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjanti evaṃ vuttaṃ. Ututtayānukūlaṃ
 dhātucariyānukūlanti gimhādiututtayassa semhādihātuttayassa
 mohādicaritattayassa ca anukūlaṃ. Tathā hi gimhakāle araññaṃ anukūlaṃ
 sommasītalabhāvato, hemante rukkhamaṃ himapātanivāraṇato, vassakāle
 suññāgāraṃ vassanivāraṇagehasambhavato. Semhadhātukassa semhapakatikassa
 araññaṃ anukūlaṃ dūraṃ gantvā bhikkhācāraṇena semhassa vūpasamanato,
 pittadhātukassa rukkhamaṃ anukūlaṃ sītavātasamphassasambhavato,
 vādhātukassa suññāgāraṃ anukūlaṃ vātanivāraṇato. Mohacaritassa araññaṃ
 anukūlaṃ. Mahāaraññaṃ hi cittaṃ na saṅkucati vivaṭaṇṇabhāvato, dosacaritassa
 rukkhamaṃ anukūlaṃ pasādanīyabhāvato, rāgacaritassa suññāgāraṃ anukūlaṃ
 visabhāgārammaṇānaṃ pavesanivāraṇato. Alīnānuddhaccapakkhikanti
 asaṅkocāvikkhepapakkhikaṃ. Sayanañhi kosajjapakkhikaṃ, ṭhānacaṅkamanāni
 uddhaccapakkhikāni, na evaṃ nisajjā. Tato eva tassā santatā. Nisajjāya daḷhabhāvaṃ
 pallaṅkābhujanena, assāsapassāsānaṃ pavattanasukhataṃ uparimakāyassa
 ujukaṭṭhapanena, ārammaṇapariggahūpāyaṃ parimukhaṃ satiyā ṭhapanena
 dassento.

Ūrubaddhāsananti ūrūnamadhobandhanavasena nisajjā. Heṭṭhimakāyassa anujukaṃ
 ṭhapanam nisajjāvacaneneva bodhanti. Ujukaṃ kāyanti ettha kāya-saddo
 uparimakāyavisayoti āha - “uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā”ti. Taṃ pana
 ujukaṭṭhapanam sarūpato payoṇato ca dassetuṃ “aṭṭhārasā”tiādi vuttaṃ. Na
 paṇamantīti na oṇamanti. Na paripatatīti na vigacchati vīthiṃ na vilaṇṇeti, tato eva
 pubbenāparaṃ visesuppattiyā vuḍḍhiṃ phātiṃ upagacchati. Idha pari-saddo abhi-
 saddena samānatthoti āha “kammaṭṭhānābhimukha”nti, bahiddhā
 puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṃyeva purakkhatvāti attho. Parīti
 pariggahaṭṭho “pariṇāyikā”tiādīsu viya. Niyyānaṭṭho paṭipakkhato niggamanaṭṭho,
 tasmā pariggahitaniyyānanti sabbathā gahitāsammosaṃ pariccattasammosaṃ satim
 katvā, paramaṃ satinepakkam upaṭṭhapetvāti attho. Satovāti satiyā samannāgato
 eva saranto eva assasati, nāssa kāci sativirahitā assāsappavatti hotīti attho. Sato
 passasatīti etthāpi satova passasatīti eva-saddo ānetvā vattabbo. Satokārīti sato eva
 hutvā satiyā eva vā kātabbassa kattā, karaṇasīlo vā.

Bāttiṃsāya ākārehi catūsu catukkesu āgatāni dīgharassādīni soḷasa padāni
 assāsapassāsavasena dvidhā vibhajtvā vuttehi dīghamassāsaṃ ādiṃ katvā
 paṭinissaggānupassipassāsapariyantehi bāttiṃsākārehi. Yadi “satova assasati, sato
 passasatī”ti etassa vibhaṇṇe vuttaṃ, atha kasmā “assasati passasati”ccea avatvā
 “satokārī”ti vuttaṃ? Ekarasaṃ desanaṃ kātukāmatāya. Paṭhamacatukke
 padadvayameva hi vattamānakālavasena āgataṃ, itarāni anāgatakālavasena, tasmā
 ekarasaṃ desanaṃ kātukāmatāya sabbattha “satokārī”ccea vuttaṃ.
 Dīghamassāsavasena dīghaassāsavasena, vibhattialopaṃ katvā niddeso. Dīghanti
 vā bhagavatā vuttaassāsavasena. Cittassa ekaggataṃ avikkhepanti vikkhepassa
 paṭipakkhabhāvato avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassa ekaggabhāvaṃ pajānato sati
 upaṭṭhitā ārammaṇaṃ upagantvā ṭhitā hoti. Tāya satiyā tena ṇāṇenāti yathāvuttāya
 satiyā yathāvuttana ca ṇāṇena. Idaṃ vuttaṃ hoti - dīghaṃ assāsaṃ
 ārammaṇabhūtaṃ avikkhittacittassa asammohato vā sampajānantassa tattha sati
 upaṭṭhitā hoti, taṃ sampajānantassa ārammaṇakaraṇavasena asammohavasena
 vā sampajāññaṃ, tadadhīnasatisampajāññaṃ taṃsamaṅgī yogāvacaro satokārī

nāma hotīti. Paṭinissaggānupassī assāsavasenāti paṭinissaggānupassī hutvā assasanassa vasena. “Paṭinissaggānupassī assāsavasenā”ti vā pāṭho, tassa paṭinissaggānupassino assāsā paṭinissaggānupassī assāsā, tesam vasenāti attho.

Anto uttāhitasasanaṃ assāso, bahi uttāhitasasanaṃ passāsoti āha - “assāsoti bahinikkhamanavāto”tiādi. Suttantaṭṭhakathāyaṃ pana bahi uttāhavitvāpi anto sasanato assāso, anto uttāhavitvāpi bahi sasanato passāsoti katvā uppaṭipāṭiyā vuttaṃ. Atha vā mātukucchiyaṃ bahi nikkhamitum aladdhokāso nāsikāvāto mātukucchito nikkhamatamāte paṭhamam bahi nikkhamatīti vinayaṭṭhakathāyaṃ uppattikkamena “ādimhi sāsō assāsō”ti bahinikkhamanavāto vutto. Tenevāha “sabbesampi gabbhaseyyakāna”ntiādi. Suttantaṭṭhakathāyaṃ pana pavattiyam bhāvanārambhasamaye paṭhamam nāsikāvātassa anto ākaḍḍhitvā pacchā bahi vissajjanato pavattikkamena “ādimhi sāsō assāsō”ti antopavisanavāto vutto. Suttantaṇayoyeva cettha “assāsādimajjhāpariyosānaṃ satiyā anugacchato ajjhataṃ vikkhepagatena cittaṇa kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā ca, passāsādimajjhāpariyosānaṃ satiyā anugacchato bahiddhā vikkhepagatena cittaṇa kāyopi cittampi sāraddhā ca honti iñjitā ca phanditā cā”ti imāya pāliya sameti. “Bhāvanārambhe pavattikkamasseva icchitattā sundarataro”ti vadanti. Tāluṃ āhacca nibbāyatīti tāluṃ āhacca nirujjhati. Tena kira sampatijāto bāladārako khipitaṃ karoti. Evaṃ tāvātiādi yathāvuttassa atthassa nigamaṇaṃ. Keci “evaṃ tāvāti anena pavattikkamena assāso bahinikkhamanavātoti gaheṭṭabbanti adhippāyo”ti vadanti.

Addhānavasenāti kāladdhānavasena. Ayañhi addhāna-saddo kālassa desassa ca vācakoti. Tattha desaddhānaṃ udāharaṇabhāvena dassetvā kāladdhānassa vasena assāsapassāsānaṃ dīgharassataṃ vibhāvetum “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Tattha okāsaddhānanti okāsabhūtaṃ addhānaṃ. Pharitvāti byāpetvā. Cuṇṇavicuṇṇāpi anekakalāpabhāvena, dīghamaddhānanti dīghaṃ padesaṃ. Tasmāti saṇikaṃ pavattiyā dīghasantānatāya dīghāti vuccanti. Ettha ca hatthiādisarīre sunakhādisarīre ca assāsapassāsānaṃ desaddhānavasiṭṭhena kāladdhānavaseneva dīgharassatā vuttāti veditabbā “saṇikaṃ pūretvā saṇikameva nikkhamanti, sīghaṃ pūretvā sīghameva nikkhamantī”ti vacanato. Manussesūti samānappamāṇesupi manussasarīresu. Dīghaṃ assasantīti dīghaṃ assāsappabandhaṃ pavattentīti attho. Passasantīti etthāpi eseṇa nayo. Sunakhasasādayo viya rassaṃ assasanti passasanti cāti yojanā. Idaṃ pana dīghaṃ rassañca assasanaṃ passasanañca tesam sattānaṃ sarīrassa sabhāvoti dāṭṭhabbaṃ. Tesanti tesam sattānaṃ. Teti assāsapassāsā. Ittaramaddhānanti appakaṃ kālaṃ. Navahākārehīti bhāvanamanuyuñjantassa pubbenāparaṃ aladdhavisesaṃ kevalaṃ addhānavasena ādito vuttā tayo ākāra, te ca kho ekacco assāsaṃ suṭṭhu sallakkheti, ekacco passāsaṃ, ekacco tadubhayanti imesaṃ tiṇṇaṃ puggalānaṃ vasena. Keci pana “assasatipi passasatipīti ekajjhaṃ vacanaṃ bhāvanāya niraṇṭaraṃ pavattidassanatta”nti vadanti. Chandavasena pubbe viya tayo, tathā pāmojjavasenāti imehi navahi ākārehi.

Kāmañcettha ekassa puggalassa tayo eva ākāra labbhanti, tantivasena pana sabbesam pāliaruḥhattā tesam vasena parikkammaṃ kātābhattā ca “tatrāyaṃ bhikkhu navahākārehī”ti vuttaṃ. Evaṃ pajānatoti evaṃ yathāvuttehi ākārehi assāsapassāse pajānato, tattha manasikāraṃ pavattentassa. Ekenākārenāti dīghamassāsādīsū catūsū ākāresu ekena ākārena, navasu tīsū vā ekena. Tathā hi vakkhati -

“Dīgho raso ca assāso,

Passāsopi ca tādiso;
Cattāro vaṇṇā vattanti,
Nāsikaggeva bhikkhuno”ti.

Ayaṃ bhāvanā assāsapassāsakāyānupassanāti katvā vuttaṃ
“kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanā sampajjati”ti.

Idāni pālivaseneva te nava ākāre bhāvanāvidhiṇca dassetuṃ “yathāhā”tiādi
āraddhaṃ. Tattha “kathaṃ pajānāti”ti pajānanavidhiṃ kathetukamyatāya pucchati.
Dīghaṃ assāsanti vuttalakkaṇaṃ dīghaṃ assāsaṃ. Addhānasaṅkhāteti addhānanti
saṅkhaṃ gate dīghe kāle, dīghaṃ khaṇanti attho. Koṭṭhāsapariyāyo vā saṅkhāta-
saddo “theyyasaṅkhāta”ntiādīsu viya, tasmā addhānasaṅkhāteti addhānakoṭṭhāse
desabhāgeti attho. Chando uppajjati bhāvanāya pubbenāparaṃ visesaṃ āvahantiyā
laddhassādattā tattha sātisayo kattukāmatālakkaṇo kusalacchando uppajjati.
Chandavasenāti tathāpavattachandassa vasena visesabhāvanamanuyuñjantassa
kammaṭṭhānaṃ vuḍḍhiṃ phātiṃ gamentassa. Tato sukhumataranti
yathāvuttachandappavattiyā purimakato sukhumataraṃ. Bhāvanābalena hi
paṭippassaddhadarathapariḷāhatāya kāyassa assāsapassāsā sukhumatarā hutvā
pavattanti. Pāmojjaṃ uppajjati assāsapassāsānaṃ sukhumatarabhāvena
ārammaṇassa santataratāya kammaṭṭhānassa ca vīthippaṭipannatāya
bhāvanācittasahagato pamodo khuddikādibhedā taruṇapīti uppajjati. Cittaṃ
vivattati anukkamena assāsapassāsānaṃ ativiya sukhumatarabhāvappattiyā
anupaṭṭhahane vicetabbākārapattehi tehi cittaṃ vinivattati keci. Bhāvanābalena
pana sukhumatarabhāvappattesu assāsapassāsesu tattha paṭibhāganimitte uppanne
pakatiassāsapassāsato cittaṃ nivattati. Upekkhā saṇṭhātīti tasmīṃ paṭibhāganimitte
upacārappanābhede samādhimhi uppanne puna jhānanibbattanatthaṃ
byāpārābhāvato ajjupekkhaṇaṃ hoti, sā panāyaṃ upekkhā tatramajjhattupekkhāti
veditabbā.

Imehi navahi ākārehīti imehi yathāvuttehi navahi pakārehi pavattā. Dīghaṃ
assāsapassāsā kāyoti dīghākārā assāsapassāsā cuṇṇavicuṇṇāpi samūhaṭṭhena kāyo.
Assāsapassāse nissāya uppannamittampi ettha assāsapassāsasāmaññavasena
vuttaṃ. Upaṭṭhānaṃ satīti taṃ ārammaṇaṃ upagantvā tiṭṭhatīti sati upaṭṭhānaṃ
nāma. Anupassanā ñāṇanti samathavasena nimittassa anupassanā vipassanāvasena
assāsapassāse tannissayañca kāyaṃ “rūpa”nti, cittaṃ taṃsāmpayuttadhamme ca
“arūpa”nti vavatthapetvā nāmarūpassa anupassanā ca ñāṇaṃ tattha
yathābhūtāvabodho. Kāyo upaṭṭhānanti so kāyo ārammaṇakaraṇavasena upagantvā
sati ettha tiṭṭhatīti upaṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca “kāyo upaṭṭhāna”nti iminā
itarakāyassapi saṅgahoti tathā vuttaṃ sammasanacārassapi idha icchitattā. No satīti
so kāyo sati nāma na hoti. Sati upaṭṭhānañceva sati ca saraṇaṭṭhena upaṭṭhānaṭṭhena
ca. Tāya satiyāti yathāvuttāya satiyā. Tena ñāṇenāti yathāvutteneva ñāṇena. Taṃ
kāyanti taṃ assāsapassāsakāyañceva tannissayarūpakāyañca. Anupassatīti
jhānasāmpayuttañāṇena ceva vipassanāñāṇena ca anu anu passati. Tena vuccati
kāye kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanāti tena anupassanena yathāvutte kāye
ayaṃ kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanāti vuccati. Idaṃ vuttaṃ hoti - yā ayaṃ
yathāvutte assāsapassāsakāye tassa nissayabhūte karajakāye ca kāyasessa
anupassanā anudakabhūtāya marīciyā udakānupassanā viya na aniccādisabhāve
kāye niccādisabhāvanupassanā, atha kho yathārahaṃ aniccadukkhānattā
subhabhāvasessa anupassanā. Atha vā kāye “ahanti vā, mamanti vā, itthīti vā,

puriso''ti vā gahetabbassa kassaci abhāvato tādisaṃ ananupassitvā kāyamattasseva anupassanā kāyānupassanā, tāya kāyānupassanāya sampayuttā satiyeva upaṭṭhānaṃ satipaṭṭhānaṃ, tassa bhāvanā vaḍḍhanā kāyānupassanā satipaṭṭhānabhāvanāti.

Eseva nayoti ''navahi ākārehi''tiādinā vuttavidhiṃ rassa-pade atidissati. Etthāti etasmiṃ yathādassite ''kathaṃ dīghaṃ assasanto''tiādinā āgate pālinaye. Idhāti imasmiṃ rassapadavasena āgate pālinaye. Ayanti yogāvacaro. Addhānavasenāti dīghakālavasena. Ittaravasenāti parittakālavasena. Imehi ākārehīti imehi navahi ākārehi.

Tādisoti dīgho rasso ca. Cattāro vaṇṇāti cattāro ākāra te ca dīghādayo eva. Nāsikaggeva bhikkhunoti gāthāsukhatthaṃ rassaṃ katvā vuttaṃ. Nāsikagge vāti vā-saddo aniyamattho, tena uttarotṭhaṃ saṅgaṇhāti.

Sabbakāyappaṭisaṃvedīti sabbassa kāyassa paṭi paṭi paccekaṃ sammadeva vedanasīlo jānanasīlo, tassa vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, taṃ vā paṭi paṭi sammadeva vedamānoti attho. Tattha tattha sabba-ggahaṇena assāsādikāyassa anavasesapariyādāne siddhepi anekakālāpasamudāyabhāvato tassa sabbesampi bhāgānaṃ saṃvedanadassanattaṃ paṭi-saddaggahaṇaṃ, tattha sakkaccakāribhāvadassanattaṃ saṃ-saddaggahaṇanti imamatthaṃ dassento ''sakalassā''tiādimāha. Tattha yathā samānesupi assāsapassāsesu yogino paṭipattividhāne paccekaṃ sakkaccaṃyeva paṭipajjitabbanti dassetuṃ viṣuṃ desanā katā, evaṃ tamevatthaṃ dīpetuṃ satipi atthassa samānatāya ''sakalassā''tiādinā padadvayassa viṣuṃ viṣuṃ atthavaṇṇanā katāti veditabbā. Pākaṭaṃ karontoti vibhūtaṃ karonto, sabbaso vibhāventoti attho. Pākaṭikaraṇaṃ vibhāvanaṃ tattha asammuyhanaññeneva nesaṃ pavattanena hotīti dassento ''evaṃ viditaṃ karonto''tiādimāha. Tattha tasmāti yasmā ñāṇasampayuttacitteneva assāsapassāse pavatteti, na vippayuttacittena, tasmā evaṃbhūto sabbakāyappaṭisaṃvedī assasissāmi passasissāmīti sikkhatīti vuccati buddhādīhīti yojanā. Cuṇṇavicuṇṇavisateti anekakālāpatāya cuṇṇavicuṇṇabhāvena visaṭe. Ādi pākaṭo hoti satiyā ñāṇassa ca vasena katapubbābhisaṅkhārassa pavattattā. Tādisena bhavitabbanti catutthapuggalasadisena bhavitabbaṃ, pageva satim ñāṇaṅca paccupaṭṭhapetvā tīsupi ṭhānesu ñāṇasampayuttameva cittaṃ pavattetabbanti adhippāyo.

Evanti vuttappakārena sabbakāyappaṭisaṃvedanavaseneva. Ghaṭatīti ussaṭi. Vāyamatīti vāyāmaṃ karoti, manasikāraṃ pavattetīti attho. Tathābhūtassāti ānāpānassatiṃ bhāventassa. Saṃvaroti sati vīriyampi vā. Tāya satiyāti yā sā ānāpāne ārabbha pavattā sati, tāya. Tena manasikārenāti yo so tattha satipubbaṅgamo bhāvanāmanasikāro, tena saddhinti adhippāyo. Āsevatīti ''tisso sikkhāyo''ti vutte adhikusaladhamme āsevati. Tadāsevanañhettha sikkhananti adhippetam. Purimanayeti purimasmiṃ bhāvanānaye, paṭhamavatthudvayeti adhippāyo. Tatthāpi kāmaṃ ñāṇuppādanaṃ labbhateva assāsapassāsānaṃ yāthāvato dīgharassabhāvāvabodhasabbhāvato, tathāpi taṃ na dukkaraṃ yathāpavattānaṃ tesam gahaṇamattabhāvatoti tattha vattamānakālappayogo kato. Idaṃ pana dukkaraṃ purisassa khuradhārāyaṃ gamanasadisam, tasmā sātisayenettha pubbābhisaṅkhārena bhavitabbanti dīpetuṃ anāgatakālappayogo katoti imamatthaṃ dassetuṃ ''tattha yasmā''tiādi vuttaṃ. Tattha ñāṇuppādanādīsūti ādi-saddena kāyasaṅkhārapassambhanapītipaṭisaṃvedanādiṃ saṅgaṇhāti. Keci panettha

“saṃvarasamādānānaṃ saṅgaho”ti vadanti.

Kāyasaṅkhāranti assāsapassāsāṃ. So hi cittasamuṭṭhānopi samāno karajakāyapaṭibaddhavuttitāya tena saṅkharīyatīti kāyasaṅkhāroti vuccati. Yo pana “kāyasaṅkhāro vacīsaṅkhāro”ti evamāgato kāyasaṅkhāro cetanālakkhaṇo satipi dvārantarupattiyaṃ yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca kāyadvārena lakkhito, so idha nādhippeto. Passambhentiādīsu pacchimaṃ pacchimaṃ padaṃ purimassa purimassa atthavacanaṃ. Tasmā passambhanaṃ nāma vūpasamanaṃ, tañca tathāpayoge asati uppajjanārahassa oḷārikassa kāyasaṅkhārassa payogasampattiyaṃ anuppādananti daṭṭhabbaṃ. Tatrāti “oḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ passambhento”ti ettha. Apariggahitakāleti kammaṭṭhānassa anāraddhakāle, tato eva kāyacittānampi apariggahitakāle. “Nisīdati pallaṅkaṃ ābhujitvā ujum kāyaṃ paṇidhāyā”ti hi iminā kāyapariggaho, “parimukhaṃ satim upaṭṭhapetvā”ti iminā cittapariggaho vutto. Tenevāha - “kāyopi cittampi pariggahitā hontī”ti. Kāyoti karajakāyo. Sadarathāti sapariḷāhā. Sā ca nesaṃ sadarathatā garubhāvena viya oḷārikatāya avinābhāvinīti āha “oḷārikā”ti. Balavatarāti sabalā thūlā. Santā hontīti cittaṃ tāva bahiddhā vikkhepābhāvena ekaggaṃ hutvā kammaṭṭhānaṃ pariggahetvā pavattamānaṃ santaṃ hoti vūpasantaṃ, tato eva taṃsamuṭṭhānā rūpadhammā lahumudukammaññabhāvappattā, tadanuguṇatāya sesaṃ tisantatirūpanti evaṃ citte kāye ca vūpasante pavattamāne tannissitā assāsapassāsā santasabhāvā anukkamena sukhumasukhumatarasukhumatamā hutvā pavattanti. Tena vuttaṃ “yadā panassa kāyopi”tiādi. Passambhemīti paṭhamāvajjanā. Ābhujanaṃ ābhogo, sammā anu anu āharaṇaṃ samannāhāro, tasmīmyeva atthe aparāparaṃ pavattaāvajjanā tasseeva atthassa manasikaraṇaṃ citte ṭhapanāṃ manasikāro, vīmaṃsā paccavekkhaṇā.

Sāraddheti sadarathe sapariḷāhe. Adhimattanti balavaṃ oḷārikaṃ, liṅgavipallāsena vuttaṃ. Kāyasaṅkhāro hi adhippeto. “Adhimattaṃ hutvā pavattatī”ti kiriyāvisesanaṃ vā etaṃ. Sukhumanti etthāpi eseve nayo. Kāyamhīti ettha citte cāti ānetvā sambandhitabbaṃ.

Paṭhamajjhānato vuṭṭhāya kariyamānaṃ dutiyajjhānassa nānāvajjanaṃ parikammaṃ paṭhamajjhānaṃ viya dūrasamussāritapaṭipakkhanti katvā taṃsamuṭṭhāno kāyasaṅkhāro paṭhamajjhāne ca dutiyajjhānūpacāre ca oḷārikoti sadiso vutto. Esa nayo sesupacāradvayepi. Atha vā dutiyajjhānādīnaṃ adhigamāya paṭipajjato dukkhāpaṭipadādivasena kilamato yogino kāyakilamathacittupaghātādivasena vitakkādisaṅkhobhena saparipphandatāya ca cittappavattiyaṃ dutiyajjhānādiupacāresu kāyasaṅkhārassa oḷārikatā veditabbā. Atisukhumoti aññattha labbhamāno kāyasaṅkhāro catutthajjhāne atikkantasukhumo. Sukhumabhāvopissa tattha natthi kuto oḷārikatā appavattanato. Tenāha “appavattimeva pāpuṇātī”ti.

Lābhissa sato anupubbasamāpattisamāpajjanavelaṃ ekāsaneneva vā sabbesaṃ jhānānaṃ paṭilābhaṃ sandhāya majjhimabhāṇakā heṭṭhimahetṭhimajjhānato uparūparijhānūpacārepi sukhumataraṃ icchanti. Tattha hi sopacārānaṃ jhānānaṃ uparūpari visesavantatā santatā ca sambhaveyya, ekāvajjanūpacāraṃ vā sandhāya evaṃ vuttaṃ. Evañhi heṭṭhā vuttavādena imassa vādassa avirodho siddho bhinnavisayattā. Sabbesaṃyevāti ubhayesampi. Yasmā te sabbepi vuccamānena vidhinā passaddhimicchantiyeve. Apariggahitakāle pavattakāyasaṅkhāro pariggahitakāle paṭippassambhatīti idaṃ sadisasantānatāya vuttaṃ. Na hi te eva oḷārikā assāsādayo sukhumā honti. Passambhanākāro pana tesāṃ heṭṭhā vuttoyeve.

Mahābhūtapariggahe sukhumoti catudhātumukhena vipassanābhinivesaṃ sandhāya vuttaṃ. Sakalarūpapariggahe sukhumo bhāvanāya uparūpari paṇītabhāvato. Tenevāha “rūpārūpapariggahe sukhumo”ti. Lakkhaṇārammaṇikavipassanāyāti kalāpasammasanamāha. Nibbidānupassanāto paṭṭhāya balavavipassanā, tato oraṃ dubbalavipassanā. Pubbe vuttanayenāti “apariggahitakāle”tiādinā samathanaye vuttanayena. “Apariggahe pavatto kāyasaṅkhāro mahābhūtapariggahe paṭippassambhatī”tiādinā vipassanānayepi paṭippassaddhi yojetabbāti vuttaṃ hoti.

Assāti imassa “passambhayaṃ kāyasaṅkhārā”nti padassa. Codanāsodhanāhīti anuyogaparihārehi. Evanti idāni vuccamānākārena. Kathanti yaṃ idaṃ “passambhayaṃ...pe... sikkhatī”ti vuttaṃ, taṃ kathaṃ kena pakārena kāyasaṅkhārassa passambhanaṃ yogino ca sikkhanaṃ hotīti kathetukāmatāya pucchitvā kāyasaṅkhāre sarūpato oḷārikasukhumato vūpasamato anuyogaparihārato ca dassetuṃ “katame kāyasaṅkhārā”tiādi āraddhaṃ. Tattha kāyikāti rūpakāye bhavā. Kāyappaṭibaddhāti kāyasannissitā. Kāye sati honti, asati na honti, tato eva te akāyasamuṭṭhānāpi kāyena saṅkharīyantīti kāyasaṅkhārā. Passambhentoti oḷārikoḷārikaṃ passambhento.

Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Oḷārikañhi kāyasaṅkhāraṃ avūpasantasabhāvaṃ sannisīdāpento “passambhento”ti vuccati, anuppādanīrodhaṃ pāpento “nīrodhento”ti, suṭṭhu santasabhāvaṃ nayanto “vūpasamento”ti.

Yathārūpehīti yādisehi. Kāyasaṅkhārehīti oḷārikehi kāyasaṅkhārehi. Ānamanāti abhimukhena kāyassa namanā. Vinamanāti visuṃ visuṃ passato namanā. Sannamanāti sabbato, suṭṭhu vā namanā. Paṇamanāti pacchato namanā. Iñjanādīni ānamanādīnaṃ vevacanāni, adhimattāni vā abhimukhacalanādīni ānamanādayo, mandāni iñjanādayo. Passambhayaṃ kāyasaṅkhāranti tathārūpaṃ ānamanādīnaṃ kāraṇabhūtaṃ oḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento. Tasmiñhi passambhite ānamanādayopi passambhitā eva honti.

Santaṃ sukhumanti yathārūpehi kāyasaṅkhārehi kāyassa aparipphandanahetūhi ānamanādayo na honti, tathārūpaṃ darathābhāvato santaṃ, anoḷārikatāya sukhuṃ. Passambhayaṃ kāyasaṅkhāranti sāmāññato ekaṃ katvā vadati. Atha vā pubbe oḷārikoḷārikaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhento anukkamena kāyassa aparipphandanahetubhūte sukhumasukhumatare uppādetvā tepi paṭippassambhetvā paramasukhumatāya koṭippattaṃ yaṃ kāyasaṅkhāraṃ paṭippassambhetti, taṃ sandhāya vuttaṃ “santaṃ sukhuṃ passambhayaṃ kāyasaṅkhārā”nti.

Itītiādi codakavacanaṃ. Tattha itīti pakāratthe nipāto, kirāti arucisūcane, evaṇceti attho. Ayañhettha adhippāyo “vuttappakārena yadi atisukhumampi kāyasaṅkhāraṃ passambhetti”ti. Evaṃ santeti evaṃ sati tayā vuttākāre labbhamāne. Vātūpaladdhiyāti vātassa upaladdhiyā. Ca-saddo samuccayattho, assāsādivātārammaṇassa cittassa pabhāvanā uppādanā pavattanā na hoti, te ca tena passambhetabbāti adhippāyo. Assāsapassāsānañca pabhāvanāti oḷārike assāsapassāsāse bhāvanāya paṭippassambhetvā sukhumānaṃ tesaṃ pabhāvanā ca na hoti ubhayesaṃ tesaṃ tena paṭippassambhetabbato. Ānāpānassatiyāti ānāpānārammaṇāya satiyā ca pavattanaṃ na hoti ānāpānānaṃ abhāvato. Tato eva taṃsampayuttassa ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā uppādanāpi na hoti. Na hi kadāci ārammaṇena vinā sārammaṇā dhammā sambhavanti. Na ca naṃ tanti ettha

nanti nipātamattaṃ. Taṃ vuttavidhānaṃ samāpattiṃ paṇḍitā paññavanto na ceva samāpajjantipi tato na vuṭṭhahantipīti yojanā. Evaṃ codako sabbaṃ abhāvūpanayanaṃ passambhananti adhippāyena codeti.

Puna iti kirātiādi yathāvuttāya codanāya vissajjanā. Tattha kirāti yadīti etassa atthe nipāto. Iti kira sikkhati, mayā vuttākārena yadi sikkhatīti attho. Evaṃ santeti evaṃ passambhane sati. Pabhāvanā hotīti yadipi oḷārikā kāyasaṅkhārā paṭippassambhanti, sukhumā pana atthevāti anukkamena paramasukhumabhāvappattassa vasena nimittupattiyā ānāpānassatiyā ānāpānassatisamādhissa ca pabhāvanā ijjhatevāti adhippāyo.

Yathā kathaṃ viyāti yathāvuttavidhānaṃ taṃ kathaṃ viya daṭṭhabbaṃ, atthi kiñci tadatthasamapaṭipādane opammanti adhippāyo. Idāni opammaṃ dassetuṃ “seyyathāpī”tiādi vuttaṃ. Tattha seyyathāpīti opammatthe nipāto. Kaṃseti kaṃsabhājane. Nimittanti nimittassa, tesāṃ saddānaṃ pavattākārassāti attho. Sāmiatthe hi idaṃ upayogavacanaṃ. Suggahitattāti suṭṭhu gahitattā. Sumanasikatattāti suṭṭhu citte ṭhapitattā. Sūpadhāritattāti sammadeva upadhāritattā sallakkhitattā. Sukhumakā saddāti anurave āha, ye appakā. Appattho hi ayaṃ ka-saddo. Sukhumasaddanimittārammaṇatāpīti sukhumo saddova nimittaṃ sukhumasaddanimittaṃ, tadārammaṇatāyapīti vuttaṃ hoti. Kāmaṃ tadā sukhumāpi saddā niruddhā, saddanimittassa pana suggahitattā sukhumatarasaddanimittārammaṇabhāvenapi cittaṃ pavattati. Ādito paṭṭhāya hi tassa tassa niruddhassa saddassa nimittaṃ avikkhittena cittena upadhārentassa anukkamena pariyosāne atisukhumasaddanimittampi ārammaṇaṃ katvā cittaṃ pavattateva. Cittaṃ na vikkhepaṃ gacchati tasmīṃ yathāupaṭṭhite nimitte samādhānasabbhāvato.

Evaṃ santetiādi vuttassevatthassa nigamanavasena vuttaṃ. Tattha yassa suttapadassa saddhiṃ codanāsodhanāhi attho vutto, taṃ uddharitvā kāyānupassanāsati paṭṭhānāni vibhāgato dassetuṃ “passambhaya”ntiādi vuttaṃ. Tattha passambhayaṃ kāyasaṅkhāranti vuttaassāsapassāsā kāyoti yojanā veditabbā. Atha vā passambhayaṃ kāyasaṅkhāranti ettha assāsapassāsā kāyoti evamattho daṭṭhabbo. Mahāsati paṭṭhānasutte kāyānupassanaṃ kathentena paṭhamacatukkasēva vuttattā, ānāpānassatisuttepi “yasmīṃ samaye, bhikkhave, bhikkhu dīghaṃ vā assasanto dīghaṃ assasāmīti pajānāti...pe... passambhayaṃ kāyasaṅkhāraṃ passasissāmīti sikkhati. Kāye kāyānupassī, bhikkhave, tasmīṃ samaye bhikkhu viharatī”ti vuttattā ca “kāyānupassanāvasena vuttassa paṭhamacatukkasā”ti vuttaṃ.

Ādikammikassa kammaṭṭhānavasenāti samathakammaṭṭhānaṃ sandhāya vuttaṃ, vipassanākammaṭṭhānaṃ pana itaracatukkesupi labbhateva. Etthāti paṭhamacatukke. Saha paṭisambhidāhīti nidassanamattametāṃ, puññavantānaṃ pana upanissayasampannānaṃ abhiññāpi sijjhatiyeva. Catubbidhanti pātimokkhasaṃvarādivasena catubbidhaṃ. Anāpajjananti sattannaṃ āpattikkhandhānaṃ aññatarassa anāpajjanaṃ. Āpannavuṭṭhānanti āpannasappaṭikammāpattito yathādhammaṃ paṭikammakaraṇena vuṭṭhānaṃ, desanāgāminito desanāya, vuṭṭhānagāminito parivāsādivinayakammakaraṇena vuṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Desanāyapi hi āpannāpattito vuṭṭhānaṃ hotīti sāpi vuṭṭhāneneva saṅgahitā. Kilesehi ca appaṭipīlananti kodho upanāho makkho palāso issā macchariyaṃ māyā sāṭheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno mado

pamādoti evamādīhi pāpadhammehi appaṭipīḷanam, tesam anuppādananti vuttam hoti.

Yamidaṃ ābhisamācārikasīlam vuccatīti sambandho. Dveasīti khandhakavattāni cuddasavidham mahāvattanti ettha mahāvattam nāma vattakkhandhake vuttāni āgantukavattam

āvāsikagamikaanumodanabhattachagapiṇḍacārikaāraññikasenaśanajantāgharavaccaku ṭiupajjhāyasaddhivihārikaācariyaantevāsikavattanti cuddasa vattāni. Tato aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāleyeva caritabbāni dvāsīti khandhakavattāni, na sabbāsu avatthāsu caritabbāni, tasmā mahāvattesu agaṇitāni. Tattha “pārivāsikānam bhikkhūnam vattam paññapessāmī”ti ārabhitvā “na upasampādetabbaṃ...pe... na chamāyaṃ caṅkamante caṅkame caṅkamitabba”nti vuttavattāni chasaṭṭhi, tato param “na, bhikkhave, pārivāsikena bhikkhunā pārivāsikavuḍḍhatarena bhikkhunā saddhiṃ mūlāyapaṭikassanārahena, mānattārahena, mānattacārikena, abbhānārahena bhikkhunā saddhiṃ ekacchanne āvāse vatthabba”ntiadinā vuttāni pakatatte caritabbhehi anaññattā visuṃ tāni agaṇetvā pārivāsikavuḍḍhatarādīsu puggalantaresu caritabbattā tesam vasena sampiṇḍetvā ekekaṃ katvā gaṇitāni pañcāti ekasattati vattāni, ukkhepanīyakammakatavattesu vattapaññāpanavasena vuttam “na pakatattassa bhikkhuno abhivādanam...pe... nahāne piṭṭhiparikammaṃ sādītappa”nti idaṃ abhivādanādīnam asādiyanam ekaṃ, “na pakatatto bhikkhu sīlavipattiyā anuddhamsetabbo”tiadinā ca dasāti evametāni dvāsīti. Etesveva pana kānici tajjanīyakammādivattāni kānici pārivāsikādivattānīti aggahitaggahaṇena dvāsīti eva. Aññattha pana aṭṭhakathāpadese appakaṃ ūnamadhikaṃ vā gaṇanūpagaṃ na hotīti asīti khandhakavattānīti vuccati. Ābhisamācārikasīlanti ettha abhisamācāroti uttamasamācāro, abhisamācārova ābhisamācārikaṃ, abhisamācāraṃ vā ārabha paññattam ābhisamācārikaṃ, tadeva sīlanti ābhisamācārikasīlam. Khandhakavattapariyāpannassa sīlassetaṃ adhivacanam. Ahaṃ sīlam rakkhāmi, kiṃ ābhisamācārikenātiadinā sīlanti ubhatovibhaṅgapariyāpannameva gahetabbaṃ khandhakavattapariyāpannassa ābhisamācārikaggahaṇena gahitattā. Paripūreti paripuṇṇe, paripūriteti vā attho.

Tatoti yathāvuttasīlavisodhanato param. Āvāsoti āvāsapalibodho. Kulantiadināsupi eseve nayo. Tattha āvāsoti ekopi ovarako vuccati ekampi pariveṇaṃ sakalopi saṅghārāmo. Svāyaṃ na sabbasseva palibodho hoti, yo panettha navakammādiussukkaṃ vā āpajjati, bahubhaṇḍasannicayo vā hoti, yena kenaci vā kāraṇena apekkhavā paṭibaddhacitto, tasseva palibodho hoti, na itarassa.

Kulanti ñātikulam vā upaṭṭhākakulam vā. Ekaccassa hi upaṭṭhākakulampi “sukhite sukhito”tiadinā nayena saṃsaṭṭhassa viharato palibodho hoti, so kulamānusakehi vinā dhammassavanāya sāmantavihārampi na gacchati. Ekaccassa mātāpitaropi palibodhā na honti koraṇḍakavivāravāsīttherassa bhāgineyyadahasabhaṃ bhikkhuno viya.

Lābhoti cattāro paccayā. Te katham palibodhā honti? Puññavantassa hi bhikkhuno gatagataṭṭhāne manussā mahāparivāre paccaye denti, so tesam anumodento dhammaṃ desento samaṇadhammaṃ kātuṃ okāsaṃ na labhati, aruṇuggamanato yāva paṭhamayāmo, tāva manussasaṃsaggo na upacchijjati, puna balavapaccūseyeva bāhullikapīṇḍapātikā āgantvā “bhante, asuko upaṭṭhāko upāsako upāsikā amacco amaccadhītā tumhākaṃ dassanakāmā”ti vadanti, so “gaṇhāvuso pattacīvara”nti gamanasajjova hoti niccabyāvaṇṇo, tasseva te paccayā palibodhā honti. Tena gaṇam pahāya yattha naṃ na jānanti, tattha ekakena caritabbaṃ. Evaṃ

so palibodho upacchijjati.

Gaṇoti suttantikagaṇo vā ābhidhammikagaṇo vā. Yo tassa uddesaṃ vā paripucchaṃ vā dento samaṇadhammassa okāsaṃ na labhati, tassa gaṇo palibodho hoti. Tena so evaṃ upacchinditabbo - sace tesāṃ bhikkhūnaṃ bahu kataṃ hoti, appaṃ avasiṭṭhaṃ, taṃ niṭṭhapetvā araṇṇaṃ pavisitabbaṃ. Sace appaṃ kataṃ, bahu avasiṭṭhaṃ, yojanato paraṃ agantvā antoyojanaparicchede aññaṃ gaṇavācakaṃ upasaṅkamtivā “ime āyasmā uddesādīhi saṅgaṇhatū”ti vattabbaṃ. Evampi alabhamānena “mayhaṃ, āvuso, ekaṃ kiccaṃ atthi, tumhe yathāphāsukaṭṭhānāni gacchathā”ti gaṇaṃ pahāya attano kammaṃ kātābbaṃ.

Kammenāti kammaṃ palibodhena. “Kammañca pañcama”ntipi pāṭho. Tattha kammanti navakammaṃ. Taṃ karontena vaḍḍhakīdīhi laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, katākate ussukkaṃ āpajjitabbanti sabbathāpi palibodho hoti. Sopi evaṃ upacchinditabbo - sace appaṃ avasiṭṭhaṃ hoti, niṭṭhapetabbaṃ. Sace bahu, saṅghikaṃ ce, navakammaṃ saṅghassa vā bhārahārahakabhikkhūnaṃ vā niyyātetabbaṃ. Attano santakaṃ ce, attano bhārahārahakānaṃ niyyātetabbaṃ. Tādisaṃ alabhantena saṅghassa pariccajivā gantabbaṃ.

Addhānanti maggagamaṇaṃ. Yassa hi katthaci pabbajjāpekkho vā hoti, paccayaajātaṃ vā kiñci laddhabbaṃ hoti. Sace taṃ alabhanto na sakkoti adhivāsetuṃ, araṇṇaṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ karontassapi gamikacittaṃ nāma duppaṭivinodayaṃ hoti, tasmā gantvā taṃ kiccaṃ tīretvāva samaṇadhamme ussukkaṃ kātābbaṃ.

Ñātīti vihāre

ācariyupajjhāyasaddhivihārikaantevāsikasamānupajjhāyakasamānācariyakā, ghare mātā pitā bhātāti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti. Tasmā so palibodho te upaṭṭhahitvā tesāṃ pākatikakaraṇena upacchinditabbo. Tattha upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṃ na vuṭṭhāti, yāvajīvaṃ paṭijaggitabbo, tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko upasampāditapabbājitaantevāsikasamānupajjhāyakā ca.

Nissayācariya uddesācariya nissaya te vāsika uddesantevāsikasamānācariyakā pana yāva nissaya uddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā. Pahontena tato uddhampi paṭijaggitabbā eva. Mātāpitūsu upajjhāye viya paṭijaggitabbaṃ. Sacepi hi te rajje ṭhitā honti, puttato ca upaṭṭhānaṃ paccāsīsanti, kātābbameva. Atha tesāṃ bhesajjaṃ natthi, attano santakaṃ dātābbaṃ. Asati, bhikkhācariyāya pariyesitvāpi dātābbameva. Bhātubhaginīnaṃ pana tesāṃ santakameva yojetvā dātābbaṃ. Sace natthi, attano santakaṃ tāvakālikaṃ datvā pacchā labhantena gaṇhitabbaṃ, alabhantena na codetabbā. Aññātakassa bhaginiyā sāmikassa bhesajjaṃ neva kātuṃ, na dātuṃ vaṭṭati, “tuyhaṃ sāmikassa dehī”ti vatvā pana bhaginiyā dātābbaṃ. Bhātu jāyāyapi eseva nayo, tesāṃ pana puttā imassa ñātakāyevāti tesāṃ kātuṃ vaṭṭati.

Ābādhoti yo koci rogo. So bādhayamāno palibodho hoti, tasmā bhesajjakaraṇena upacchinditabbo. Sace pana katipāhaṃ bhesajjaṃ karontassapi na vūpasammati, “nāhaṃ tuyhaṃ dāso, na bhatako, taṃyevamhi posento anamatagge saṃsāra vaṭṭe dukkhappatto”ti attabhāvaṃ garahitvā samaṇadhammo kātābbo.

Ganthoti pariyattipariharaṇaṃ. Taṃ sajjhāyādīhi niccabyāvaṭasseva palibodho hoti, na itarassa.

Iddhiyāti iddhipalibodhena. “Iddhīti te dasā”tipi pāṭho. Tattha iddhīti pothujjanikā iddhi. Sā hi uttānaseyyakadārako viya taruṇasassaṃ viya ca dupparihārā hoti, appamattakena ca bhijjati. Sā pana vipassanāya palibodho hoti, na samādhissa samādhim patvā pattabbato, tasmā vipassanāttikena iddhipalibodho upacchinditabbo, itarena avasesāti. Kammatṭhānabhāvanam paribundheti uparodheti pavattitum na detīti palibodho, ra-kārassa la-kāram katvā vutto, paripanthoti attho. Upacchinditabboti samāpanena saṅgahaṇena uparundhitabbo, apalibodho kātābboti attho.

Kammatṭhāne niyutto kammatṭhāniko, bhāvanamanuyuñjanto. Tena kammatṭhānikena. Paricchinditvāti “imasmiṃ vihāre sabbepi bhikkhū”ti evaṃ paricchinditvā. Sahavāsīnanti sahavāsīnam bhikkhūnam. Muducittataṃ janetīti attani muducittataṃ uppādeti. Ayañca sahavāsīnam cittamaddavajananādiattho “manussānam piyo hotī”tiādinayappavattena mettānisamsasuttena dīpetabbo.

Anolīnavuttiko hotīti sammāpaṭipattiyam olīnavuttiko hīnavīriyo na hoti, āradhaviīriyo hotīti attho. Dibbesupi ārammaṇesu, pageva itaresūti adhippāyo. Sabbatthāti sabbasmiṃ samaṇakaraṇīye, sabbasmiṃ vā kammatṭhānānuyoge. Atthayitabbanti pubbāsevanavasena atthayitabbam. Yogassa bhāvanāya anuyuñjanaṃ yogānuyogo, tadeva karaṇīyatṭhena kammaṃ, tassa yogānuyogakammassa. Padaṭṭhānattāti nipphattihetuttā.

Odātakasiṇe ālokaasiṇam, kasiṇugghāṭimākāsakasiṇe paricchinnākāsakasiṇaṃ antogadham katvā pāliyam pathavīkasiṇādīnam rūpajjhānārammaṇānam aṭṭhannamyeva kasiṇānam sarūpato vuttattā ākāsakasiṇam ālokaasiṇaṃ vajjetvā “aṭṭhatimsārammaṇesū”ti pāliyam āgatanayeneva vuttam. Aṭṭhakathānayaena pana ākāsakasiṇe ālokaasiṇe ca visum gahite cattālīsamyeva kammatṭhānāni. Tatrimāni cattālīsa kammatṭhānāni - dasa kasiṇā, dasa asubhā, dasa anussatiyo, cattāro brahmavihārā, cattāro āruppā, ekā saññā, ekaṃ vavatthānanti. Tattha pathavīkasiṇam āpokasiṇam tejokasiṇam vāyokasiṇam nīlakasiṇam pītakasiṇam lohītakasiṇam odātakasiṇam ālokaasiṇam paricchinnākāsakasiṇanti ime dasa kasiṇā. Uddhumātakam vinīlakam vipubbakam vicchiddakam vikkhāyītakam vikkhittakam hatavikkhittakam lohītakam puḷavakam aṭṭhikanti ime dasa asubhā. Buddhānussati dhamma saṅgha sīla cāga devatānussati maraṇassati kāyagatāsati ānāpānassati upasamānussatīti imā dasa anussatiyo. Mettā karuṇā muditā upekkhāti ime cattāro brahmavihārā. Ākāsānañcāyatanaṃ viññāṇaṃcāyatanaṃ ākiñcaññāyatanaṃ nevasaññānāsaññāyatanaṃ ime cattāro āruppā. Āhāre paṭikūlasaññā ekā saññā. Catudhātuvavatthānam ekaṃ vavatthānanti.

Yam yassa caritānukūlanti ettha rāgacaritassa tāva dasa asubhā kāyagatāsati ekādasa kammatṭhānāni anukūlāni, dosacaritassa cattāro brahmavihārā cattāri vaṇṇakasiṇānīti aṭṭha, mohacaritassa ca vitakkacaritassa ca ekaṃ ānāpānassatikammatṭhānameva, saddhācaritassa purimā cha anussatiyo, buddhacaritassa maraṇassati upasamānussati catudhātuvavatthānam āhāre paṭikūlasaññāti cattāri, sesakasiṇāni cattāro ca āruppā sabbacaritānam anukūlāni. Kasiṇesu ca yaṃ kiñci parittam vitakkacaritassa, appamāṇam mohacaritassa anukūlanti veditabbam. Yathāvutteneva nayanāti “yogānuyogakammassa padaṭṭhānattā”ti imamattham atidisati.

Yaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetukāmo hoti, tasseeva vasena catukkapañcakajjhānāni nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā āsavakkhayappattassa khīṇāsavassa santike gahetabbanti āha - “imināva kammaṭṭhānena...pe...uggahetabba”nti. Arahantādayo hītiādi ekaccakhīṇāsavato bahussutova kammaṭṭhānadāne seyyoti dassanatthaṃ āraddhaṃ. Mahāhatthipathaṃ nīharanto viyāti kammaṭṭhānapathaviṃ mahāhatthipathaṃ katvā dassento viya. Sappāyāsappāyaṃ paricchinditvāti yassa kammaṭṭhānaṃ ācikkhati, tassa upakārānupakāraṃ yuttimagganena paricchinditvā.

Idāni kammaṭṭhānadāyakassa santikaṃ gacchantena dhotamakkhitehi pādehi upāhanā āruhitvā chattaṃ gahetvā telanālimadhuphāṇitādīni gāhāpetvā antevāsikaparivutena na gantabbaṃ, gamikavattaṃ pana pūretvā attano pattacīvaraṃ sayameva gahetvā antarāmagge yaṃ yaṃ vihāraṃ pavisati, sabbattha pavīṭṭhakāle āgantukavattaṃ, nikkhamanakāle gamikavattanti yathārahaṃ taṃ taṃ vattaṃ pūrentena sallahukaparikkhārena paramasallekhavuttinā hutvā gantabbanti imamatthaṃ saṅkhipitvā dassento “sallahukavuttinā vinayācārasampannā”ti āha. Evaṃ pana gantvā taṃ vihāraṃ pavisantena antarāyeva dantakaṭṭhaṃ kappiyaṃ kārāpetvā gahetvā pavisitabbaṃ, na ca muhuttaṃ vissamitvā pādadhovanamakkhānādīni katvā ācariyassa santikaṃ gamissāmīti aññaṃ pariveṇaṃ pavisitabbaṃ. Kasmā? Sace hissa tatra ācariyassa visabhāgā bhikkhū bhaveyyuṃ, taṃ te āgamanakāraṇaṃ pucchitvā ācariyassa avaṇṇaṃ pakāsetvā “naṭṭhosi, sace tassa santikaṃ āgato”ti vippaṭisāraṃ uppādeyyuṃ, yena tatova paṭinivatteyya, tasmā ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā ujukaṃ tattheva gantabbaṃ.

Vuttappakāramācariyanti -

“Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo;
Gambhīrañca kathaṃ kattā, no caṭṭhāne niyojako”ti. -

Evamādinā vuttappakāraṃ saddhādiguṇasamannāgataṃ ekantahitesiṃ vuḍḍhipakkhe ṭhitaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ. Vattaṭṭhiṭṭhiyā ārādhitaṭṭhiyā ettha sace ācariyo daharataro hoti, pattacīvaraṭṭhiyā gahaṇādīni na sāditaṭṭhiyāni. Sace vuḍḍhataro, gantvā ācariyaṃ vanditvā ṭhātabbaṃ. “Nikkhipāvuso, pattacīvara”nti vuttena nikkhipitabbaṃ. “Pānīyaṃ pivā”ti vuttena sace icchatī, pātabbaṃ. “Pāde dhovā”ti vuttena na tāva dhovitaṭṭhiyā. Sace hi ācariyena ābhatamudakaṃ bhaveyya, na sārappaṃ siyā. “Dhovāvuso, na mayā ābhataṃ, aññehi ābhata”nti vuttena pana yattha ācariyo na passati, evarūpe paṭicchanne vā okāse abbhokāsavihārassapi vā ekamante nisīditvā pādā dhovitaṭṭhiyā. Sace ācariyo telanāliṃ āharati, uṭṭhahitvā ubhohi hatthehi sakkaccaṃ gahetaṭṭhiyā. Sace hi na gaṇheyya, “ayaṃ bhikkhu ito eva paṭṭhāya sambhogaṃ kopetī”ti ācariyassa aññathattaṃ bhaveyya. Gahetvā pana na āditova pādā makkhetabbaṃ. Sace hi taṃ ācariyassa gattaṭṭhiyājanatelaṃ bhaveyya, na sārappaṃ siyā, tasmā paṭhamaṃ sīsaṃ makkhetvā khandhādīni makkhetabbaṃ. “Sabbapārihāriyatelamidaṃ, āvuso, pādepi makkhehi”ti vuttena pana pāde makkhetvā “imaṃ telanāliṃ ṭhapemi, bhante”ti vatvā ācariye gaṇhante dātaṭṭhiyā.

Gatadivasato paṭṭhāya “kammaṭṭhānaṃ me, bhante, kathetha”iccevaṃ na vattaṭṭhiyā. Dutiyadivasato pana paṭṭhāya sace ācariyassa pakatiupaṭṭhāko atthi, taṃ yācitvā vattaṃ kātaṭṭhiyā. Sace yācitopi na deti, okāse laddheyyeva kātaṭṭhiyā. Karontena ca khuddakamajjhimaṃ mahantāni tīṇi dantakaṭṭhāni upanāmetabbaṃ.

Sītaṃ uṇhanti duvidhaṃ mukhadhovanudakañca nhānodakañca paṭiyādetabbaṃ. Tato yaṃ ācariyo tīṇi divasāni paribhuñjati, tādisameva niccaṃ upaṭṭhāpetabbaṃ, niyamaṃ akatvā yaṃ vā taṃ vā paribhuñjantassa yathāladdhaṃ upanāmetabbaṃ. Kiṃ bahunā vuttena, yaṃ taṃ bhagavatā “antevāsikena, bhikkhave, ācariyamhi sammā vattitabbaṃ. Tatrāyaṃ sammāvattanā - kālasseva vuṭṭhāya upāhanā omuñcitvā ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā dantakaṭṭhaṃ dātabbaṃ, mukhodakaṃ dātabbaṃ, āsanaṃ paññāpetabbaṃ. Sace yāgu hoti, bhājanaṃ dhovitvā yāgu upanāmetabbā”tiādikaṃ khandhake vattaṃ paññattaṃ, taṃ sabbampi kātabbaṃ. Iti iminā yathāvuttena nayena paṭipajjanto vattapaṭipattiyā cittaṃ ārādheti dāṭṭhabbaṃ.

Pañcasandhikanti pañcapabbaṃ, pañcabhāganti attho. Kammatṭhānassa uggaṇhananti kammatṭhānaganthassa uggaṇhanaṃ, tadatthaparipucchā kammatṭhānassa paripucchanā. Atha vā ganthato atthato ca kammatṭhānassa uggaṇhanaṃ uggaḥ, tattha saṃsayaparipucchanā paripucchā. Kammatṭhānassa upaṭṭhānanti nimittupaṭṭhānaṃ, evaṃ bhāvanamanuyuñjantassa “evamidam nimittaṃ upaṭṭhātī”ti upadhāraṇaṃ, tathā kammatṭhānappanā “evaṃ jhānamappetī”ti. Kammatṭhānassa lakkhaṇanti gaṇanānubandhanāphusaṇaṃ vasena bhāvanaṃ ussukkāpetvā ṭhapanāya sampatti, tato parampi vā sallakkhaṇādivasena matthakappattīti kammatṭhānasabhāvassa sallakkhaṇaṃ. Tenāha - “kamatṭhānasabhāvupadhāraṇanti vuttaṃ hotī”ti.

Attanāpi na kilamati odhiso kammatṭhānassa uggaṇhanato, tato eva ācariyampi na viheṭheti dhammādhikaraṇampi bhāvanāya matthakaṃ pāpanato. Tasmāti taṃnimittaṃ attanoakilamanaācariyāviheṭhanahetu. Thokanti thokaṃ thokaṃ. Tatthāti yattha ācariyo vasati, tattha. Sappāyaṃ hotīti āvāsasappāyādilābhena manasikāraphāsutā bhāvanānukūlatā hoti. Yojanaparamanti iminā gāvutaadḍhayojanāni saṅgaṇhāti. Yasmā pana mandapañño gāvute adḍhayojane yojanamatte vā vasanto kammatṭhānassa kismiñciveva ṭhāne sandehe vā satisammose vā jāte kālasseva vihāre vattaṃ katvā antarāmagge piṇḍāya caritvā bhattakiccapariyosāneyeva ācariyassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā taṃ divasaṃ ācariyassa santike kammatṭhānaṃ sodhetvā dutiyadivase ācariyaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge piṇḍāya caritvā akilamantoyeva attano vasanaṭṭhānaṃ āgantum sakkhissati, tasmā vuttaṃ “mandapañño yojanaparamaṃ gantvā”ti. Sace tikkhapañño yojanaparama phāsukaṭṭhānaṃ na labhati, tena kammatṭhāne sabbaṃ gaṇthiṭṭhānaṃ chinditvā visuddhaṃ āvajjanapaṭibaddhaṃ kammatṭhānaṃ katvā yojanaparamato dūrampi gantum vaṭṭatīti āha “tikkhapañño dūrampi gantvā”ti.

Aṭṭhārasasenāsanadosavivajjitanti mahattaṃ, navattaṃ, jīṇattaṃ, panthanissitattaṃ, soṇḍī, paṇṇaṃ, pupphaṃ, phalaṃ, patthanīyatā, nagarasannissitatā, dārusannissitatā, khetasannissitatā, visabhāgānaṃ puggalānaṃ atthitā, paṭṭanasannissitatā, paccantasannissitatā, rajjasīmasannissitatā, asappāyatā, kalyāṇamittānaṃ alābhoti imehi aṭṭhārasahi senāsanadosehi vivajjitaṃ. Imesañhi aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsaṇaṃ bhāvanāya ananurūpaṃ.

Kasmā? Mahāvihāre tāva bahū nānāchandā sannipatanti, te aññamaññaṃ paṭiviruddhatāya vattaṃ na karonti, bodhiyaṅgaṇādīni asammattāneva honti, anupaṭṭhāpitaṃ pāṇiyaṃ paribhojanīyaṃ. Tatrāyaṃ “gocaragāme piṇḍāya carissāmī”ti pattacīvaramādāya nikkhantopi sace passati vattaṃ akataṃ,

pāṇiyaghaṭaṃ vā rittaṃ, athānena vattaṃ kātappaṃ hoti, pāṇiyaṃ upaṭṭhāpetappaṃ, akaronto vattabhede dukkaṭaṃ āpajjati. Karontassa kālo atikkamati, atidivā pavitṭho niṭṭhitāya bhikkhāya kiñci na labhati. Paṭisallānagatopi sāmaṇeradaharabhikkhūnaṃ uccāsaddena saṅghakammehi ca vikkhipati. Yattha pana sabbapaṃ vattaṃ katameva hoti, avasesāpi ca ghaṭṭanā natthi, evarūpe mahāvihārepi vihātabbaṃ.

Navavihāre bahu navakammaṃ hoti, akarontaṃ ujjhāyanti. Yattha pana bhikkhū evaṃ vadanti “āyasmā yathāsukhaṃ samaṇadhammaṃ karotu, mayaṃ navakammaṃ karissāmā”ti, evarūpe vihātabbaṃ.

Jiṇṇavihāre pana bahu paṭijaggitaṃ hoti, antamaso attano senāsanamattampi appaṭijaggantaṃ ujjhāyanti, paṭijaggantassa kammaṭṭhānaṃ parihāyati.

Panthanissite mahāpathavihāre rattindivaṃ āgantukā sannipatanti. Vikāle āgatānaṃ attano senāsaṇaṃ datvā rukkhamaṇe vā pāsānapitṭhe vā vasitappaṃ hoti, punadivasepi evamevāti kammaṭṭhānaṃ okāso na hoti. Yattha pana evarūpo āgantukasambādho na hoti, tattha vihātabbaṃ.

Soṇḍī nāma pāsānapokkharāṇi hoti. Tattha pāṇiyatthaṃ mahājano samosarati, nagaravāsīnaṃ rājakulūpakattherānaṃ antevāsikā rajanakammatthāya āgacchanti, tesāṃ bhājanadārudoṇikādīni pucchantānaṃ “asuke ca asuke ca ṭhāne”ti dassetabbāni honti. Evaṃ sabbakālampi niccabyāvaṭo hoti.

Yattha nānāvidhaṃ sākapaṇṇaṃ hoti, tatthassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā divāvihāraṃ nisinnassapi santike sākahārikā gāyamānā paṇṇaṃ uccinantiyo visabhāgasaddasaṅghaṭṭanena kammaṭṭhānantarāyaṃ karonti.

Yattha pana nānāvidhā mālāgacchā supupphitā honti, tatrāpi tādisoyeva upaddavo.

Yattha nānāvidhaṃ ambajambupanasādiphalaṃ hoti, tattha phalatthikā āgantvā yācanti, adentassa kujjhanti, balakkārena vā gaṇhanti, sāyanhasamaye vihāramajjhe caṅkamantena te disvā “kiṃ upāsakā evaṃ karoṭhā”ti vuttā yathāruci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Patthanīye pana lokasammate dakkhiṇagirihaṭṭhikucchicetiyaḥcittalapabbatasadise vihāre viharantaṃ “ayaṃ arahā”ti sambhāvetvā vanditukāmā manussā samantā osaranti, tenassa na phāsu hoti. Yassa pana taṃ sappāyaṃ hoti, tena divā aññattha gantvā rattin vasiṭappaṃ.

Nagarasannissite visabhāgārammaṇāni āpāthamāgacchanti, kumbhadāsiyopi ghaṭehi nighaṃsantiyo gacchanti, okkamitvā maggaṃ na denti, issaramanussāpi vihāramajjhe sāṇiṃ parikkhipitvā nisīdanti.

Dārusannissaye pana yattha kaṭṭhāni ca dabbupakaraṇarukkhā ca santi, tattha kaṭṭhahārikā pubbe vuttasākapupphahārikā viya aphāsukaṃ karonti. Vihāre rukkhā santi, te “chinditvā gharāni karissāmā”ti manussā āgantvā chindanti. Sace sāyanhasamaye padhānagharā nikkhamitvā vihāramajjhe caṅkamanto te disvā “kiṃ upāsakā evaṃ karoṭhā”ti vadati, yathāruci akkosanti, avāsāyapissa parakkamanti.

Yo pana khetasannissito hoti samantā khettehi parivārito, tattha manussā vihāramajjheyeva khalaṃ katvā dhaññaṃ maddanti, pamukhesu sayanti, aññampi bahuṃ aphāsuṃ karonti. Yatrapi mahāsaṅghabhogo hoti, ārāmikakulānaṃ gāvo

rundhanti, udakavāraṃ paṭisedhenti, manussā vīhisīsaṃ gahetvā “passatha tumhākaṃ ārāmikakulānaṃ kamma”nti saṅghassa dassenti. Tena tena kāraṇena rājarājamahāmattānaṃ gharadvāraṃ gantabbaṃ hoti, ayampi khetasannissiteneva saṅgahito.

Yattha aññaṃaṇṇavisabhāgā verī bhikkhū viharanti, ye kalahaṃ karontā “mā, bhante, evaṃ karoṭhā”ti vāriyamānā “etassa paṃsukūlikassa āgatakālato paṭṭhāya naṭṭhāmhā”ti vattāro bhavanti.

Yopi udakapaṭṭanaṃ vā thalapaṭṭanaṃ vā sannissito hoti, tattha abhiṇṇaṃ nāvāhi ca satthehi ca āgatamanussā “okāsaṃ detha, pāṇiyaṃ detha, loṇaṃ dethā”ti ghaṭṭayantā aphāsuṃ karonti.

Paccantasannissite pana manussā buddhādīsu appasannā honti.

Rajjasīmasannissite rājabhayaṃ hoti. Tañhi padesaṃ eko rājā “na mayhaṃ vase vattatī”ti paharati, itaropi “na mayhaṃ vase vattatī”ti. Tatrāyaṃ bhikkhu kadāci imassa rañño vijite vicarati, kadāci etassa, atha naṃ “carapuriso aya”nti maññaṃanā anayabyasaṃ pāpentī.

Asappāyatāti visabhāgarūpādīārammaṇasamosaraṇena vā amanussapariggahitatāya vā asappāyatā. Tatridaṃ vatthu - eko kira thero araṇṇe vasatī. Athassa ekā yakkhinī paṇṇasāladvāre ṭhatvā gāyi. So nikkhamitvā dvāre aṭṭhāsī, sā gantvā caṅkamanasīse gāyi. Thero caṅkamanasīsaṃ agamāsī, sā sataporise papāte ṭhatvā gāyi. Thero paṭinivatti, atha naṃ sā vegena gantvā gahetvā “mayā, bhante, na eko, na dve tumhādisā khāditā”ti āha.

Yattha na sakkā hoti ācariyaṃ vā ācariyasamaṃ vā upajjhāyaṃ vā upajjhāyasamaṃ vā kalyāṇamittaṃ laddhuṃ, tattha so kalyāṇamittānaṃ alābho mahādosoyeva. Tasmā imesaṃ aṭṭhārasannaṃ dosānaṃ aññatarena samannāgataṃ senāsanaṃ bhāvanāya ananurūpanti veditabbaṃ. Vuttampi cetāṃ aṭṭhakathāsu -

“Mahāvāsaṃ navāvāsaṃ, jarāvāsaṃ panthaniṃ;
Soṇḍiṃ paṇṇaṃ pupphaṃ, phalaṃ patthitameva ca.

“Nagaraṃ dārunā khettaṃ, visabhāgena paṭṭanaṃ;
Paccantasīmāsapāyaṃ, yattha mitto na labbhati.

“Aṭṭhāresetāni ṭhānāni, iti viññāya paṇḍito;
Ārakā parivajjeyya, maggaṃ sappatibhayaṃ yathā”ti.

Pañcasenāsanaṅgasamannāgatanti gāmato nātidūranāccāsannatādīhi pañcahi senāsanaṅgehi samannāgataṃ. Vuttañhetāṃ bhagavatā -

“Kathaṃ, bhikkhave, senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hoti? Idha, bhikkhave, senāsanaṃ nātidūraṃ hoti nāccāsannaṃ gamanāgamanasampannaṃ, divā appākiṇṇaṃ rattim appasaddaṃ appanigghosaṃ, appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassaṃ, tasmim kho pana senāsane viharantassa appakasirena uppajjanti cīvarapiṇḍapātasenāsanaḡilānapaccayabhesajjaparikkhārā, tasmim kho pana senāsane therā bhikkhū viharanti bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādhārā, te kālena kālaṃ upasaṅkamtīvā paripucchati paripaṇḥati ‘idaṃ, bhante,

kathaṃ, imassa ko attho'ti. Tassa te āyasmanto avivaṭaṇṇeva vivaranti, anuttānīkakaṇṇa uttāniṃ karonti, anekavihitesu ca kaṅkhāṭṭhānīyesu dhammesu kaṅkhaṃ paṭivinodenti. Evaṃ kho, bhikkhave, senāsanaṃ pañcaṅgasamannāgataṃ hoti'ti.

Ettha ca nātidūraṃ nāccāsannaṃ gamanāgamanasampannanti ekaṃ aṅgaṃ, divā appākiṇṇaṃ rattim appasaddaṃ appanigghosanti ekaṃ, appaḍaṃsamakasavātātapasarīsapasamphassanti ekaṃ, tasmim kho pana senāsane viharantassa...pe... parikkhārāti ekaṃ, tasmim kho pana senāsane therā...pe... kaṅkhaṃ paṭivinodenti ekaṃ. Evaṃ pañcaṅgāni veditabbāni.

Upacchinnakhuḍḍakapalibodhenāti ettha pana khuddakapalibodhe upacchindantena dīghāni kesanakhalomāni chinditabbāni, jiṇṇacīvaṇṇesu aggaḷaanuvātaparibhaṇḍadānādīnā daḷhīkammaṃ vā tantucchedādīsū tunnakammaṃ vā kātabbāṃ, kilīṭṭhāni vā rajitabbāni. Sace patte malaṃ hoti, patto pacitabbo, mañcapīṭṭhādīni sodhetabbāni. Bhattasammadaṃ paṭivinodetvāti bhojananimittaṃ parissamaṃ vinodetvā. Āhāre hi āsayāṃ pavīṭṭhamatte tassa āgantukatāya yebhuyyena siyā sarīrassa koci parissamo, taṃ vūpasametvā. Tasmiṃhi avūpasante sarīrakhedena cittaṃ ekaggataṃ na labheyyāti. Uggahetabbato uggaho, sabbopi kammaṭṭhānavidhi, na pubbe vuttauggahamattaṃ. Ācariyato uggaho ācariyuggaho, tato. Ekapaḍampīti ekakoṭṭhāsampi.

Anubandhanāti assāsapassāsānaṃ anugamanavasena satiyā nīrantaraṃ anupavattanā. Phusaṇāti assāsapassāse gaṇentassa gaṇanaṃ paṭisaṃharitvā te satiyā anubandhantassa yathā appanā hoti, tathā cittaṃ ṭhapentassa ca nāsikaggādīṭṭhānassa nesam phusanā. Yasmā pana gaṇanādivasena viya phusanādivasena viṣuṃ manasikāro natthi, phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇanā kātabbāti dassetuṃ idha phusanāgahaṇanti dīpento “phusanāti phuṭṭhaṭṭhāna”nti āha. Ṭhapanāti samādhānaṃ. Tañhi sammadeva ārammaṇe cittaṃ ādhānaṃ ṭhapanam hoti. Tathā hi samādhī “cittaṃ ṭhiti saṇṭhīti”ti niddiṭṭho. Samādhīpadhānā pana appanāti āha “ṭhapanāti appanā”ti. Aniccatādīnaṃ saṃlakkhaṇato sallakkhaṇā vipassanā. Pavattato nimittato ca vinivaṭṭanato vinivaṭṭanā maggo. Sakalasamkilesapaṭippassaddhibhāvato sabbaso suddhīti pārisuddhi phalaṃ. Tesanti vivaṭṭanāpārisuddhīnaṃ. Paṭipassanāti pati pati dassanaṃ pekkhanaṃ. Tenāha “paccavekkhaṇā”ti.

Khaṇḍanti ekaṃ tīṇi pañcāti evaṃ gaṇanāya khaṇḍanaṃ. Okāseti gaṇanāvidhiṃ sandhāyāha, gaṇanānissitova na kammaṭṭhānanissito. Sikhāppattaṃ nu khoti idaṃ cirataraṃ gaṇanāya manasikarontassa vasena vuttaṃ. So hi tathā laddhaṃ avikkhepamattaṃ nissāya evaṃ maññeyya. Assāsapassāsesu yo upaṭṭhāti, taṃ gahetvāti idaṃ assāsapassāsesu yassa ekova paṭhamaṃ upaṭṭhāti, taṃ sandhāya vuttaṃ. Yassa pana ubhopi upaṭṭhahanti, tena ubhayampi gahetvā gaṇetabbam. Yo upaṭṭhātīti iminā ca dvīsū nāsāpuṭavātesu yo pākāṭataraṃ upaṭṭhāti, so gahetabboti ayampi attho dīpitoti daṭṭhabbam. Pavattamānaṃ pavattamānanti āmedītavacanena nīrantaraṃ assāsapassāsānaṃ upalakkhaṇaṃ dasseti. Evanti vuttappakārena upalakkhetvāvāti attho. Paṭhamaṃ ekekasmim upaṭṭhitepi upalakkhetvā gaṇentassa kamena ubhopi pākāṭā hontīti āha - “assāsapassāsā pākāṭā hontī”ti. Tena “upalakkhetvā gaṇetabba”nti imassa “tasseevaṃ gaṇayato...pe... pākāṭā hontī”ti idaṃ kāraṇavacanam daṭṭhabbam. Tattha pākāṭā hontīti gaṇanāvasena bahiddhā vikkhepābhāvato vibhūtā hontī.

Palighāya parivattanakaṃ yattha nikkhipanti, so palighatthambho. Tiyaṃarattinti accantasamyoge upayogavacanaṃ. Purimanayenāti sīghagaṇanāya, gopālakagaṇanāyāti attho. Eko dve tīṇi cattāri pañcāti gaṇanāvidhidassanaṃ. Tasmā atthātiādisupi ekato paṭṭhāyeva paccekkaṃ atthādīni pāpetabbāni. “Sīghaṃ sīghaṃ gaṇetabbamevā”ti vatvā tattha kāraṇaṃ nidassanañca dasseti “gaṇanāpaṭibaddhe hī”tiādinā. Tattha arīyati tena nāvāti arittam, pājanadaṇḍo. Arittena upatthambhanaṃ arittupatthambhanaṃ, tassa vasena.

Nippariyāyato nirantarappavatti nāma ṭhapanāyamevāti āha “nirantarappavattam viyā”ti. Anto pavisantaṃ manasikaronto anto cittaṃ paveseti nāma. Bahi cittanīharaṇepi eseva nayo. Vātabbhāhatanti abbhantaragatavātaṃ bahulaṃ manasikarontassa vātena taṃ ṭhānaṃ abbhāhataṃ viya medena pūritaṃ viya ca hoti, tathā upaṭṭhāti. Nīharatoti phuṭṭhokāsaṃ muñcitvā nīharato. Tathā pana nīharato vātassa gatisamanvesanamukhena nānārammaṇesu cittaṃ vidhāvātīti āha “puthuttārammaṇe cittaṃ vikkhipatī”ti.

Etanti etaṃ assāsapassāsajātaṃ. Anugamananti pavattapavattānaṃ assāsapassāsānaṃ ārammaṇakaraṇavasena satiyā anu anu pavattanaṃ anugacchanaṃ. Tenevāha - “tañca kho ādimajjhapariyosānānugamanavasena”ti. Nābhi ādi tattha paṭhamam uppajjanato. Paṭhamuppattivasena hi idha ādicintā, na uppattimattavasena. Tathā hi te nābhito paṭṭhāya yāva nāsikaggā sabbattha uppajjanteva. Yattha yattha ca uppajjanti, tattha tattheva bhijjanti dhammānaṃ gamanābhāvato. Yathāpaccayaṃ pana desantarappattiyaṃ gatisamañña. Hadayaṃ majjhanti hadayasamīpaṃ tassa uparibhāgo majjhaṃ. Nāsikaggaṃ pariyosānanti nāsikaṭṭhānaṃ tassa pariyosānaṃ assāsapassāsānaṃ samaññāya tadavadhibhāvato. Tathā hete cittasamuṭṭhānā vuttā, na ca bahiddhā cittasamuṭṭhānānaṃ sambhavo atthi. Tenāha “abbhantarapavisanavātassa nāsikaggaṃ ādī”ti. Pavisananikkhamanapariyāyo pana taṃsadisavaseneva vuttoti veditabbo. Vikkhepagatanti vikkhepaṃ upagataṃ, vikkhittaṃ asamāhitanti attho. Sāraddhāyāti sadarathabhāvāya. Iñjanāyāti kammaṭṭhānamanasikārassa calanāya. Vikkhepagatena cittenāti hetumhi karaṇavacanaṃ, itthambhūtalakkhaṇe vā. Sāraddhāti sadarathā. Iñjitāti iñjanakā calanakā, tathā phanditā.

Ādimajjhapariyosānavasena ādimajjhapariyosānānugamanavasena na manasi kātabbanti sambandho. “Anubandhanāya manasikarontena phusanāvasena ṭhapanāvasena ca manasi kātabba”nti yena adhippāyena vuttam, taṃ vivarituṃ “gaṇanānubandhanāvasena viyā”tiādimāha. Tattha visuṃ manasikāro natthīti gaṇanāya anubandhanāya ca vinā yathākkamaṃ kevalaṃ phusanāvasena ṭhapanāvasena ca kammaṭṭhānamanasikāro natthi. Nanu phusanāya vinā ṭhapanāya viya phusanāya vinā gaṇanāyapi manasikāro natthiyevāti? Yadi pi natthi, gaṇanā pana yathā kammaṭṭhānamanasikārassa mūlabhāvato padhānabhāvena gahetabbā, evaṃ anubandhanā ṭhapanāya tāya vinā ṭhapanāya asambhavato. Tasmā satipi phusanāya nānantarikabhāve gaṇanānubandhanā eva mūlabhāvato padhānabhāvena gahetvā itarāsaṃ tadabhāvaṃ dassento āha - “gaṇanānubandhanāvasena viya hi phusanāṭhapanāvasena visuṃ manasikāro natthī”ti. Yadi evaṃ tā kasmā uddese visuṃ gahitāti āha “phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyevā”tiādi. Tattha phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇentoti iminā gaṇanāya phusanā aṅganti dasseti. Tenāha - “gaṇanāya ca phusanāya ca manasi karotī”ti. Tatthevāti phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva. Teti assāsapassāse. Satiyā anubandhantoti gaṇanāvidhiṃ

anugantvā satiyā nibandhanto, phuṭṭhokāseyeva te nīrantaraṃ upadhārentoti attho. Appanāvasena cittaṃ ṭhapentoti yathā appanā hoti, evaṃ yathāupaṭṭhite nimitte cittaṃ ṭhapento samādahanto. Anubandhanāya cātiādīsu anubandhanāya ca phusanāya ca ṭhapanāya ca manasi karotīti vuccatīti yojanā. Svāyamatthoti yvāyaṃ “phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva gaṇento tattheva gaṇanaṃ paṭisaṃharitvā te satiyā anubandhanto”ti vutto, so ayamattho. Yā accantāya na minoti na vinicchinati, sā mānassa samīpeti upamā yathā goṇo viya gavayoti.

Paṅguloti pīṭhasappī. Dolāti peṅkhola. Kīlatanti kīlantānaṃ. Mātāputtānanti attano bhariyāya puttassa ca. Ubho koṭiyoti āgacchantassa purimakotiṃ, gacchantassa pacchimakotiṃ dvepi koṭiyo. Majjhañcāti dolāphalakasseva majjhaṃ. Upanibandhanatthambho viyāti upanibandhanatthambho, nāsikaggaṃ mukhanimittaṃ vā, tassa mūle samīpe ṭhatvā. Kathaṃ ṭhatvā? Satiyā vasena. Satiñhi tattha sūpaṭṭhitaṃ karonto yogāvacaro tattha ṭhito nāma hoti avayavadhammena samudāyassa apadisitabbato. Nimitteti nāsikaggādinimitte. Satiyā nisinnoti sativasena nisīdanto. “Satiñhi tatthā”tiādīnā ṭhāne viya vattabbaṃ. Tatthāti phuṭṭhaṭṭhāne. Teti nagarassa anto bahi ca gatā manussā tesam saṅgahā ca hatthagatā. Ādito pabhutīti upameyyatthadassanato paṭṭhāya.

Gāthāyaṃ nimittanti upanibandhananimittaṃ. Anārammaṇamekacittassāti ekassa cittassa na ārammaṇaṃ, ārammaṇaṃ na hontīti attho. Ajānato ca tayo dhammeti nimittaṃ assāso passāsoti ime nimittādayo tayo dhamme ārammaṇakaraṇavasena avindantassa. Ca-saddo byatireke. Bhāvanāti ānāpānassatisamādhībhāvanā. Nupalabbhatīti na upalabbhati na sijjhatīti ayaṃ codanāgāthāya attho. Dutiyā pana parihāragāthā suviññeyyāva.

Kathanti tāsaṃ codanāparihāragāthānaṃ atthaṃ vivaritaṃ kathetukamyatāpucchā. Ime tayo dhammātiādīsu padayojanāya saddhiṃ ayamatthaniddeso - ime nimittādayo tayo dhammā ekacittassa kathaṃ ārammaṇaṃ na honti, asatipi ārammaṇabhāve na cime na ca ime tayo dhammā aviditā honti, kathañca na honti aviditā, tesañhi avidittatte cittañca kathaṃ vikkhepaṃ na gacchati, padhānañca bhāvanāya nipphādaṃ vīriyañca kathaṃ paññāyati, nīvaraṇānaṃ vikkhambhakaṃ sammadeva samādhānāvahaṃ bhāvanānuyogasaṅkhātāṃ payogañca yogī kathaṃ sādheti, uparūpari lokiyalokuttarañca visesaṃ kathamadhigacchatīti.

Idāni tamatthaṃ kakacopamāya sādhetuṃ “seyyathāpī”tiādi vuttaṃ. Bhūmibhāgassa visamatāya cañcale rukkhe chedanakiriyā na sukarā siyā, tathā ca sati kakacadantagati duviññeyyāti āha - “same bhūmibhāge”ti. Kakacenāti khuddakena kharapattena. Tenāha “puriso”ti. Phuṭṭhakakacadantānanti phuṭṭhaphuṭṭhakakacadantānaṃ vasena. Tena kakacadantehi phuṭṭhaphuṭṭhaṭṭhāneyeva purisassa satiyā upaṭṭhānaṃ dasseti. Tenāha - “na āgate vā gate vā kakacadante manasi karotī”ti.

Kakacassa ākaḍḍhanakāle purisābhimukhaṃ pavattā āgatā, pellanakāle tato vigatā gatāti vuttā, na ca āgatā vā gatā vā kakacadantā aviditā honti sabbattha satiyā upaṭṭhitattā chinditabbaṭṭhānaṃ aphasitvā gacchantānaṃ āgacchantānañca kakacadantānaṃ abhāvato. Padhānanti rukkhassa chedanavīriyaṃ. Payoganti tasseva chedanakiriyā. Upamāyaṃ “visesamadhigacchatī”ti padaṃ pāliyaṃ natthi,

yojetvā pana dassetabbam. Teneva visuddhimagge upamāyampi
“visesamadhigacchatī”ti padaṃ yojetvāva vuttaṃ. Taṃsaṃvaṇṇanāyañca “visesanti
anekabhāvāpādanam, tena ca sādhetabbam payojanavisesa”nti attho vutto.

Yathā rukkhotiādi upamāsaṃsandanam. Upanibandhati ārammaṇe cittaṃ etāyāti sati
upanibandhanā nāma, tassā assāsapassāsānam sallakkhaṇassa nimittanti
upanibandhanānimittam, nāsikaggaṃ mukhanimittam vā. Evamevanti yathā so
puriso kakacena rukkham chindanto āgatagate kakacadante amanasikarontopi
phuṭṭhaphuṭṭhatṭhāneyeva satiyā upaṭṭhapanena āgatagate kakacadante jānāti,
suttapadañca avirajjhanto atthakiccaṃ sādheti, evamevaṃ. Nāsikagge
mukhanimitteti dīghanāsiko nāsikagge, itaro mukham asanam nimīyati chādīyati
etenāti mukhanimittanti laddhanāme uttarotṭhe.

Idaṃ padhānanti yena vīriyārambhena āraddhavīriyassa yogino kāyopi cittampi
kammaniyam bhāvanākammakkhamam bhāvanākammayoggaṃ hoti, idaṃ vīriyam
padhānanti phalena hetuṃ dasseti. Upakkilesā pahīyantīti cittassa upakkilesabhūtāni
nīvaraṇāni vikkhambhanavasena pahīyanti. Vitakkā vūpasammantīti tato eva
kāma vitakkādayo micchāvitakkā upasamam gacchanti, nīvaraṇappahānena vā
paṭhamajjhānādīnamadhigamam dassetvā vitakkavūpasamāpadesena
dutiyaajjhānādīnamadhigamamāha. Ayaṃ payogoti ayaṃ jhānādīgamaṃsa hetubhūto
kammaṭṭhānānuyogo payogo. Saṃyojanā pahīyantīti dasapi saṃyojanāni
maggappaṭipāṭiyā samucchadavasena pahīyanti. Anusayā byantī hontīti tathā sattapi
anusayā anuppattidhammatāpādanena bhaṅgamattassapi anavasesato vigatantā
honti. Ettha ca saṃyojanappahānam nāma anusayanīrodheneva hoti, pahīnesu ca
saṃyojanesu anusayānam lesopi na bhavissatīti ca dassanattam “saṃyojanā
pahīyanti, anusayā byantī hontī”ti vuttaṃ. Ayaṃ visesoti imaṃ samādhim nissāya
anukkamena labbhamāno ayaṃ saṃyojanappahānādiko imassa samādhissa visesoti
attho.

Yassāti yena. Anupubbanti anukkamena. Paricitāti pariciṇṇā. Ayañhettha
saṅkhepattho - ānāpānassati yathā buddhena bhagavatā desitā, tathā yena
dīgharassapa jānanādividhinā anupubbam paricitā suṭṭhu bhāvitā, tato eva
paripuṇṇā soḷasannaṃ vatthūnaṃ pāripūriyā sabbaso puṇṇā, so bhikkhu imaṃ
attano khandhādīlokaṃ paññobhāsesa pabhāseti. Yathā kiṃ? Abbhā muttova
candimā abbhādiupakkilesavimutto candimā tāra karājā viyāti. “Abbhā muttova
candimā”ti hi padassa niddese mahikādīnampi vuttattā ettha ādi-saddalopo katoti
veditabbo.

Idhāti kakacūpamāya. Assāti yogino. Idhāti vā imasmiṃ ṭhāne. Assāti upamābhūtassa
kakacassa. Āgatagatavasena yathā tassa purisassa amanasikāro, evaṃ
assāsapassāsānam āgatagatavasena amanasikāramattameva ānayanappayojanam.
Na cirenevāti idaṃ katādhikāram sandhāya vuttaṃ. Nimittanti paṭibhāganimittam.
Avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitāti vitakkādiavasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitāti vadanti,
vicārādīti pana vattabbam nipariyāyena vitakkassa appanābhāvato. So hi pāliyam
“appanā byappanā”ti niddiṭṭho, taṃsampaṃyogato vā yasmā jhānam appanāti
atṭhakathāvohāro, jhānaṅgesu ca samādhi padhānam, tasmā taṃ appanāti dassento
“avasesajjhānaṅgapaṭimaṇḍitā appanāsaṅkhātā ṭhapanā ca sampajjati”ti āha.
Kassaci pana gaṇanāvaseneva manasikāra kālato pabhutīti ettha “anukkamoto...pe...
pattam viya hotī”ti ettakova gantho parihīno, purāṇapotthakesu pana katthaci so
gantho likhitoyeva tiṭṭhati.

Sāraddhakāyassa kassaci puggalassa. Onamati vatthikādīpalambanena. Vikūjatīti saddaṃ karoti. Valiṃ gaṇhātīti. Tattha tattha valinaṃ hoti. Kasmā? Yasmā sāraddhakāyo garuko hotīti. Kāyadarathavūpasamena saddhiṃ sijjhamāno oḷārikaassāsapassāsanirodho byatirekamukhena tassa sādhanam viya vutto. Oḷārikaassāsapassāsanirodhavasenāti anvayavasena tadatthassa sādhanam. Kāyadarathe vūpasanteti cittajarūpānaṃ lahumudukammaññabhāvena yo sesatisantatirūpānampi lahuādibhāvo, so idha kāyassa lahubhāvoti adhippeto. Svāyaṃ yasmā cittassa lahuādibhāvena vinā natthi, tasmā vuttaṃ “kāyopi cittampi lahukaṃ hoti”ti.

Oḷārike assāsapassāse niruddhetiādi heṭṭhā vuttanayamhi vicetabbākārappattassa kāyasaṅkhārassa vicayanavidhiṃ dassetuṃ ānītaṃ.

Uparūpari vibhūtānīti bhāvanābalena uddham uddham pākāṇi honti. Desatoti pakatiyā phusanadesato, pubbe attano phusanavasena upadhāritaṭṭhānato.

“Kattha natthī”ti ṭhānavasena “kassa natthī”ti puggalavasena ca vīmaṃsiyamānamattham ekajjham katvā vibhāvetuṃ “antomātukucchiya”ntiādi vuttaṃ. Tattha “yathā uduke nimuggassa niruddhokāsatāya assāsapassāsā na pavattanti, evaṃ antomātukucchiyaṃ. Yathā matānaṃ samuṭṭhāpakacittābhāvato, evaṃ asaṇṇībhūtānaṃ mucchāparetānaṃ asaṇṇīsu vā jātānaṃ, tathā nirodhasamāpannāna”nti ācariyadhammapālatterena vuttaṃ. Mahāgaṇṭhipade pana “mucchāparetānaṃ cittappavattiyā dubbalabhāvato”ti kāraṇam vuttaṃ. Catutthajjhānasamāpannānaṃ dhammatāvaseneva nesaṃ anuppajjanaṃ, tathā rūpārūpabhavasamaṅgīnaṃ. Keci pana “anupubbato sukhumabhāvappattiyā catutthajjhānasamāpannassa, rūpabhava rūpānaṃ bhavaṅgassa ca sukhumabhāvato rūpabhavasamaṅgīnaṃ natthī”ti kāraṇam vadanti. Atthiyeva te assāsapassāsā pārisesatoti adhippāyo yathāvuttasattaṭṭhānavinimuttassa assāsapassāsānaṃ anuppajjanaṭṭhānassa abhāvato. Pakatiphuṭṭhavasenāti pakatiyā phusanaṭṭhānavasena. Nimittam ṭhapetabbanti satiyā tattha sukhappavattanattham thiratarāṃ saṇṇāṇam pavattetabbaṃ. Thirasaṇṇāpadaṭṭhānā hi sati. Imamevāti imaṃ eva anupaṭṭhahantassa kāyasaṅkhārassa kaṇṭakuṭṭhāpanaṇāyena upaṭṭhāpanavidhimeva. Atthavasanti hetuṃ. Attho hi phalaṃ. So yassa vasena pavattati, so atthavasoti. Muṭṭhassatissāti vinaṭṭhassatissa. Asampajānassāti sampajāñnavirahitassa, bhāventassa anukkamena anupaṭṭhahante assāsapassāse vīmaṃsitvā “ime te”ti upadhāretuṃ sammadeva jānituṇca samatthāhi satipaṇṇāhi virahitassāti adhippāyo. Ito aññaṃ kammaṭṭhānaṃ. Garukanti bhāriyaṃ. Sā cassa garukatā bhāvanāya sudukkarabhāvenāti āha “garukabhāvana”nti.

Uparūpari santasukhumabhāvāpattito “balavatī suvisadā sūrā ca sati paṇṇā ca icchitabbā”ti vatvā sukhumassa nāma atthassa sādhanenapi sukhumeneva bhavitabbanti dassetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Idāni anupaṭṭhahantānaṃ assāsapassāsānaṃ pariyesanupāyaṃ dassento “tāhi ca panā”tiādimāha. Tattha anupadanti padānupadaṃ. Caritvāti gocaraṃ gahetvā. Tasmīmyeva ṭhāneti upanibandhananimittasaṇṇīte ṭhāne. Yojetvāti manasikārena yojetvā. “Satirasmiyā bandhitvā”ti vā vuttamevatthamāha “tasmīmyeva ṭhāne yojetvā”ti. Na hi upameyye bandhanayojanaṭṭhānāni visuṃ labbhanti. Nimittanti uggahanimittam paṭibhāganimittam vā. Ubhayampi hi idha ekajjham vuttaṃ. Tathā hi tūlapicuādi upamattayaṃ uggahe yujjati, sesaṃ ubhayattha. Ekacceti eke ācariyā.

Tāra karūpaṃ viyāti tāra kāya pabhārūpaṃ viya. Maṇiguḷikādiupamā paṭibhāge vaṭṭanti. Kathaṃ panetaṃ ekaṃ ye va kammaṭṭhānaṃ aneka kārato upaṭṭhātīti āha “tañca paneta”ntiādi. Suttantanti ekaṃ suttaṃ. Paṇḍappavattibhāvena avicchedaṃ mahāvisayatañca sandhāyāha “mahatī pabbateyyā nadī viyā”ti. Tattha byañjanasampattiya samantabhaddakaṃ suttaṃ sabbabhāgamanoharā sabbapāliphullā vanaghaṭā viyāti āha “ekā vanarāji viyā”ti. Tenāha bhagavā “vanappagumbe yatha phussitagge”ti nānānusandhiyaṃ nānāpeyyālaṃ vividhanayanipuṇaṃ bahuviddhakammaṭṭhānamukhaṃ suttantaṃ atthikehi sakkaccaṃ samupapajjitabbanti āha - “sītaccāyo...pe... rukkho viyā”ti. Saññānānatāyāti nimittupaṭṭhānato pubbe pavattasaññānaṃ nānāvidhabhāvato. Saññajanti bhāvanāsaññājanitaṃ bhāvanāsaññāya saññānamattaṃ. Na hi asabhāvassa kutoci samuṭṭhānaṃ atthi. Tenāha - “nānato upaṭṭhātī”ti, upaṭṭhānākāramattanti vuttaṃ hoti.

Ime tayo dhammāti assāso passāso nimittanti ime tayo dhammā. Natthīti kammaṭṭhānavasena manasikātabbabhāvena natthi na upalabbhati. Na upacāraṇti upacāraṃpi na pāpuṇāti, pageva appananti adhippāyo. Yassa paṇāti vijjamaṇapakkho vuttanayānusāre neva veditabbo.

Idāni vuttasseva atthassa samatthanatthaṃ kakacūpamāyaṃ āgatā “nimitta”ntiādikā gāthā paccānītā. Nimitteti yathāvutte paṭibhāganimitte. Evaṃ hotīti bhāvanamanuyuttassa evaṃ hoti, tasmā “punappunaṃ evaṃ manasi karohī”ti vattabbo. Vosānaṃ āpajjeyyāti “nimittaṃ nāma dukkaraṃ uppādetuṃ, tayidaṃ laddhaṃ, handāhaṃ dāni yadā vā tadā vā visesaṃ nibbattessāmī”ti saṅkocaṃ āpajjeyya. Visīdeyyāti “ettakaṃ kālaṃ bhāvanamanuyuttassa nimittampi na uppannaṃ, abhabbo maññe visesassā”ti visādaṃ āpajjeyya. “Imāya paṭipadāya jarāmaṇato muccissāmīti paṭipannassa nimitta”nti vutte kathaṃ saṅkocāpatti, bhiyyoso mattāya ussāhameva kareyyāti “nimittamidaṃ...pe... vattabbo”ti majjhimabhāṇakā āhu. Evanti vuttappakārena paṭibhāganimitteyeva bhāvanācittassa ṭhapanena. Ito pabhutīti ito paṭibhāganimituppattito paṭṭhāya. Pubbe yaṃ vuttaṃ “anubandhanāya phusanāya ṭhapanāya ca manasi karotī”ti, tattha anubandhanaṃ phusanañca vissajjtvā ṭhapanāvaseneva bhāvetabbanti āha “ṭhapanāvasena bhāvanā hotī”ti.

Porāṇehi vuttovāyamatthoti dassento “nimitte”ti gāthamāha. Tattha nimitteti paṭibhāganimitte. Ṭhapa yaṃ cittanti bhāvanācittaṃ ṭhapento, ṭhapanāvasena manasikarontoti attho. Nānākāraṇti “cattāro vaṇṇā”ti evaṃ vuttaṃ nānākāraṃ. Ākārasāmaññavasena hetuṃ ekavacanaṃ. Vibhāvayanti vibhāvento antaradhāpento. Nimittuppattito paṭṭhāya hi te ākāra amanasikārato antarahitā viya honti. Assāsapassāseti assāsapassāse yo nānākāro, taṃ vibhāvayaṃ, assāsapassāsasambhūte vā nimitte. Sakaṃ cittaṃ nibandhatīti tāya eva ṭhapanāya attano cittaṃ upanibandhati, appetīti attho. Keci pana “vibhāvayanti vibhāvento, viditaṃ pākaṭaṃ karonto”ti atthaṃ vadanti, taṃ pubbabhāgavasena yujjeyya. Ayañhettha attho - dhitisampannattā dhīro yogī assāsapassāse nānākāraṃ vibhāvento nānākārato te pajānanto vidite pākaṭe karonto nānākāraṃ vā oḷārikoḷārike passambhento vūpasamento tattha yaṃ laddhaṃ nimittaṃ, tasmim cittaṃ ṭhapento anukkamena sakaṃ cittaṃ nibandhati appetīti.

Yadā saddhādīni indriyāni suvisadāni tikkhāni pavattanti, tadā assaddhiyādīnaṃ dūribhāvena sātisa yaṃ thāmappattehi sattahi balehi laddhupatthambhāni vitakkādīni

kāmāvacarāneva jhānaṅgāni bahūni hutvā pātubhavanti. Tato eva tesam ujvipaccanīkabhūtā kāmaccchandādayo saddhiṃ tadekaṭṭhehi pāpadhammehi vidūrī bhavanti paṭibhāganimituppattiyā saddhiṃ, taṃ ārabba upacārajjhānaṃ uppajjati. Tena vuttaṃ “nimittupaṭṭhānato pabhuti nīvaraṇāni vikkhambhitāneva hontī”tiādi. Tattha sannisinnāvāti sammadeva nisīdiṃsu eva, upasantāyevāti attho. Vikkhambhitāneva sannisinnāvāti avadhāraṇena pana tadatthaṃ ussāho kātābboti dasseti. Dvīhākārehīti jhānadhammānaṃ paṭipakkhadūrībhāvo thirabhāvappatti cāti imehi dvīhi kāraṇehi. Idāni tāni kāraṇāni avatthāmukhena dassetuṃ “upacārabhūmiyaṃ vā”tiādi vuttaṃ. Tattha upacārabhūmiyanti upacārāvatthāyaṃ. Yadihi na tadā jhānaṅgāni paṭutarāni mahaggatabhāvappattāni nuppajjanti, tesam pana paṭipakkhadhammānaṃ vikkhambhanena cittaṃ samādhiyati. Tenāha “nīvaraṇappahānenā”ti. Paṭilābhābhūmiyanti jhānassa adhigamāvatthāyaṃ. Tadā hi appanāppattānaṃ jhānadhammānaṃ uppattiyā cittaṃ samādhiyati. Tenāha “aṅgapātubhāvenā”ti.

Upacāre aṅgāni na thāmajātāni honti aṅgānaṃ athāmajātattā. Yathā nāma daharo kumārako ukkhipitvā ṭhapiyamāno punappunaṃ bhūmiyaṃ patati, evameva upacāre uppanne cittaṃ kālena nimittaṃ ārammaṇaṃ karoti, kālena bhavaṅgaṃ otarati. Tena vuttaṃ “upacārasamādhi kusalavīthiyaṃ javitvā bhavaṅgaṃ otarati”ti. Appanāyaṃ pana aṅgāni thāmajātāni honti tesam thāmajātattā. Yathā nāma balavā puriso āsanā vuṭṭhāya divasampi tiṭṭheyya, evameva appanāsamādhimhi uppanne cittaṃ sakim bhavaṅgavāraṃ chinditvā kevalampi rattim kevalampi divasaṃ tiṭṭhati, kusala javanapaṭipāṭivaseneva pavattati. Tenāha - “appanāsamādhi...pe... na bhavaṅgaṃ otarati”ti. Vaṇṇatoti picupiṇḍatārakarūpādīsū viya upaṭṭhitavaṇṇato. Lakkhaṇatoti kharabhāvādisabhāvato aniccādisabhāvato vā. Rakkhitabbaṃ taṃ nimittanti sambandho.

Laddhaparihānīti laddhaupacārajjhānaparihāni. Nimitte avinassante tadārammaṇaṃ jhānaṃ aparihīnameva hoti, nimitte pana ārakkhābhāvena vinaṭṭhe laddhaṃ laddhaṃ jhānampi vinassati tadāyattavuttito. Tenāha “ārakkhamhī”tiādi.

Idāni tatrāyaṃ rakkhaṇūpāyotiādīnā -

“Āvāso gocaro bhassaṃ, puggalo bhojanaṃ utu;
Iriyāpathoti sattete, asappāye vivajjaye.

“Sappāye satta sevetha, evaṃhi paṭipajjato;
Na cireneva kālena, hoti kassaci appanā”ti. -

Evaṃ vuttaṃ rakkhaṇavidhiṃ saṅkhepato vibhāveti. Tatrāyaṃ vitthāro - yasmiṃ āvāse vasantassa anuppannaṃ vā nimittaṃ nuppajjati, uppannaṃ vā vinassati, anupaṭṭhitā ca sati na upaṭṭhāti, asamāhitañca cittaṃ na samādhiyati, ayaṃ asappāyo. Yattha nimittaṃ uppajjati ceva thāvarañca hoti, sati upaṭṭhāti, cittaṃ samādhiyati, ayaṃ sappāyo. Tasmā yasmiṃ vihāre bahū āvāsā honti, tattha ekamekasmim tīṇi tīṇi divasāni vasitvā yatthassa cittaṃ ekaggaṃ hoti, tattha vasitabbaṃ.

Gocaragāmo pana yo senāsanato uttarena vā dakkhiṇena vā nātidūre diyaḍḍhakosabbhantare hoti sulabhasampannabhikkho, so sappāyo, viparīto asappāyo.

Bhassanti dvattiṃsatiracchānakathāpariyāpannaṃ asappāyaṃ. Tañhissa nimittantaradhānāya saṃvattati. Dasakathāvatthunissitaṃ sappāyaṃ, tampimattāya bhāsitaḃbaṃ.

Puggalopi atiracchānakathiko sīlādiguṇasampanno, yaṃ nissāya asaṃāhitaṃ vā cittaṃ saṃādhīyati, saṃāhitaṃ vā cittaṃ thirataṃ hoti, evarūpo sappāyo. Kāyadaḥhībahulo pana tiracchānakathiko asappāyo. So hi taṃ kaddamodakamiva acchaṃ udakaṃ malīnameva karoti, tādisaṅca āgamma koṭṭapabbatavāsīdahasveva saṃāpatti vinassati, pageva nimittaṃ.

Bhojanaṃ pana kassaci madhuraṃ, kassaci ambilaṃ sappāyaṃ hoti. Utupi kassaci sīto, kassaci uṇho sappāyo hoti. Tasmā yaṃ bhojanaṃ vā utuṃ vā sevantassa phāsu hoti, asaṃāhitaṃ vā cittaṃ saṃādhīyati, saṃāhitaṃ vā thirataṃ hoti. Taṃ bhojanaṃ, so ca utu sappāyo. Itaraṃ bhojanaṃ, itaro ca utu asappāyo.

Iriyāpathesupi kassaci caṅkamo sappāyo hoti, kassaci sayanaṭṭhānanisajjānaṃ aññataro. Tasmā taṃ āvāsaṃ viya tīṇi divasāni upaparikkhitvā yasmiṃ iriyāpathe asaṃāhitaṃ cittaṃ saṃādhīyati, saṃāhitaṃ vā thirataṃ hoti, so sappāyo, itaro asappāyoti veditabbo. Iti imaṃ sattavidhaṃ asappāyaṃ vajjetvā sappāyaṃ sevitaḃbaṃ. Evaṃ paṭipannassa hi nimittāsevanabahulassa na cireneva kālena hoti kassaci appanā.

Yassa pana evampi paṭipajjato na hoti, tena dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbanti dassetuṃ “vatthuvisadakiriya”tiādimāha. Tattha vitthuvisadakiriya nāma ajjhattikabāhirānaṃ vatthūnaṃ visadabhāvakaraṇaṃ. Yadā hissa kesaṃakhalomāni dīghāni honti, saṃīraṃ vā sedamalaggahitaṃ, tadā ajjhattikaṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Yadā panassa cīvaraṃ jiṇṇaṃ kilittṭhaṃ duggandhaṃ hoti, senāsanaṃ vā uklāpaṃ, tadā bāhiraṃ vatthu avisadaṃ hoti aparisuddhaṃ. Ajjhattikabāhire hi vatthumhi avisade uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi aparisuddhaṃ hoti aparisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Aparisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi avibhūtā honti, kammaṭṭhānaṃmanuyuñjato kammaṭṭhānaṃampi vuddhiṃ viruḥhiṃ vepullaṃ na gacchati. Visade pana ajjhattikabāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇampi visadaṃ hoti parisuddhāni dīpakapallikavaṭṭitelāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Parisuddhena ca ñāṇena saṅkhāre sammasato saṅkhārāpi vibhūtā honti, kammaṭṭhānaṃmanuyuñjato kammaṭṭhānaṃampi vuddhiṃ viruḥhiṃ vepullaṃ gacchati.

Indriyasamattapaṭipādanatā nāma saddhādīnaṃ indriyānaṃ samabhāvakaraṇaṃ. Sace hissa saddhindriyaṃ balavaṃ hoti, itarāni mandāni, tato vīriyindriyaṃ paggahakiccaṃ, satindriyaṃ upaṭṭhānakiccaṃ, saṃādhindriyaṃ avikkhepakiccaṃ, paññindriyaṃ dassanakiccaṃ kātuṃ na sakkoti. Tasmā taṃ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā yathā vā manasikaroto balavaṃ jātaṃ, tathā amanasikārena hāpetabbaṃ. Vakkalitttheravatthu cettha nidassanaṃ. Sace pana vīriyindriyaṃ balavaṃ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkhaṃ kiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāni itarakiccabhedā. Tasmā taṃ passaddhādibhāvanāya hāpetabbaṃ. Tatrāpi soṇattheravatthu dassetaḃbaṃ. Evaṃ sesesupi ekassa balavabhāve sati itaresaṃ attano kiccesu asaṃatthatā veditabbā.

Visesato panettha saddhāpaññānaṃ saṃādhivīriyānaṃca samataṃ pasaṃsanti. Balavasaddho hi mandapañño mudhappasanno hoti, avatthusmiṃ pasīdati.

Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti. Ubhinnaṃ samatāya vatthusmiṃyeva pasīdati. Balavasamādhinā pana mandavīriyaṃ samādhissa kosajjapakkhattā kosajjaṃ abhibhavati, balavavīriyaṃ mandasamādhinā vīriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ abhibhavati. Samādhi pana vīriyena saṃyojito kosajje patitum na labhati, vīriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ uddhacce patitum na labhati. Tasmā tadubhayaṃ samaṃ kātappaṃ.

Ubhayasamatāya hi appanā hoti. Apica samādhikammikassa balavatīpi saddhā vaṭṭati. Evañhi saddahanto okappento appanaṃ pāpuṇissati, samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evañhi so appanaṃ pāpuṇāti, vipassanākamikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañhi so lakkhaṇappaṭivedhaṃ pāpuṇāti, ubhinnaṃ pana samatāyapi appanā hotiyeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāvīriyapaññānaṃ vasena uddhaccapātato kosajjapakkhena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇadhūpanaṃ viya sabbabyañjanesu, sabbakammikaamacco viya ca sabbarājakiccesu sabbattha icchitabbā.

Nimittakusalatā nāma pathavīkasiṇādikassa cittekaggatānimittassa akatassa karaṇakosallaṃ, katassa bhāvanākosallaṃ, bhāvanāya laddhassa rakkhaṇakosallaṃ, taṃ idha adhippetam.

Kathaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ niggahetappaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ niggaṇhāti? Yadāssa accāraddhavīriyatādīhi uddhataṃ cittaṃ hoti, tadā dhammavicayasambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttañhetam bhagavatā -

“Seyyathāpi, bhikkhave, puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, sukkhāni ca gomayāni pakkhipeyya, sukkhāni ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, mukhavātaṇca dadeyya, na ca paṃsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetunti. No hetam, bhante. Evameva kho, bhikkhave, yasmiṃ samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, akālo tasmiṃ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo vīriya...pe... akālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ, bhikkhave, cittaṃ, taṃ etehi dhammehi duvūpasamayaṃ hoti.

“Yasmiṃ kho, bhikkhave, samaye uddhataṃ cittaṃ hoti, kālo tasmiṃ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Kālo samādhi...pe... kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṃ kissa hetu? Uddhataṃ, bhikkhave, cittaṃ, taṃ etehi dhammehi suvūpasamayaṃ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, allāni ca gomayāni pakkhipeyya, allāni ca kaṭṭhāni pakkhipeyya, udakavātaṇca dadeyya, paṃsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso taṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpetunti. Evaṃ, bhante”ti.

Ettha ca yathāsakaṃ āhārasena passaddhisambojjhaṅgādīnaṃ bhāvanā veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā -

“Atthi, bhikkhave, kāyappassaddhi cittappassaddhi, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi, bhikkhave,

samathanimittam abyagganimittam, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati...pe... tathā atthi, bhikkhave, upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṁvattati’’ti.

Tattha yathāssa passaddhiādayo uppannapubbā, tam ākāram sallakkhetvā tesam uppādanavasena pavattamanasikārova tīsu padesupi yonisomanasikāro nāma. Samathanimittanti ca samathassevetam adhivacanam, avikkhepaṭṭhena ca tasseva abyagganimittanti.

Apica satta dhammā passaddhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti - paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattappayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā samādhisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti - vatthuvisadatā, nimittakusalatā, indriyasamattapaṭipādanatā, samaye cittassa niggahaṇatā, samaye cittassa paggahaṇatā, nirassādassa cittassa saddhāsamvegavasena sampahaṁsanatā, samappavattassa ajjupekkhanatā, asamāhitapuggalaparivajjanatā, samāhitapuggalasevanatā, jhānavimokkhapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Pañca dhammā upekkhāsambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattanti - sattamajjhattatā, saṅkhāramajjhattatā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā, sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi ete dhamme uppādentō passaddhisambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṁ yasmiṁ samaye cittaṁ niggahetabbam, tasmīṁ samaye cittaṁ niggaṇhāti.

Kathañca yasmiṁ samaye cittaṁ paggahetabbam, tasmīṁ samaye cittaṁ paggaṇhāti? Yadāssa atisithilavīriyatādīhi cittaṁ līnam hoti, tadā passaddhisambojjhaṅgādayo tayo abhāvetvā dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti. Vuttañhetam bhagavatā -

“Seyyathāpi, bhikkhave, puriso parittam aggiṁ ujjaletukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pakkhipeyya...pe... paṁsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso tam parittam aggiṁ ujjaletunti. No hetam, bhante. Evameva kho, bhikkhave, yasmiṁ samaye līnam cittaṁ hoti. Akālo tasmīṁ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Akālo samādhi...pe... akālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Tam kissa hetu? Līnam, bhikkhave, cittaṁ, tam etehi dhammehi dusamuṭṭhāpayam hoti.

“Yasmiñca kho, bhikkhave, samaye līnam cittaṁ hoti, kālo tasmīṁ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriya...pe... kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Tam kissa hetu? Līnam, bhikkhave, cittaṁ, tam etehi dhammehi susamuṭṭhāpayam hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso parittam aggiṁ ujjaletukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya...pe... na ca paṁsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso tam parittam aggiṁ ujjaletunti. Evaṁ, bhante’’ti.

Etthāpi yathāsakam āhārasena dhammavicayasambojjhaṅgādīnam bhāvanā

veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā -

“Atthi, bhikkhave, kusalākusalā dhammā sāvajjānavajjā dhammā hīnappaṇītā dhammā kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi, bhikkhave, ārambhadhātu nikkamadhātu parakkamadhātu, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati. Tathā atthi, bhikkhave, pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā, tattha yonisomanasikārabahulīkāro ayamāhāro anuppannassa vā pītisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā pītisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattati”ti.

Tattha sabhāvasāmaññalakkhaṇappaṭivedhavasena pavattamanasikāro kusalādīsu yonisomanasikāro nāma. Ārambhadhātuādīnaṃ uppādavasena pavattamanasikāro ārambhadhātuādīsu yonisomanasikāro nāma. Tattha ārambhadhātūti paṭhamavīriyaṃ vuccati. Nikkamadhātūti kosajjato nikkhantattā tato balavataraṃ. Parakkamadhātūti paraṃ paraṃ ṭhānaṃ akkamanato tatopi balavataraṃ. Pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammāti pana pītiyā evetaṃ nāmaṃ, tassāpi uppādakamanasikāro yonisomanasikāro nāma.

Apica satta dhammā dhammavicayasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, gambhīraññācariyapaccavekkhaṇā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā vīriyasambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - apāyādibhayapaccavekkhaṇatā, vīriyāyattalokiyalokuttaravisesādhigamānisamsadassitā, “buddhapacceka buddhamahaāsāvakehi gatamaggo mayā gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantu”nti evaṃ gamanavīthipaccavekkhaṇatā, dāyakānaṃ mahapphalatākaraṇena piṇḍāpacāyanatā, “vīriyārambhassa vaṇṇavādī me satthā, so ca anatikkamanīyasāsano, amhākañca bahūpakāro, paṭipattiyā ca pūjīyamāno pūjito hoti, na itarathā”ti evaṃ satthu mahattapaccavekkhaṇatā, “saddhammasaṅkhātā me mahādāyajjaṃ gahetabbaṃ, tañca na sakkā kusītena gahetu”nti evaṃ dāyajjamahattapaccavekkhaṇatā, ālokasaññāmanasikārairiyāpathaparivattanaabbhokāsasevanādīhi thinamiddhavinodanatā, kusītapuggalaparivajjanatā, āraddhavīriyapuggalasevanatā, sammappadhānapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti.

Ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saṃvattanti - buddhānussati, dhammasaṅghasīlacāgadevatānussati, upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, siniddhapuggalasevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇatā, tadadhimuttatāti. Iti imehi ākārehi ete dhamme uppādentō dhammavicayasambojjhaṅgādayo bhāveti nāma. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ paggaheṭṭabbaṃ, tasmīṃ samaye cittaṃ paggaṇhāti.

Kathaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmिṃ samaye cittaṃ sampahaṃseti? Yadāssa paññāpayogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā nirassādaṃ cittaṃ hoti, tadā naṃ aṭṭhasaṃvegavatthupaccavekkhaṇena saṃvejeti. Aṭṭha saṃvegavatthūni nāma jātijarābyādhimaraṇāni cattāri, apāyadukkhaṃ pañcamaṃ, atīte vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, anāgate vaṭṭamūlakaṃ dukkhaṃ, paccuppanne āhārapariyeyṭṭhimūlakaṃ dukkhanti.

Buddhadhammasaṅghaguṇānussaraṇena cassa pasādaṃ janeti. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ sampahaṃsetabbaṃ, tasmिṃ samaye cittaṃ sampahaṃseti.

Kathaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhitabbaṃ, tasmिṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhati? Yadāssa evaṃ paṭipajjato alīnaṃ anuddhataṃ anirassādaṃ ārammaṇe samappavattaṃ samathavīthippaṭipannaṃ cittaṃ hoti, tadā tassa paggahaniggahasampahaṃsanesu abyāpāraṃ āpajjati sārathi viya ca samappavattesu assesu. Evaṃ yasmiṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhitabbaṃ, tasmिṃ samaye cittaṃ ajjhupekkhati.

Asamāhitapuggalaparivajjanā nāma nekkhammapaṭipadaṃ anāruḥhapubbānaṃ anekakiccappasutānaṃ vikkhattahadayānaṃ puggalānaṃ ārakā pariccāgo. Samāhitapuggalasevanā nāma nekkhammapaṭipadaṃ paṭipannānaṃ samādhilābhīnaṃ puggalānaṃ kālena kālaṃ upasaṅkamaṇaṃ. Tadadhimuttatā nāma samādhimuttatā, samādhigarusaṃmādhininnasamādhipoṇasamādhipabbhāratāti attho. Evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādetabbaṃ. Tenāha - “imāni dasa appanākosallāni avijahantenā”ti. Tattha yena vidhinā appanāya kusalo hoti, so dasavidhopi vidhi appanākosallaṃ tannibbattaṃ vā ñāṇaṃ, evametaṃ dasavidhaṃ appanākosallaṃ sampādentassa paṭiladdhanimittasmiṃ appanā uppajjati.

Vuttañhetam -

“Evañhi sampādayato, appanākosallaṃ imaṃ;
Paṭiladdhe nimittasmiṃ, appanā sampavattatī”ti.

Yogo karaṇīyoti appanākosallaṃ sampādentassapi yadi appanā na hoti, tena kammaṭṭhānānuyogaṃ avijahitvā reṇuādīsu madhukarādīnaṃ pavatti ākāraṃ sallakkhetvā līnuddhatabhāvehi mānaṣaṃ mocetvā vīriyasamataṃ yojentena punappunaṃ yogo kātabbo. Vuttañhetam -

“Evañhi paṭipannassa, sace sā nappavattati;
Tathāpi na jahe yogaṃ, vāyametheva paṇḍito.

“Hitvā hi sammavāyāmaṃ, visesaṃ nāma māṇavo;
Adhigacche parittampi, ṭhānametaṃ na vijjati.

“Cittappavattiākāraṃ, tasmā sallakkhayaṃ budho;
Samataṃ vīriyasseva, yojayetha punappunaṃ.

“Īsakampi layaṃ yantaṃ, paggaṇhetheva mānaṣaṃ;
Accāraddhaṃ nisedhetvā, samameva pavattaye.

“Reṇumhi uppaladale, sutte nāvāya nāliyā;
Yathā madhukarādīnaṃ, pavatti sammavaṇṇitā.

“Līnauddhatabhāvehi, mocayitvāna sabbaso;

Evam nimittābhimukhaṃ, mānaṣaṃ paṭipādaye''ti.

Yathā hi acheke madhukaro ''asukasmiṃ rukkhe pupphaṃ pupphita''nti ñatvā tikkhena vegena pakkhando taṃ atikkamitvā paṭinivattento khīṇe reṇuṃhi sampāpuṇāti, aparo acheke mandena javena pakkhando khīṇeyeva sampāpuṇāti, cheke pana samena javena pakkhando sukhena puppharāsiṃ sampatvā yāvadacchakaṃ reṇuṃ ādāya madhuṃ sampādetvā madhuṃ anubhavati, yathā ca sallakattaantevāsikesu udakathālagate uppalapatte satthakammaṃ sikkhantesu eko acheke vegena satthaṃ pātento uppalapattaṃ dvidhā vā chindati, udae vā paveseti, aparo acheke chijjanapavesanabhayā satthakena phusitumpi na visahati, cheke pana samena payogena tattha satthapadaṃ dassetvā pariyodātasippo hutvā tathārūpesu ṭhānesu kammaṃ katvā lābhaṃ labhati, yathā ca ''yo catubyāmapamāṇaṃ makkaṭakasuttaṃ āharati, so cattāri sahaṣṣāni labhatī''ti rañña vutte eko achekepuriso vegena makkaṭakasuttaṃ ākaḍḍhanto taṃhiṃ taṃhiṃ chindatiyeva, aparo acheke chedanabhayā hatthena phusitumpi na visahati, cheke pana koṭṭito paṭṭhāya samena payogena daṇḍake veṭṭetvā āharitvā lābhaṃ labhati, yathā ca acheke niyāmaṃ balavavāte laṅkāraṃ pūrento nāvaṃ videsaṃ pakkhandāpeti, aparo acheke mandavāte laṅkāraṃ oropento nāvaṃ tattheva ṭhapeti, cheke pana mandavāte pūretvā balavavāte aḍḍhalaṅkāraṃ katvā sotthinā icchitaṭṭhānaṃ pāpuṇāti, yathā ca ''yo telena achaḍḍento nāliṃ pūreti, so lābhaṃ labhatī''ti ācariyena antevāsikānaṃ vutte eko acheke lābhaluddho vegena pūrento telaṃ chaḍḍeti, aparo acheke telachaḍḍanabhayā āsiñcitumpi na visahati, cheke pana samena payogena pūretvā lābhaṃ labhati, evameva eko bhikkhu uppanne nimitte ''sīghameva appanaṃ pāpuṇissāmī''ti gāḷhaṃ vīriyaṃ karoti, tassa cittaṃ accāradhaviṇiyattā uddhacce patati, so na sakkoti appanaṃ pāpuṇituṃ. Eko accāradhaviṇiyatāya dosaṃ disvā ''kiṃ dāni me appanāyā''ti vīriyaṃ hāpeti, tassa cittaṃ atilīnavīriyattā kosajje patati, sopi na sakkoti appanaṃ pāpuṇituṃ. Yo pana īsakampi līnaṃ līnabhāvato, uddhataṃ uddhaccato mocetvā samena payogena nimittābhimukhaṃ pavatteti, so appanaṃ pāpuṇāti, tādīsena bhavitabbaṃ.

Idāni evaṃ paṭipannassa appanāpavattiṃ dassento ''tassevaṃ anuyuttassā''tiādimāha. Tattha paṭhamaṃ parikammantiādi aggahitaggahaṇena vuttaṃ, gahitaggahaṇena pana avisesena sabbesaṃ sabbā samañña. Sabbānīpi hi appanāya parikammattā paṭisaṅkhārakattā ''parikammānī''tipi, yathā gāmaḍḍinaṃ āsannappadeso ''gāmūpacāro gharūpacāro''ti vuccati, evaṃ appanāya āsannattā samīpacāritā vā ''upacārānī''tipi, ito pubbe parikammānaṃ upari appanāya ca anulomanato ''anulomānī''tipi vuccanti. Yañcettha sabbantimaṃ, taṃ parittagottābhibhavanato mahaggatagottabhāvanato ca ''gotrabhū''tipi vuccati. Gaṃ tāyatīti hi gottam, parittanti pavattamānaṃ abhidhānaṃ buddhiṇca ekasikavisayatāya rakkhatīti parittagottaṃ. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṃ abhidhānaṃ abhidheyyabhūtena, tasmā so tāni tāyati rakkhatīti vuccati. Taṃ pana mahaggatānuttaravidhuraṃ kāmataṇhāya gocarabhūtaṃ kāmāvacaradhammānaṃ āveṇikarūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Mahaggatagottepi iminā nayena attho veditabbo. Iti evarūpassa parittagottassa abhibhavanato mahaggatagottassa ca bhāvanato uppādanato antimaṃ ''gotrabhū''tipi vuccati. Catutthameva hi pañcamaṃ vāti khippābhiññaḍḍandhābhiññaṃ vasena vuttaṃ. Khippābhiññaṃ hi catutthaṃ appeti, dandhābhiññaṃ pañcamaṃ. Kasmā pana catutthaṃ pañcamaṃ vā appeti,

na chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vāti āha “āsannabhavaṅgapātattā”ti. Yathā hi puriso chinnapapātābhimukho dhāvanto ṭhātukāmopi pariyante pādaṃ katvā ṭhātuṃ na sakkoti, papāte eva patati, evaṃ chaṭṭhaṃ vā sattamaṃ vā appetuṃ na sakkoti bhavaṅgassa āsannattā. Tasmā catutthapañcomesuyeva appanā hotīti veditabbā.

“Purimā purimā kusalā dhammā pacchimānaṃ pacchimānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanapaccayena paccayo”ti vuttattā “āsevanapaccayena kusalā dhammā balavanto hontī”ti āha. Yathā aladdhāsevanaṃ paṭhamam javanaṃ dubbalattā gotrabhuṃ na uppādeti, laddhāsevanaṃ pana balavabhāvato dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā gotrabhuṃ uppādeti, evaṃ laddhāsevanatāya balavabhāvato chaṭṭhampi sattamampi appetīti therassa adhippāyo. Tenāha - “tasmā chaṭṭhaṃ sattamaṃ vā appetī”ti. Tanti therassa vacanaṃ. Paṭikkhittanti suttasuttānulomaācariyavādehi anupatthambhitattā “attanomatimattaṃ therasseta”nti vatvā paṭikkhittaṃ. “Purimā purimā kusalā dhammā”ti pana suttapadamakāraṇaṃ āsevanapaccayalābhassa balavabhāve anekantikattā. Tathā hi aladdhāsevanāpi paṭhamacetanā diṭṭhadhammavedanīyā hoti, laddhāsevanā dutiyacetanā yāva chaṭṭhacetanā aparāpariyavedanīyā. Yadi chaṭṭhaṃ sattamañca parikkhīṇajavatā dubbalaṃ, na āsevanapaccayena balavaṃ, kathaṃ sattamajavanacetanā upapajjavedanīyā ānantariyā ca hotīti? Nāyaṃ viseso āsevanapaccayalābhena balavappattiyā kiñcarahi kiriyāvatthāvisesato. Kiriyāvatthā hi ādimajjhapariyosānavasena tividdhā. Tattha pariyosānāvatthāya sannitṭhāpakacetanābhāvena upapajjavedanīyāditā hoti, na balavabhāvenāti daṭṭhabbaṃ. “Paṭisandhiyā anantarapaccayabhāvino vipākasantānassa anantarapaccayabhāvena tathā abhisankhatattā”ti ca vadanti, tasmā chaṭṭhasattamānaṃ papātābhimukhatāya parikkhīṇajavatā na sakkā nivāretuṃ. Pubbabhāgacittānīti tīṇi cattāri vā cittāni.

Etthāti etissaṃ kāyānupassanāyaṃ. Pārisuddhiṃ pattukāmoti adhigantukāmo samāpajjitukāmo ca. Tattha sallakkhaṇāvivaṭṭanāvasena adhigantukāmo, sallakkhaṇavasena samāpajjitukāmoti yojetabbaṃ. Āvajjanasamāpajjana...pe... vasippattanti ettha evaṃ tāva pañca vasiyo veditabbā - paṭhamajjhānato vuṭṭhāya paṭhamam vitakkaṃ āvajjayato bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaram vitakkārammaṇāneva cattāri pañca javanāni javanti, tato dve bhavaṅgāni, tato pana vicārārammaṇaṃ āvajjanaṃ vuttanayeneva javanānīti evaṃ pañcasu jhānaṅgesu yadā nirantaram cittaṃ pesetuṃ sakkoti, athassa āvajjanavasī siddhā hoti. Ayaṃ pana bhavaṅgadvayantaritā matthakappattā vasī bhagavato yamakapāṭihāriye labbhati, aññesaṃ vā dhammasenāpatiādīnaṃ evarūpe uṭṭhāya samuṭṭhāya lahutaram āvajjanavasīnibbattanakāle. Sā ca kho ittarā parittakālā, na satthu yamakapāṭihāriye viya ciratarappabandhavatī. Tathā hi taṃ sāvakehi asādhāraṇaṃ vuttaṃ. Ito paraṃ sīghatarā āvajjanavasī nāma natthi.

Āyasmato pana mahāmoggallānassa nandopanandanāgarājadamane viya sīghaṃ samāpajjanasamatthattā samāpajjanavasī nāma. Ettha ca samāpajjitukāmatānantaram dvīsu bhavaṅgesu uppannesu bhavaṅgaṃ upacchinditvā uppannāvajjanānantaram samāpajjanaṃ sīghaṃ samāpajjanasamatthattā. Ayañca matthakappattā samāpajjanavasī satthu dhammadesanāyaṃ labbhati, taṃ sandhāya vuttaṃ “so kho ahaṃ, aggivessana, tassāyeva kathāya pariyosāne tasmīmyeva purimasmīṃ samādhinimitte ajjhattameva cittaṃ saṇṭhapemi sannisāдеми ekodiṃ karomi samādahāmi, yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmi”ti. Ito sīghatarā hi samāpajjanavasī nāma natthi.

Accharāmatthaṃ vā dasaccharāmatthaṃ vā khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapetum samatthataḥ adhiṭṭhānavasī nāma. Tattheva accharāmatthaṃ vā dasaccharāmatthaṃ vā lahukaṃ khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhātum samatthataḥ vuṭṭhānavasī nāma. Bhavaṅgacittappavattiyeva hettha jhānato vuṭṭhānaṃ nāma. Ettha ca yathā “ettakameva khaṇaṃ jhānaṃ ṭhapessāmī”ti pubbaparikkammavasena adhiṭṭhānasamatthataḥ adhiṭṭhānavasī, evaṃ “ettakameva khaṇaṃ jhānasamaṅgī hutvā jhānato vuṭṭhahissāmī”ti pubbaparikkammavasena vuṭṭhānasamatthataḥ vuṭṭhānavasīti veditabbā, yā samāpattivuṭṭhānakusalatāti vuccati. Paccavekkhaṇavasī pana āvajjanavasiyā eva vuttā. Paccavekkhaṇajavanāneva hi tattha āvajjanānantarāni. Yadaggena hi āvajjanavasīsiddhi, tadaggena paccavekkhaṇavasīsiddhi veditabbā.

Arūpapubbaṅgamaṃ vā...pe... vipassanaṃ paṭṭhapetīti saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetum “katha”ntiādi vuttaṃ. Tattha jhānaṅgāni pariggahetvāti vitakkādīni jhānaṅgāni taṃsampayutte ca dhamme salakkhaṇarasādivasena pariggahetvā. “Jhānaṅgāni”ti hi idaṃ nidassanamattaṃ, jhānaṅgāni pana passanto taṃsampayutte ca dhamme passati. Tesam nissayaṃ hadayavatthunti yathā nāma puriso antogehe sappam disvā anubandhamāno tassa āsayaṃ passati, evameva kho ayampi yogāvacaro te arūpadhamme upaparikkhanto “ime dhammā kiṃ nissāya pavattantī”ti pariyesamāno tesam nissayaṃ hadayavatthum passati. Jhānaṅgāni arūpanti ettha taṃsampayuttadhammānampi gahaṇaṃ veditabbam.

Arūpapubbaṅgamaṃ rūpapariggahaṃ dassetvā idāni rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento “atha vā”tiādimāha. Kesādīsū koṭṭhāsesu...pe... taṃnissitarūpāni ca pariggahetvāti ettha pana kese tāva thaddhalakkhaṇaṃ pathaviḍhātūti pariggahetabbam, tattheva ābandhanalakkhaṇaṃ āpodhātūti, paripācanalakkhaṇaṃ tejodhātūti, vitthambhanalakkhaṇaṃ vāyodhātūti evaṃ sabbakoṭṭhāsesu ekekasmim koṭṭhāse cattāri cattāri mahābhūtāni pariggahetabbāni. Athānena yāthāvato sarasalakkhaṇato āvibhūtāsu dhātūsu kammamuṭṭhānamhi tāva kese vuttalakkaṇā tā catasso ca dhātuyo taṃnissito ca vaṇṇo gandho raso oja jīvitam kāyapasādoti evaṃ kāyadasakavasena dasa rūpāni, tattheva bhāvassa atthitāya bhāvadasakavasena dasa rūpāni, āhārasamuṭṭhānaṃ ojaṭṭhamakaṃ, utusamuṭṭhānaṃ cittasamuṭṭhānanti aparānipi catuvīsati evaṃ catusamuṭṭhānesu catuvīsati koṭṭhāsesu catucattālīsa rūpāni pariggahetabbāni. Sedo assu kheḷo siṅghāṇikāti ime pana catūsu utucittasamuṭṭhānesu dvinnam ojaṭṭhamakānaṃ vasena soḷasa soḷasa rūpāni. Udariyam karīsam pubbaṃ muttanti imesu catūsu utusamuṭṭhānesu utusamuṭṭhānasseva ojaṭṭhamakassa vasena aṭṭha aṭṭha rūpāni pariggahetabbāni. Esa tāva dvattiṃsākāre nayo.

Ye pana imasmim dvattiṃsākāre āvibhūte apare cattāro tejokoṭṭhāsā, cha vāyokoṭṭhāsāti dasa ākārā āvi bhavanti, tattha asitādiparipācake tāva kammajatejokoṭṭhāsamhi ojaṭṭhamakañceva jīvitañcāti nava rūpāni, tathā cittaje assāsapassāsakoṭṭhāse ojaṭṭhamakañceva saddo cāti nava, sesesu catusamuṭṭhānesu aṭṭhasu jīvitānavakañceva tīṇi ca ojaṭṭhamakānīti tettiṃsa tettiṃsa rūpāni pariggahetabbāni. Evaṃ vitthārato dvācattālīsākāravasena imesu bhūtupādāyarūpesu pākaṭesu jātesu vatthudvāravasena pañca cakkhudasakādayo hadayavatthudasakañcāti aparānipi saṭṭhi rūpāni pariggahetabbāni. Sace panassa tena tena mukhena rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ pariggaṇhato sukhumattā arūpaṃ na upaṭṭhāti, tena dhuranikkhepaṃ akatvā rūpameva punappunaṃ sammāsītabbam

manasi kātabbam pariggahetabbam vavatthapetabbam. Yathā yathā hissa rūpaṃ suvikkhālitam hoti nijjaṭam suparisuddham, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti.

Yathā hi cakkhumato purisassa aparisuddhe ādāse mukhanimittam olokontassa nimittam na paññāyatīti na ādāsam chaḍḍeti, atha kho naṃ punappunaṃ parimajjati, tassa parisuddhe ādāse nimittam sayameva pākaṭam hoti, evameva tena bhikkhunā dhuranikkhepaṃ akatvā rūpameva punappunaṃ sammāsītabbam manasi kātabbam pariggahetabbam vavatthapetabbam. Yathā yathā hissa rūpaṃ suvikkhālitam hoti nijjaṭam suparisuddham, tathā tathā tadārammaṇā arūpadhammā sayameva pākaṭā honti. Evaṃ suvisuddharūpapariggahassa panassa arūpadhammā tihākārehi upaṭṭhahanti phassavasena vā vedanāvasena vā viññāṇavasena vā.

Katham? Ekassa tāva “kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā...pe... assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”tiādinā nayena dhātuyo pariggaṇhantassa paṭhamābhiniṇipāto phasso, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, saddhiṃ phassena cetanā saṅkhārakkhandho, cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ arūpadhammā phassavasena upaṭṭhahanti. Ekassa “kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā...pe... assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti tadārammaṇarasānubhavanakavedanā vedanākkhandho, taṃsampayuttā saññā saññākkhandho, taṃsampayutto phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandho, taṃsampayuttam cittaṃ viññāṇakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ vedanāvasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Aparassa “kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā...pe... assāsapassāse pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”ti ārammaṇapaṭivijānanaṃ viññāṇakkhandho, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandho, saññā saññākkhandho, phasso ca cetanā ca saṅkhārakkhandhoti upaṭṭhāti. Evaṃ viññāṇavasena arūpadhammā upaṭṭhahanti. Etenevupāyena “kammāsamutṭhāne kese pathavīdhātu kakkhaḷalakkhaṇā”tiādinā nayena dvācattālīsāya dhātukoṭṭhāsesu catunnaṃ catunnaṃ dhātūnaṃ vasena sesesupi vatthu cakkhādīsū dasakesu manodhātumanoviññādhātūnaṃ nissayalakkhaṇam hadayavatthu rūpābhigāhātārahabhūtapasādalakkhaṇam cakkhūtiādinā vatthudvāravasena pariggaṇhantassa paṭhamābhiniṇipāto phasso, taṃsampayuttā vedanā vedanākkhandhotiādinā phassādivasena tīhi ākārehi arūpadhammā upaṭṭhahanti. Tena vuttam “yathāpariggahitarūpārammaṇam yathāpariggahitarūpavatthudvārārammaṇam vā sasampayuttadhammam viññāṇaṇca passatī”ti.

Idāni aññathāpi rūpapubbaṅgamaṃ arūpapariggahaṃ dassento “atha vā”tiādimāha. Tattha yathā hītiādi kāyassa cittassa ca assāsapassāsānaṃ samudayabhāvadassanaṃ. Kammāragaggarīti kammārānaṃ ukkāya aggidhamanabhastā. Dhamamānāyāti dhūmāyantiyā, vātaṃ gāhāpentiyāti attho. Tajjanti tadanurūpaṃ. Evamevanti ettha kammāragaggarī viya karajakāyo, vāyāmo viya cittaṃ daṭṭhabbam. Kiñcāpi assāsapassāsā cittasamutṭhānā, karajakāyaṃ pana vinā tesam appavattanato “kāyaṇca cittaṇca paṭicca assāsapassāsā”ti vuttam.

Tassāti nāmarūpassa. Paccayaṃ pariyesatīti “avijjāsamudayā rūpasamudayo”tiādinā avijjādikaṃ paccayaṃ pariyesati vīmaṃsati pariggaṇhāti. Kaṅkham vitaratīti “ahosiṃ nu kho aham atītamaddhāna”ntiādinayappavattam soḷasavatthukaṃ vicikiccham atikkamati pajahati. “Yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppanna”ntiādinayappavattam kalāpasammasanaṃ. Pubbabhāgeti

paṭipadāññāḍassanavisuddhipariyāpannāya udayabbayānupassanāya pubbabhāge uppanne. Obhāsādayoti obhāso ñāṇaṃ pīti passaddhi sukhaṃ adhimokkho paggaḥo upekkhā upaṭṭhānaṃ nikantīti ime obhāsādayo dasa.

Tattha obhāsoti vipassanobhāso, so ca vipassanācittasamuṭṭhitaṃ santatipatitaṃ utusamuṭṭhānañca pabhassararūpaṃ. Tattha vipassanācittasamuṭṭhitaṃ yogino sarīraṭṭhameva pabhassaraṃ hutvā tiṭṭhati cittajarūpānaṃ sarīraṃ muñcivā bahi appavattanato, itaraṃ sarīraṃ muñcivā ñāṇānubhāvānurūpaṃ samantato pattharati, taṃ tasseva paññāyati. Tena phuṭṭhokāse rūpagatampi passati, passanto ca cakkhuviññāṇena passati, udāhu manoviññāṇenāti vīmaṃsitabbanti vadanti. Dibbacakkhulābhino viya taṃ manoviññāṇaviññeyyamevāti vattum yuttaṃ viya dissati. So kho panāyaṃ obhāso kassaci bhikkhuno pallaṅkaṭṭhānamattameva obhāsento uppajjati, kassaci antogabbhaṃ, kassaci bahigabbhampi, kassaci sakalavihāraṃ, gāvutaṃ, aḍḍhayaḍḍhaṃ, yojanaṃ, dviyojanaṃ, tiyojanaṃ, kassaci pathaviṭalato yāva akaniṭṭhabrahmalokā ekālokaṃ kurumāno. Bhagavato pana dasasahassilokadhātum obhāsento udapādi. Tasmīṃ pana uppanne yogāvacaro “na vata me ito pubbe evarūpo obhāso uppannapubbo, addhā maggappattosmi phalappattosmi”ti amaggameva “maggo”ti, aphalameva ca “phala”nti gaṇhāti. Tassa amaggaṃ “maggo”ti aphalaṃ vā “phala”nti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā obhāsameva assādentō nisīdati.

Ñāṇanti vipassanāñāṇaṃ. Tassa kira rūpārūpadhamme tulayantassa tīrayantassa vissatṭhaindavajiraṃ avihatavegaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ ativisaḍaṃ ñāṇaṃ uppajjati.

Pīṭīti vipassanāpīti. Tassa kira tasmīṃ samaye khuddikā pīti khaṇikā pīti okkantikā pīti ubbegā pīti pharaṇā pīṭīti ayaṃ pañcavidhā pīti sakalasarīraṃ pūrayamānā uppajjati.

Passaddhīti vipassanāpassaddhi. Tassa kira tasmīṃ samaye rattitṭhāne vā divātṭhāne vā nisinnassa kāyacittānaṃ neva daratho, na gāraṃ, na kakkhaḷatā, na akammaññatā, na gelaññaṃ, na vaṅkatā hoti, atha kho panassa kāyacittāni passaddhāni lahūni mudūni kammaññāni suvisadāni ujukāniyeva honti. So imehi passaddhādīhi anuggahitakāyacitto tasmīṃ samaye amānusiṃ nāma ratiṃ anubhavati. Yaṃ sandhāya vuttaṃ -

“Suññāgāraṃ pavitṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusi ratī hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

“Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti.

Evamassa imaṃ amānusiṃ ratiṃ sādhaṃamānā lahutādisampayuttā passaddhi uppajjati.

Sukhanti vipassanāsukhaṃ. Tassa kira tasmīṃ samaye sakalasarīraṃ abhisandayamānaṃ atipaṇītaṃ sukhamuppajjati.

Adhimokkhoti saddhā. Vipassanāsampayuttāyeva hissa cittacetāsikānaṃ atisayappasāḍabhūtā balavatī saddhā uppajjati.

Paggahoti vīriyaṃ. Vipassanāsampayuttameva hissa asithilamanaccāraddhaṃ supaggahitaṃ vīriyaṃ uppajjati.

Upaṭṭhānanti sati. Vipassanāsampayuttāyeva hissa sūpaṭṭhitā suppatiṭṭhitā nikhātā acalā pabbatarājasadisā sati uppajjati. So yaṃ yaṃ ṭhānaṃ āvajjati samannāharati manasi karoti paccavekkhati, taṃ taṃ ṭhānamassa okkantitvā pakkhanditvā dibbacakkhuno paraloko viya satiyā upaṭṭhāti.

Upekkhāti vipassanupekkhā ceva āvajjanupekkhā ca. Tasmiṃhissa samaye sabbasaṅkhāresu majjhatabhūtā vipassanupekkhā balavatī uppajjati, manodvāre āvajjanupekkhāpi. Sā hissa taṃ taṃ ṭhānaṃ āvajjentassa vissaṭṭhaindavajiramiva pattapuṭe pakkhandatattanārāco viya ca sūrā tikhiṇā hutvā vahati.

Nikantīti vipassanānikanti. Evaṃ obhāsādipaṭimaṇḍitāya hissa vipassanāya ālayaṃ kurumānā sukhumā santākārā nikanti uppajjati, yā “kilesa”ti pariggahetumpi na sakkā hoti.

Yathā ca obhāse, evaṃ etesupi aññatarasmiṃ uppanne yogāvacaro “na vata me ito pubbe evarūpaṃ ñāṇaṃ uppannapubbaṃ, evarūpā pīti, passaddhi, sukhaṃ, adhimokkho, paggaho, upaṭṭhānaṃ, upekkhā, nikanti uppannapubbā, addhā maggappattosmi phalappattosmī”ti amaggameva “maggo”ti aphalameva ca “phala”nti gaṇhāti, tassa amaggaṃ “maggo”ti aphalaṃ “phala”nti gaṇhato vipassanāvīthi ukkantā nāma hoti. So attano mūlakammaṭṭhānaṃ vissajjetvā nikantimeva assādentō nisīdati.

Ettha ca obhāsādayo upakkilesavatthutāya “upakkilesā”ti vuttā, na akusalattā, nikanti pana upakkilesa ceva upakkilesavatthu ca. Vatthuvāseneva cete dasa, gāhavasena pana samatiṃsa honti. Kathaṃ? “Mama obhāso uppanno”ti gaṇhato hi diṭṭhiggāho hoti, “manāpo vata obhāso uppanno”ti gaṇhato mānaggāho, obhāsaṃ assādayato taṇhāgāho. Iti obhāse diṭṭhimānataṇhāvasena tayo gāhā. Tathā sesesupīti evaṃ gāhavasena samatiṃsa upakkilesā honti. Tesaṃ vasena akusalo abyatto yogāvacaro obhāsādīsu kampati vikkhipati, obhāsādīsu ekekaṃ “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti samanupassati. Tenāhu porāṇā -

“Obhāse ceva ñāṇe ca, pītiyā ca vikampati;
Passaddhiyā sukhe ceva, yehi cittaṃ pavedhati.

“Adhimokkhe ca paggāhe, upaṭṭhāne ca kampati;
Upekkhāvajjanāya ceva, upekkhāya ca nikantiyā”ti.

Kusalo paṇḍito byatto buddhisampanno yogāvacaro obhāsādīsu uppannesu “ayaṃ kho me obhāso uppanno, so kho paṇāyaṃ anicco saṅkhato paṭiccasamuppanno khayadhammo vayadhammo virāgadhammo nirodhadhammo”ti iti vā taṃ paññāya paricchindati upaparikkhati. Atha vā paṇassa evaṃ hoti -sace obhāso attā bhaveyya, attāti gahetuṃ vaṭṭeyya, anattāva paṇāyaṃ “attā”ti gahito. Tasmā so avasavattanaṭṭhena anattā, hutvā abhāvaṭṭhena anicco, uppādavayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhoti upaparikkhati. Yathā ca obhāse, evaṃ sesesupi. So evaṃ upaparikkhitvā obhāsaṃ “netāṃ mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati. Ñāṇaṃ...pe... nikantiṃ “netāṃ mama, nesohamasmi, na meso attā”ti samanupassati. Evaṃ samanupassanto obhāsādīsu na kampati na vedhati. Tenāhu porāṇā -

“Imāni dasa ṭhānāni, paññā yassa pariccitā;
Dhammuddhaccakusalo hoti, na ca vikkhepa gacchatī”ti.

So evaṃ vikkhepaṃ agacchanto taṃ samatimsavidhaṃ upakkilesajaṭaṃ vijaṭetvā “obhāsādayo dhammā na maggo, upakkilesavimuttaṃ pana vīthippaṭipannaṃ vipassanāññaṃ maggo”ti amaggaṃ maggañca vavatthapeti. Yaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “obhāsādayo dasa vipassanupakkilese pahāya upakkilesavimuttaṃ paṭipadāññaṃ maggoti vavatthapetvā”ti. Udayaṃ pahāyāti udayabbayānupassanāya gahitaṃ saṅkhārānaṃ udayaṃ vissajjetvā tesāṃ bhaṅgasseva anupassanato bhaṅgānupassanāññaṃ patvā ādīnavānupassanāpubbaṅgamāya nibbidānupassanāya nibbindanto muñcitukamyatāpaṭisaṅkhānupassanāsaṅkhārupekkhānulomaññaṃ ciṇṇapariyante uppannagotrabhuññaṇantaraṃ uppannena maggaññaṇena sabbasaṅkhāresu virajjanto vimuccanto. Maggakkhaṇe hi ariyo virajjati vimuccatīti ca vuccati. Tenāha - “yathākkamaṃ cattāro ariyamagge pāpuṇitvā”ti. Maggaphalanibbānapahīnāvasiṭṭhakilesasaṅkhātassa paccavekkhitabbassa pabhedena ekūnavīsatiabhedassa. Araḥato hi avasiṭṭhakilesābhāvena ekūnavīsati paccavekkhaṇaṇāññāni. Assāti ānāpānassatikammaṭṭhānikassa.

Visuṃ kammaṭṭhānabhāvanānayo nāma natthīti paṭhamacatukkavasena adhigatajjhānassa vedanācittadhammānupassanāvasena desitattā vuttaṃ. Tesanti tiṇṇaṃ catukkānaṃ. Pītippaṭisaṃvedīti pītiyā paṭi paṭi sammadeva vedanasīlo, tassā vā paṭi paṭi sammadeva vedo etassa atthi, taṃ vā paṭi paṭi sammadeva vedayamāno. Tattha kāmaṃ saṃvedanaggahaṇeneva pītiyā sakkaccaṃ veditabhāvo bodhito hoti, yehi pana pakārehi tassā saṃvedanaṃ icchitaṃ, taṃ dassetuṃ paṭi-saddaggahaṇaṃ “paṭi paṭi saṃvedīti paṭisaṃvedī”ti. Tenāha “dvīhākārehi”tiādi.

Tattha kathaṃ ārammaṇato pīti paṭisaṃviditā hotīti pucchāvacaṇaṃ. Sappīṭike dve jhāne samāpajjati”ti pītisahagatāni dve paṭhamadutiyaajjhānāni paṭipāṭiyā samāpajjati. Tassāti tena. “Paṭisaṃviditā”ti hi padaṃ apekkhitvā kattuatthe etaṃ sāmivacaṇaṃ. Samāpattikkhaṇeti samāpanakkhaṇe. Jhānapaṭilābhenāti jhānena samaṅgibhāvena. Ārammaṇatoti ārammaṇamukhena, tadārammaṇajjhānapariyāpannā pīti paṭisaṃviditā hoti ārammaṇassa paṭisaṃviditattā. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yathā nāma sappapariyesanaṃ carantena tassa āsaye paṭisaṃvidite sopi paṭisaṃvidito eva hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṃ pītiyā āsayabhūte ārammaṇe paṭisaṃvidite sā pīti paṭisaṃviditā eva hoti salakkhaṇato sāmāññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattāti.

Kathaṃ asaṃmohato pīti paṭisaṃviditā hotīti ānetvā sambandhitabbaṃ. Vipassanākkhaṇeti vipassanāpaññāya tikkhavisadappavattāya visayato dassanakkhaṇe. Lakkhaṇapaṭivedhenāti pītiyā salakkhaṇassa sāmāññalakkhaṇassa ca paṭivijjhanena. Yañhi yassa visesato sāmāññato ca lakkhaṇaṃ, tasmīṃ vidite so yāthāvato vidito eva hoti. Tenāha - “asaṃmohato pīti paṭisaṃviditā hotī”ti.

Idāni tamatthaṃ pāliya eva vibhāvetuṃ “vuttañheta”ntiādimāha. Tattha dīghaṃassāsavasenātiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva. Tattha pana satokāritādassanavasena pāli āgatā, idha pītippaṭisaṃviditāvasena. Pītippaṭisaṃviditā ca atthato vibhattā eva. Apica ayamettha saṅkhepattho - dīghaṃassāsavasenāti dīghassa assāsassa ārammaṇabhūtassa vasena pajānato sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. Cittassa ekaggataṃ avikkhepaṃ pajānatoti jhānapariyāpannaṃ avikkhepoti laddhanāmaṃ cittassekaggataṃ taṃsampayuttāya paññāya pajānato. Yatheva hi ārammaṇamukhena pīti paṭisaṃviditā hoti, evaṃ taṃsampayuttadhammāpi ārammaṇamukhena paṭisaṃviditā eva hontīti. Sati

upaṭṭhitā hotīti dīghamaṣṣāsavasena jhānasampayuttā sati tassa ārammaṇe upaṭṭhitā ārammaṇamukhena jhānēpi upaṭṭhitā nāma hoti. Tāya satiyāti evaṃ upaṭṭhitāya tāya satiyā yathāvuttēna tena ñāṇena suppaṭivīditattā ārammaṇassa tassa vasena tadārammaṇā sā pīti paṭisaṃviditā hoti. Dīghamaṣṣāsavasenātiādīsūpi imināva nayena attho veditabbo.

Evaṃ paṭhamacatukkavasena dassitaṃ pītippaṭisaṃvedanaṃ ārammaṇato asammohato ca vibhāgasō dassetuṃ “āvajjato”tiādi vuttaṃ. Tattha āvajjatoti jhānaṃ āvajjentassa. Sā pītīti sā jhānapariyāpannā pīti. Jānatoti samāpannakkaṇe ārammaṇamukhena jānato. Tassa sā pīti paṭisaṃviditā hotīti sambandho. Passatoti dassanabhūtena ñāṇena jhānato vuṭṭhāya passantassa. Paccavekkhatoti jhānaṃ paccavekkhantassa. Cittaṃ adhiṭṭhahatoti “ettakaṃ velaṃ jhānasamaṅgī bhaviṣṣāmī”ti jhānacittaṃ adhiṭṭhahantassa. Evaṃ pañcannaṃ vasībhāvānaṃ vasena jhānassa pajānanamukhena ārammaṇato pītiyā paṭisaṃvedanā dassitā.

Idāni yēhi dhammehi jhānaṃ vipassanā ca sījjhanti, tesaṃ jhānapariyāpannānaṃ vipassanāmaggaṇariyāpannānaṃca saddhādīnaṃ vasena pītippaṭisaṃvedanaṃ dassetuṃ “saddhāya adhimuccato”tiādi vuttaṃ. Tattha adhimuccatoti saddahantassa, samathavipassanāvasenāti adhippāyo. Vīriyaṃ paggaṇhatotiādīsūpi eseṃ nayo. Abhiññeyyanti abhivisiṭṭhāya paññāya jānitabbaṃ. Abhijānatoti vipassanāpaññāpubbaṅgamāya maggapaññāya jānato. Pariññeyyanti dukkhasaccaṃ tīraṇapariññāya maggapaññāya ca parijānato. Pahātabbanti samudayasaccaṃ pahānapariññāya maggapaññāya ca pajahato. Bhāvayato sacchikaroto bhāvetabbaṃ maggasaccaṃ, sacchikātabbaṃ nirodhasaccaṃ. Keci panettha pītiyā eva vasena abhiññeyyādīni uddharanti, taṃ ayuttaṃ jhānādisamudāyaṃ uddharitvā tato pītiyā niddhāraṇassa adhippetattā.

Ettha ca “dīghamaṣṣāsavasenā”tiādīnā paṭhamacatukkavasena ārammaṇato pītippaṭisaṃvedanaṃ vuttaṃ, tathā “āvajjato”tiādīhi pañcahi padehi. “Abhiññeyyaṃ abhijānato”tiādīhi pana asammohato, “saddhāya adhimuccato”tiādīhi ubhayathāpi saṅkhepato samathavasena ārammaṇato vipassanāvasena asammohato pītippaṭisaṃvedanaṃ vuttanti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panettha vedanānupassanāyaṃ pītīsīsenā vedanā gahitā, na sarūpato evāti? Bhūmivibhāgādivasena vedanaṃ bhinditvā catudhā vedanānupassanaṃ dassetuṃ. Apica vedanākammaṭṭhānaṃ dassento bhagavā pītiyā oḷārikattā taṃsampayuttasukhaṃ sukhaḡgaṇatthaṃ pītīsīsenā dasseti.

Eteneva nayena avasesapadānīti sukhappaṭisaṃvedī cittasaṅkhārappaṭisaṃvedīti padāni pītippaṭisaṃvedī-pade āgatanayeneva atthato veditabbāni. Sakkā hi “dvīhākārehi sukhappaṭisaṃviditā hoti, cittasaṅkhārappaṭisaṃviditā hoti ārammaṇato”tiādīnā pītiṭṭhāne sukhādīpadāni pakkipitvā “sukhasahagatāni tīṇi jhānāni cattāri vā jhānāni samāpajjati”tiādīnā atthaṃ viññātumaṃ. Tenāha “tiṇṇaṃ jhānānaṃ vasenā”tiādi. Vedanādayoti ādi-saddena saññā gahitā. Tenāha “dve khandhā”ti. Vipassanābhūmidassanattanti pakiṇṇakasaṅkhārasammasanavasena vipassanāya bhūmidassanattamaṃ “sukhanti dve sukhānī”tiādi vuttaṃ samathe kāyikasukhābhāvato. Soti so passambhanapariyāyena vutto nirodho. “Imassa hi bhikkhuno apariggahitakāle”tiādīnā vitthārato kāyasaṅkhāre vutto, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbo. Tattha kāyasaṅkhāravasena āgato, idha cittasaṅkhāravasenāti ayameva viseso.

Evam cittasaṅkhārassa passambhaṇaṃ atidesena dassetvā yadaññaṃ imasmiṃ catukke vattabbaṃ, taṃ dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ. Tattha pītipadeti “pītippaṭisaṃvedī”tiādinā desitakoṭṭhāse. Pītisīsena vedanā vuttāti pītiapadesena taṃsampayuttā vedanā vuttā, na pītīti adhippāyo. Tattha kāraṇaṃ heṭṭhā vuttameva. Dvīsu cittasaṅkhārapadesūti “cittasaṅkhārappaṭisaṃvedī passambhayaṃ cittasaṅkhāra”nti cittasaṅkhārappaṭisaṃyuttesu dvīsu padesu. “Viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti vacanato cittaṇa paṭibaddhāti cittaṇa paṭibaddhā. Tato eva kāmāṇaṃ cittaṇa saṅkharīyanti cittasaṅkhārā, saññāvedanādayo, idha pana upalakkhaṇamattaṃ, saññāvedanāva adhippetāti āha “saññāsampayuttā vedanā”ti.

Cittappaṭisaṃvedīti ettha dvīhākārehi cittaṇa paṭisaṃviditā hoti ārammaṇato asammohato ca. Kathaṃ ārammaṇato? Cattāri jhānāni samāpajjati, tassa samāpattikkhaṇe jhānapaṭilābhenātiādinā vuttanayānusārena sabbhaṃ suviññeyyanti āha - “catunnaṃ jhānānaṃ vasena cittaṇa paṭisaṃviditā veditabbā”ti. Cittaṃ modentoti jhānasampayuttaṃ cittaṃ sampayuttāya pītiyā modayamāno, taṃ vā pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyāmodayamāno. Pamodentotiādinī padāni tasseva vevacanāni pītipariyāyabhāvato.

Sampayuttāya pītiyā cittaṃ āmodetīti jhānacittasampayuttāya pītisambojjhaṇgabhūtāya odagyalakkhaṇāya jhānapītiyā tameva jhānacittaṃ sahaṇatādīpaccayavasena ceva jhānapaccayavasena ca paribrūhento haṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento āmodeti pamodeti ca. Ārammaṇaṃ katvāti ulāraṃ jhānasampayuttaṃ pītiṃ ārammaṇaṃ katvā pavattamānaṃ vipassanācittaṃ tāya eva ārammaṇabhūtāya pītiyā yogāvacaro haṭṭhappahaṭṭhākāraṃ pāpento “āmodeti pamodeti”ti vuccati.

Samāṇaṃ ṭhapentoti yathā īsakampi līnapakkhaṃ uddhaccapakkhaṇca anupaggaṃma anonataṃ anunnataṃ yathā indriyānaṃ samattapaṭipattiyā avisamaṃ, samādhissa vā ukkaṃsagamanena āneṇjappattiyā sammadeva ṭhitaṃ hoti, evaṃ appanāvasena ṭhapento. Lakkhaṇappaṭivedhenāti aniccādikassa lakkhaṇassa paṭi paṭi vijjhanena khaṇe khaṇe avabodhena. Khaṇikacittekkaggatāti khaṇamattatṭhitiko samādhī. Sopi hi ārammaṇe niraṇtaraṃ ekākāreṇa pavattamāno paṭipakkhena anabhibhūto appito viya cittaṃ niccalaṃ ṭhapeti. Tena vuttaṃ “evaṃ uppannāyā”tiādi.

Mocentoti vikkhambhaṇavimuttivasena vivecento viṣuṃ karonto, nīvaraṇāni pajahantoti attho. Vipassanākkhaṇeti bhaṇgānupassanākkhaṇe. Bhaṇgo hi nāma aniccatāya paramā koṭi, tasmā tāya bhaṇgānupassako yogāvacaro cittaṃmukhena sabbhaṃ saṅkhāragataṃ aniccato passati, no niccato, aniccassa dukkhattā dukkhassa ca anattattā tadeva dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato. Yasmā pana yaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattā, na taṃ abhinanditabbaṃ, yañca na abhinanditabbaṃ, na taṃ rañjitabbaṃ, tasmā bhaṇgadassanānusārena “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti saṅkhāragate diṭṭhe tasmīṃ nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, so evaṃ nibbindanto virajjanto lokiyeneva tāva ñāṇena rāgaṃ nirodheti no samudeti, nāssa samudayaṃ karotīti attho. Atha vā so evaṃ viratto yathā diṭṭhaṃ saṅkhāragataṃ, taṃ tathā diṭṭhaṃ attano ñāṇena nirodheti no samudeti, nirodhamevassa manasi karoti, no samudayanti attho, so evaṃ paṭipanno paṭinissajjati, no ādiyatīti vuttaṃ hoti. Ayañhi aniccādiānupassanā saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilesānaṃ pariccajanato saṅkhatadosadassanena tabbiparīte nibbāne tanninnaṇatāya pakkhandanato ca pariccāgapaṭinissaggo ceva

pakkhandanapaṭinissaggo cāti vuccati. Tasmā tāya samannāgato yogāvacaro vuttanayena kilese ca pariccajati, nibbāne ca pakkhandati. Tena vuttaṃ “so vipassanākkhaṇe aniccānupassanāya niccasaññāto cittaṃ mocento vimocento...pe... paṭinissaggānupassanāya ādānato cittaṃ mocento vimocento assasati ceva passasati cā”ti.

Tattha aniccassa, aniccanti vā anupassanā aniccānupassanā.
Tebhūmakadhammānaṃ aniccatam gahetvā pavattāya vipassanāya etaṃ nāmaṃ. Niccasaññātoti saṅkhatadhamme “niccā sassatā”ti pavattāya micchasaññāya. Saññāsīsena cittadiṭṭhīnampi gahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. Esa nayo sukhasaññādīsopi. Nibbidānupassanāyāti saṅkhāresu nibbindanākārena pavattāya anupassanāya. Nanditoti sappītikataṇhāto. Virāgānupassanāyāti tathā virajjanākārena pavattāya anupassanāya. Tena vuttaṃ “rāgato mocento”ti. Nirodhānupassanāyāti saṅkhārānaṃ nirodhassa anupassanāya. Yathā saṅkhārā nirujjhantiyeva āyatim punabbhavavasena nuppajjanti, evaṃ vā anupassanā nirodhānupassanā. Muñcitukamyatā hi ayaṃ balappattā. Tenāha “samudayato mocento”ti. Paṭinissajjanākārena pavattā anupassanā paṭinissaggānupassanā. Ādānatoti niccādivasena gahaṇato, paṭisandhiggahaṇato vāti evamettha attho daṭṭhabbo.

Aniccanti anupassī, aniccassa vā anupassanasīlo aniccānupassīti ettha kiṃ pana taṃ aniccaṃ, kathaṃ vā aniccaṃ, kā vā aniccānupassanā, kassa vā aniccānupassanāti catukkaṃ vibhāvetabbanti taṃ dassento “aniccaṃ veditabba”ntiādimāha. Tattha niccaṃ nāma dhuvaṃ sassataṃ yathā taṃ nibbānaṃ, na niccanti aniccaṃ, udayabbayavantam, atthato saṅkhatā dhammāti āha aniccanti pañcakkhandhā. Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvāti, uppādavayaññathattasabbhāvāti attho. Tattha saṅkhatadhammānaṃ hetupaccayehi uppajjanaṃ ahutvā sambhavo attalābho uppādo, uppannānaṃ tesam khaṇanirodho vināso vayo, jarāya aññathābhāvo aññathattaṃ. Yathā hi uppādāvatthāya bhinnāya bhaṅgāvatthāyaṃ vatthubhedo natthi, evaṃ ṭhitisañkhātāyaṃ bhaṅgābhimukhāvatthāyampi vatthubhedo natthi. Yattha jarāvohāro, tasmā ekassapi dhammassa jarā yujjati, yā khaṇikajarāti vuccati. Ekamsena ca uppādabhaṅgāvatthāsu vatthuno abhedo icchitabbo, aññathā “año uppajjati, año bhijjati”ti āpajjeyya. Tayidaṃ khaṇikajaraṃ sandhāyāha “aññathatta”nti.

Yassa lakkhaṇattayassa bhāvā khandhesu aniccāsamaññā, tasmim lakkhaṇattaye aniccatā samaññāti “aniccatāti tesameva uppādavayaññathatta”nti vatvā visesato dhammānaṃ khaṇikanirodhe aniccatāvohāroti dassento “hutvā abhāvo vā”tiādimāha. Tattha uppādapubbakattā abhāvassa hutvā-gahaṇaṃ. Tena pākaṭabhāvapubbakattaṃ vināsabhāvassa dasseti. Tenevākārenāti nibbattanākārena. Khaṇabhaṅgenāti khaṇikanirodhena. Tassā aniccatāyāti khaṇikabhaṅgasañkhātāya aniccatāya. Tāya anupassanāyāti yathāvuttāya aniccānupassanāya. Samannāgatoti samaṅgibhūto yogāvacaro.

Khayoti saṅkhārānaṃ vināso. Virajjanaṃ tesameva vilujjanaṃ virāgo, khayō eva virāgo khayavirāgo, khaṇikanirodho. Accantamettha etasmim adhigate saṅkhārā virajjanti nirujjhantīti accantavirāgo, nibbānaṃ. Tenāha “khayavirāgoti saṅkhārānaṃ khaṇabhaṅgo. Accantavirāgoti nibbāna”nti. Tadubhayadassanavasena pavattāti khayavirāgānupassanāvasena vipassanāya, accantavirāgānupassanāvasena maggassa pavatti yojetabbā. Āramaṇato vā vipassanāya khayavirāgānupassanāvasena pavatti, tanninnabhāvato

accantavirāgānupassanāvasena, maggassa pana asammohato khayavirāgānupassanāvasena, ārammaṇato accantavirāgānupassanāvasena pavatti veditabbā. Eseva nayoti iminā yasmā virāgānupassīpade vuttanayānusārena “dve nirodhā khayanirodho ca accantanirodho cā”ti evamādiatthavaṇṇanaṃ atidissati, tasmā virāgaṭṭhāne nirodhapadaṃ pakkhipitvā “khayo saṅkhārānaṃ vināso”tiādinā idha vuttanayena tassa atthavaṇṇanā veditabbā.

Paṭinissajjanaṃ pahātabbassa tadaṅgavasena vā samucchedavasena vā pariccajanaṃ pariccāgapaṭinissaggo. Tathā sabbupadhīnaṃ paṭinissaggabhūte visaṅkhāre attano nissajjanaṃ tanninnatāya vā tadārammaṇatāya vā tattha pakkhandanaṃ pakkhandanapaṭinissaggo. Tadaṅgavasenāti ettha aniccānupassanā tāva tadaṅgappahānavasena niccasaññaṃ pariccajati, pariccajantī ca tassā tathā appavattiyāṃ ye “nicca”nti gahaṇavasena kilesā tammūlakā ca abhisāṅkhārā tadubhayamūlakā ca vipākakkhandhā anāgate uppajjeyyūṃ, te sabbepi appavattikaraṇavasena pariccajati, tathā dukkhasaññādayo. Tenāha - “vipassanā hi tadaṅgavasena saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajati”ti. Saṅkhatadosadassanenāti saṅkhatate tebhūmakasaṅkhāragate aniccatādidossadassanena. Niccādi bhāvena tabbiparīte. Tanninnatāyāti tadadhimuttatāya. Pakkhandatīti anupavisati anupavisantaṃ viya hoti. Saddhiṃ khandhābhisaṅkhārehi kilese pariccajati maggena kilesesu pariccattesu avipākadhammatāpādanena abhisāṅkhārā tammūlakā ca khandhā anuppattirahabhāvena pariccattā nāma hontīti sabbepi te maggo pariccajati vuttaṃ. Ubhayanti vipassanāñāṇaṃ maggañāṇaṃ. Maggañāṇampi hi gotrabhuñāṇassa anu pacchā nibbānadassanato anupassanāti vuccati.

Idaṅca catutthacatukkaṃ suddhavipassanāvaseneva vuttaṃ, purimāni pana tīṇi samathavipassanāvasena. Evaṃ catunnaṃ catukkānaṃ vasena soḷasavatthukāya ānāpānassatiyā bhāvanā veditabbā. Evaṃ soḷasavatthuvaseṇa ca ayaṃ ānāpānassati bhāvitā mahapphalā hoti mahānisaṃsati veditabbā. “Evaṃ bhāvito kho, bhikkhave, ānāpānassatisamādhī”tiādinā pana santabhāvādivaseṇa mahānisaṃsatā dassitā. Vitakkupacchedasamatthatāyapi cassa mahānisaṃsatā daṭṭhabbā. Ayañhi santapaṇītaasecanakasukhavihārattā samādhiantarāyakaṛānaṃ vitakkānaṃ vasena ito cito ca cittassa vidhāvanaṃ upacchinditvā ānāpānārammaṇābhimukhameva cittaṃ karoti. Teneva vuttaṃ - “ānāpānassati bhāvetabbā vitakkupacchedāyā”ti. Vijjāvimuttiṃ paripūriyā mūlabhāvenapi cassā mahānisaṃsatā veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā -

“Ānāpānassati, bhikkhave, bhāvitā bahulīkatā cattāro satipaṭṭhāne paripūreti, cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhaṅge paripūrenti, satta bojjhaṅgā bhāvitā bahulīkatā vijjāvimuttiṃ paripūrenti”ti.

Apica carimakānaṃ assāsapassāsānaṃ viditabhāvakaraṇatopissā mahānisaṃsatā veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā -

“Evaṃ bhāvitāya, rāhula, ānāpānassatiyā evaṃ bahulīkatāya yepi te carimakā assāsapassāsā, tepi viditāva nirujjhanti, no aviditā”ti.

Tattha nirodhavasena tayo carimakā bhavacarimakā jhānacarimakā cuticarimakāti. Bhavesu hi kāmabhāve assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu na pavattanti, tasmā te bhavacarimakā. Jhānesu purime jhānattaye pavattanti, catutthe

nappavattanti, tasmā te jhānacarimakā. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittena saddhiṃ uppajjitvā cuticittena saha nirujjhanti, ime cuticarimakā nāma. Ime idha carimakāti adhippetā.

Ime kira imaṃ kammaṭṭhānamanuyuttassa bhikkhuno pākaṭā honti ānāpānārammaṇassa suṭṭhu pariggahitattā. Cuticittassa hi purato soḷasamacittassa uppādakkhaṇe uppādaṃ āvajjayato uppādopi nesaṃ pākaṭo hoti, ṭhitiṃ āvajjayato ṭhitiṃ nesaṃ pākaṭā hoti, bhaṅgaṃ āvajjayato bhaṅgopi nesaṃ pākaṭo hoti. Ito aññaṃ kammaṭṭhānaṃ bhāvetvā arahattappattassa bhikkhuno hi āyuantaraṃ paricchinnaṃ vā hoti aparicchinnaṃ vā, imaṃ pana soḷasavatthukaṃ ānāpānassatiṃ bhāvetvā arahattappattassa āyuantaraṃ paricchinnameva hoti. So “ettakaṃ dāni me āyusaṅkhārā pavattissanti, na ito para”nti ñatvā attano dhammatāya eva sarīrapaṭijaggananivāsanapārupanādīni sabbakiccāni katvā akkhīni nimīleti koṭapabbatavihāravāsītissatthero viya, mahākaraṇḍiyavihāravāsīmahātissatthero viya, devaputtaraṭṭhe piṇḍapātīkatthero viya, cittalapabbatavihāravāsīno dvebhātīkattherā viya ca.

Tatridaṃ ekavatthuparidīpanaṃ - dvebhātīkattherānaṃ kireko puṇṇamuposathadivase pātimokkhaṃ osāretvā bhikkhusaṅghaparivuto attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā caṅkame ṭhito juṇhapakkhe padosavelāyaṃ candālokena samantato āsiṅcamānakhīradhāraṃ viya gaganatalaṃ rajatapaṭṭasadiṣaṃ vālīkāsanthatañca bhūmibhāgaṃ disvā “ramaṇīyo vatāyaṃ kālo, deso ca mama ajjhāsayasadiṣo, kīva ciraṃ nu kho ayaṃ dukkhabhāro vahitabbo”ti attano āyusaṅkhāre upadhāretvā bhikkhusaṅghaṃ āha - “tumhehi kathaṃ parinibbāyantaṃ bhikkhū diṭṭhapubbā”ti. Tatra keci āhaṃsu - “amhehi āsane nisinnakāva parinibbāyantaṃ diṭṭhapubbā”ti. Keci “amhehi ākāse pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnakā”ti. Thero āha - “ahaṃ dāni vo caṅkamantameva parinibbāyamānaṃ dassayissāmī”ti. Tato caṅkame tiriyaṃ lekhaṃ katvā “ahaṃ ito caṅkamakoṭito parakoṭiṃ gantvā nivattamāno imaṃ lekhaṃ patvā parinibbāyissāmī”ti vatvā caṅkamaṃ oruḃha parabhāgaṃ gantvā nivattamāno ekena pādena lekhaṃ akkantakkhaṇeyeva parinibbāyīti.

Ānāpānassatisamādhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamapaññattikathāvaṇṇanā

167. Yadipi ariyā neva attanāva attānaṃ jīvitā voropesuṃ, nāññamaññampi jīvitā voropesuṃ, nāpi migalaṇḍikaṃ samaṇakuttakaṃ upasaṅkamitvā samādapesuṃ, tathāpi yathāvuttehi tīhi pakārehi matānaṃ antare ariyānampi sabbhāvato “ariyapuggalamissakattā”ti vuttaṃ. Na hi ariyā pāṇātipātaṃ karīṃsu na samādapesuṃ, nāpi samanūññā ahesuṃ. Atha vā puthujjanakāle attanāva attānaṃ ghātetvā maraṇasamaye vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggaṃ paṭilabhitvā matānampi ariyānaṃ sabbhāvato imināva nayena attanāva attānaṃ jīvitā voropanassa ariyānampi sabbhāvato ariyapuggalamissakattā “moghapurisā”ti na vuttaṃ. “Te bhikkhū”ti vuttanti “kathañhi nāma te, bhikkhave, bhikkhū attanāpi attānaṃ jīvitā voropessanti”ti ettha “moghapurisā”ti avatvā “te bhikkhū”ti vuttaṃ.

Anupaññattikathāvaṇṇanā

168. Itthīsu paṭibaddhacittatā nāma chandarāgena sārattatā sāpekkhabhāvoti āha “sārattā apekkhavanto”ti. Maraṇassa guṇakittanaṃ jīvite ādīnavadassanapubbaṅgamaṃti āha “jīvite ādīnavam dasseṭvā”ti. “Kiṃ tuyhiminā pāpakeṇa dujjīvitena”ti idaṃ jīvite ādīnavadassanaṃ. “Mataṃ te jīvitaṃ seyyo”tiādi pana maraṇaguṇakittananti daṭṭhabbaṃ. Lobhādīnaṃ ativiya ussannattā anupaparikkhitvā kataṃ sāhasikakammaṃ kibbisanti vuccatīti āha - “kibbisam sāhasikakammaṃ lobhādikilesussada”nti. Kasmā idaṃ vuccatīti chabbaggiyānaṃyevedaṃ vacanaṃ. Mata-saddo “gata”ntiādīsu viya bhāvavacanaṃti āha “tava maraṇa”nti. Katakāloti katamaraṇakālo. Atha vā kāloti maraṇassetam adhivacanaṃ, tasmā katakāloti katamaraṇoti attho. Tenevāha “kālaṃ katvā, maritvā”ti. Divi bhavā dibbāti āha “devaloke uppannehī”ti. Samappitoti yutto. Samaṅgībhūtoti sammadeva ekībhāvaṃ gato.

Padabhājanīyavaṇṇanā

172. Ussukkavacananti pubbakālakiriyāvacanaṃ. Ayañhi samānakattukesu pubbāparakālakiriyāvacanesu pubbakālakiriyāvacanassa niruttivohāro. Sañciccāti imassa padassa “jānitvā sañjānitvā cecca abhivitaritvā”ti evaṃ pubbakālakiriyāvasena byañjanānurūpaṃ katvā padabhājane vattabbe tathā avatvā “jānanto sañjānanto”ti puggalādhiṭṭhānaṃ katvā “cecca abhivitaritvā vītikkamo”ti jīvitaṃ voropanassa ca tadatthavasena niddiṭṭhattā vuttaṃ “byañjane ādaraṃ akatvā”ti. “Jānanto”ti avisesena vuttepi “sañcicca manussaviggahaṃ jīvitaṃ voropeyyā”ti vuttattā pāṇavisayamettha jānananti āha “pāṇoti jānanto”ti, satto ayanti jānantoti attho. Pāṇoti hi vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṃ vuccati. “Manussaviggahoti jānanto”ti avatvā “pāṇoti jānanto”ti vacanaṃ “manusso aya”nti ajānitvā kevalaṃ sattasaññāya ghātentassapi pārājikabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ. Teneva eḷakacatukke eḷakasaññāya manussapāṇaṃ vadhantassa pārājikāpatti dassitā. Tasmā “manussaviggaho”ti avatvā “pāṇoti jānanto”ti avisesena vuttaṃ.

Sañjānantoti ettha saha-saddena samānattho saṃ-saddoti āha - “teneva pāṇajānanākāreṇa saddhiṃ jānanto”ti, teneva pāṇajānanākāreṇa saddhiṃ jīvitaṃ voropemīti jānantoti attho. Yadipe ekasseva cittassa ubhayārammaṇabhāvāsambhavato pāṇoti jānanena saddhiṃ jīvitaṃ voropemīti jānanaṃ ekakkaṇe na sambhavati, pāṇotisaññaṃ pana avijahitvā māremīti jānanaṃ sandhāya “teneva...pe... saddhiṃ jānanto”ti vuttaṃ. Tasmā saddhinti avijahitvāti vuttaṃ hoti. Keci pana “ñātapariññāya diṭṭhasabhāvesu dhammesu tīraṇapariññāya tilakkhaṇaṃ āropetvā ‘rūpaṃ anicca’ntiādinā sabhāvena saddhiṃ ekakkaṇe aniccādilakkhaṇajānanaṃ viya ‘imaṃ pāṇaṃ māremī’ti attano kiriyāya saddhiṃyeva jānātī”ti vadanti. Apare pana ācariyā tatthāpi evaṃ na kathenti.

Vadhakacetanāvasena cetetvāti “imaṃ māremī”ti vadhakacetanāya cintetvā. Pakappetvāti “vadhāmi na”nti evaṃ cittaṇa paricchinditvā. Abhivitaritvāti sanniṭṭhānaṃ katvā. Tenevāha “nirāsaṅkacittaṃ pesetvā”ti. Upakkamavasenaṃti sāhatthikādiupakkamavasena. Evaṃ pavattassāti evaṃ yathāvuttavidhinā pavattassa. Kiñcāpi “sañciccā”ti imassa vipakatavacanattā “jīvitaṃ voropeyyā”ti imināva aparakālakiriyāvacanena sabbathā pariniṭṭhitavītikkamo vutto, tathāpi “sañciccā”ti iminā vuccamānaṃ apariyositavītikkamampi avasānaṃ pāpetvā dassetuṃ “vītikkamo”ti padabhājanaṃ vuttaṃ. Tenevāha “ayaṃ sañciccāsaddassa sikhāpattro atthoti vuttaṃ hotī”ti.

Ādito paṭṭhāyāti paṭisandhiviññāṇena saddhiṃ uppannakalalarūpato paṭṭhāya. Sayanti etthāti seyyā, mātukucchisaṅkhāto gabbho seyyā etesanti gabbhaseyyakā, aṇḍajā jalābujā ca. Tesam gabbhaseyyakānaṃ vasena sabbasukhumattabhāvadassanattamam “yaṃ mātukucchismi”ntiādi vuttam, na pārājikavatthuniyamanattamam. Opapātikasaṃsedajāpi hi manussā pārājikavatthumeva. Na cevimaṃ sabbapaṭhamam manussaviggaham jīvītā voropetum sakkā. Paṭisandhicittena hi saddhiṃ tiṃsa kammajarūpāni nibbattanti, tesu pana ṭhitesuyeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmiṃ antare gahitapaṭisandhikassa dārakassa vā mātuyā vā panassa antarāyo natthi. Ayañhi maraṇassa anokāso nāma. Ekasmiñhi soḷasacittakkhaṇe kāle dārakassa maraṇam natthi tadā cuticittassa asambhavato, mātuyāpi tattakam kalam anatikkamitvā tadanantareyeva cavanadhammāya gabbhaggahaṇasseva asambhavato. Cittaggahaṇeneva avinābhāvato sesaarūpadhammānampi gahitattā rūpakāyupatthambhitasseva ca nāmakāyassa pañcavokāre pavattisabbhāvato vuttam “sakalāpi pañcavokārapaṭisandhi dassitā hoti”ti. Tattha sakalāpi pañcavokārapaṭisandhīti paripuṇṇā anūnā rūpādipañcakkhandhānaṃ paṭisandhīti evamattho gahetabbo, na pana sakalāpi pañcavokārabhave paṭisandhīti. Tenevāha “tasmā tañca paṭhamam cittaṃ...pe... kalalarūpanti ayam sabbapaṭhamo manussaviggaho”ti. “Tadahujātassa eḷakassa lomam jātiuṇṇā”ti keci. “Himavantappadese jātimantaeḷakalomam jātiuṇṇā”ti apare. Sukhumajātilomā eva kira keci eḷakā himavante vijjanti. “Gabbham phāletvā gahitaeḷakalomam jātiuṇṇā”ti aññe.

Ekena aṃsunāti khuddakabhāṇakānaṃ matena vuttam. Tathā hi “gabbhaseyyakasattānaṃ paṭisandhikkhaṇe pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavanti. Tasmiṃ khaṇe pātubhūtā kalalasaṅkhātā rūpasantati parittā hoti khuddakamakkhikāya ekavāyāmena pātabbamattā”ti vatvā puna “atibahum etam, saṇhasūciyā tele pakkhipitvā ukkhittāya paggharitvā agge ṭhitabindumatta”nti vuttam. Tampi paṭikkhipitvā “ekakese telato uddharitvā gahite tassa paggharitvā agge ṭhitabindumatta”nti vuttam. Tampi paṭikkhipitvā “imasmim janapade manussānaṃ kese aṭṭhadhā phālite tato ekakoṭṭhāsappamāṇo uttarakurukānaṃ keso, tassa pasannatilatelato uddhaṭassa agge ṭhitabindumatta”nti vuttam. Tampi paṭikkhipitvā “jātiuṇṇā nāma sukhumā, tassā ekaṃsuno pasannatilatele pakkhipitvā uddhaṭassa paggharitvā agge ṭhitabindumatta”nti khuddakabhāṇakehi vuttam. Saṃyuttabhāṇakā pana “tīhi jātiuṇṇaṃsūhi katasuttage saṇṭhitatelabinduppamāṇam kalalam hoti”ti vadanti. “Accha”nti vuttamattham pariyāyantarena vibhāveti “vipasanna”nti.

Sappimaṇḍoti pasannasappi. Yathāti idam ānetvā etthāpi sambandhitabham, sappimaṇḍopi vuttabinduppamāṇova idha adhippeto. Evaṃvaṇṇappaṭibhāganti vuttappamāṇasaṇṭhānaparicchinnaṃ. Atha vā evaṃvaṇṇappaṭibhāganti evaṃvaṇṇam evaṃsaṇṭhānañca. Paṭibhajanam vā paṭibhāgo, sadisatābhajanam sadisatāpattīti attho. Evaṃvidho vaṇṇappaṭibhāgo rūpato saṇṭhānato ca sadisatāpatti etassāti evaṃvaṇṇappaṭibhāgam. Kalalanti pavuccatīti bhūtupādārūpasāṅkhāto santānavasena pavattamāno attabhāvo kalalam nāmāti kathiyati. Visavassasatāyukassāti nidassanamattam tato ūnādhikāyukamanussānampi sabbhāvato.

Kalalakālepīti paṭhamasattāhabbhantare yaṃ santativasena pavattamānaṃ kalasaṅkhātāṃ attabhāvaṃ jīvitā voropetuṃ sakkā, taṃ sandhāya vadati. Tato vā uddhanti dutiyasattāhādīsu abbudādibhāvappattaṃ sandhāya vuttaṃ. Nanu ca uppannānaṃ dhammānaṃ sarasanirodheneva nirujjhanato antarā upacchedo na sakkā kātuṃ, “tasmā...pe... jīvitindriyaṃ upacchindati uparodhetī”ti kasmā vuttanti āha - “jīvitindriyassa pavenīghaṭanaṃ...pe... uparodhetīti vuccatī”ti. Kathaṇcāyamattho viññāyatīti āha “svāyamattho”tiādi.

Etthāha - khaṇe khaṇe nirujjhanasabhāvesu saṅkhāresu ko hanti, ko vā haññati, yadi cittacetasikasantāno, so arūpatāya na chedanabhedanādivasena vikopanasamattho, napi vikopaniyo. Atha rūpasantāno, so acetanatāya kaṭṭhakalīṅgarūpamoti na tattha chedanādinā pāṇātipāto labbhati yathā matasarīre. Payogopi pāṇātipātassa yathāvutto paharaṇappahārādiko atītesu vā saṅkhāresu bhavēyya anāgatesu vā paccuppannesu vā, tattha na tāva atītānāgatesu sambhavati tesaṃ abhāvato, paccuppannesu ca saṅkhārānaṃ khaṇikattā saraseneva nirujjhanasabhāvatāya vināsābhimukhesu nippayojano payogo siyā, vināsassa ca kāraṇarahitattā na paharaṇappahārādippayogahetukaṃ maraṇaṃ, nirīhakatāya ca saṅkhārānaṃ kassa so payogo, khaṇikattā vadhādhippāyasamakālabhijjanakassa kiriyāpariyosānakaālānavatṭhānato kassa vā pāṇātipātakammabaddhoti?

Vuccate - vadhakacetanāsahito saṅkhārānaṃ puñjo sattasaṅkhāto hanti. Tena pavattitavadhappayoganimittaṃ apagatusmāviññāṇajīvitindriyo matavohārappavattinibandhano yathāvuttavadhappayogākaraṇe uppajjanāraho rūpārūpadhammasamūho haññati, kevalo vā cittacetasikasantāno vadhappayogāvisayabhāvepi tassa pañcavokārabhave rūpasantānādhinavuttitāya rūpasantāne parena payojitajīvitindriyupacchedakapayogavasena tannibbattivinibandhakavisadisarūpuppattiyā vihate vicchedo hotīti na pāṇātipātassa asambhavo, napi ahetuko pāṇātipāto, na ca payogo nippayojano paccuppannesu saṅkhāresu katappayogavasena tadanantaraṃ uppajjanārahassa saṅkhārakālāpassa tathā anuppattito. Khaṇikānaṃ saṅkhārānaṃ khaṇikamaraṇassa idha maraṇabhāvena anadhippetattā santatimaraṇassa ca yathāvuttanayena sahetukabhāvato na ahetukaṃ maraṇaṃ, na ca katturahito pāṇātipātappayogo nirīhakesupi saṅkhāresu sannihitatāmattena upakārakesu attano attano anurūpaphaluppādane niyatesu kāraṇesu kattuvohārasiddhito yathā “padīpo pakāseti, nisākaro candimā”ti. Na ca kevalassa vadhādhippāyasahabhuno cittacetasikakālāpassa pāṇātipāto icchito santānavasena avaṭṭhitasseva paṭijānanato, santānavasena pavattamānānañca padīpādīnaṃ atthakiriyāsiddhi dissatīti attheva pāṇātipātena kammunā baddho. Ayañca vicāro adinnādānādīsipi yathāsambhavaṃ vibhāvetabbo.

Voropetuṃ na sakkāti upakkamena voropetuṃ na sakkā.

Sattaṭṭhajavanavāramattanti khuddakabhāṇakānaṃ matena vuttaṃ.

Samyuttabhāṇakā pana “rūpasantati arūpasantati”ti dve santatiyo vatvā “udakaṃ akkamitvā gatassa yāva tīre akkantaudakalekhā na vipasīdati, addhānato āgatassa yāva kāye usumabhāvo na vūpasammati, ātapā āgantvā gabbhaṃ pavitṭhassa yāva andhakārabhāvo na vigacchati, antogabbhe kammaṭṭhānaṃ manasi karitvā divā vātapānaṃ vivaritvā olokontassa yāva akkhīnaṃ phandanabhāvo na vūpasammati, ayaṃ rūpasantati nāma. Dve tayo javanavārā arūpasantati nāmā”ti vatvā “tadubhayampi santatipaccuppannaṃ nāmā”ti vadanti. Majjhimabhāṇakā pana

vadanti “ekadvesantativārapariyāpannaṃ santatipaccuppannaṃ. Tattha andhakāre nisīditvā ālokaṭṭhānaṃ gatassa na ca tāva ārammaṇaṃ pākaṭaṃ hoti. Yāva pana taṃ pākaṭaṃ hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā nāmāti veditabbā. Ālokaṭṭhāne caritvā ovarakaṃ pavitṭhassapi na tāva sahasā rūpaṃ pākaṭaṃ hoti. Yāva pana taṃ pākaṭaṃ hoti, etthantare pavattā rūpasantati arūpasantati vā ekadvesantativārā veditabbā. Dūre ṭhatvā pana rajakānaṃ hatthavikāraṃ ghaṇṭibheriākoṭanavikāraṇca disvāpi na tāva saddaṃ suṇāti. Yāva pana taṃ suṇāti, etasmimpi antare ekadvesantativārā veditabbā”ti. Ettha ca ālokaṭṭhānato ovarakaṃ pavitṭhassa pageva tattha nisinnassa yāva rūpagataṃ pākaṭaṃ hoti, tattha upaḍḍhavelā avibhūtapāyā, upaḍḍhavelā vibhūtapāyā tadubhayaṃ gahetvā “dvesantativārā”ti vuttaṃ, tayidaṃ na sabbasādhāraṇaṃ, ekaccassa sīghampi pākaṭaṃ hotīti “ekadvesantativārā”ti ekaggahaṇampi kataṃ.

Sabhāgasantativasenāti kusalākusalasomanassupekkhādīnā sabhāgasantativasena. Iminā arūpasantati dassitā. Sattaṭṭhajavanavāramattanti ca kāmāvacarajavanavaseneva veditabbaṃ, na itarajavanavasena. Na hi te parimitakālā, antarā pavattabhavaṅgādayopi tadantogadhāti daṭṭhabbā. Yāva vā uṇhato āgantvātiādīnā pana rūpasantatiṃ dasseti. Andhakāraṃ hotīti andhakāraṃ na vigacchati. Santatipaccuppannañcettha aṭṭhakathāsu āgataṃ, addhāpaccuppannaṃ sutte. Tathā hi bhaddekarattasutte addhāpaccuppannaṃ sandhāya “yo cāvuso mano, ye ca dhammā, ubhayametaṃ paccuppannaṃ, tasmīṃ ce paccuppanne chandarāgapaṭibaddhaṃ hoti viññāṇaṃ, chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati, tadabhinandanto paccuppannesu dhammesu saṃhīrati”ti vuttaṃ. Ettha hi manoti sasampayuttaṃ viññāṇamaḥa. Dhammāti ārammaṇadhammā. Manoti vā manāyatanam. Dhammāti vedanādayo arūpakkhandhā. Ubhayametaṃ paccuppannanti addhāpaccuppannaṃ etaṃ ubhayaṃ hotīti attho. Viññāṇanti nikantiviññāṇaṃ. Tañhi tasmīṃ paccuppanne chandarāgavasena paṭibaddhaṃ hoti. Abhinandatīti taṇhādiṭṭhābhinandanāhi abhinandati. Tathābhūto ca vatthupariññāya abhāvato tesu paccuppannesu dhammesu saṃhīrati, taṇhādiṭṭhīhi ākaḍḍhiyatīti attho. Ettha ca “dvādasāyatanāni ekaṃ paccuppanna”nti āgatattā tattha pavatto chandarāgo addhāpaccuppannārammaṇo, na khaṇapaccuppannārammaṇoti viññāyati.

Sattoti khandhasantāno. Tattha hi sattapaññatti. Jīvitindriyanti rūpārūpajīvitindriyaṃ. Rūpajīvitindriye hi vikopite itarampi taṃsambandhatāya vinassatīti. Taṃ vuttappakāramevāti taṃ jīvitindriyātipātanavidhānaṃ heṭṭhā vuttappakārameva. Saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atīva pātanaṃ atipāto, saṅkaṃ patitum adatvā sīghapātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavitvā pātanaṃ atipāto, pāṇassa atipāto pāṇātipāto. Yāya cetanāya pavattamānassa jīvitindriyassa nissayabhūtesu mahābhūtesu upakkamakaraṇahetu taṃmahābhūtapaccayā uppajjanamahābhūtā nuppajjissanti, sā tādisappayogasamuṭṭhāpikā vadhakacetanā pāṇātipāto. Tenāha “yāya cetanāyā”tiādi.

Paharaṇanti kāyaviññāttisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanaṃ. Āṇāpananti vacīviññāttisahitāya vadhakacetanāya adhippetatthasādhanaṃ. Teneva “sāvetukāmo na sāvetī”tiādi vuttaṃ. Upanikkhipananti asiādīnaṃ tassa upanikkhipanaṃ.

Aṭṭhakathāsu vuttamatthaṃ saṅkhipitvā dassento “saṅkhepato”tiādimāha. Tattha vijjāparijappananti mantaparijappanaṃ. Idāni aṭṭhakathāsu vitthāritamatthaṃ

dassento āha “atthakathāsu panā”tiādi. Tattha āthabbaṇikāti āthabbaṇavedavedino. Āthabbaṇaṃ payojentīti āthabbaṇavedavihitam mantam tattha vuttavidhinā payojenti. Āthabbaṇikā hi sattāham aloṇakam bhuñjitvā dabbe attharivā pathaviyaṃ sayamānā tapaṃ caritvā sattame divase susānabhūmiṃ sajjetvā sattame pade tthavā hattham vaṭṭetvā vaṭṭetvā mukhena vijjam parijappanti, atha nesaṃ kammaṃ samijjhati. Paṭisenāyāti idaṃ heṭṭhā upari vā padadvayena sambandhamupagacchati. Ītiṃ uppādentīti ḍaṃsitvā māraṇatthāya vicchikādīnaṃ vissajjanavasena pīlaṃ uppādentī. Etīti īti. Upaddavanti tato adhikatarapīlaṃ. Pajjarakanti visamajjaraṃ. Sūcikanti aṅgapaccaṅgāni sūcīhi viya vijjhitvā pavattamānaṃ sūlaṃ. Visūcikanti sasūlaṃ āmātisāraṃ. Pakkhandiyanti rattātisāraṃ. Vijjam parivattetvāti gandhāravijjādikaṃ attano vijjam katupacāraṃ parijappitvā mantapaṭhanakkamena paṭhitvā. Tehīti tehi vatthūhi.

Payojananti pavattamānaṃ. Disvātiādi diṭṭhavisādhīnaṃ yathākkamena vuttaṃ. Dvattibyāmasatappamāṇanāguddharaṇeti dvattibyāmasatappamāṇe mahākāye nimminivā tthitānaṃ nāgānaṃ uddharaṇe. Kumbhaṇḍānanti kumbhaṇḍadevānaṃ. Te kira devā mahodarā honti, rahassaṅgampi ca nesaṃ kumbho viya mahantaṃ hoti, tasmā “kumbhaṇḍā”ti vuccanti. Vessavaṇassa yakkhādhīpatibhāvepi nayanāvudhena kumbhaṇḍānaṃ maraṇassa idha vuttattā tesupi tassa āṇāpavatti veditabbā.

Kecīti mahāsaṅghikā. “Aho vata yaṃ taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā”ti pāṭho sundarataro. “Aho vatāyaṃ ta”ntipi pāṭho. “Ayaṃ itthī taṃ kucchigataṃ gabbhaṃ na sotthinā abhinikkhameyyā”ti vattabbaṃ. Kulumbassāti gabbhassa kulasseva vā, kuṭumbassāti vuttaṃ hoti. Bhāvanāmayiddhiyāti adhiṭṭhāniddhiṃ sandhāya vadanti. Ghaṭabhedanaṃ viya iddhivināso, agginibbāpanaṃ viya parūpaghātoti upamāsaṃsandanaṃ. Taṃ tesam icchāmatamevāti etthāyaṃ vicāraṇā - tumhe iddhiyā parūpaghātaṃ vadetha, iddhi nāma cesā adhiṭṭhāniddhi vikubbaniddhi manomayiddhi ñāṇavipphāriddhi samādhivipphāriddhi ariyiddhi kammavipākajiddhi puññavatoiddhi vijjāmayiddhi tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjanaṭṭhena iddhīti dasavidhā. Tattha kataraṃ iddhiṃ vadethāti? Bhāvanāmayanti. Kiṃ pana bhāvanāmayiddhiyā parūpaghātakammaṃ hotīti? Āma ekavāraṃ hoti. Yathā hi ādittagharassa upari udakabharite ghaṭe khitte ghaṭopi bhijjati, aggipi nibbāyati, evameva bhāvanāmayiddhiyā ekavāraṃ parūpaghātakammaṃ hoti, tato paṭṭhāya pana sā nassatīti. Atha ne “bhāvanāmayiddhiyā neva ekavāraṃ, na dve vāre parūpaghātakammaṃ hotī”ti vatvā saññattim āgacchantā pucchitabbā “bhāvanāmayiddhi kiṃ kusalā, akusalā, abyākatā, sukhāya vedanāya sampayuttā, dukkhāya, adukkhamasukhāya, savitakkasavicārā, avitakkavicāramattā, avitakkaavicārā, kāmāvacarā, rūpāvacarā, arūpāvacarā”ti.

Imaṃ pana pañhaṃ ye jānanti, te evaṃ vakkhanti “bhāvanāmayiddhi kusalā vā hoti abyākatā vā, adukkhamasukhavedanīyā eva, avitakkaavicārā eva, rūpāvacarā evā”ti. Te vattabbā “pāṇātipātacetanā kusalākusalādisu kataraṃ koṭṭhāsaṃ bhajati”ti. Jānantā vakkhanti “pāṇātipātacetanā akusalāva, dukkhavedanīyāva, savitakkasavicārāva, kāmāvacarā evā”ti. Evaṃ sante “tumhākaṃ kathā neva kusallattikena sameti, na vedanāttikena, na vitakkattikena, na parittattikenā”ti. Kiṃ pana evaṃ mahantaṃ suttaṃ niratthakanti? No niratthakaṃ, tumhe panassa atthaṃ na jānātha. Iddhimā cetovasippattoti ettha hi na bhāvanāmayiddhi adhippetā, āthabbaṇiddhi pana adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhatīti.

Haritabbam upanikkhipitabbanti hāram, hārameva hārakanti āha “atha vā”tiādi. Jīvitaharaṇakam upanikkhipitabbam vā sattham satthahārakanti vikappadvayenāha. “Hāraṇasattha”nti ca vattabbe satthahārakanti visesaṇassa paraniṭṭam katvā vuttam. Yathā labhati, tathā kareyyāti adhippāyatthamāha. Upanikkhipeyyāti “pariyeseyyā”ti imassa sikhāppattamattham dasseti. Itarathāti “pariyeseyyā”ti imassa upanikkhipeyyāti evamattham aggahetvā yadi pariyesaṇamattameva adhippetam siyāti attho. Pariyiṭṭhamattenāti pariyesaṇamattena. “Satthahārakam vāssa pariyeseyyā”ti iminā vuccamāṇassa atthassa byañjanānurūpato paripuṇṇam katvā avuttattā āha “byañjanam anādiyitvā”ti. Sasati hiṃsatīti sattham, sasanti hiṃsanti tenāti vā satthanti laguḷapāsāṇādīnampi satthasaṅgahitattā āha - “yam ettha thāvarappayogaṇgahitam sattham, tadeva dassetu”nti.

Vuttāvasesanti vuttaasiādīhi avasiṭṭham. Laguḷanti muggarassetam adhivacanam. Satthasaṅgahoti mātikāyam “satthahāraṇa”nti ettha vuttasatthasaṅgaho. Yasmā...pe... tasmā dvidhā bhinditvā padabhājanam vuttanti īdisam heṭṭhā vuttavibhaṅganayabhedadassananti veditabbam. Narake vā papatātiādīti ettha ādi-saddena “papāte vā papatā”ti parato vuttam avuttaṇca “rukkhato vā papatā”tiādi sabbam maraṇūpāyam saṅgaṇhāti. Tenevāha “na hi sakkā sabbam sarūpeneva vattu”nti. Parato vuttanayattāti parato nigamanavasena vuttassa dutiyapadassa padabhājane vuttanayattā. Atthato vuttamevāti maraṇūpāyassa bahuvidhatānidassanattham, tato ekadesa dassite sabbam vuttameva hotīti adhippāyo. Na hi sakkā...pe... vattunti “rukkhato vā papatā”tiādīnā sarūpato sabbam maraṇūpāyam pariyosaṇam pāpetvā na sakkā vattunti attho.

Matam te jīvitā seyyoti ettha vuttamaraṇam yasmā iti-saddo nidasseti, tasmā tattha vuttamaraṇam iti-saddassa atthoti tampi gahetvā attham dassento āha - “maraṇacitto maraṇamanoti attho”ti. Cittassa atthadīpanattham vuttoti citta-saddassa vicittādiṇekatthavisayattā nāyam citta-saddo idha aññasmim atthe vattamāno daṭṭhabbo, api tu viññāsmimyeva vattamāno veditabboti tassa atthassa niyamanattham vutto. Iminā punaruttidosassapi idha anavakāsoti dasseti. Na tāva attho vuttoti “iti cittamano”ti uddharitvāpi iti-saddanidassitassa maraṇassa aparāmaṭṭhabhāvato vuttam. Tāva-saddena pana parato “cittasaṅkappo”ti imassa padabhājane “maraṇasaṅkappo”tiādīnā itisaddatthassa vakkhamānatam vibhāveti. Tattha hi iti-saddanidassitam maraṇasaṅkhātamattam gahetvā “maraṇasaṅkappo”ti maraṇacetano maraṇādhippāyo”ti vuttam. Tenevāha - “cittasaṅkappoti imasmim pade adhiṇāvasesena itisaddo āharitabbo”ti. Kasmā āharitabboti āha “idaṇhi”tiādi. Katham panetam viññāyatīti āha “tathā hissā”tiādi. Assāti iti-saddassa. Tameva atthanti maraṇasaṅkhātamattam. “Maraṇasaṅkappo”tiādīsu hi maraṇam iti-saddassa attho, “saṅkappo”tiādi saṅkappasaddassa. Cittasaddassa panettha vicittavacanatā saṅkappasaddassa saṅkappacetanādhippāyavasena tidhā attham dassentena vibhāvitāti daṭṭhabbam. Tenevāha - “citto nānappakārako saṅkappo”tiādi. Adhippāyasaddena kimettha vuttanti āha - “adhippāyoti vitakko veditabbo”ti. Na idaṇ vitakkassa nāmanti idaṇ pana na kevalam vitakkasseva nāmanti dassetum vuttam. Pākaṭattā oḷārikattā ca uccākāratā veditabbā, apākaṭattā anolārikattā ca avacākāratā.

174. Kāyekadesepi kāya-saddo vattatīti āha “hatthena vā”tiādi. Paharaṇenāti satthena. Satthañhi paharanti etenāti paharaṇanti vuccati. Kammunā bajjhatīti pāṇātipātakammunā bajjhati, pāṇātipātakammasa siddhanti vuttam hoti. Yo koci maratūti ettha yassa kassaci ekasseva jīvitindriyavisayā vadhakacetanā pavattati, na

pahārapaccayā marantasseva jīvitindriyavisayā, nāpi samūhassāti veditabbā. Ubhayathāpīti uddesānuddesānaṃ vasena. Vadhakacittaṃ paccuppannārammaṇampi jīvitindriyaṃ pabandhavicchedanavasena ārammaṇaṃ katvā pavattatīti āha “pacchā vā teneva rogenā”tiādi. Yena hi pabandho vicchijjati, tādisaṃ payogaṃ nibbattentaṃ tadā vadhakacittaṃ pavattantaṃ paharitamatteyeva kammunā bajjhati. Manussaarahantassa ca puthujjanakāleyeva satthappahāre vā vise vā dinnepi yadi so arahattaṃ patvā teneva marati, arahantaghātakō hotiyeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnāṃ dānaṃ arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanasseva taṃ dinnāṃ hoti.

Nanu ca yathā arahattaṃ patvā paribhuttampi puthujjanakāle dinnāṃ puthujjanadānameva hoti, evaṃ maraṇādhippāyena puthujjanakāle pahāre dinne arahattaṃ patvā teneva pahārena mate kasmā arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakoti? Visesasabbhāvato. Dānañhi deyyadhammassa pariccāgamattena hoti. Tathā hi dānacetanā cajitabbaṃ vatthuṃ ārammaṇaṃ katvā cajanamattameva hoti, aññasantakakaraṇaṃva tassa cajanāṃ, tasmā yassa taṃ santakaṃ kataṃ, tasseva taṃ dinnāṃ hoti, na evaṃ vadho. So hi pāṇo pāṇasaññitā vadhakacetanā upakkamo tena maraṇanti imesaṃ pañcannaṃ aṅgānaṃ pāripūriyāva hoti, na apāripūriyā. Tasmā arahattaṃ pattasseva maraṇanti arahantaghātakoyeva hoti, na puthujjanaghātakō. Yasmā pana “īmaṃ māremī”ti yaṃ santānaṃ ārabha māraṇicchā, tassa puthujjanakhīṇāsavabhāvena payogamaraṇakkhaṇānaṃ vasena satipi santānabhede abhedoyeva, yadā ca atthasiddhi, tadā khīṇāsavabhāvo, tasmā arahantaghātakoyeva hotīti niṭṭhamettha gantabbaṃ.

Aññacittenāti avadhādhippāyena amāretukāmatācittena. Natthi pāṇātipātōti amāretukāmatācittena pahaṭattā. Kiñcāpi paṭhamappahāro na sayameva sakkoti māretuṃ, dutiyaṃ pana labhitvā sakkonto jīvitavināsanahetu hoti, tasmā “payogo tena ca maraṇa”nti iminā saṃsandanato paṭhamappahāreneva kammabaddho yutto, na dutiyena tassa aññacittena dinnattā. Tena vuttaṃ “ubhayehi matepi paṭhamappahāreneva kammunā baddho”ti.

Kammāpattibhāvatthanti ānantariyādikammavibhāgassa pārājikādiāpattivibhāgassa ca vibhāvanatthaṃ. “Eḷakaṃ māremī”ti pavattacetanāya pubbhāgattā “īmaṃ māremī”ti sannīṭṭhāpakacetanāya tadā sannihitattā yathāvatthukaṃ kammabaddho hotiyevāti āha “īmaṃ vatthuṃ māremīti cetanāya atthibhāvato”tiādi. Sabbattha hi purimaṃ abhisandhicittaṃ appamāṇaṃ tena atthasiddhiyā abhāvato, vadhakacittaṃ pana tadārammaṇaṃca jīvitindriyaṃ anantariyādhāve pamāṇanti daṭṭhabbaṃ. Ghātakō ca hotīti pāṇaghātakō hoti, pāṇātipātakammunāva baddho hotīti attho. Pubbe vuttanayeneva veditabbanti yathākkamaṃ pārājikathullaccayapācittiyāni veditabbāni. “Mātāpituarahantānaṃ aññataraṃ māremī”ti guṇamahantesu pavattapubbabhāgacetanāya dāruṇabhāvato tathāvidhapubbabhāgacetanāparivārā sannīṭṭhāpakacetanā dāruṇāva hotīti āha - “idha pana cetanā dāruṇā hoti”ti. Iminā ca “eḷakaṃ māressāmī”ti mātāpituādīnaṃ māraṇepi pubbhāgacetanāya adāruṇattā aññathā pavattaānantariyakammato evaṃ pavattānantariyassa nātidāruṇatā vuttāva hotīti daṭṭhabbā.

Lohitakanti lohitamakkhitaṃ. Kammaṃ karonteti yuddhakammaṃ karonte. Yathādhippāyaṃ gateti yodhaṃ vijjhivā pitari viddhe. Idañca yathādhippāyaṃ tena tathāviddhabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Ayathādhippāyaṃ pana ujukameva gantvā

pitari viddhepi maraṇādhippāyena attanāva katappayogattā nevatthi visaṅketoti vadanti. Ānantariyaṃ pana natthīti pitaraṃ uddissa katappayogābhāvato.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā

Evam vijjhāti evaṃ dhanuṃ kaḍḍhetvā vijjha. Evaṃ paharāti evaṃ daḷhaṃ asinṃ gahetvā pahara. Evaṃ ghātehīti evaṃ kammakāraṇaṃ katvā mārehi. Majjheti hatthino piṭṭhimajjhe. Etenāti “adhiṭṭhahitvā āṇāpeti”tiādinā. Tatthāti āṇattikappayoge.

Kiñcāpi kiriya-viseso aṭṭhakathāsu anāgato, pāḷiyaṃ pana “evaṃ vijjha, evaṃ pahara, evaṃ ghātehī”ti kiriya-visesassa parāmaṭṭhattā ācariyaparamparāya ābhatam kiriya-visesaṃ pāḷiyā saṃsandanato gahetvā dassento “aparo nayo”tiādimāha. Chedananti hatthādichedanaṃ. Bhedananti kucchiādiphālanam. Atha vā usunā vijjhanam, asinā chedanam, muggarādīhi sīsādibhedananti evamettha attho daṭṭhabbo. Saṅkhamuṇḍakanti saṅkhamuṇḍakammakāraṇam. Tam karontā uttarotṭhaubhatokaṇṇacūlikagalavāṭakaparicchedena cammam chinditvā sabbakese ekato gaṇṭhiṃ katvā daṇḍakena paliveṭhetvā uppāṭenti, saha kesehi cammam utṭhahati, tato sīsakaṭṭhāṃ thūlasakkharāhi ghaṃsitvā dhovantā saṅkhavaṇṇam karonti. Evamādīti ādi-saddena bilaṅgathālikam rāhumukham jotimālikam hatthapajjotikam erakavattikam cīrakavāsikam eṇeyyakam baḷisamaṃsikam kahāpaṇikam khārāpatacchikam palighaparivattikam palālapīṭhakanti evamādiṃ sabbam kammakāraṇam saṅgaṇhāti.

Tattha bilaṅgathālikanti kañjiyaukkhalikakammakāraṇam. Tam kammam karontā sīsakapālam uppāṭetvā tattam ayoguḷam saṇḍāsena gahetvā tattha pakkhipanti, tena matthaluṅgam pakkuthitvā upari uttarati. Rāhumukhanti rāhumukhakammakāraṇam. Tam karonto saṅkunā mukham vivaritvā antomukhe dīpaṃ jālenti, kaṇṇacūlikāhi vā paṭṭhāya mukham nikhādanena khaṇanti, lohitaṃ paggharitvā mukham pūreti. Jotimālikanti sakalasarīram telapilotikāya veṭhetvā ālimpentī. Hatthapajjotikanti hatthe telapilotikāya veṭhetvā dīpaṃ viya pajjālenti. Erakavattikanti erakavattakammakāraṇam. Tam karontā heṭṭhāgīvato paṭṭhāya cammavaṭṭe kantitvā gopphake pāṭenti, atha naṃ yottehi bandhitvā kaḍḍhanti, so attanova cammavaṭṭe akkamitvā patati. Cīrakavāsikanti cīrakavāsikakammakāraṇam. Tam karontā tatheva cammavaṭṭe kantitvā kaṭiyaṃ ṭhapenti, kaṭito paṭṭhāya kantitvā gopphakesu ṭhapenti, uparimehi heṭṭhimasarīram cīrakanivāsanānivattham viya hoti. Eṇeyyakanti eṇeyyakammakāraṇam. Tam karontā ubhosu kapparesu ca jaṇṇukesu ca ayavalayāni datvā ayasūlāni koṭṭenti, so catūhi ayasūlehi bhūmiyaṃ patiṭṭhahati, atha naṃ parivāretvā aggiṃ karonti, tam kālena kālam sandhito sūlāni apanetvā catūhi aṭṭhikoṭṭhiyeva ṭhapenti.

Baḷisamaṃsikanti ubhatomukhehi baḷisehi paharitvā cammamamaṃsanahārūni uppāṭenti. Kahāpaṇikanti sakalasarīram tikhiṇāhi vāsīhi koṭṭito paṭṭhāya kahāpaṇamattam kahāpaṇamattam pātentā koṭṭenti. Khārāpatacchikanti sarīram tattha tattha āvudhehi paharitvā kocchehi khāram ghaṃsanti, cammamamaṃsanahārūni paggharitvā aṭṭhika-saṅkhalikāva tiṭṭhati. Palighaparivattikanti ekena passena nipajjāpetvā kaṇṇachidde ayasūlam koṭṭetvā pathaviyā ekābaddham karonti, atha naṃ pāde gahetvā āviñchanti. Palālapīṭhakanti cheko kāraṇiko

chavicammaṃ acchinditvā nidadapotehi aṭṭhīni bhinditvā kesesu gahetvā ukkhipati, maṃsarāsiyeva hoti, atha naṃ keseheva pariyanandhitvā gaṇhantā palālavaṭṭiṃ viya katvā paliveṭṭenti.

Vatthum viṣaṃvādetvā tato aññaṃ māretīti sambandho. Purimapassādīnampi vatthusabhāgato vatthuggahaṇeneva gahaṇanti āha “purato paharitvā”tiādi. Cittena “purato vā”ti niyamaṃ katvā vā akatvā vā “purato paharitvā mārehī”ti vutte sace aññattha paharitvā māreti, lesaṃ oḍḍetvā avuttattā viṣaṅketova hoti. Cittena pana yattha katthaci paharitvā māraṇaṃ icchantopi sace “purato paharitvā mārehī”ti vadati, tassa lesaṃ oḍḍetvā tathā vuttamatthaṃ ṭhapetvā teneva cittena samuṭṭhāpitaviññattikattā manussaviggahapārājikato pariyāyena amuccanato “aññattha paharitvā māritepi nevatthi viṣaṅketo”ti vadanti, keci pana taṃ na icchanti. Vatthuvisesenaṃ mātuādivatthuvisesena. Kammavisesoti ānantariyādikammaviseso. Āpattivisesoti pārājikādiāpattiviseso.

“Etaṃ gāme ṭhita”nti gāmo puggalanियamanatthaṃ vutto, na okāsanियamanatthaṃ, tasmā okāsaṃ aniyametvā puggalasseva niyamitattā natthi viṣaṅketo. “Gāme vā”tiādisu pana okāsassa niyamitattā aññattha mārite viṣaṅketo vutto.

Tuṇḍenāti khaggakoṭiyā. Tharunāti khaggamuṭṭhinā.

“Etaṃ gacchanta”nti gamanena puggalova niyamito, na iriyāpatho. Tenāha “natthi viṣaṅketo”ti. “Gacchantamevā”tiādinā iriyāpatho niyamito. Tenāha “viṣaṅketo hoti”ti.

“Dīghaṃ mārehī”ti vuttepi dīghasaṇṭhānānaṃ bahubhāvato itthannāmaṃ evarūpaṇca dīghanti aññesaṃ asādhāraṇalakkhaṇena aniddiṭṭhattā “aniametvā āṇāpeti”ti vuttaṃ. Tenevāha “yaṃ kiñci tādisaṃ māretī”ti. Ettha ca “cittena bahūsu dīghasaṇṭhānesu ekaṃ niyametvā vuttepi vācāya aniamitattā aññasmiṃ tādise mārite natthi viṣaṅketo”ti vadanti. Parapāṇimhi pāṇasaññitālakkhaṇassa aṅgassa abhāvato nevatthi pāṇātipātoti āha “āṇāpako muccatī”ti. Yadi evaṃ okāsaniyame sati kathaṃ pāṇātipātoti? Okāsaṃ niyamentassa tasmīṃ okāse nisinnassa jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ hotīti gahetabbaṃ. Okāsañhi niyametvā niddisanto tasmīṃ okāse nisinnaṃ mārapetukāmo hoti, sayaṃ pana tadā tattha natthi, tasmā okāsena saha attano jīvitindriyaṃ ārammaṇaṃ na hotīti vadanti.

Adhiṭṭhāyāti mātikāvasena āṇattikapayogakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dūtakathāvaṇṇanā

Evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭanti sace sā āṇatti yathādhippāyaṃ na gacchati, ācariyassa āṇattikkhaṇe dukkaṭaṃ. Sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha so taṃ avassaṃ ghāteti, yaṃ parato “sabbesaṃ āpatti pārājikassā”ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti evamettha attho gahetabbo. Ācariyena pana heṭṭhā adinnādānakathāyaṃ vuttanayeneva ayamattho sakkā viññātunti idha na vutto. Vuttañhi tattha “āpatti dukkaṭassāti evaṃ āṇāpentassa ācariyassa tāva dukkaṭaṃ. Sace pana sā āṇatti yathādhippāyaṃ gacchati, yaṃ parato thullaccayaṃ vuttaṃ, āṇattikkhaṇe tadeva hoti. Atha taṃ bhaṇḍaṃ avassaṃ hāriyaṃ hoti, yaṃ parato ‘sabbesaṃ āpatti pārājikassā’ti vuttaṃ, tato imassa taṅkhaṇeyeva pārājikaṃ hotīti ayaṃ yutti sabbattha veditabbā”ti. Tesampi dukkaṭanti ārocanapaccayā dukkaṭaṃ.

Paṭiggahitamatteti ettha avassaṃ ce paṭiggaṇhāti, tato pubbeva ācariyassa thullaccayaṃ, na pana paṭiggahiteti daṭṭhabbaṃ. Kasmā panassa thullaccayanti āha “mahājano hi tena pāpe niyojito”ti.

Mūlaṭṭhasseva dukkaṭanti idaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ āgatanayadassanamattaṃ, na pana taṃ ācariyassa adhippetam. Tenāha “evaṃ sante”tiādi, evaṃ mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttanayena atthe satīti attho. Paṭiggahaṇe āpattiyeva na siyāti vadhakassa “sādhū suṭṭhū”ti māraṇapaṭiggahaṇe dukkaṭāpatti na siyā, evaṃ aṇolārikavisayepi tāva dukkaṭam hoti, kimaṅgaṃ pana māraṇapaṭiggahaṇeti dassanatthaṃ sañcarittapaṭiggahaṇādi nidassitaṃ. “Aho vata itthannāmo hato assā”ti evaṃ maraṇābhinandanepi dukkaṭe sati pageva māraṇapaṭiggahaṇeti adhippāyo. Paṭiggaṇhantassevetam dukkaṭanti avadhāraṇena visaṅketattā imassa paṭiggahaṇapaccayā mūlaṭṭhassa nattheva āpattīti dasseti. Keci pana “idha vuttadukkaṭam paṭiggaṇhantassevāti ettakameva avadhāraṇena dassitaṃ, na pana mūlaṭṭhassa mahāaṭṭhakathāyaṃ vuttadukkaṭam paṭikkhitta”nti vadanti. Purimanayeti samanantarātīte avisakkiyadūtaniddese. Etanti dukkaṭam. Yadi evaṃ kasmā pāliyaṃ na vuttanti āha “okāsābhāvenā”ti. Tattha mūlaṭṭhassa thullaccayavacanato paṭiggaṇhantassa dukkaṭam vattum okāso natthīti okāsābhāvena na vuttaṃ, na pana abhāvatoti adhippāyo.

Āṇattikkhaṇe puthujjanoti ettha anāgate voropetabbajīvitindriyavasena atthasādhikacetanāya pavattattā arahantaghātako jātoti daṭṭhabbaṃ.

Dūtakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

175. Sayam saṅghattherattā “upaṭṭhānakāle”ti vuttaṃ. Vācāya vācāya dukkaṭanti “yo koci mama vacanaṃ sutvā imaṃ dhāretū”ti iminā adhippāyena avatvā kevalaṃ maraṇābhinandanavaseneva vuttattā “corāpi nāma taṃ na hananti”tiādivācāsupi dukkaṭameva vuttaṃ. Ayamatto etena vuttoti yathā so jānātīti sambandho. Vākyabhedanti vacībhedaṃ. Dvinnaṃ uddissāti dve uddissa, dvinnaṃ vā maraṇam uddissa. Ubho uddissa maraṇam saṃvaṇṇentassa cetanāya ekattepi “dve pāṇātipātā”ti vattabbabhāvato balavabhāvaṃ āpajjitvā paṭisandhivipākasamanantaraṃ pavattiyaṃ anakāsupi jātīsu aparāpariyacetanāvasena dukkhuppādanato mahāvīpākattā “akusalarāsī”ti vuttaṃ. Bahū uddissa maraṇasaṃvaṇṇanepi eseva nayo.

Evanti “sīsaṃ vā chinditvā papāte vā papatitvā”tiādinā. Ārocitamatteti vuttamatte. Yathā ariyamaggakkhaṇe cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā ca kiccavasena ijjhanti, evaṃ cetanāya ekattepi kiccavasena anakā pāṇātipātā ijjhantīti āha “tattakā pāṇātipātā”ti. Yathā hi attānaṃ sataṃ katvā dassetukāmassa “sataṃ homi sataṃ homī”ti kataparikkammavasena laddhapaccuppannaparittārammaṇam abhiññācittaṃ satantogadhānaṃ vaṇṇesu ekassa vaṇṇam ārammaṇam katvāpi sataṃ nipphādeti, yathā ca ekassa maraṇe pavattamānāpi vadhakacetanā sakalarāre uppajjamānaṃ nirujjhamānañca sakalampi jīvitindriyaṃ ekappahāreneva ālambitumasakkuṇeyyattā ṭhānappattaṃ ekadesappavattaṃ jīvitindriyaṃ ārammaṇam katvā ārammaṇabhūtaṃ sakalampi jīvitindriyaṃ vināseti, evameva paccuppannaparittārammaṇāya vadhakacetanāya māretukāmatāya pariggahitasattesu ekasseva jīvitindriye ārammaṇe katēpi kiccanipphattivasena sabbepi māritāva honti.

176. Yesaṃ hatthatoti yesaṃ ñātakapavāritānaṃ hatthato. Tesaṃ mūlaṃ datvā muccatīti idaṃ tena katapayogassa puna pākātikabhāvāpādanaṃ avasānaṃ pāpetvā dassetuṃ vuttaṃ. “Mūlena kītaṃ pana potthakaṃ potthakasāmikānaṃ datvā muccatiyevā”ti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Kenaci pana “sace potthakaṃ sāmikānaṃ datvā mūlaṃ na gaṇhāti, na muccati attaniyabhāvato amocitattā”ti vatvā bahudhā papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ. Potthakasāmikānañhi potthake dinne añña kataṃ paṭilabhivā attanā katapayogassa nāsitattā kathaṃ so na mucceyya, na ca pariccattassa attaniyabhāvo diṭṭhoti. Gaṇṭhipade pana “sace mūlena kīto hoti, potthakasāmikānaṃ potthakaṃ, yesaṃ hatthato mūlaṃ gahitaṃ, tesaṃ mūlaṃ datvā muccatīti kasmā vuttaṃ. Potthakanimittaṃ mūlassa gahitattā akappiyametam. Yadi hi potthakasāmikassa potthakaṃ datvā sayameva mūlaṃ gaṇheyya, akappiyameva taṃ. Athāpi potthakasāmikassa santikā mūlaṃ aggahetvā sayameva taṃ potthakaṃ jhāpeyya, tathāpi añña yena saddhādeyyavinipātane āpatti, tasmā evamāhā”ti vuttaṃ, tampi na sārato paccetabbaṃ. Tasmā gaṇṭhipadesu vuttanayovettha sārato daṭṭhabbo. “Maraṇavaṇṇaṃ likhissāmā”ti ekajjhāsayā hutvāti idaṃ tathā karonte sandhāya vuttaṃ, evaṃ pana asaṃvidahitvāpi maraṇādhippāyena tasmim potthake vuttavidhiṃ karontassa pārājikameva.

Pamāṇeti attanā sallakkhite pamāṇe. Tacchetvāti unnatappadesaṃ tacchetvā. Paṃsupacchinti sabbantimaṃ paṃsupacchiṃ. “Ettakaṃ ala”nti niṭṭhāpetukāmatāya sabbantimapayogasādhikā cetanā sannīṭṭhāpakacetanā. Suttantikatherāti vinaye apakataññuno suttantabhāṇakā. Mahāaṭṭhakathācariyatthereyeva sandhāya “vinayaṃ te na jānantīti upahāsavasena suttantikatherāti vutta”ntipi vadanti. Ettha ca mahāaṭṭhakathāyaṃ “āvāṇe niṭṭhite patitvā marantu, aniṭṭhite mā marantū”ti iminā adhippāyena karontaṃ sandhāya sabbantimā sannīṭṭhāpakacetanā vuttā, mahāpaccarisaṅkhepaṭṭhakathāsu pana paṭhamappahārato paṭṭhāya “imasmiṃ āvāṇe patitvā marantū”ti iminā adhippāyena karontassa yasmim yasmim payoge kate tattha patitā maranti, taṃtaṃpayogasādhikaṃ sannīṭṭhāpakacetanaṃ sandhāya “ekasmimpi kudālapahāre dinne”tiādi vuttanti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Tasmā tena tena pariyāyena aṭṭhakathāvādānaṃ aññaamaññāvirodho yutto. Atha vā mahāaṭṭhakathāyaṃ ekasmimyeva divase avūpasanteneva payogena khaṇitvā niṭṭhāpentaṃ sandhāya sabbantimā sannīṭṭhāpakacetanā vuttā, itarāsu pana “imasmiṃ patitvā marantū”ti adhippāyena ekasmim divase kiñci khaṇitvā aparasmimpi divase tattheva kiñci kiñci khaṇitvā niṭṭhāpentaṃ sandhāya vuttanti. Evampi aṭṭhakathānaṃ aññaamaññāvirodho yuttoti amhākaṃ khanti.

Attano dhammatāyāti ajānitvā pakkhalitvā vā. Arahantāpi saṅghaṃ gacchantīti aññehi pātiyamānānaṃ amaritukāmānampi arahantānaṃ maraṇaṃ sambhavatīti vuttaṃ. Purimanayeti “maritukāmā idha marissantī”ti vuttanaye. Tattha patitaṃ bahi nīharitvāti ettha “imasmiṃ āvāṇe marantūti niyamābhāvato bahi nīharitvā mārītepi pārājikaṃ vuttaṃ. Āvāṇe patitvā thokaṃ cirāyitvā gacchantaṃ gahetvā mārīte āvāṇasmimyeva aggahitattā pārājikaṃ na hotī”ti vadanti, taṃ pana aṭṭhakathāyaṃ “patitappayogena gahitattā”ti vuttahetussa idhāpi sambhavato vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Amaritukāmā vātipi adhippāyassa sambhavato opapātike uttarituṃ asakkuṇitvā matepi pārājikaṃ vuttaṃ. Nibbattitvāti vuttattā patanaṃ na dissatīti ce? Opapātikassa tattha nibbattiyeva patananti natthi virodho. Yasmā mātuyā patitvā parivattitaliṅgāya matāya so mātughātako hoti, na kevalaṃ manussapurisaghātako, tasmā patitasseva vasena āpattīti adhippāyena

“patanarūpaṃ pamāṇa”nti vuttaṃ. Idaṃ pana akāraṇaṃ. “Manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā api parivattaliṅgaṃ jīvitā voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hotī”ti ettakameva hi aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ.

Tattha ca liṅge parivattepi so eva ekakammanibbatta bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, na aññoti “api parivattaliṅga”nti vuttaṃ. Yo hi liṅge aparivatte tasmim attabhāve bhavaṅgajīvitindriyappabandho, so eva parivattepi liṅge taṃyeva ca upādāya ekajātisamaññā. Na cettha bhāvakalāpagatajīvitindriyassa vasena codanā kātabbā tadanñasseva adhippetattā. Tañhi tattha avicchedavuttiyā pabandhavohāraṃ labhati, itarampi vā bhāvānupālatāsāmaññenāti anokāsāva codanā. Tasmā parivattepi liṅge tasseeva ekakammanibbattassa santānassa jīvitā voropanato vohārabhedato so itthighātaḥ vā hotu purisaghātaḥ vā, ānantariyakammato na muccatīti ettakameva tattha vattabbaṃ. Idha pana yaṃyaṃjātikā sattā honti, te maraṇasamaye attano attano jātirūpeneva maranti, nāññarūpena, jātivaseneva ca pācittiyathullaccayapārājikehi bhavitabbaṃ. Tasmā nāgo vā supaṇṇo vā yakkarūpena vā petarūpena vā pativā attano tiracchānarūpena marati, tattha pācittiyameva yuttaṃ, na thullaccayaṃ tiracchānagatasseva matattā. Teneva dutiyattheravāde maraṇarūpaṃ pamāṇaṃ, tasmā pācittiyanti vuttaṃ. Ayameva ca vādo yuttataro, teneva so pacchā vutto.

Imināva nayena manussaviggaha nāgasupaṇṇasadiṣe tiracchānagate pativā attano rūpena mate pācittiyena bhavitabbaṃ. Evaṃ sante pāḷiyaṃ “yakkho vā peto vā tiracchānagatamanussaviggaho vā tasmim patati, āpatti dukkaṭassa. Patite dukkhā vedanā uppajjati, āpatti dukkaṭassa. Marati, āpatti thullaccayassā”ti kasmā vuttanti ce? Tattha keci vadanti - yakkho vā peto vāti paṭhamam sakarūpeneva ṭhite yakkhapete dassetvā puna aññarūpenapi ṭhite teyeva yakkhapete dassetuṃ “tiracchānagatamanussaviggaho vā”ti vuttaṃ, na pana tādisam tiracchānagatam visuṃ dassetuṃ. Tasmā tiracchānagataviggaho vā manussaviggaho vā yakkho vā peto vāti evamettha yojanā kātabbāti. Gaṇṭhipadesu pana tīsupi “pāḷiyaṃ manussaviggahena ṭhitatiracchānagatānam āvenikam katvā thullaccayaṃ vuttaṃ viya dissatī”ti kathitaṃ. Yakkharūpapetarūpena matepi eseva nayoti iminā maraṇarūpasseva pamāṇattā thullaccayaṃ atidissati.

Mudhāti amūlena, kiñci mūlaṃ aggahetvāti vuttaṃ hoti. So niddosoti tena tattha katapayogassa abhāvato. Yadi pana sopi tattha kiñci kiñci karoti, na muccatiyevāti dassento āha “evaṃ patitā”tiādi. Tattha evanti evam mayā kateti attho. Na nassissantīti adassanaṃ na gamissantīti, na palāyissantīti adhippāyo. Vipphaṇṣāre uppanneti mūlaṭṭhaṃ sandhāya vuttaṃ. Yadi pana pacchimopi labhitvā tattha vuttappakāraṃ kiñci katvā puna vipphaṇṣāre uppanne evam karoti, tassapi eseva nayo. Paṃsumhi pativā maratīti abhinavapūrite paṃsumhi pāde pavesetvā uddharituṃ asakkonto tattheva pativā marati. Jātapathavī jātāti idaṃ sabbathā matthakappattaṃ thirabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Paṃsunā pūrentena pana pādadaṇḍādīhi maddanātāḷanādinā suṭṭhutaṃ thirabhāvaṃ āpādetvā pakatipathaviyā nibbisese kate jātapathavīlakkaṇaṃ appattepi muccatiyeva. Opātaṃ haratīti ettha pokkharāṇisadisattā muccati.

Hatthā muttamatteti oḍḍetvā hatthato muttamatte. Vatiṃ katvāti ettha yadi so pāse vuttappakāraṃ kañci visesaṃ na karoti, attanā katavatiyā viddhaṃsitāya muccati. Thaddhataraṃ vā pāsayaṭṭhiṃ ṭhapetīti thirabhāvattam aparāya pāsayaṭṭhiyā saddhiṃ bandhitvā vā tameva vā sithilabhūtaṃ thaddhataraṃ bandhitvā ṭhapeti.

Dalhataram vā thiratarām vāti etthāpi eseṇa nayo. Khāṇukanti pāsayaṭṭhibandhanakhāṇukaṃ. Sabbattheva māraṇatthāya katappayogattā na muccati. Vippaṭṭisāre uppanneti mūlaṭṭhasseva vippaṭṭisāre uppanne.

Tena alātena...pe... na muccatīti ettha “pubbe katappayogaṃ vināsetvā pacchā kusalacittena payoge katepi na muccatīti idaṃ sandhāya gantabba”nti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ. Ayaṃ panettha adhippāyo yutto siyā - āditoyeva māraṇatthāya katappayogattā katapariyositāya pāsayaṭṭhiyā tappaccayā ye ye sattā marissanti, tesāṃ tesāṃ vasena paṭhamatarāmyeva pāṇātipātakammasiddhito pacchā kusalacittena aññathā katepi na muccatīti. Rajjuketi khuddakarajjuke. Sayaṃ vaṭṭitanti bahurajjuke ekato katvā attanā vaṭṭitaṃ. Ubbatṭetvāti te rajjuke viṣuṃ viṣuṃ katvā. Garukataram karotīti atibhāriyaṃ karoti. Pariyesitvā katanti araṇṇaṃ gantvā rukkaṃ chinditvā tacchetvā kataṃ.

177. Ālambanarukkho vāti tatthajātaṃ sandhāya vuttaṃ. Tadatthamevāti māraṇatthameva. Visamaṇḍalanti mañcapīṭhādīsu ālittaṃ visamaṇḍalaṃ. Vatvā asīṃ upanikkhipatīti ettha mukhena avatvā vuttappakāraṃ manasā cintetvā upanikkhipanepi eseṇa nayo. Purimanayenāti “yesaṃ hatthato mūlaṃ gahita”ntiadinā. Sarīrassa virūpabhāvakaraṇato kuṭṭhādi visabhāgarogo nāma, jīvitappavattiyā vā asabhāgattā ananukūlattā gaṇḍapiḷakādi yo koci jīvitappavattipaccanīko visabhāgarogo.

178. Paraṃ vā amanāparūpanti ettha amanāpaṃ rūpaṃ etassāti amanāparūpoti bāhiratthasamāso daṭṭhabbo. Manāpiyepi eseṇa nayoti etena manāpikaṃ rūpaṃ upasaṃharatīti ettha paraṃ vā manāparūpaṃ tassa samīpe ṭhapeti, attanā vā manāpiyena rūpeṇa samannāgato tiṭṭhatītiadi yojetabbanti dasseti. Teneva aññatarasmiṃ gaṇṭhipade vuttaṃ -

“Mamālābhena esitthī, maratūti samīpago;
Duṭṭhacitto sace yāti, hoti so itthimārako.

“Bhikkhatthāya sace yāti, jānantopi na mārako;
Anatthiko hi so tassā, maraṇena upekkhako”ti.

Aparampi tattheva vuttaṃ -

“Viyogena ca me jāyā, janānī ca na jīvati;
Iti jānaṃ viyuñjanto, tadatthī hoti mārako.

“Pabbajjādinimittaṇce, yāti jānaṃ na mārako;
Anatthiko hi so tesāṃ, maraṇena upekkhako”ti.

Alaṅkaritvā upasaṃharatīti “alābhakena sussitvā maratū”ti iminā adhippāyena upasaṃharati. Teneva “sace uttasitvā marati, viṣaṅketo”ti vuttaṃ. Alābhakena sussitvā maratīti ettha ca pārājikanti pāṭhaseso daṭṭhabbo. Kuṇapagandhā cāti ahiādikuṇapānaṃ gandhā. Haṃsapupphanti haṃsādīnaṃ pakkhalomaṃ sandhāya vadati.

179. Asañciccāti idaṃ maraṇasaṃvattanikaupakkamassa asallakkhaṇaṃ sandhāya vuttanti āha “iminā upakkamenā”tiadi. Ajānantassāti idaṃ pana maraṇasaṃvattanikaupakkamakaraṇassa ajānanaṃ sandhāya vuttanti āha “iminā

ayaṃ marissatī”tiādi. Maraṇādhippāyassatī idaṃ upakkamaṃ jānantassapi maraṇādhippāyassa abhāvaṃ sandhāya vuttanti āha “maraṇaṃ anicchantassā”tiādi.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pakiṇṇakakathāvaṇṇanā

Domanassacitteneva bhaṇatīti iminā sannitṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā evāti dasseti. Sukhabahulatāya hi rājāno hasamānāpi “ghātethā”ti vadanti, hāso pana nesaṃ anattavūpasamādiāñṇavisayoti sannitṭhāpakacetanā dukkhavedanāya sampayuttā eva. Sati pana domanasse kathaṃ taṃ nappakāsātīti āha “sukhavokiṇṇattā”tiādi, pubbāpariyavasena ubhosu passesu uppajjanakasukhehi ākiṇṇattā uppannassa ca domanassassa anuppabandhanena pavattiyā abhāvato tadā uppannampi domanassaṃ nappakāsātīti attho.

Vinītavatthuvaṇṇanā

180. Maraṇatthikāva hutvāti imassa kāyassa bhedenā saggaṇāpanādhippāyattā atthato maraṇatthikāva hutvā. Maraṇatthikabhāvaṃ ajānantāti evaṃ adhippāyino maraṇatthikā nāma hontīti attano maraṇatthikabhāvaṃ ajānantā. Na hi te attano cittappavattiṃ na jānanti. Vohāravasenāti pubbabhāgavohāravasena, maraṇādhippāyassa sannitṭhāpakacetanākkhaṇe karuṇāya abhāvato kāruṇṇena pāse baddhasūkaramocanaṃ viya na hotīti adhippāyo. Yathāyunāti vuttamevatthaṃ yathānusandhināti pariyāyantaarena vuttaṃ, yathānusandhinā yathāyuparicchedenāti vuttaṃ hoti. Atha vā yathānusandhināti yathānuppabandhena, yāva tasmīṃ bhava santānassa anuppabandho avicchinnavatti hoti, tāva tathavāti vuttaṃ hoti.

Appaṭivekkhitvāti anupaparikkhitvā. Uddhaṃ vā adho vā saṅkamantīti pacchā āgatānaṃ okāsādānatthaṃ nisinnapāḷiyā uddhaṃ vā adho vā gacchanti. Paccavekkhaṇakiccaṃ natthīti pacchā āgatehi upaparikkhaṇakiccaṃ natthi. Heṭṭhā kismiñci vijjamāne sātakaṃ vali na gaṇhātīti āha “tasmīṃ vali na paññāyatī”ti. Paṭivekkhaṇācedaṃ gihīnaṃ santakeyevāti daṭṭhabbaṃ.

Pāḷiyaṃ musale ussiteti aññamaññaṃ upatthambhetvā dvīsu musalesu ussitesūti attho. Udukkhalabhaṇḍikanti udukkhalatthāya ānītaṃ dārubhaṇḍaṃ. Paṭibaddhanti bhojanapaṭibaddhaṃ, bhojanantarāyanti vuttaṃ hoti.

181. Aggākārikanti ettha kārikā-saddassa bhāvavacanattā “aggakiriya”nti atthaṃ vatvāpi yasmā kiriyaṃ dātuṃ na sakkā, tasmā dānasaṅkhātāya aggakiriyaṃ yuttaṃ piṇḍapātameva idha upacāravuttiyā “aggakiriya”ti gahetabbanti āha “paṭhamāṃ laddhapīṇḍapāta”ntiādi.

182-183. Daṇḍamuggaranti nikhādanamuggaraṃ. Vibhattibyattayenāti vibhattivipariṇāmena. Visesādhigamoti samādhi vipassanā ca ativiya pākāṭattā “hatthapatto viya dissatī”ti vuttaṃ. Upacchindatīti “visesādhigamassa vikkhepo mā hotū”ti āhāraṃ upacchindati. Visesādhigamanti lokuttaradhammapaṭilābhaṃ. Byākaritvāti ārocetvā. Upacchindati, na vaṭṭatīti yasmā sabhāgānaṃ lajjibhikkhūnaṃyeva ariyā attanā adhigatavisesaṃ tādise kāraṇe sati ārocenti, te ca bhikkhū appatirūpāya anesanāya paccayaṃ na pariyesanti, tasmā tehi pariyesitapaccaye kukkuccaṃ uppādetvā āhāraṃ upacchindituṃ na vaṭṭatīti attho.

Sabhāgānañhi byākatattā upacchinditum na labhati. Te hi kappiyakhettaṃ. Teneva “sabhāgānañhi lajjibhikkhūnaṃ kathetum vaṭṭatī”ti idaṃ “upacchindati, na vaṭṭatī”ti imassa kāraṇaṃ dassentena vuttanti tīsupi gaṇṭhipadesu vuttaṃ.

Atha vā visesādhigamaṃ byākaritvāti idaṃ visesassa adhigatabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ. Adhigamantarāyaṃ asaṅkanteneva ca āhārupacchedo kātābboti anuññātattā adhigatena na kātābboti dassetum “visesādhigamaṃ byākaritvā āhāraṃ upacchindati, na vaṭṭatī”ti vuttaṃ. Kiṃ pana ariyā attanā adhigatavisesaṃ aññesaṃ ārocentīti imissā codanāya “sabhāgānañhi lajjibhikkhūnaṃ kathetum vaṭṭatī”ti vuttaṃ. Ayamettha yuttataroti amhākaṃ khanti, gaṇṭhipadepi ayamatto dassitoyevāti. Bhaṇḍakaṃ dhovantāti cīvaraṃ dhovantā. Dhovanadaṇḍakanti bhaṇḍadhovanadaṇḍaṃ.

184. Ahaṃ kukkuccakoti “mama kiriyāya mareyya nu kho, no vā”ti evaṃ jātakukkuccako. Sabbatthāpi panettha evarūpesu vatthūsu amate thullaccayassa vuttattā tena katappayogena dukkhavedanā uppajjatu vā mā vā, pārājikāya abhāvato bhagavato vacanena thullaccayamevāti vadanti.

185. Gabbho patati etenāti gabbhapātaṇaṃ, tādisaṃ bhesajjaṃ. Tenāha “yena paribhuttanā”tiādi. “Maraṇavaṇṇaṃ vā saṃvaṇṇeyyā”ti vuttattā pariyāyato āpattimokkho na hotīti āha “pariyāyo nāma natthī”ti.

Gabbhaṃ na gaṇhātīti gabbhaṃ na dhāreti. Vātena pāṇakehi vā gabbho vinassanto kammaṃ vinā na nassatīti adhippāyena “dvīhākārehī”ti vuttaṃ. Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ pana “gabbho hi vātena pāṇakehi kammunā cāti tīhi kāraṇehi vinassatī”ti vatvā “kammunā vinassante pana buddhāpi paṭibāhitum na sakkontī”ti vuttaṃ. Tattha vātena pāṇakehi vā gabbhe vinassante na purimakammunā okāso kato, apica tappaccayā kammaṃ vipaccati, sayameva pana kammunā okāse kate na ekantena vāto pāṇakā vā apekkhitabbāti iminā adhippāyena kammaṃ visum kāraṇabhāvo vuttoti daṭṭhabbaṃ. Pāṇakā khāditvā antaradhāpentīti yojetabbaṃ. Avijāyanatthāya bhesajjaṃ dentassa kucchiyaṃ uppajjitvā vinassissantīti iminā adhippāyena dinne opātakkaṇaṇādīsu viya kammabaddho, kucchiyaṃ na uppajjissantīti iminā pana adhippāyena dinne nevatthi kammabaddho.

Sahadhammikanānti ekassa satthuno sāsane sahasikkhamānadhammānaṃ.

Pañcannampi vivaṭṭanissitasīlattā “samasīlasaddhāpaññāna”nti vuttaṃ.

Ñātakapavāritaṭṭhānatoti attano tesam vā ñātakapavāritaṭṭhānato. Gilānassatthāya appavāritaṭṭhānatopi viññattiyā anuññātattā katāpi akatā viyāti akataviññatti, “vada, bhante, paccayenā”ti evaṃ akatapavāraṇaṭṭhāne ca viññatti akataviññatti.

Paṭiyādiyatīti sampādeti. Akātuṃ na vaṭṭatīti ettha dukkaṭaṃ vadanti.

Sahadhammikesu vuttanayenevāti “imesampi pañcannaṃ akataviññattiyāpi bhesajjaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti kurundaṭṭhakathāyaṃ vuttattā kathitaṃ. Yāva ñātakā passantīti yāva tassa ñātakā passantī. Pitu bhaginī pitucchā. Mātu bhātā mātulo. Nappahontīti kātuṃ na sakkontī. Sacepi na yācantīti “yācituṃ dukkha”nti adhippāyena yadi na yācanti. Ābhogaṃ katvāti idaṃ kattabbatādasanavasena vuttaṃ, “ābhogaṃ pana akatvāpi dātuṃ vaṭṭatī”ti tīsupi gaṇṭhipadesu likhitaṃ. Ete dasa ñātake ṭhapetvāti tesam puttanaṭṭādayopi tappaṭibaddhattā ñātakā evāti tepi ettheva saṅgahitā. Tena aññesanti iminā aññātakānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Tenevāha “etesam puttaparamparāyā”tiādi. Kulaparivaṭṭoti kulānaṃ paṭipāṭi, kulaparamparāti vuttaṃ hoti. “Mayhaṃ dassanti karissantī”ti paccāsāya karontassapi

yācivāpi gahetabbaṭṭhānatāya ñātakesu vejjakammaṃ vā kuladūsakāpatti vā na hotīti vadanti. Sabbapadesupi vinicchayo veditabboti cūḷamātuyātiādīsū sabbapadesu “cūḷamātuyā sāmiko”tiādinā yojetvā heṭṭhā vuttanayena vinicchayo veditabbo.

Vuttanayena pariyesitvāti iminā “ñātisāmaṇerehi vā”tiādinā vuttamattham atidissati. Apaccāsīsentenāti “mayham dassanti karissanti”ti evaṃ attano atthāya apaccāsīsentena. Bhikkhusaṅghassa pana upakārakattam paccāsīsentena kātum vaṭṭati. “Bhesajjam ācikkhathā”ti vuttepi yathā “aññaṃaññaṃ pana kathā kātabbā”ti idam pariyāyattā vaṭṭati, evaṃ heṭṭhā vuttanayena “idañcidaṇca gahetvā karontī”ti iminā pariyāyena kathentassapi nevatthi dosoti ācariyā.

Vinayalakkhaṇam ajānantassa anācariyassa tadanurūpavohārāsambhavato īdisassa lābhassa uppatti nāma natthīti “ācariyabhāgo nāmāya”nti vuttam, vinaye pakataññunā ācariyena labhitabbabhāgo ayanti vuttam hoti. Pupphapūjanatthāya dinnepi akappiyavohārena vidhānassa ayuttattā “kappiyavasenā”ti vuttam, “puppham āharathā”tiādinā kappiyavohāravasenāti attho.

Yadi “parittam karoṭhā”ti vutte karonti, gihiveyyāvaccakaraṇaṭṭhāne tiṭṭhatīti “parittam karoṭha, bhanteti vutte na kātabba”nti vuttam, “bhaṇathā”ti vutte pana dhammakathāya ajjhesanaṭṭhāne ṭhitattā “kātabba”nti vuttam. Dhammañhi anajjhīṭṭhenapi kathetum vaṭṭati, pageva ajjhīṭṭhena. Cāletvā suttam parimajjitvāti parittam karontena kātabbavidhiṃ dasseti. Vihārato...pe... dukkaṇṭi aññātakānaṃyeva dadato dukkaṇṭam. No ce jānantīti yadi evaṃ vattum na jānanti. Udakanti dakkhiṇodakam. Pādesu apanītesu avamaṅgalasaññino hontīti āha “na pādā apanetabbā”ti. Gantum vaṭṭatīti “parivāratthāya āgacchantū”ti vuttepi evaṃ sallakkhetvā gantum vaṭṭati.

Anāmaṭṭhapiṇḍapātoti apabbajitassa hatthato laddho attanā aññaṃ vā pabbajitena aggahitaaggo piṇḍapāto. Thālaketi iminā pattopi gahitoyevāti daṭṭhabbam. Dāmarikacorassāti rajjam patthayamānassa pākāṭacorassa. Coranāgavatthūti ettha “coranāgassa kira āmaṭṭham dento kujjhissati, anāmaṭṭham na vaṭṭatīti thero pattaggahaṇahattheneva aggam gahetvā patte bhattam sabbamadāsi, so tena tussi. ‘Ettakam mayha’nti bhattassa ekapasseyeva thokam ṭhapetvāpi puna tena saddhiṃ sabbampi dātum vaṭṭatī”ti cūḷagaṇṭhipade vuttam.

Āmisassa dhammassa ca alābhena attano parassa ca antare sambhavantassa chiddassa vivarassa bhedassa paṭisantharaṇam pidahanam gaṇhanam paṭisanthāro. Ayañhi lokasannivāso alabbhamānena āmisena ca dhammena cāti dvīhi chiddo, tassa tam chiddam yathā na paññāyati, evaṃ pīṭhassa viya paccattharaṇena āmisena ca dhammena ca paṭisantharaṇam āmisapaṭisanthāro dhammapaṭisanthāro cāti vuccati. Tattha dhammapaṭisanthāro kassaci na kātabbo natthi. Yassa kassaci hi gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā dhammena saṅgaho kātabboyeva. “Paṭisanthāro pana kassa kātabbo, kassa na kātabbo”ti idam pana āmisapaṭisanthāram sandhāya vuttam. Ubbāsetvāti samantato tiyojanam vilumpanto manusse palāpetvā aññesaṃ avāsaṃ katvā. Saṅghassatthāya āhaṭāti pākavaṭṭato tamdivasassatthāya āhaṭā. Varapoththacittattharaṇanti anekappakārauttamarūpavicittattharaṇam.

187. Sattarasavaggiyesu pubbe ekassa aṅgulipatodena māritattā sesasoḷasajanesu udaram āruhitvā nisinnamekam ṭhapetvā “sesāpi pannarasa janā”ti vuttam. Adūhalapāsāṇā viyāti adūhale āropitapāsāṇā viya. Kammādhippāyāti tajjanīyādikammakaraṇādhippāyā. Āvāhetvāti āvisāpetvā. Vāḷavīhāranti caṇḍasattehi

adhiṭṭhitavihāraṃ.

189. Yo rukkhena otthatopi na maratītiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ bhūtagāmasikkhāpadaṭṭhakathāyaṃ sayameva vakkhati. Evañhi tattha vuttaṃ -

“Manussaviggahapārājikavaṇṇanāyaṃ pana sabbaaṭṭhakathāsu ‘sace bhikkhu rukkhena vā ajjhotthato hoti opāte vā patito, sakkā ca hoti ekena passena rukkhaṃ chinditvā bhūmiṃ vā khaṇitvā nikkhamitum, jīvitahetupi attanā na kātappaṃ, aññaṃ pana bhikkhunā bhūmiṃ vā khaṇitvā rukkhaṃ vā chinditvā allarukkhato vā daṇḍakaṃ chinditvā taṃ rukkhaṃ pavaṭṭetvā nikkhamāpetum vaṭṭati, anāpattī’ti vuttaṃ. Tattha kāraṇaṃ na dissati, ‘anujānāmi, bhikkhave, davaḍḍhe ḍayhamāne paṭaggaṃ dātuṃ parittaṃ kātu’nti idaṃ pana ekameva suttaṃ dissati. Sace etassa anulomaṃ, attano na vaṭṭati, aññaṃ vaṭṭatīti idaṃ nānākaraṇaṃ na sakkā laddhuṃ. Attano atthāya karonto attasinehena akusalacitteneva karoti, paro pana kāruṇṇena. Tasmā anāpattīti ce, etampi akāraṇaṃ. Kusalacittena hi imaṃ āpattiṃ āpajjati, sabbaṭṭhakathāsu pana vuttattā na sakkā paṭisedhetum, gavesitabbā ettha yutti, aṭṭhakathācariyānaṃ vā saddhāya gantabba”nti.

Tasmā yaṃ ettha ito aññathā kenaci papañcitaṃ, gaṇṭhipadesu ca kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ na sārato pacceṭabbaṃ.

190. Alla...pe... pācittiyanti sukkhaṭṭhānēpi aggaṃ pātetvā iminā adhippāyena ālīpentassa pācittiyameva. Dukkaṭanti sukkhaṭṭhāne vā sukkhaṃ “asukkha”nti avavatthapetvā vā aggaṃ pātentassa dukkaṭaṃ. Kīlādhippāyepi eseṃ nayo. Kīlādhippāyo ca paṭapaṭāyamānasaddassādaseneva veditabbo. Paṭipakkhabhūto aggaṃ paṭaggaṃ. Parittakaraṇanti āraṅghakaraṇaṃ. Sayāṃ vā uṭṭhitanti vāteritānaṃ veḷuādīnaṃ aññaṃaññaṃghaṭṭanena samuṭṭhitaṃ. Nirupādānoti indhanarahito.

191-192. Khetameva otiṇṇattā pārājikanti “dvīhī”ti vutte dvīhipi pahārehi maraṇassa paccāsīsanato ekena vinā dvinnaṃ abhāvato ca pārājikaṃ. “Dvīhiyevāti niyamite pana ekena pahāreṇa mārite natthi pārājika”nti vadanti. Paṭhamāṃ āhitabalavegassa pubbānuciṇṇavasena dhammānaṃ desantaruppattiyaṃ gamanamattaṃ ṭhapetvā jīvitindriyassa tattha avijjamānattā “sīsacchedakassā”ti vuttaṃ. Imassa vatthussāti āghātanavattussa. “Pānaparibhogenāti vuttattā loṇasovīraṇaṃ yāmakālika”nti vadanti.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Tatīyapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthapārājikaṃ

Catusaccavidūti cattāri saccāni samāhaṭāni catusaccaṃ, taṃ aveli paṭivijjhīti catusaccavidū. Satipi sāvakānaṃ paccekabuddhānañca catusaccavidubhāve anaññaṃpubbakattā bhagavato catusaccadassanassa tattha ca sabbaññutāya balesu ca vasiḃhāvassa pattito parasantānesu pasāritabhāvena pākāṭattā ca bhagavāya viṣesena “catusaccavidū”ti thomaṇaṃ arahati.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā

193. Adhiṭṭhemāti saṃvidahāma. Dūtakkammanti gihīnaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. Iriyāpathaṃ saṇṭhapetvāti padhānānurūpaṃ katvā. Pucchantānaṃ vāti “ayyā santairiyāpathā ativiya upasanta, kataraṃ visesamadhigacchimsū”ti pucchantānaṃ. Anāgatasambandhe pana asatīti “bhāsito bhavissatī”ti pāṭhasesaṃ katvā anāgatasambandhe asati. “Bhāsito”ti atītavacanaṃ kathaṃ anāgatavacanena sambandhamupagacchatīti āha “lakkhaṇaṃ pana saddasatthato pariyesitabba”nti. Idise hi ṭhāne “dhātusambandhe paccayā”ti iminā lakkhaṇena dhātvatthasambandhe sati ayathākālavihitāpi paccayā sādhave bhavanti saddasatthavidū vadanti.

194. Vaṇṇavāti iminā sakalasarīrānugatavaṇṇassa manāpatā vuttā. Pasannamukhavaṇṇāti iminā sakalasarīravaṇṇatopi adhikataṃ mukhavaṇṇassa manāpatā vuttā. Vipprasannachavivaṇṇāti iminā pana vijjamānasseva sarīravaṇṇassa ativiya pasannatā vuttā. Yasmā indriyānaṃ ūnattaṃ vā pūraṇattaṃ vā natthi, tasmā “abhinivīṭṭhokāsassa paripuṇṇattā”ti vuttaṃ. Chaṭṭhassa abhinivīṭṭhokāso hadayavatthu, pañcapasādānaṃ abhinivīṭṭhokāsassa paripuṇṇatāvacaneneva hadayavatthuādisakalasarīrassa paripuṇṇatā dassitāyeva hotīti āha - “manacchaṭṭhānaṃ indriyāna”nti. Yathā tanti ettha tanti nipātamattaṃ. Bhantamigappaṭibhāgāti kattaḃbākatattaḃbassa ajānato bhantamigasadisā. Catucakkanti catuiriyaṃ pathaṃ. Iriyāpatho hi idha pavattanaṭṭhena “cakka”nti adhippeto. Navadvāranti navahi vaṇamukhehi navadvāraṃ. Dukkhaṃ sīsarogādidukkhaṃ. Sabbakiccesūti pattapacanaṭṭhavararajanayogaṭṭhānādikiccesu. Yāpetunti vahitūṃ pavattetūṃ. Tenāha “gametu”nti.

195. Santoti iminā tesāṃ vijjamānataṃ dasseti, saṃvijjamānāti iminā pana tesāṃ upalabbhamānataṃ dasseti. Tenāha - “atthi ceva upalabbhanti cā”ti. Upalabbhanti dissanti, ñāyanti attho. Panthadūhanakammanti panthaghātanakammaṃ. Hanantoti mārento. Ghātentoti mārāpentto. Atha vā hanantoti bandhanatālanādīhi hiṃsanto. Ghātentoti mārento. Chindantoti paresaṃ hatthādīni chindanto. Pacantoti daṇḍena uppīlento. Pacanañhettha dahanāṃ vibādhanāṃ adhippettaṃ. Pacantoti vā tajjento tāsentto. Atha vā pacantoti gāmesu aggipātanavasena gehādīni jhāpetvā tattha ajeḷakādīni pacanto.

Ye sikkhāpadesu bahulagāravā na honti āpattivīṭṭhikamabahulā, te sikkhāpadesu atibbagāravā. Uddhateti akappiye kappiyasaññitāya kappiye akappiyasaññitāya avajje vajjasaññitāya vajje avajjasaññitāya ca uddhaccapakatike. Unnaḷeti uggatanaḷe, utṭhitatucchamāneti vuttaṃ hoti. Capaleti pattacīvaramaṇḍanādīnā cāpallena yutte. Mukhareti mukhakhare, kharavacaneti vuttaṃ hoti. Vikiṇṇavāceti asaṃyatavacane divasampi niratthakavacanappalāpine. Muṭṭhā naṭṭhā sati etesanti muṭṭhassatī, sativirahiteti vuttaṃ hoti. Asampajāneti nippaṇṇe. Pākatindriyeti saṃvarābhāvena gihikāle viya vivaṭāindriye. Ācariyupajjhāyehi pariccattaketi dhammena āmisena ca asaṅgahetvā ācariyupajjhāyehi pariccatte anāthe appatīṭṭhe. Lābhagaruketi paccayagaruḷe.

Iriyāpathasaṇṭṭhapanādīnī ādi-saddena paccayapaṭisevanasāmantajappānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Mahāniddese hi iriyāpathasaṇṭṭhapanapaccayapaṭisevanasāmantajappanavasena tividdhaṃ kuhakavatthu āgataṃ. Tattha pāpicchasseva sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanaṃ iriyāpathasaṇṭṭhapanasaṅkhātaṃ kuhakavatthu. Tathā cīvarādīhi nimantitassa tadatthikasaveva sato pāpicchatāṃ nissāya paṭikkhepanena te

ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ñatvā puna tesaṃ “aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhituṃ icchati, suladdhaṃ vata no assa, sace appamattakampi kiñci paṭiggaṇheyyā”ti nānāvidhehi upāyehi paṇītāni cīvarādīni upanentānaṃ tadanuggahakāmatameva āvikatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhuti asītisakaṭabhārehi upanāmanahetubhūtaṃ vimhāpanaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhakavatthūti veditabbaṃ. Pāpicchasseva pana sato uttarimanussadhammādhigamaparidīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaṃ sāmantaṃ jappanaṃ saṅkhātāṃ kuhakavatthūti veditabbaṃ. Cittalapabbatādivihāro lokasammata senāsanaṃ nāma. Lokasammata...pe... upāyehi saṃvaṇṇiyamānaguṇoti sambandho. Paripācetunti pariṇāmetuṃ. Suddhacittena attano ganthadhurādikaṃ maṃ katvā vicarantānaṃ tammūlakapaccayaparibhoge dosābhāvaṃ dassetuṃ “ye paṇā”tiādi vuttaṃ. Bhikkhācāre asampajjamāneti gocaraḡāme bhikkhāya caritvā labhitabbapiṇḍapāte asampajjante. Te ca vattasīsenā sabbampetaṃ karonti, na lābhanimittaṃ. Tena vuttaṃ “tantipaveṇiḡhaṭṇanakā sāsanaḡotakā”ti.

Kicchenāti na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhāpaṭipadāva honti, pāramīpūraṇakāle pana sarāḡadosamohasseva sato āḡatānaṃ yācakanāṃ alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantitvā galalohitaṃ nīharitvā suañḡitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṃsappaṭiṭṭhāpakaṃ puttaṃ manāpacāriṇiṃ bhariyanti evamādīni dentassa aññānīpi khantivādīsadesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āḡamaṇīyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Kasirenāti tasseeva vevacanaṃ.

Ekasseva dātuṃ asakkuṇeyyatāya garubhāvato “garubhaṇḡānī”ti vuttaṃ, sabbesaṃ bhājetvāpi gahetuṃ asakkuṇeyyatāya “garuparikkhārānī”ti vuttaṃ. Sādhāraṇaparikkhārabhāvenāti saṅghikattā sabbabhikkhusādhāraṇaparikkhārabhāvena. Saṅgaṇhāti upalāpetīti idaṃ attheyyacittaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenevāha - “tathābhāvato thenetvā”ti, avissajjiyaavebhaṅgiyabhāvato thenetvāti attho. Garubhaṇḡāñhi kulasaṅgahatthāya vissajjento vibhajanto ca tassa avissajjiyaavaebhaṅgiyabhāvaṃ theneti. Kuladūsakadukkaṭaṃ āpajjatīti ettha “yo vissajjeyya, āpatti thullaccayassā”ti vuttattā vissajjanapaccayā thullaccayenapi na muccati.

Asantanti avijjamānaṃ. Abhūtanti anuppannaṃ. Anuppannattā hi tassa taṃ asantanti. Purimassa pacchimaṃ kāraṇavacanaṃ. Ullapatīti uggaṭāyuko lapati. Sīlañhi bhikkhuno āyu, taṃ tassa tathālapanasamakālemeva vigacchati. Asantasambhāvanāyāti attano avijjamānaguṇehi sambhāvanāya. Evañhi gaṇhata...pe... thenetvā gahitā hontīti ettha asantasambhāvanāya raṭṭhapiṇḡassa thenetvā gahitattā lokuttaradhammopi thenitoyeva hoti. Kitavasseevāti kitavassa sakuṇaggahaṇamiva. Kerāṭikassāti saṭhassa. Gottaṃ vuccati sādhāraṇanāmaṃ, matta-saddo luttaniddiṭṭho, tasmā samaṇāti gottamattaṃ anubhavanti dhārentīti gotrabhuno, nāmamattasamaṇāti vuttaṃ hoti.

Vaggumudātīriyabhikkhuvatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhimānavatthuvaṇṇanā

196. Heṭṭhimamaggehi ñātamariyādāya eva jānanato aññā aggamaggapaññā, tassā phalabhāvato aggaphalapaññā taṃsahagatā sammāsaṅkappādayo ca aññāti vuttāti āha “aññaṃ byākariṃsūti arahattaṃ byākariṃsū”ti. Ariyasāvakassa tāva nuppajjatīti

pahīnādhimānapaccayattā nuppajjati. Sīlavatopi...pe... nuppajjati akārakabhāvato. Tilakkhaṇaṃ āropetvāti kalāpasammasanavasena tilakkhaṇaṃ āropetvā. Āraddhavi-passakassāti udayabbayānupassanāya āraddhavi-passakassa. Suddhasamathalābhī vipassanāya kammaṃ akatvāpi kilesasamudācāraṃ a-passanto kevalaṃ aññābalena “ariyohamasmi”ti maññatīti āha “suddhasamathalābhīṃ vā”ti. “Arahā aha”nti maññati uccavālaṅkavāsī mahānāgattthero viya.

Talaṅgaravāsī dhammadinnatthero kira nāma eko pabhinnappaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusaṅghassa ovādadāyako ahosi. So ekadivasam attano divāṭṭhāne nisīditvā “kinnu kho amhākaṃ ācariyassa uccavālaṅkavāsīmahānāgatttherassa samaṇabhāvakiccaṃ matthakappattaṃ, no”ti āvajjento puthujjanabhāvamevassa disvā “mayi agacchante puthujjanakālakiriyameva karissatī”ti ca ṇatvā iddhiyā vehāsaṃ uppatitvā divāṭṭhāne nisinnassa therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaṃ dassetvā ekamantaṃ nisīdi. “Kiṃ, āvuso dhammadinna, akāle āgatosī”ti ca vutto “pañhaṃ, bhante, pucchituṃ āgatomhī”ti āha. Tato “pucchāvuso, jānamānā kathayissāmā”ti vutto pañhasahassaṃ pucchi. Thero pucchitaṃ pucchitaṃ pañhaṃ asajjamānova kathesi. Tato “atitikkhaṃ vo, bhante, ñāṇaṃ, kadā tumhehi ayaṃ dhammo adhigato”ti vutto “ito saṭṭhivassakāle, āvuso”ti āha. Samādhimhi, bhante, vaḷaṅjethāti. Na idaṃ, āvuso, bhāriyanti. Tena hi, bhante, ekaṃ hatthiṃ māpethāti. Thero sabbasetam hatthiṃ māpesi. Idāni, bhante, yathā ayaṃ hatthī añjitakaṇṇo pasāritanaṅguṭṭho soṇḍaṃ mukhe pakkhipitvā bheravaṃ koṇcanādaṃ karonto tumhākaṃ abhimukhaṃ āgacchati, tathā naṃ karoṭhāti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravaṃ ākāraṃ disvā utṭhāya palāyituṃ āraddho. Tameṇaṃ khīṇāsavatthero hatthaṃ pasāretvā cīvarakaṇṇe gahetvā “bhante, khīṇāsavassa sārappaṃ nāma hotī”ti āha. So tasmīṃ kāle attano puthujjanabhāvaṃ ṇatvā “avassayo me, āvuso, dhammadinna hohī”ti vatvā pādamūle ukkuṭikaṃ nisīdi. “Bhante, tumhākaṃ avassayo bhavissāmiccevāhaṃ āgato, mā cintayitthā”ti kammaṭṭhānaṃ kathesi. Thero kammaṭṭhānaṃ gahetvā caṅkamaṃ oruyha tatiye padavāre aggaphalaṃ arahattaṃ pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahosi.

Adhimānavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Savibhaṅgasikkhāpadavaṇṇanā

197-198. Yasmā panātiādi “asantaṃ abhūtaṃ asaṃvijjamāna”nti etesaṃ kāraṇavacanaṃ. Tattha yanti yaṃ uttarimanussadhammaṃ. Anabhijānanti attani atthibhāvaṃ ajānanto. Samudācaratīti “atthi mayhaṃ esa dhammo”ti katheti jānāpeti vā. “Asantaṃ abhūta”nti imassa kāraṇavacanaṃ santāne anuppannoti. Ñāṇena ca asacchikatoti idaṃ pana “asaṃvijjamāna”nti etassa kāraṇavacanaṃ. Pakatimanussehi uttaritarānaṃ buddhādiuttamapurisānaṃ adhigamadhammo uttarimanussadhammoti āha “uttarimanussāna”ntiādi. Tanti uttarimanussadhammaṃ. Atha padabhājane bahuvacananiddeso kasmā katoti āha “padabhājane panā”tiādi. Kiñcāpi uttarimanussadhammo abyākatopi hoti, ārogyaṭṭhena pana bāhitikasutte viya “kusale dhamme”ti vuttaṃ. Assāti uttarimanussadhammassa. Khaṇalayamuhutta-saddā aññattha bhinnatthāpi honti, idha pana khaṇapariyāyavaseneva “taṃ khaṇaṃ taṃ layaṃ taṃ muhutta”nti pāliyaṃ vuttaṃ.

Adhigantabbato adhigamo, jhānādi, adhigamassa pucchā adhigamapucchā. Tenāha “jhānavimokkhādīsū”tiādi. Upāyapucchāti adhigamupāyapucchā. Kintīti kena pakārena, kena vidhināti attho. Katamesaṃ tvaṃ dhammānaṃ lābhīti idaṃ pana pubbe “kiṃ te adhigata”nti aniddhāritabhedā jhānādivisesā pucchitāti idāni tesam niddhāretvā pucchanākāradassanaṃ.

Tasmāti yasmā yathāvutthehi chahākārehi adhigamabyākaraṇaṃ sodhetabbaṃ, tasmā. Ettāvatāvāti ettakena byākaraṇamatteneva na sakkātabbo. Byākaraṇaṃhi ekaccassa ayāthāvatopi hotīti. Imesu pana chasu ṭhānesu sodhanatthaṃ vattabboti yathā nāma jātarūpapatirūpakampi jātarūpaṃ viya khāyatīti jātarūpaṃ nighaṃsanatāpanacchedanehi sodhetabbaṃ, evameva imesu idāneva vuttasu chasu ṭhānesu pakkhipitvā sodhanatthaṃ vattabbo. Vimokkhādīsūti ādi-saddena samādhisamāpattiñānadassanamaggabhāvanāphalasacchikiriyādiṃ saṅgaṇhāti. Pākaṭo hotīti adhigatavisesassa satisammosābhāvato. Sesapucchāsupi pākaṭo hotīti pade eseva nayo.

Sabbesaṃhi attanā adhigatamaggena pahīnakilesā pākaṭā hontīti idaṃ yebhuyyavasena vuttaṃ. Kassaci hi attanā adhigatamaggavajjhakilesesu sandeho uppajjatiyeva mahānāmassa sakkassa viya. So hi sakadāgāmī samānopi “tassa mayhaṃ, bhante, evaṃ hoti ‘ko su nāma me dhammo ajjhattaṃ appahīno, yena me ekadā lobhadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, dosadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, mohadhammāpi cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti’”ti bhagavantaṃ pucchi. Ayaṃ kira rājā sakadāgāmimaggena lobhadosamohā niravasesā pahīyantīti saññī aho. Kiṃ ariyasāvakassa evaṃ sandeho uppajjati? Āma uppajjati. Kasmā? Paṇṇattiyaṃ akovidattā. “Ayaṃ kilesa asukamaggavajjho”ti imissā paṇṇattiyā akovidassa hi ariyasāvakassa evaṃ hoti. Kiṃ tassa paccavekkhaṇā natthīti? Atthi, sā pana na sabbesaṃ paripuṇṇā hoti. Eko hi pahīnakilesameva paccavekkhati, eko avasiṭṭhakilesameva, eko maggameva, eko phalameva, eko nibbānameva. Imāsu pana pañcasu paccavekkhaṇāsu ekaṃ vā dve vā no laddhuṃ na vaṭṭati. Iti yassa paccavekkhaṇā na paripuṇṇā, tassa maggavajjhakilesapaṇṇattiyaṃ akovidattā evaṃ hoti. Uggahaparipucchākusalāti sajjhāyamaggasaṃvaṇṇanāsu nipuṇā.

Yāya paṭipadāya yassa ariyamaggo āgacchati, sā pubbabhāgapaṭipatti āgamanapaṭipadā. Sodhetabbāti suddhā udāhu na suddhāti vicāraṇavasena sodhetabbā. Na sujhatīti tattha tattha pamādapāṭipattisabbhāvato. Apanetabboti attano paṭiññāya apametabbo. “Sujhatī”ti vatvā sujghanākāraṃ dassetuṃ “dīgharatta”ntiādi vuttaṃ. Paññāyatīti etthāpi “yadi”ti padaṃ ānetvā yadi so bhikkhu tāya paṭipadāya paññāyatīti sambandho. Catūsu paccayesu alaggattā “ākāse pañisamena cetasā”ti vuttaṃ. Vuttasadisanti tassa bhikkhuno byākaraṇaṃ imasmiṃ sutte vuttena sadisaṃ, samanti attho.

Khīṇāsavapaṭipattisadisā paṭipadā hotīti dīgharattaṃ suvikkhambhitakilesattā. Khīṇāsavassa nāma...pe... na hotīti pahīnavipallāsattā jīvitānikantiyā ca abhāvato na hoti. Puthujjanassa pana appahīnavipallāsattā jīvitānikantisabbhāvato ca appamattakenapi hoti.

Tatrimāni vatthūni - dīghabhāṇakaabhayatthero kira ekaṃ piṇḍapātikaṃ pariggahetuṃ asakkonto daharassa saññaṃ adāsi. So taṃ nahāyamānaṃ kalyāṇinadīmukhadvāre nimujjitvā pāde aggahesi. Piṇḍapātiko “kumbhīlo”ti saññāya mahāsaddaṃ akāsi, tadā naṃ “puthujjano”ti jāniṃsu. Candamukhatissarājakāle

pana mahāvihāre saṅghatthero khīṇāsavo dubbalacakkhuko vihāreyeva acchati. Taṃ rājā “theraṃ pariggaṇhissāmī”ti bhikkhūsu bhikkhācāraṃ gatesu appasaddo upasaṅkamitvā sappo viya pāde aggahesi. Thero silāthambho viya niccalo hutvā “ko etthā”ti āha. Ahaṃ, bhante, tissoti. Sugandhaṃ vāyasi no tissāti. Evaṃ khīṇāsavassa bhayaṃ nāma natthi. Ekacco pana puthujjanopi atisūro hoti nibbhayo, so rājanīyena ārammaṇena pariggaṇhitabbo. Vasabharājāpi hi ekaṃ therāṃ pariggaṇhamāno ghare nisīdāpetvā tassa santike badarasālavaṃ maddamāno nisīdi. Mahātherassa kheḷo calito, therassa puthujjanabhāvo āvibhūto. Khīṇāsavassa hi rasataṇhā nāma suppahīnā, dibbesupi rasesu nikanti nāma na hoti. Tasmā imehi upāyehi pariggahetvā sacassa bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā rasataṇhā vā uppajjati, “na tvaṃ arahā”ti apanetabbo.

Asantagūṇasambhāvanalakkhaṇā pāpicchāti āha - “yā sā idhekacco...pe... ādinā nāyena”ti. Ādi-saddena “assaddho samāno ‘saddhoti maṃ jano jānātū’ti icchati, appassutova samāno ‘bahussutoti maṃ jano jānātū’ti icchati, saṅgaṇikārāmovā samāno ‘pavivittoti maṃ jano jānātū’ti icchati, kusītova samāno ‘āraddhavīriyoti maṃ jano jānātū’ti icchati, muṭṭhassatīva samāno ‘upaṭṭhitassatīti maṃ jano jānātū’ti icchati, asamāhitova samāno ‘samāhitoti maṃ jano jānātū’ti icchati, duppaññaṃ samāno ‘paññaṃvāti maṃ jano jānātū’ti icchati, akhīṇāsavova samāno ‘khīṇāsavoti maṃ jano jānātū’ti icchati, yā evarūpā icchā icchāgatā pāpicchatā rāgo sārāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati pāpicchatā”ti evaṃ vuttaṃ pāḷipadesaṃ saṅgaṇhāti. Pāpikāyāti lāmikāya icchāya. Apakatoti pāpikāya icchāya sammāājīvato apeto katoti icchāya apakato. Tathābhūto ca micchājīvena abhibhūto parājito nāma hotīti āha “abhibhūto parājito”ti.

Sāmaññaṃ dupparāmaṭṭhaṃ nirayāyupakaḍḍhatīti yathā kuso yena duggahito, tassa hatthaṃ anukantati phāleti, evameva samaṇadhammasaṅkhātāṃ sāmaññaṃpi khaṇḍasīlādītāya dupparāmaṭṭhaṃ nirayāya upakaḍḍhati, niraye nibbattāpetīti attho. Sithiloti olīyitvā karaṇena sithilaggāhena kato. Paribbājoti khaṇḍādibhāvappatto samaṇadhammo. Bhiyyo ākirate rajanti abbhantare vijjamānaṃ rāgarajādiṃ evarūpo samaṇadhammo apanetuṃ na sakkoti, atha kho tassa upari aparaṃpi rāgarajādiṃ ākiratīti attho. Bhikkhubhāvoti pārājikaṃ āpajjitvā “samaṇo aha”nti paṭijānato vohāramattasiddho bhikkhubhāvo. Ajānamevāti pāṭhe evāti avadhāraṇatthe nipāto. Ajānamevanti pāṭhe pana evaṃ jānāmi evaṃ passāmīti avacanti yojetabbaṃ.

Padabhājanīyavaṇṇanā

199. Asubhājḥānādīnīti ādi-saddena kāyagatāsatiḥhānañca kasiṇajḥānañca saṅgaṇhāti. Tena “kāyagatāsatiḥhānaṃ pathavīkasiṇajḥānaṃ samāpajji”ntiādiṃ vadantopi pārājikova hotīti veditabbaṃ. Vimokkhoti ettha vi-saddo visesattho vividhattho vāti dassento āha “suṭṭhu mutto”tiādi. Vimokkhoti cattāro ariyamaggā. Tassa saguṇato suññatādināmālābhaṃ dassento āha “so paṇāya”ntiādi. Maggo hi nāma pañcahi kāraṇehi nāmaṃ labhati sarasena vā paccanīkena vā saguṇena vā ārammaṇena vā āgamanena vā. Sace hi saṅkhārupekkhā aniccato saṅkhāre sammasitvā vuṭṭhāti, animittavimokkhena vimuccati, sace dukkhato sammasitvā vuṭṭhāti, appaṇihitavimokkhena vimuccati, sace anattato sammasitvā vuṭṭhāti, suññatavimokkhena vimuccati, idaṃ sarasato nāmaṃ nāma. Yasmā panesa aniccānupassanāya saṅkhārānaṃ ghanavinibbhogaṃ katvā niccanimittadhuvanimittasassatanimittāni pajahanto āgato, tasmā animitto. Dukkānupassanāya pana sukhasaññaṃ pahāya paṇidhiṃ patthanaṃ sukkhāpetvā

āgatattā appaṇihito. Anattānupassanāya attasattapuggalasaññaṃ pahāya saṅkhārānaṃ suññato diṭṭhattā suññatoti idaṃ paccaṇīkato nāmaṃ nāma.

Rāgādīhi panesa suññatattā suññato. Rūpanimittādīnaṃ rāganimittādīnaṃyeva vā abhāvena animitto. Rāgādīpaṇidhiādīnaṃ abhāvato appaṇihitoti idamassa saṃuṇato nāmaṃ. Svāyaṃ suññataṃ animittaṃ appaṇihitañca nibbānaṃ ārammaṇaṃ karotīti suññato animitto appaṇihitoti vuccati, idamassa ārammaṇato nāmaṃ. Āgamaṇaṃ pana duvidhaṃ vipassanāgamaṇaṃ maggāgamaṇaṃ. Tattha magge vipassanāgamaṇaṃ labbhati, phale maggāgamaṇaṃ. Anattānupassanā hi suññatā nāma, suññatavipassanāya maggo suññato. Aniccānupassanā animittā nāma, animittavipassanāya maggo animitto. Idaṃ pana nāmaṃ na abhidhammapariyāyena labbhati. Tathā hi taṃ saṅkhāranimittassa avijāhanato na nippariyāyena animittaṃ, suttantapariyāyena pana labbhati. Tatra hi gotrabhuññaṃ animittaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā animittanāmaṃ hutvā sayaṃ āgamaṇiyaṭṭhāne ṭhatvā maggassa nāmaṃ detīti vadanti, tena maggo animittoti vutto. Maggāgamaṇena pana phalaṃ animittanti yujjatiyeva. Dukkhanupassanā saṅkhāresu paṇidhiṃ sukkhāpetvā āgatattā appaṇihitā nāma, appaṇihitavipassanāya maggo appaṇihito, appaṇihitamaggassa phalaṃ appaṇihitaṃ. Evaṃ vipassanā attano nāmaṃ maggassa deti, maggo phalassāti idaṃ āgamaṇato nāmaṃ. Suññattāti vivittattā. Na hi magge rāgādayo santi, uparūpari uppajjanakarāgādīnaṃ kāraṇattā rāgādayo nimittanti āha “rāgadosamohanimittehi”ti. Saviggahānaṃ viya upaṭṭhānapettha nimittanti vadanti. Rāgādayova pavattiṭṭhānaṭṭhena paṇidhīti āha “rāgadosamohapaṇidhīna”nti.

Vatthuvijjādiṃ sandhāya avacanato “vijjānaṃ lābhīmhi”ti vuttepi hoti. Ekekakoṭṭhāsavasenaṇti satipaṭṭhānacatukkādiekekakoṭṭhāsavasena. Kiñcāpi mahāaṭṭhakathāyampi ekekakoṭṭhāsavaseneva dassitaṃ, tattha pana “lokuttarānaṃ satipaṭṭhānāna”ntiādīnaṃ paccekaṃ lokuttara-saddaṃ yojetvā ekekakoṭṭhāsavaseneva vuttaṃ, idha lokuttara-saddena vināti ayamettha viseso. Tatthāti tesu koṭṭhāsesu.

Nanu ca “kilesappahānamevā”ti kasmā vuttaṃ. Na hi kilesānaṃ pahānamattaṃ uttarimanussadhammo hotīti yo vadeyya, taṃ sandhāya kilesappahānassa maggakiccattā kicavasena maggo dīpitoti dassetuṃ “taṃ panā”tiādi vuttaṃ. Kāmarāgaṃ sandhāya “tatiyamaggena hi rāgadosānaṃ pahāna”nti vuttaṃ, na pana rūparāgaarūparāge sandhāya. Na hi te tena pahīyanti catutthamaggena pahātabbattā.

Rāgā cittaṃ vinīvaraṇatāti rāgā cittassa vinīvaraṇatāti vuttaṃ hoti. Rāgā vimuttassa cittassa tasaveva rāganīvaraṇassa abhāvena vigatanīvaraṇattā vinīvaraṇatāti attho veditabbo. Esa nayo sesesupi.

Yā ca pañca vijjāti yojetabbaṃ. Nibbaṭṭitalokuttarattāti visumyeva lokato apagatalokuttarattā. Yathā vinā lokuttara-saddena “satipaṭṭhānādīnaṃ lābhīmhi”ti vuttepi pārājikaṃ hoti, evamidhāpi “atthapaṭisambhidāya lābhīmhi”ti vuttepi hotiyevā”ti vattuṃ yujjati. Kiñcāpi yujjati, atha kho mahāaṭṭhakathāyaṃ vibhāgena vuttattā na sakkā evamidaṃ vattunti dassetuṃ “mahāaṭṭhakathāyaṃ pana...pe... na sakkā aññaṃ pamāṇaṃ kātu”nti vuttaṃ. Tampi tattheva paṭikkhittanti sambandho.

Suddhikavāraṇakathāvaṇṇanā

200. Ullapanākāranti samāpajjintiādiullapanākāraṃ. Āpattibhedanti “na paṭivijānantassa āpatti thullaccayassā”tiādiāpattibhedam. Puna ānetvā paṭhamajjhānādīhi na yojitanti ettha “paṭhamajjhānenā”ti pāṭhoti gaṇṭhipade vuttam, tadeva yuttam.

Kattusāadhanopi bhaṇita-saddo hotīti āha “atha vā”tiādi. Yena cittena musā bhaṇati, teneva cittena na sakkā “musā bhaṇāmī”ti jānitum, antarantarā pana aññena cittena “musā bhaṇāmī”ti jānātīti vuttam “bhaṇantassa hoti musā bhaṇāmī”ti. Ayamettha attho dassitoti tīhi aṅgehi samannāgato musāvādoti ayamettha attho dassito. Na sakkā na bhavitunti pubbabhāgato paṭṭhāya ābhogaṃ katvā bhaṇittā na sakkā na bhavitum. Āpattiyā na kāretabboti pubbabhāgakkhaṇe “musā bhaṇissāmī”ti ābhogaṃ vinā sahasā bhaṇantassa vacanakkhaṇe “musā eta”nti upaṭṭhitepi nivattetumasakkuṇeyyatāya avisayabhāvato āpattiyā na kāretabbo. Davāti sahasā. Ravāti aññaṃ vattukāmassa khalitvā aññabhaṇanam.

Taṃ jānātīti taṃñāṇam, tassa bhāvo taṃñāṇatā, ñāṇassa atthasamvedananti attho. Ñāṇasamodhānanti ñāṇassa bahubhāvo, ekacittuppāde anekañāṇatāti attho. Na hi sakkā...pe... jānitunti ārammaṇakaraṇassa abhāvato vuttam. Asammohāvabodho ca īdisassa ñāṇassa natthi, “bhaṇissāmī”ti pavattacittam “bhaṇāmī”ti pavattacittassa paccayo hutvā nirujjhati, tañca “bhaṇita”nti pavattacittassa paccayo hutvāti āha - “purimaṃ purimaṃ pana...pe... nirujjhatī”ti. Tasmim pubbabhāge sati “sesadvayaṃ na hessatī”ti etaṃ natthi, avassaṃ hotiyevāti vuttam hoti, bhaṇissāmīti pubbabhāge sati “bhaṇāmi bhaṇita”nti etaṃ dvayaṃ na na hoti, hotiyevāti adhippāyo. Ekaṃ viya pakāsātīti anakakkhaṇe uppannampi cittam ekakkhaṇe uppannasadisam hutvā pakāsati. Samāpajjintiādīnīti ādi-saddena samāpajjāmi, samāpannoti imāni dve saṅgaṇhāti. Tattha samāpajjim, samāpannoti imesaṃ asatipi kālanānatte vacanavisesaṃ sandhāya visum gahaṇam.

207. Sakabhāvapariccajanavasenāti attano santakabhāvassa pariccajanavasena. Magguppattito pubbe viya “sarāgo sadoso”ti vattabbatābhāvato cattampi keci gaṇhanti, nayidamevanti dassanattam “vanto”ti vuttam. Na hi yaṃ yena vantaṃ, so puna taṃ ādiyati. Tenāha “anādiyanabhāvadassanavasenā”ti. Vantampi kiñci santatilaggaṃ siyā, nayidamevanti dassanattam “mutto”ti vuttam. Tenāha “santatito vimocanavasenā”ti. Muttampi kiñci muttabandhanam viya phalaṃ kuhiñci tiṭṭhati, na evamidanti dassanattam “pahīno”ti vuttam. Tenāha “kvaci anavaṭṭhānadassanavasenā”ti. Yathā kiñci dunnissaṭṭham puna ādāya sammadeva nissaṭṭham paṭinissaṭṭhanti vuccati, evaṃ vipassanāya nissaṭṭham ādinnasadisam maggena pahīnam paṭinissaṭṭham nāma hotīti dassanattam “paṭinissaṭṭho”ti vuttam. Tenāha “ādinnaṃpubbassa paṭinissaggadassanavasenā”ti. Ukkheṭitoti uttāsito, uttāsetvā palāpitoti vuttam hoti. Yo ca uttāsetvā palāpito, na puna so taṃ ṭhānam āgacchatīti āha “puna anallīyanabhāvadassanavasenā”ti, puna āgantvā santāne anuppattibhāvadassanavasenāti attho. Khiṭa-saddam saddasatthavidū uttāsatthe paṭhantīti āha - “svāyamattho saddasatthato pariyesitabbo”ti. Aṇuyeva aṇusahagataṃ, atikhuddakanti vuttam hoti.

Suddhikavāraṇakathāvaṇṇanā nīṭṭhitā.

Vattukāmaṇṇakathāvaṇṇanā

215. Kevalañhiyanti kevalañhi ayaṃ. “Vāro”ti ajjhāharitabbaṃ. Tañkhaṇaññeva jānātīti “paṭhamajjhānaṃ samāpajji”ntiādimhi vutte tadatthassa pakatiyā vijānanalakkhaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Evaṃ pana vacībhedaṃ akatvā pakkamanādīsu aññataro bhikkhu “maṃ arahāti jānātū”ti tamhā āvāsā paṭhamam pakkamatīti āgatavatthumhi viya tasmim khaṇe aviditepi nikkhantamatte pārājikaṃ. Jānanalakkhaṇanti “tañkhaṇe jānanaṃ nāma īdisa”nti vuttalakkhaṇaṃ. Viññattipatheti kāyavacīviññattīnaṃ gahaṇayogge padese, pakaticakkhunā pakatisotena ca daṭṭhuṃ sotuñca arahatṭhāneti vuttaṃ hoti. Tena viññattipathaṃ atikkamitvā tṭhito ce koci dibbena cakkhunā dibbāya ca sotadhātuyā disvā sutvā ca jānāti, na pārājikanti dīpeti. Assutapubbassa “kimidaṃ vutta”nti saṃsayuppattisabbhāvato “sutaṃ hotī”ti vuttaṃ. Paṭhamam vacanamattaṃ assutapubbenapi “paṭhamajjhānaṃ samāpajji”nti vutte “kimida”nti sandehaṃ anuppādetvā “jhānaṃ nāma kiresa samāpajji”ti ettakamattepi ñāte pārājikaṃ hotiyeva.

Anāpattibhedakathāvaṇṇanā

222. Anullapanādhippāyassāti atikkamitvā avattukāmassa, “uttarimanussadhammo aya”nti asallakkhentassāti adhippāyo. Sarūpato pana “anāpatti bhikkhu anullapanādhippāyassā”ti vinītavatthūsu tattha tattha āgatavatthivasena veditabbo. “Uttarimanussadhammo aya”nti asallakkhetvā vadantopi vohārato aññaṃ byākaronto nāma hotīti vuttaṃ “aññaṃ byākarontassā”ti.

Padabhājanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhāyantopīti “imassa mayi natthibhāvaṃ aññepi jānantā atthi nu kho”ti bhāyantopi.

Vinītavatthuvaṇṇanā

223. Sekkhabhūmiyanti iminā jhānabhūmimpi saṅgaṇhāti. Tiṇṇaṃ vivekānanti kāyacittaupadhimivekānaṃ.

Piṇḍāya caraṇassa bhojanapariyosānattā vuttaṃ “yāva bhojanapariyosāna”nti. Bhutvā āgacchantassapi puna vuttanayeneva sambhāvanicchāya cīvarasaṇṭhapanādīni karontassa dukkaṭameva.

225. Ārādhaniyo, āvuso, dhammo āradhaviṇṇiyenāti vatthudvayaṃ ekasadisampi dvīhi bhikkhūhi visuṃ visuṃ ārocitattā bhagavatā vinicchinitaṃ sabbampi vinītavatthūsu āropetabbanti pāḷiyaṃ āropitaṃ.

226. Pasādabhaññanti kevalaṃ pasādamattena bhaṇanaṃ, na pana “sabhāvato ete arahantoyevā”ti cintetvā. Tenevettha anāpatti vuttā. Yadi pana “ete sabhāvato arahantoyevā”ti maññaṃāno “āyantu bhonto arahanto”tiādīni vadati, na sampaṭicchitabbaṃ.

227. Padasā gamanaṃ sandhāya katikāya katattā “yānena vā”tiādimāha. Tattha vijjāmayiddhiṃ sandhāya “iddhiyā”ti vuttaṃ. Aññaṃaññaṃ rakkhantīti “yo imamhā āvāsā paṭhamam pakkamissati, taṃ mayaṃ ‘arahā’ti jānissāmā”ti evaṃ katikāya katattā apubbācarimaṃ asuddhacittena gacchantāpi saha nikkhantabhāvato aññaṃaññaṃ rakkhanti. Keci pana “hatthapāsaṃ avijahitvā aññaṃaññaṃassa hatthaṃ gaṇhanto viya gacchantopi ‘utṭhetha gacchāma, etha gacchāmā’ti evaṃ saṃvidahitvā gamane pubbāparaṃ gacchantopi nāpajjati”ti vadanti. Etaṃ pana

adhammikaṃ katikavattanti “idha arahantoyeva vasantūti yadi bhikkhū katikaṃ karonti, etaṃ adhammikaṃ katikavatta”nti cūlagaṇṭhipade vuttaṃ. Heṭṭhā vuttaṃ pana sabbampi katikavattaṃ sandhāya etaṃ vuttanti amhākaṃ khanti, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Nānāverajjakāti nānājanapadavāsino. Saṅghalābhoti yathāvuḍḍhaṃ attano pāpuṇanakoṭṭhāso. Ayañca paṭikkhepo imināva nīhārena bahisīmaṭṭhānaṃ avisesena saṅghalābhassa sāmibhāvāpādanaṃ sandhāya kato. Visesto pana bahisīmaṭṭhānampi paricchinditvā ekekakoṭṭhāsato “ettakaṃ dātuṃ, īdisaṃ vā dātuṃ, ettakānaṃ vā dātuṃ, īdisassa vā dātuṃ ruccati saṅghassā”ti apalokanakammaṃ katvā dātuṃ vaṭṭati.

228. Āyasmā ca lakkhaṇotiādīsu ko panāyasmā lakkhaṇo, kasmā cassa lakkhaṇoti nāmaṃ ahosi, ko cāyasmā mahāmoggallāno, kasmā ca sitaṃ pātvākāsīti taṃ sabbam pakāsetuṃ “yvāya”ntiādi āradḍhaṃ. Lakkhaṇasampannenāti purisalakkhaṇasampannena. Brahmasamenāti brahmattabhāvasamena. Īsakaṃ hasitaṃ sitanti vuccatīti āha “mandahasita”nti. Aṭṭhikasaṅkhalikanti nayidaṃ aviññāṇakaṃ aṭṭhisāṅkhalikamattaṃ, atha kho eko petoti āha “petaloke nibbattaṃ satta”nti. Ete attabhāvāti petattabhāvā. Na āpāthaṃ āgacchantīti devattabhāvā viya pakatiyā āpāthaṃ na āgacchanti. Tesam pana ruciya āpāthaṃ āgaccheyyūṃ. Manussānaṃ dukkhābhībhūtānaṃ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā karuṇāti āha “kāruṇṇe kattabbe”ti. Attano ca sampattiṃ buddhaññāssa ca sampattinti paccekaṃ sampatti-saddo yojetabbo. Tadubhayaṃ vibhāvetuṃ “tañhī”tiādi vuttaṃ. Tattha “attano ca sampattiṃ anussaritvā sitaṃ pātvākāsī”ti padaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ. Dhammadhātūti sabbaññutaññāṇaṃ sandhāya vadati, dhammadhātūti vā dhammānaṃ sabhāvo. Upapattīti jāti. Upapattisīna hi tathārūpaṃ attabhāvaṃ vadati. Dussaddhāpayā honti, tadassa tesam dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya. Dussaddhāpayāti idaṃca na lakkhaṇattheraṃ sandhāya vuttaṃ, ye pana suṇanti “evaṃ kira vutta”nti, te sandhāya. Atha lakkhaṇatthero kasmā na addasa, kimassa dibbacakkhu natthīti? No natthi, mahāmoggallāno pana āvajjento addasa, itaro anāvajjanena na addasa.

Vituḍentīti vinivijjhitaṃ ḍenti, asidhārūpamehi tikhiṇehi lohatuṇḍakehi vijjhitaṃ vijjhitaṃ ito cito ca gacchantīti attho. Tenāha “vinivijjhitaṃ gacchantī”ti. “Vitudentī”ti vā pāṭho. Phāsuḷantarikāhīti bhummatthe nissakkavacanaṃ. Lohatuṇḍakehīti lohasalākāsadisēhi, kāḷalohamayēheva vā tuṇḍakehi. Pasādussadāti iminā aṭṭhisāṅghātamattaṃ hutvā paññāyamānānampi kāyappasādassa balavabhāvaṃ dasseti. Pakkagaṇḍasadisāti iminā pana ativiya mudusabhāvataṃ dasseti. Acchariyaṃ vatāti garahanacchariyaṃ nāmetaṃ.

Cakkhubhūtāti sampattadibbacakkhukā, lokassa cakkhubhūtāti evaṃ vā ettha attho daṭṭhabbo. Yatrāti hetuatthe nipātoti āha “yatrāti kāraṇavacana”nti. Appamāṇe sattanikāye, te ca kho vibhāgena kāmabhavādibhede bhava, nirayādibhedā gatiyo, nānattakāyanānattasaññādiviññāṇaṭṭhitiyo, tathārūpe sattāvāse ca sabbaññutaññāṇaṃ me upanetuṃ paccakkhaṃ karontena.

Goghātakoti gunnaṃ abhiṇhaṃ hananako. Tenāha “vadhitaṃ vadhitaṃ”ti. Tassāti gunnaṃ hananakammaṃ. Aparāpariyakammassāti aparāpariyavedanīyakammaṃ. Balavatā goghātakakammena vipāke dīyamāne aladdhokāsaṃ aparāpariyavedanīyaṃ, tasmīṃ vipakkavipāke idāni laddhokāsaṃ “avasesakamma”nti vuttaṃ. Kammasabhāgatāyāti kammaṃ sabhāgabhāvena sadisabhāvena. Ārammaṇasabhāgatāyāti ārammaṇassa sabhāgabhāvena

sadisabhāvena. Yādise hi ārammaṇe pubbe taṃ kammaṃ tassa ca vipāko pavatto, tādiseyeva ārammaṇe idaṃ kammaṃ imassa vipāko ca pavattoti katvā vuttaṃ “tasseeva kammassa vipākāvasesenā”ti. Bhavati hi taṃsadisepi tabbohāro yathā so eva tittiro, tāniyeva osadhānīti. Yasmā kammasarikkhakavisaye “kammaṃ vā kammanimittaṃ vā”ti dvayameva vuttaṃ, yasmā ca gatinimittaṃ viya kammaṃ kammanimittaṃ ca kammato bhinnaṃ visuṃ hutvā na tiṭṭhati, tasmā sarikkhakavipākādānassa kāraṇabhāvato yattha kammasarikkhakena vipākena bhavitabbaṃ, tattha kammaṃ vā kammanimittaṃ vā gahetvā paṭisandhi hotīti vadanti. Tenevāha - “tassa kira...pe... nimittaṃ ahoṣī”ti. Tattha nimittaṃ ahoṣīti pubbe katūpacitassa petūpapattinibbattanavasena katokāsassa tassa kammassa nimittabhūtaṃ idāni tathā upaṭṭhahantaṃ tassa vipākassa nimittaṃ ārammaṇaṃ ahoṣī. Soti goghātakō. Aṭṭhikasaṅkhalikapeto jāto kammasarikkhakavipākavasena.

229. Pesiyo katvāti gāviṃ vadhitvā vadhitvā gomaṃsaṃ phāletvā pesiyo katvā. Sukkhāpetvāti kālantaraṃ ṭhapanatthaṃ sukkhāpetvā. Sukkhāpitamaṃsapesīnañhi vallūrasamaññāti. Nippakkhacammeti vigatapakkhacamme. Urabbhe hantīti orabbhiko. Elaketi aje. Nivāpapuṭṭheti attanā dinnanivāpena posite asinā vadhitvā vadhitvā vikkiṇanto. Ekaṃ miganti dīpakamigaṃ. Kāraṇāhīti yātanāhi. Nātvāti kammaṭṭhānaṃ nātvā. Pesuññupasaṃhāravasena ito suttaṃ amutra, amutra vā suttaṃ idha sūcetīti sūcako. Anayabyasanaṃ pāpesi manusseti sambandho.

Vinicchayāmaccoti raññā aḍḍakaraṇe ṭhapito vinicchayamahāmatto. So hi gāmajanakāyaṃ kūṭaṭṭhena vañcetīti “gāmakūṭo”ti vuccati. Keci “tādisoyeva gāmajeṭṭhako gāmakūṭo”ti vadanti. Samena bhavitabbaṃ dhammaṭṭhoti vattabbato. Rahassaṅge nisīdanavasena visamā nisajjā ahoṣī. Phusantoti theyyāya phusanto.

230. Anissaroti mātugāmo sasāmiko attano phasse anissaro. Dhamṣitvāti bhassitvā apagantvā. Maṅganavasena ulatīti maṅguli, virūpabībhacchabhāvena pavattatīti attho. Tenāha “virūpaṃ duddasikaṃ bībhaccha”nti.

Uddhaṃ uddhaṃ agginā pakkasārīratāya uppakkaṃ, heṭṭhato paggharaṇavasena kilinnasārīratāya okilinī, ito cito ca aṅgārasamparikiṇṇatāya okirinī. Tenāha “sā kirā”tiādi. Aṅgāracitaketi aṅgārasaṅcaye. Sarīrato paggharanti asuciduggandhajegucchāni sedagatāni. Tassa kira raññoti kāliṅgassa rañño. Nāṭakinīti naccanakicce adhigatā itthī. Sedanti sedanaṃ, tāpananti attho.

Asīsakaṃ kabandhaṃ hutvā nibbatti kammāyūhanakāle tathā nimittaggahaṇaparicayato. Lāmakabhikkhūti hīnācāratāya lāmako, bhikkhuvesatāya bhikkhāhārena jīvanato ca bhikkhu. Cittakeḷinti cittaruciyaṃ taṃ taṃ kiḷanto. Ayamevāti bhikkhuvatthusmiṃ vuttanayo eva.

231. Nissevālapaṇakakaddamoti tilabījakādibhedena sevālena nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena udakapiṭṭhaṃ chādetvā nibbattapaṇakena kaddamena ca virahito. Sundarehi titthehīti sukhāvagāhaṇaṭṭhānatāya kaddamādidosa virahato ca sundarehi titthehi. Tato udakadahato taṃhetu, taṃ upanissāyāti attho. Nāgabhavanagatopi hi so rahado tato uparimanussaloke jalāsayena sambandho hoti. Tena vuttaṃ “tato ayaṃ tapodā sandatī”ti. Atha vā tatoti nāgabhavane udakadahato ayaṃ tapodā sandatī. Tañhi uparibhūmitalaṃ ārohati, uṇhabhāvena tapanato tapaṃ udakaṃ etissāti anvatthanāmasena tapodāti vuccati. Petalokoti petānaṃ āvāsaṭṭhānaṃ. Keci pana “petalokoti lohakumbhīnirayā idhādhippetā”ti vadanti, nagarassa pana parito pabbatapāḍavanantaresu bahū petāvāsāpi santeva.

Svāyamattho petavatthupāḷiyā lakkhaṇasaṃyuttaena imāya ca vinītavatthupāḷiyā dīpetabbo.

Katahatthāti thiratarāṃ lakkhesu avirajjhanasarakkhepā. Īdisā pana tattha vasībhūtā katahatthā nāma honti, tasmā yo sippameva uggaṇhāti, so katahattho nāma na hoti, ime pana katahatthā, ciṇṇavasībhāvāti vuttaṃ hoti. Sippadassanavasena kataṃ rājakulāni upecca asanaṃ sarakkhepo etehīti katupāsanā, rājakulādīsu dassitasippāti vuttaṃ hoti. Pabhaggoti parājito.

232. Dosadassana pubbaka rūpa virāga bhāvanā saṅkhāta paṭipakkha bhāvanāvasena paṭighasaññānaṃ suppahīnattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhāti, tathā pana na suppahīnattā sabbarūpāvacarasamāpattito vuṭṭhānaṃ siyāti idha āneñjasamādhīti catutthajjhānasamāpatti adhippetāti āha “anejaṃ acalaṃ kāyavācāvipphandavirahitaṃ catutthajjhānasamādhī”nti. Aññattha pana samādhipaccanīkānaṃ atidūratāya na iñjatīti āneñjoti arūpāvacarasamādhī vuccati. Samādhiparipanthake dhammeti vitakkavicārādike sandhāya vadati. Vitakkādīsu ādīnavasallakkhaṇassa na suṭṭhukatabhāvaṃ sandhāyāha “na suṭṭhu parisodhetvā”ti.

Nanu cāyamāyasmā mahāmoggallāno bhagavato paṭhamavasassa abhinavappattaarahatto, idaṃca uttarimanussadhammapārājikaṃ vīsatimavassato upari paññattaṃ, kathaṃ imassa vatthuno imasmiṃ pārājike bhagavatā vinicchitabhāvo vuttoti? Nāyaṃ doso. Ayañhettha ācariyānaṃ kathāmaggo - apaññattepi sikkhāpade therassa vacanaṃ sutvā “attano appatirūpaṃ uttarimanussadhammaṃ esa vadatī”ti maññamānā bhikkhū therassa dosaṃ āropentā ujjhāyimsu. Bhagavā ca therassa tathāvacane kāraṇaṃ dassetvā niddosabhāvaṃ karonto “anāpatti, bhikkhave, moggallānassā”ti āha. Saṅgītikārakā pana uttarimanussadhammādhikārattā tampi vatthum ānetvā idha āropesunti.

Sāvakānaṃ uppaṭipāṭiyā anussaraṇaṃ natthīti dassetuṃ “na uppaṭipāṭiyā”ti āha. Asaññasamāpattinti saññāvirāgabhāvanāya vāyokasiṇanibbattitaṃ catutthajjhānasamāpattiṃ vadati. Pubbenivāsaññānaṃ cutipaṭisandhiṃ gaṇhantampi anantarapaccayakkamavantānaṃ arūpadhammānaṃ vaseneva gaṇhātīti āha - “tatiye attabhāve cutimeva addasā”ti. Nayato sallakkhesīti vaṭṭe saṃsaraṇakasattānaṃ khandhānaṃ abhāvakālo nāma natthi, asaññabhava pana acittakā hutvā pañca kappasatāni pavattanti, iminā nayena sallakkhesi. Dukkaraṃ katanti khandhavikalassa pubbenivāsassa anussaraṇaṃ ṭhapetvā sammāsambuddhaṃ na sakkā aññehi kātunti nayato sallakkhentenapi dukkaraṃ katanti adhippāyo. Paṭividdhāti paṭividdhasadisā. Yathā nāma koci dhanusippe katahattho ekaṃ kesasaṅkhātaṃ vālaṃ satakkhattuṃ vidāletvā tato ekaṃ aṃsum gaṇetvā vātiṅgaṇaphalassa majjhaṭṭhāne bandhitvā aparaṃ aṃsum kaṇḍassa aggakoṭiyaṃ yathā tassa aṃsussa ūkāmattaṃ vā likkhāmattaṃ vā kaṇḍassa aggakoṭito adhikaṃ hutvā tiṭṭhati, evaṃ bandhitvā usabhamatte ṭhāne ṭhito kaṇḍabaddhāya vālokoṭiyā vātiṅgaṇabaddhaṃ vālassa koṭiṃ paṭivijjheyya, evameva imināpi kataṃ dukkaranti vuttaṃ hoti. Etadagganti eso aggo. Yadidanti yo ayaṃ. Liṅgavipallāsavasenetam vuttaṃ.

Vinītavatthuvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanavaṇṇanā

233. Idhāti imasmiṃ bhikkhu vibhaṅge. Uddiṭṭhāti idha pātimokkhasena anosāritattā cattāro pārājikāva uddiṭṭhā kathitāti attho gahetabbo. Yadi evaṃ heṭṭhā thullaccayadukkaṭānampi vuttattā pārājikāva uddiṭṭhāti kasmā vuttāti? Pārājikādhikārattā santesupi thullaccayadukkaṭesu idha pārājikāva vuttā. Yesaṃ...pe... asaṃvāsoti imamattaṃ vā dīpetukāmo taṃ sambandhena “uddiṭṭhā cattāro pārājikā”ti āha. Tatthā yasmantetiādikam pana anuññātapātimokkhu ddesakkamopi ayameva, nāññoti dassanattaṃ vuttaṃ. Bhikkhunīnaṃ asādhāraṇāni cattārīti ubbhajāṇumaṇḍalikā vajjapaṭicchādikā ukkhittānuvattikā aṭṭhavatthukāti imāni cattārī bhikkhunīnaṃ bhikkhūhi asādhāraṇāni nāma. Etesu ubbhajāṇumaṇḍalikā nāma yā kāyasamsaggarāgena avassutā teneva rāgena avassutassa manussapurisassa akkhakānaṃ adho jāṇumaṇḍalānaṃ kapparaṇaṇca upari yena kenaci sarīrāvayavena āmasanādiṃ sādīyati, tassā adhivacanaṃ. Yā pana bhikkhunī aññissā bhikkhuniyā pārājikasāṅkhātāṃ vajjaṃ jānaṃ paṭicchādeti, sā vajjapaṭicchādikā nāma. Samaggena pana saṅghena ukkhittaṃ bhikkhuṃ yā bhikkhunī yaṃ diṭṭhiko so hoti, tassā diṭṭhiyā gahaṇavasena anuvattati, sā ukkhittānuvattikā nāma. Yā pana kāyasamsaggarāgena tintā tathā vidhasseva purisassa hatthaggahaṇaṃ vā saṅghāṭikaṇṇaggahaṇaṃ vā sādīyati, kāyasamsaggasāṅkhātassa asaddhammassa paṭisevanatthāya purisassa hatthapāse santiṭṭhati vā, tattha ṭhatvā sallapati vā, saṅketaṃ vā gacchati, purisassa āgamaṇaṃ vā sādīyati, kenaci vā paṭicchannokāsaṃ pavisati, hatthapāse vā ṭhatvā kāyaṃ upasaṃharati, ayaṃ aṭṭhavatthukā nāmāti veditabbaṃ.

Vatthuvipannāti pabbajjupasampadāya avatthubhāvato vatthuvipannā. Nesañhi “na, bhikkhave, paṇḍako pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭassā”tiādinā pabbajjā upasampadā ca paṭikkhittā. Tasmā te bhikkhubhāvāya abhubbattā pārājikāpannasadisatāya “pārājikā”ti vuttā. Tabbhāvabhāvitāya bhikkhubhāvo vasati etthāti vatthu, puggalānaṃ bhikkhubhāvārahata. Sā pana pabbajjakkhandhakāgatasabbadosavirahitasampattiyuttatā. Taṃ vipannaṃ paṇḍakabhāvādiyogena yesaṃ te vatthuvipannā. Ahetukapaṭisandhikāti iminā tesāṃ vipākāvaraṇena samannāgatabhāvaṃ dassento maggāvaraṇe kāraṇamāha. Pārājikāpannasadisattā pārājikā. Theyyasamvāsakādikammaṃ mātughātādikaṃ viya ānantariyaṃ na hotīti āha “imesaṃ tiṇṇaṃ saggo avārito”ti.

Dīghatāya lambamānaṃ aṅgajātametassāti lambī. So ettāvatā na pārājiko, atha kho yadā anabhiratiyā pīlito attano aṅgajātaṃ mukhe vā vaccamagge vā paveseti, tadā pārājiko hoti. Mudu piṭṭhi etassāti mudupiṭṭhiko, kataparikkammāya mudukāya piṭṭhiyā samannāgato. Sopi yadā anabhiratiyā pīlito attano aṅgajātaṃ attano mukhavaccamaggesu aññataraṃ paveseti, tadā pārājiko hoti. Parassa aṅgajātaṃ attano mukhena gaṇhātīti yo anabhiratiyā pīlito parassa suttassa vā pamattassa vā aṅgajātaṃ attano mukhena gaṇhāti. Parassa aṅgajāte abhinisīdatīti yo anabhiratiyā pīlito parassa aṅgajātaṃ kammaniyaṃ disvā attano vaccamaggena tassūpari nisīdati, taṃ attano vaccamaggaṃ pavesetīti attho.

Etthāha - mātughātakapitughātakarahantaghātakā tatiyapārājikaṃ āpannā, bhikkhunīdūsako lambīādayo cattāro paṭhamapārājikaṃ āpannā evāti kathaṃ catuvīsātīti? Vuccate - mātughātakādayo hi cattāro idha anupasampannā eva adhippetā, lambīādayo cattāro kiñcāpi paṭhamapārājikena saṅgahitā, yasmā pana

etena pariyāyena methunaṃ dhammaṃ appaṭisevino honti, tasmā viṣuṃ vuttāti.
Etena pariyāyenāti ubhinnaṃ rāgapariyuṭṭhānasaṅkhātena pariyāyena.
Dutiyavikappe kaccitthāti ettha kacci atthāti padacchedo veditabbo.

Nigamanavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayasaṃvaṇṇanāya sārattadīpaniyaṃ

Catutthapārājikavaṇṇanā niṭṭhitā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. 2. The Canon of Discipline - Subcommentaries. 01. Subcommentary on the Expulsion. 1. The Section on Expulsion Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org